
INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

PRISPEVKI

ZA

NOVEJŠO

ZGODOVINO

Contributions to the Contemporary History
Contributions a l'histoire contemporaine
Beiträge zur Zeitgeschichte

UDC
949.172"18/19" (05)
UDK
ISSN 0353-0329

Uredniški odbor:

dr. Zdenko Čepič (glavni urednik), dr. Jasna Fischer (odgovorna urednica),
dr. Damijan Guštin (pomočnik glavnega urednika), dr. Boris Mlakar,
dr. Jože Pirjevec, dr. Janko Prunk, dr. Franc Rozman

Redakcija zaključena 1. decembra 2000

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji.

Lektorica: Marjetka Kastelic

Naslovnica: Janez Suhadolc, dipl. ing. arh.

Prevodi: Andrej Turk - angleščina

Bibliografska obdelava: Nataša Kandus

Izdaja:

Inštitut za novejšo zgodovino
SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, Republika Slovenija
tel. (386) 01 200 31 20, fax (386) 01 200 31 60
e-mail (glavni urednik) zdenko.cepik@guest.arnes.si

Založil:

Inštitut za novejšo zgodovino s sofinanciranjem Ministrstva za znanost
in tehnologijo Republike Slovenije

Računalniški prelom:

MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk:

Grafika - M s.p.

Cena: 2000 SIT

Zamenjave (Exchange, Austausch):

Inštitut za novejšo zgodovino
SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, Republika Slovenija

Prispevki za novejšo zgodovino so indeksirani v bazi Historical Abstract

Kazalo

RAZPRAVE - ARTICLES

- Blaž Vurnik, Ivan Hribar vs. Fran Šuklje (Nekaj političnih, gospodarskih in prosvetnih tem z vidika sodnega in memoarskega spora med obema velmožema) 7
Ivan Hribar Versus Fran Šuklje (Some political, economic and educational issues arising from the lawsuit between two prominent men and their memoirs)
 UDK 929 Hribar I.:929 Šuklje F. "18/19"
- Bojan Balkovec, Zaradi prepričanja ali koristi? Prestopi kandidatov na starojugoslovanskih volitvah 21
Conviction or Opportunism? The Switching of Sides by Candidates in the Parliamentary Elections in Yugoslavia
 UDK 342.8(497.1)"1920/1938"
- Žarko Lazarević, "Riževi standard proti mesnemu standardu" (Elementi stereotipa o japonskem gospodarstvu pri Slovencih pred drugo svetovno vojno) 37
The Rice Standard Versus the Meat Standard (The elements of the Slovene stereotype of the Japanese economy before the Second World War)
 UDK 339.9(520)"193"
- Marjan Žnidarič, Mariborsko prebivalstvo, v luči okupatorjevega štetja novembra 1942 47
Maribor Citizens in the Light of the Occupier's Census of November 1942
 UDK 314(497.4 Maribor)"1942"
- Vida Deželak-Barič, Samoiniciativni in nepriznani Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko 61
The Autogenous and Unrecognised Provincial Committee of the Liberation Front for Gorenjska
 UDK 94(497.4 Gorenjska)"1942/1943"
- Natalija Glažar, Snovanje turizma v Sloveniji 1945-1950 79
Tourism in Slovenia between 1945 and 1950
 UDK 796.5(497.4)"1945/1950"
- Božo Repe, Mesto druge svetovne vojne v notranjem razvoju Slovenije in Jugoslavije 95
The Place of the Second World War in the Internal Evolution of Post War Slovenia and Yugoslavia
 UDK 930.1(497.1)"1980/1999":94(100)"1939/45"

 ZAPISI

- Igor Zemljič, Prispevek k analizi objav sodelavcev
 Inštituta za novejšo zgodovino v letih 1989-1998 107
 UDK 013:061.6

 POROČILA O ZNANSTVENIH SREČANJIH

- Okrogla miza Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju.
 Ljubljana, 26. oktobra 1999 (Ervin Dolenc) 113
- Ideology and Historiography: The Making of Identity in
 Yugoslavian Historiography, Firenze, 8. in 9. maj 2000 (Ervin Dolenc) 121
- Simpozij o življenju in delu Rudolfa Cvetka, Senožече,
 14. 10. 2000 (Ervin Dolenc) 123

 JUBILEJI

- Terezija Traven - devetdesetletnica (Vida Deželak-Barič) 127

 OCENE IN POROČILA

- Žarko Lazarevič, Jože Prinčič, Zgodovina slovenskega
 bančništva (Jasna Fischer) 131
- Marjan Diklić, Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog
 rata (Andrej Rahten) 134
- Aleksander Žižek, Rokodelci mojega mesta: drobci iz delovanja
 celjskih cehov v času krepitve centralne deželno knežje
 oblasti (Andrej Studen) 135
- Oto Luthar, Alenka Koren (urejevalka gradiva),
 O žalosti niti besede (Aleksander Žižek) 138
- Miroslav Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929:
 avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske
 oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj
 Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizem (Jurij Perovšek) 139
- Franc Rozman, Vasilij Melik, Božo Repe, Zastave vihrajo.
 Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine
 19. stoletja do danes (Mojca Šorn) 144

Ivan Križnar, Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem (Vida Deželak-Barič)	146
Tone Ferenc, "Ubija se premalo" : Obsojeni na smrt - Talci - Ustreljeni v Ljubljanski pokrajini 1941-1943 : Dokumenti (Damijan Guštin)	150
Spomini Slovencev na Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo (Vida Deželak-Barič)	155
Darinka Drnovšek, Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954 (Zdenko Čepič)	158
Eric Hobsbawm, Čas skrajnosti (Božo Repe, Janko Pleterški)	163

POROČILO INZ 1999

Poročilo INZ 1999	3
Bibliografija INZ 1999 (Igor Zemljič)	29

Uredniška navodila avtorjem¹

1. *Prispevki za novejšo zgodovino* so znanstvena revija, izdaja jo Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, Kongresni trg 1. Revija objavlja izključno članke s področja novejše zgodovine.
2. V reviji so objavljeni prispevki v slovenskem jeziku, povzetki (summary) pa v angleškem ali nemškem ali italijanskem ali francoskem, izvleček (abstract) pa v angleškem.
3. Prispevek oddan uredništvu lahko obsega do 24 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran (43.200 znakov). Prispevek mora biti oddan na disketi (z navedbo urejevalnika) in v odtisu. Avtor mora navesti sledeče podatke: ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte (e-mail).
4. Oddani prispevek mora imeti tudi **izvleček** in **povzetek** (praviloma do 3000 znakov - 45 vrstic). **Izvleček** (do 250 besed) mora biti razumljiv sam po sebi brez branja celotnega besedila članka; pri pisanju se uporabljajo celi stavki; izogibati se je treba slabše znanim kraticam in okrajšavam. Izvleček mora vsebovati avtorjev primarni namen oziroma doseg članka, razlog zakaj je bil napisan ter opis tehnike raziskovalnega pristopa (osnovna metodološka načela). K izvlečku mora avtor dodati **ključne besede**, ki odražajo vsebino prispevka in so primerne za indeksiranje. Oddani prispevek mora imeti navedbo ustrezne klasifikacije - kategorije uveljavljene v sistemu COBISS (izvirni znanstveni članek, pregledni znanstveni članek, poljudni članek, ...).
5. Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano, tako da je mogoče razbrati metodo dela, rezultate in sklepe. Na koncu mora biti navedena **uporabljena literatura in arhivski fond**.
6. **Opombe** morajo biti pisane enotno. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene - citirane literature). Bibliografska opomba mora ob prvi navedni vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja; naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani (primer: monografija: Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana: Modrijan, str. ...; revija/zbornik : Ervin Dolenc: Slovensko zgodovinske o času med obema vojnama in kulturna zgodovina. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 38, 1998, št. 1-2, str. 43-57.), nato pa se uporablja smiselna okrajšava (navajati: dalje ...). Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti najprej arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru da ga uporabljamo večkrat nevesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), število fascikla (škatle) in arhivske enote; mogoče ja navesti tudi naslov navajanega dokumenta.
7. Prispevki so recenzirani; **recenzije** so anonimne. Na osnovi pozitivnega mnenja recenzentov je prispevek uvrščen v objavo.
8. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor.
9. Uredništvo prejete prispevke lektorira, avtor **lekturo** pregleda in jo avtorizira. Uredništvo posreduje avtorju prvo **korekturo** prispevka, ki jo mora vrniti uredništvu v roku treh dni. Širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Pri korekturah treba uporabljati korekturna znamenja navedena v Slovenski pravopis (1962), Slovenski pravopis 1. Pravila (1990). Drugo korekturo opravi uredništvo.
10. Dodatna pojasnila lahko dobijo avtorji na uredništvu.

¹ Periodična publikacija mora redno (v vsakem zvezku) objavljati navodila avtorjem, v katerih uredništvo avtorjem definira svojo uredniško politiko ter jim predstavi svoja vsebinska in tehnična navodila, katerih se morajo pri pripravi prispevka držati. Navodila avtorjem v znanstveni reviji *Prispevki za novejšo zgodovino* temeljijo na *Navodilih za oblikovanje znanstvenih in strokovnih periodičnih publikacij, ki jih sofinancira Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije* (glej v spletni strani MZT na internetu: <http://www.mzt/mzt/dok/nav-oblik-publ.html>).

1.01
Prejeto 15. 3. 2000

UDK 929 Hribar I.: 929 Šuklje F. "18/19"

Blaž Vurnik*

Ivan Hribar vs. Fran Šuklje

(Nekaj političnih, gospodarskih in prosvetnih tem z vidika sodnega in memoarskega spora med obema velmožema)

IZVLEČEK

Politične, narodnobuditeljske in gospodarske poti Ivana Hribarja (1851-1941) in Frana Šukljeta (1849-1935) so se nekajkrat usodno srečale. Čeprav sta ob prvih srečanjih zastavila prijateljski odnos, so se kasneje njune poti razšle. V obsežnih spominih, ki sta jih oba izdala, sta se medsebojno obtoževala v zvezi z nekaterimi kritičnimi poglavji slovenske zgodovine, na primer za koalicio NNS z Nemci v kranjskem deželnem zboru leta 1886, očitala sta si zlorabe položajev ter drug drugemu očitala množico nepravilnosti v zvezi z javnim delovanjem.

Publicistični spopad se je zaostрил do te mere, da sta oba leta 1927 na ljubljanskem sodišču vložila tožbi, v katerih sta drug drugemu očitala razžalitev časti. Po dveh letih razprav, pričanj številnih prič, ki so v proces vnesle še nekatere nove zgodbe o obeh akterjih, se je proces zaključil s poravnavo, v kateri sta oba izrazila dobronamernost svojih izjav.

Ključne besede: politika, spomini, politična zgodovina, šolstvo, zgodovina diplomacije, sodni proces, Ljubljana

ABSTRACT

IVAN HRIBAR VERSUS FRAN ŠUKLJE

(Some political, economic and educational issues arising from the lawsuit between two prominent men and their memoirs)

The political, patriotic and economic views of Ivan Hribar (1851-1941) and Fran Šuklje (1849-1935) clashed dramatically on several occasions. Although their first encounters displayed amicable intentions, their paths subsequently diverged. In their extensive, published memoirs, they exchanged accusations over some crucial chapters of Slovenian history, for example, the coalition of the National Progressive Party with the German Party in the Carniolan Provincial Parliament, in 1886. They also accused each other of abusing their positions and of many irregularities in their public activity.

Key words: politics, memoirs, political history, liberalism, school system, judicial process, Ljubljana

* Zgodovinar, kustos, Mestni muzej Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Gosposka ulica 15.

Uvod

V slovenski politični zgodovini (in kulturi) je pojem srditost boja več kot ustrezen. Prav tako so primerne oznake kot "za vsako ceno", "brezkompromisno", "preko trupel", "metanje polen", "izrabljanje intimnih slabosti nasprotnika v politične namene", politično razčiščevanje osebnih nasprotij in sovraštev itd. V takšnih spopadih, ki niso bili prav omikani, so moči merili tudi ljudje, ki jih danes imenujemo "velikane slovenske zgodovine". Le malokrat lahko takšne spore spremljamo v obojestranskih primarnih zapisih, kot so spomini in dokumentacija s sodniških razprav, na katerih politični boj včasih dobi tudi svoj vrhunec ali pa kar epilog. Če so viri popolni in bogati, lahko tudi zgodovina postane pravi sodnik. Morda zato, ker so bila takšna sojenja in z njimi povezana pričanja največkrat farse, obtoževanja in obtožbe večjih ali manjših nepravilnosti, ki naj bi jih toženi (ali pa tudi tožnik) napravil v svojem političnem delovanju. Že kar cirkuško razsežnost so takšnim procesom dala pričanja sodobnikov, med katerimi so bila v veliki meri prisotna pozitivna ali negativna, a tako rekoč vedno subjektivna mnenja posameznih prič o tožniku ali toženem. Argumentirane ali ne, tudi resne obtožbe praviloma niso bile podprte s kakršnimikoli dokazi, ki bi eno ali drugo stran kompromitirali in bi sojenja imela večje posledice kot razsodbe v prid enemu od tožnikov v zvezi s klevetanjem ali obrekovanjem.

Eno takšnih poglavij slovenske politične preteklosti je tudi spor med dvema možema (z besedo "politikoma" bi jima vsekakor odvzeli marsikateri segment njunega dela, pomembnega tako za slovenski narod, kot tudi za lokalne razmere, v katerih sta živela), Ivanom Hribarjem (1851-1941) in Franom Šukljeto (1849-1935), ki sta medsebojni politični in publicistični dvoboj bila tudi na sodišču.

Nekaj detajlov iz osebnostnih potez in idejne naravnosti obeh nasprotnikov

Pri poizkusu opisa nekaterih osebnostnih lastnosti Frana Šukljeta in Ivana Hribarja nikakor ne moremo kritično oceniti enega in drugega. Naslonimo se lahko na spomine obeh avtorjev, vendar ne toliko na vsebino, kot na način pisanja, na izpostavljanje lastne osebnosti in morda tudi na podcenjevanje nekaterih sodobnikov. Časopisne in memoarske kritike so stvar dnevne politike in osebnih zamer, zato iz njih ne moremo pridobiti verodostojnih podatkov. Pri tem bi bil Hribar nekoliko na slabšem, saj je bilo o njem zapisanega mnogo več kot o Franu Šukljeto.

Oba "neprijatelja" lahko opišemo kot zelo radikalna v svojih političnih in drugih nazorih, kar je še dolilo olja na ogenj njunih medsebojnih spopadov. V političnem življenju si je Hribar ustvaril boljšo dediščino, saj je bil vse življenje zvest istemu toku politične misli. Šuklje pa je v že izoblikovanem političnem profilu nenadoma zamenjal politično stran, kar je dalo precej dobre snovi njegovim nasprotnikom. Tega se je sam gotovo zavedal, saj je v spominih¹ svoj prestop iz liberalnega v katoliški tabor pojasnil kot posledico svojega verskega spoznanja. Mimogrede naj omenimo, da na tem mestu njegovo pisanje učinkuje

¹ Fran Šuklje: Iz mojih spominov, II. del. Ljubljana 1929 (dalje Šuklje II), str. 113.

tako, kot da je nastalo iz nekakšne očitne obrambne pozicije, kar je seveda razumljivo.

Najočitnejša razlika v njuni politični misli je narodno vprašanje. Hribarju je bilo narodno vprašanje več kot le tema dnevne politike. Zanj je imelo primarni pomen. Znano je, da je bil izrazit slovanofil, ožje pa tudi pravi "Jugoslovan", kar je bila več kot razumljiva posledica tedanjega stanja, v katerem so živeli Slovenci. Njegova ljubezen do vsega, kar je bilo slovanskega, se izraža tudi v tem, da je med svojimi prvimi popotovanji obiskal Rusijo, Bolgarijo in Srbijo kot najmočnejše slovanske samostojne države. Na Češko, ki je v avstroogrski monarhiji predstavljala najmočnejši slovanski del, ga je vezala njegova zaposlitev pri praški banki Slaviji, katere podružnico je organiziral tudi v Ljubljani. Njegovo jugoslovansko usmerjenost po nastanku Kraljevine SHS, ko se sicer ni zblížal s srbsko politično kulturo in politično nomenklaturjo, pa je bil vendar eden redkih slovenskih članov srbske radikalne stranke, lahko razumemo tudi kot iskanje političnega prostora. Predvsem zaradi tega, ker ni bil povabljen v Narodno vladu in se v slovenskem političnem prostoru ni mogel ponovno uveljaviti, se je naslonil na Nikolo Pašića, ki mu lahko upravičeno rečemo Hribarjev politični mentor v jugoslovanski politiki.² Hribarjevo narodno delovanje je bilo široko zastavljeno; od zahtev po za narod pomembnih ustanovah (na primer slovenske univerze v kranjskem deželnem zboru leta 1898), afirmaciji slovenščine v uradnem in javnem življenju (znana so Hribarjeva prizadevanja in uspehi glede slovenske zunanje podobe Ljubljane) do šolstva in urejanja gospodarstva v slovensko korist.

Na drugi strani Šuklje ni kazal pretiranega zanimanja za izrazito narodna vprašanja, čeprav bi bilo krivično trditi, da si za okolje, v katero je spadal (pa naj bo to okolje definirano nacionalno ali geografsko), ni prizadeval izboljšati blagostanja. Nenazadnje je bil Šuklje tudi eden od 'drobtinčarjev', ki so dosegli marsikaj pomembnega na področju uveljavljanja slovenskega jezika. Kljub temu verjetno kar precej o Šukljetovem tehtanju naroda in gospodarstva pove njegova izjava ob sporu narodne stranke glede nagrade 600 goldinarjev za neobvezni pouk nemščine na večrazrednih ljudskih šolah, ko je govoril o "kranjskem narodu", željenem končati narodne spore in dvigniti gospodarstvo.³ Takšna izjava, iztrgana iz konteksta, je sicer lahko tudi le nepravilna uporaba besede narod, vendar je politik Šukljetovega kova besedo "narod" vsekakor znal uporabljati, oziroma je dobro vedel, kaj pomeni. V svojem gospodarskem delovanju je znan predvsem po prizadevanjih za belokranjsko železnico, ki so jo začeli graditi leta 1912 prav po njegovem predlogu.

Hribar in Šuklje nista imela toliko skupne politične poti, da bi ju lahko primerjali v posameznih političnih temah (vsekakor pa bi to pomenilo daljši študij večje količine gradiva) ali celo v vrednostnem smislu (kar bi bilo sploh problematično početje). Najboljšo in najjedrnatejšo primerjavo obeh politikov je podal dr. Vasilij Melik: "*Hribarjeva kandidatura in nato izvolitev za poslanca (deželnega leta 1889 - op. B. V.) je kar hudo vznemirila njegove nasprotnike... zlasti Šukljeta,*" ki ga "*je (...) bilo strah Hribarjeve naslonitve na manj premožne volilce, na obrtnike in obrtniške*

² Več o Pašićevi vlogi pri Hribarjevem političnem delu v Kraljevini SHS v Blaž Vurnik: Minister Ivan Hribar - pokrajinski namestnik. Homo sum... Ivan Hribar in njegova Ljubljana (ur. Taja Čepič in Janja Rebolj, Mestni muzej Ljubljana, Ljubljana, zbornik ob razstavi), Ljubljana 1997, str. 35-43.

³ Slovenski biografski leksikon, III. zvezek. SAZU, Ljubljana, 1971, str. 717.

pomočnike, na manj gosposke, bolj navadnemu ljudstvu prirejene metode agitacije. Hribar je v liberalnih vrstah predstavljal demokratično strujo (...) Šuklje ni bil demokrat in se je bal splošne in enake volilne pravice ter vpliva množic na politiko."⁴

Omeniti velja še to, da sta bila oba spregledana pri nastajanju Narodne vlade za Slovenijo, čeprav sta pred vojno veljala za vidnejša slovenska politika. Šuklje je bil nad tem močno razočaran; prav to naj bi bil razlog, da ni sprejel ponujenega mandata Slovenske ljudske stranke za ustavodajno skupščino v času konstituiranja Kraljevine SHS.⁵ Tudi Hribarja so "zastopniki slovenskih strank, predvsem njegove lastne, zvižajčno obšli in popolnoma izločili."⁶

Zapišemo lahko, da sta bila oba moža zelo ambiciozna in da sta se oba zaradi svojih uspehov in dejanj počutila precej pomembna. Nikakor nista dovolila, da bi si lovorike njunih dejanj nadeval kdo drug. To trditev potrjuje epizoda o obrtni šoli v Ljubljani, za katere ustanovitev in organizacijo sta si oba lastila zasluge in se v spominih kar nekako nista uspela zediniti, kdo je bil pri tem vprašanju pomembnejši.⁷ Šuklje celo neposredno Hribarju očita "nečimrnost" in "zaljubljenost v lastno osebo"⁸ zaradi spominskih plošč, ki so nekoč obeleževale stavbe in spomenike, nastale v času Hribarjevega županovanja in seveda uniforme, v kateri se je Hribar rad sprehajal.

O Hribarju verjetno nekaj pove tudi zgodba o vodiški Johanci, ki jo omenja v spominih.⁹ Johanca (s pravim imenom Ivanka Jerovšek) je namreč nekoč sredi noči potrkala na Hribarjeva vrata kot beračica, Hribar pa, ki se je imel sicer za velikega dobrotnika (nekatero njegove poteze to sicer potrjujejo; čeprav naj bi bil brez dohodkov, naj bi leta 1927 ali 1928 od mladega slikarja kupil sliko, ker je vedel, kako težko umetniki živijo¹⁰), jo je dal odgnati z grožnjo, da bo sicer dal poklicati policijo. Johanca je sicer v tistem času resnično predstavljala poosebljenje prevare in laži, tako da Hribarju ne gre zameriti trdega ravnanja z žensko, s katero je delil zaporniško zgradbo na začetku 1. svetovne vojne. Prav gotovo bi takrat enako reagirala večina Slovencev. Zanimivo je predvsem to, da v spominih omenja ta dogodek v povsem ločenem kontekstu od druge vsebine, kar nam lahko vzbuja misel, da je s tem morda samemu sebi potrdil upravičenost dejanja. Ali pa je želel v spominih omeniti še eno znano osebnost?

Tudi njegov odstop s položaja pokrajinskega namestnika ga slika kot osebo naglih dejanj, ko je šlo za vprašanje časti. Konflikt s Pašičem, oziroma način, kako se je Hribar branil pred obtožbami in celo s pismi drugih ljudi dokazoval svojo zvestobo in privrženost prvaku Radikalne stranke,¹¹ je edina epizoda v spominih, pri kateri začetimo globoko osebno prizadetost in pri kateri se je Hribar bralcem predstavil kot čustveno ranljiva oseba. Skorajda neverjetna postane izkušnja nje-

⁴ Vasilij Melik, Ivan Hribar in njegovi spomini. V: Ivan Hribar, Moji spomini, II. del. Ljubljana 1984, str. 633 (dalje Melik. Ivan Hribar in njegovi spomini).

⁵ Slovenski biografski leksikon, III. zvezek, str. 717.

⁶ Melik, Ivan Hribar in njegovi spomini, str. 645.

⁷ Ivan Hribar: Moji spomini, III. del. Ljubljana 1932 (dalje Hribar III), str. 107; Fran Šuklje: Iz mojih spominov, III. del, Ljubljana, 1929, (dalje Šuklje III), str. 170, 171.

⁸ Fran Šuklje: Iz mojih spominov, I. del. Ljubljana 1926 (dalje Šuklje I), str. 114.

⁹ Ivan Hribar: Moji spomini, II. del. Ljubljana 1928 (dalje Hribar II), str. 141.

¹⁰ Zlata Hribar: Košček slovenske zgodovine, Homo sum... Ivan Hribar in njegova Ljubljana, Ljubljana, str. 17. Tudi sicer ga dr. Zlata Hribar opisuje kot "širokogrudnega" (prav tam, str. 26).

¹¹ Hribar II, str. 513-522.

gove dolge politične preteklosti, v kateri je doživel veliko zahrbtnih udarcev, pač v skladu s politično klimo in kulturo tedanjega časa.

Oba nasprotnika sta si v medsebojnih konfrontacijah, naj bo to v spominih, ali na sodišču, celo pri naključnih srečanjih na ulici izražala iskreno sovraštvo in prezir. Vendar to Hribarju ni preprečilo izraziti spoštovanja Šukljetu po njegovi smrti, ko je s toplimi besedami izrazil sožalje Šukljetovi družini.¹²

Memoarski boj¹³

Ivan Hribar in Fran Šuklje sta bila več kot uspešna politika, narodna buditelja in kreatorja gospodarske in s tem tudi socialne podobe slovenskega ozemlja. Oba sta bila tudi publicista, med njunimi avtorskimi deli in prevodi zasedajo pomembno mesto spomini, ki sta jih oba objavila v knjižnih oblikah. Oba sta svoje spominske zapise zasnovala kot obsežni pripovedi, vendar Hribarjevi spomini po obsegu presegajo Šukljetove skoraj za trideset odstotkov. V prvih izdajah namreč Hribarjevi spomini v štirih zvezkih obsegajo 1339 strani, Šukljetovi pa v ravno tako štirih zvezkih (skupaj s knjigo *Sodobniki veliki in mali*, ki je vsekakor spominski zapis) 1041 strani. Zanimivo je tudi dejstvo, da je Hribar svoje spomine izdal v samozaložbi, medtem ko je Šukljetove spomine izdala Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Kronološko si izdaje sledijo takole: Šuklje I. 1926, Hribar I. in II. 1928 (v začetku leta 1929), Šuklje II. in III. 1929, Hribar III. 1932, Šuklje *Sodobniki* 1933 (založba Satura), Hribar IV. 1933. Tudi zato, ker je Hribar zadnji odbil žogo, delujejo bralcu Hribarjevi argumenti umestnejši in bolj razumljivi, medtem ko je Šukljetovo pisanje videti pretirano angažirano in konfliktno. Šuklje namreč Hribarja napada neposredno in svoje trditve nemalokrat utemeljuje namesto z dokazi s skoraj umetniško metaforiko. Takšen je vsekakor njegov "anatomov skalpel",¹⁴ ki mu ga Hribar nič manj poetično ne izvije iz rok in sam zareže v telo Šukljetovih trditvev.¹⁵ Prav tako pri Hribarjevem pisanju izstopa želja po tem, da bi ostal karseda dostojanstven in da bi njegovi očitki Šukljetu izzveneli le kot obramba, pri kateri pa zna Hribar še kako udariti po dvornem svetniku Šukljetu. Med drugim mu očita predrznost¹⁶ in podobne "kvalitete" in s takšnimi formulacijami bralcu svojih spominov ustvarja negativen vtis o Šukljetu. Zaigra tudi na druge strune: zelo rad omenja, kakšne koristi je imel od njega Šuklje. Pri tem poudarja, da naj bi bila prav njegova zasluga, da je Šuklje prišel v ljubljanski občinski svet,¹⁷ kot posebno Šukljetovo korist pa omenja tudi tikanje, ki sta ga sprejela pri pobratenju.¹⁸ Vendar se mora tudi Hribar braniti pred nizkimi udarci,

¹² Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, rokopisni oddelek, Zapuščina Ivana Hribarja, Ms 1411, IV. 1, pismo Milana Šukljeta Ivanu Hribarju 23. 8. 1935 (dalje NUK, Ms 1411).

¹³ Izdaja glavnine spominskih zapisov sodi v čas med in po sodnem procesu, vendar obravnavamo memoarski boj pred sodnim procesom, ker so zapisi v spominih obeh avtorjev pravzaprav neke vrste komunikacija med obema, v kateri "pogrevata" in pojasnjujeta svoje trditve s procesa. Poznavanje vsebine nekaterih spornih tem je ključno za razumevanje izjav nekaterih prič in samih pojasnjevanj obeh tožiteljev oziroma tožencev.

¹⁴ Fran Šuklje: *Sodobniki: mali in veliki*, Ljubljana 1933 (dalje Šuklje, *Sodobniki*), str. 321.

¹⁵ Ivan Hribar: *Moji spomini*, IV. del, Ljubljana 1933 (dalje Hribar IV), str. 38.

¹⁶ Ivan Hribar: *Moji spomini*, I. del, Ljubljana 1928 (dalje Hribar I), str. 90.

¹⁷ Hribar I, str. 143.

¹⁸ Tudi glede tega, kako naj bi prišlo med njima do pobratenja omenjata vsak svojo verzijo. Hribar kot kraj pobratenja omenja gostilno pri Brunnerju v Novem mestu pred 1882. letom, medtem, ko je bil

na primer očitki o nizki formalni izobrazbi, ki mu jo sicer elegantno, vendar tudi prezirljivo očita univerzitetno izobraženi Fran Šuklje.¹⁹ Tudi sicer pri Šukljetovem pisanju o Hribarju prevladuje izrazno izživljanje, zaslutiti pa je mogoče tudi ostrino pravega besa. Hribar Šukljeta ne obmetava s skorajda pouličnimi izrazi, ne spotika se ob njegovo osebno držo, ves čas se trudi navajati dejstva. Ko Šuklje Hribarja označuje kot "zarukanega radikalca",²⁰ mu očita "zaljubljenost v lastno osebo" in nečimrnost, kar argumentira s postavljanjem spominskih tabel na nekatere zgradbe, ki so bile zgrajene za časa njegovega županovanja, ter Hribarjevimi kazanjem v javnosti v uniformi,²¹ Hribar kot pravi "administrativen ženi" (administrativni genij - op B. V.)²² zbira in analizira nasprotujoče si Šukljetove izjave. Tudi o samem sebi. V prvi knjigi²³ povzema Šukljetove trditve o njegovih slabih lastnostih, ki so za narod zelo škodljive in tem trditvam ob bok postavlja Šukljetovo zahvalo za Hribarjeve čestitke ob odlikovanju, v kateri ne skopari s komplimenti na račun njegovih sposobnosti in zaslug.²⁴ Vendar je tudi Hribarja včasih zaneslo v pravo ironijo, skorajda cinizem, na primer, ko je komentiral Šukljetovo izjavo, po kateri naj bi ga ta ne pustil sebi blizu: "Kakšna imenitna, bahata in samopašna gesta bogatega in oblastnega graščaka nasproti ubogemu in pohlevnemu, za njegovo milost beračočemu tlačanu."²⁵

Razpon Šukljetovih obtožb na račun Hribarja je bil zelo širok. Hribarju je na primer nalagal celo posredno soodgovornost za krvave dogodke septembra 1908 v Ljubljani,²⁶ kar je skrajna obtožba, po drugi strani pa se je Šuklje spotaknil celo ob Hribarjev podpis,²⁷ kar je bilo (milo rečeno) povsem odveč.

Zanimivo je tudi dejstvo, da sta oba drug drugemu očitala zvezo Narodno napredne stranke z Nemci leta 1896. Hribar Šukljeta imenuje iniciatorja zveze z Nemci,²⁸ ta pa njega "politično nerodo, ki je zapeljal Narodno napredno stranko v tako zagato".²⁹

Oba sta komentirala karikaturu,³⁰ na kateri ju je Gaspari upodobil in obema je bila očitno všeč. Oziroma, oba sta si bila na karikaturi všeč. Šukljetu se zdi karikatura "fletna", predvsem mu je všeč, da ga je Gaspari upodobil, kako "sivo" gleda Hribarja.³¹ Hribar se je s tem komentarjem nekoliko poigral in vzrok za Šukljetov "sivi" pogled iskal drugje;³² v dejstvu namreč, da ga mora Šuklje na karikaturi gledati od spodaj navzgor, poleg tega pa še v "fantastični uniformi".

Šuklje prepričan, da se je to zgodilo v Poljčah na Gorenjskem leta 1882 oziroma 1883 (Hribar I, str. 144; Šuklje, Sodobniki, str. 321).

¹⁹ Šuklje I, str. 113.

²⁰ Šuklje I, str. 113.

²¹ Šuklje I, str. 114.

²² Slovenski narod, 23. 8. 1910, št. 244.

²³ Hribar I, str. 150.

²⁴ To je tudi ena od tem, ki jo je Hribar na procesu na široko obravnaval in pojasnjeval.

²⁵ Hribar IV, str. 33.

²⁶ Šuklje III, str. 120; je pa bila to že stara zadeva, saj se je Hribar že na svojem prvem procesu leta 1914, ko je bil obtožen veleizdaje in pozneje zaprt in izgnan, zagovarjal zaradi obtožb, da je odgovoren za nemire in tako tudi za žrtve v tistih usodnih dneh. (NUK, Ms 1411.I.5.)

²⁷ Šuklje, Sodobniki, str. 44.

²⁸ Hribar I, str. 451.

²⁹ Šuklje II, str. 123.

³⁰ Ilustrirani Slovenec, 20. 9. 1925, št. 39.

³¹ Šuklje, Sodobniki, str. 321.

³² Hribar IV, str. 74.

Zanimivo bi bilo natančno vedeti, kje tičijo korenine njunega spora, kar pa ne eden ne drugi ne povesta neposredno. Šuklje omenja dogodek v deželnem zboru 6. oktobra 1883, ko je zbor odločal o potrditvi mandatov poslancev Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja. V burni debati kluba narodnih poslancev je Šuklje zastopal mnenje, da je treba mandate potrditi, in to utemeljeval s pravnimi določili. Čeprav kar obsežno opiše te dogodke,³³ bralcu ne sporoči, kakšna je bila vloga Ivana Hribarja v tej debati, saj v tistem času niti ni bil poslanec v deželnem zboru. Morda sta o tem polemizirala ob kaki zasebni priložnosti. Omeni le, da si od takrat naprej nista bila več "osebno dobra".

Hribar ne omenja nobenega dogodka, ki bi botroval njunemu osebnemu sovrastvu in spet bolj diplomatsko išče vzroke za Šukljetove "ostudne napade" ter ugotovi, da morajo vzroki tičati po 11. avgustu 1898, ko je Šuklje v že omenjenem pismu navajal Hribarjeve zasluge za slovenski narod in mesto Ljubljano.³⁴ Vendar lahko pobrskamo po Hribarjevih spominih in najdemo nekaj zamer, ki si jih je Šuklje uspel pridobiti pri Hribarju. Ena večjih je izvirala vsekakor iz leta 1889, ko je Hribar kot deželnozborski poslanec podal predlog za ustanovitev deželne hipotečne banke. Predlog so sprva podpisali vsi slovenski poslanci (večina je kasneje svoje podpise preklicala), razen Šukljeta, Kersnika in Višnikarja, ki jih je po Hribarjevih besedah Šuklje združil v neko podskupino, imenovano "Triglav" in bil tako najzaslužnejši za propad Hribarjevega predloga.³⁵ Tudi sicer naj bi od vsega začetka v deželnem zboru Šuklje deloval proti Hribarju.³⁶

Ugotovimo lahko, da sta se Hribarjeva in Šukljetova pot nekajkrat srečali, vendar tako usodno, da sta bila vsakič tekmeča. In to ne vedno politično. Takšna konkurenca se je pojavila, ko je deželni predsednik Winkler leta 1884 kot protiutež protivladnemu Slovenskemu narodu ustanovil Ljubljanski list, uredništvo pa je prevzel Fran Šuklje (1884-1885). Razumljivo je, da se je med obema časopisoma vnel pravi boj, pri katerem je šlo predvsem za obračunavanje med pisci obeh listov, pri čemer je vsebina obtožb in očitkov le redko presegala dnevno politiko, ali kakršnakoli natolcevanja. Tako je tudi Šuklje v Ljubljanskem listu napadel Hribarja ter nastopil proti banki Slaviji, katere ravnatelj ljubljanske podružnice je bil Hribar. Ta je seveda proti temu protestiral pri deželnem predsedniku Winklerju, ki naj bi mu obljubil, da bo naročil, naj se napadi na Slavijo prekinejo.³⁷ Vendar je bila to za Šukljeta le izgubljena bitka, saj je svoje pisanje "preselil" k časopisu Slovenec (od 1901). Pri Slaviji, ki je bila v Šukljetovih očeh očitno prikrajšana za zaupanje zaradi Hribarjevega ravnateljjevanja, naj bi poskušal (vsaj) dvakrat omajati zaupanje v ljubljanskega ravnatelja. V državnem zboru na Dunaju naj bi nagovarjal dr. Ladislava Riegerja (načelnika češkega kluba) naj nastopi proti Hribarju pri generalnem ravnateljstvu banke v Pragi. Prav tako naj bi bil Šuklje posredno odgovoren za zahtevo po Hribarjevi odpustitvi, ki jo je sam ministrski predsednik grof Taaffe naslovil na predsednika banke Slavija, grofa Jana Harracha.³⁸ Šuklje v spominih teh poizkusov ne komentira prav izdatno. Hribarju očita le, da je še kot župan in kasneje kot poslanik v Pragi delal za banko

³³ Šuklje I, str. 103-112.

³⁴ Hribar IV, str. 38.

³⁵ Hribar I, str. 130.

³⁶ Hribar I, str. 150.

³⁷ Hribar I, str. 92.

³⁸ Hribar I, str. 92.

(pravzaprav je bil očitek v tem, da je oba urada degradiral v zavarovalniško agenturo) in neko manjšo intrigo proti Hribarju v tej zvezi celo priznava.³⁹

Sodna razprava

Fran Šuklje je 27. junija 1927⁴⁰ na ljubljanskem sodišču vložil tožbo proti Ivanu Hribarju zaradi razžalitve osebne časti v Narodnem dnevniku 2. julija 1925 (št. 144), kjer je v podlistku z naslovom "Franu Šukljetu v spominsko knjigo" med drugim zapisal, da je Šukljetu "...resnica, ta hčerka božja, dokaj⁴¹ postranska stvar." Dalje se je Šukljetu zdel sporen stavek, v katerem je Hribar zapisal, da Šuklje nadomesti resnico z izmišljotino, ali pa "...nečem, kar je resnici prav nasprotno. Kako se to v slovenščini zove, ve Šuklje prav dobro." Na dveh mestih naj bi torej Hribar razžalil osebno čast Frana Šukljeta, ki je navedene besede označil kot klevete po čl. 52 tiskovnega zakona, za katero je bil pisec po 34. čl. istega zakona odgovoren. V tožbi je zapisal: "Ne more biti dvoma o tem, da me toženec tukaj obdolžuje lažnjivosti." Resnično je bil Hribarjev namig glede nasprotja od resnice povsem nedvoumen, vendar je bil v svojem pisanju zelo previden, saj besede "laž" ni uporabil, saj ni želel Šukljetu dati povoda za protitožbo. Šukljetova tožba je bila namreč odgovor na Hribarjevo tožbo, označeno s številko Pr. VIII 2/27, ki pa žal ni ohranjena. V tožbi je Šuklje pojasnil tudi lastno pisanje proti Hribarju v svojih spominih. To pisanje je imenoval "politična kritika" Ivana Hribarja, ki naj bi bila povsem objektivna in naj bi odgovarjala "sliki, ki jo imajo o njem tudi drugi njegovi sovrstniki." Pravzaprav je Šuklje svojo tožbo utemeljil s tem, da je Hribarjeva tožba pokazala, da Hribar sam ne razume kritičnega pisanja kot "politično kritiko", zato naj bi tudi Šuklje podal proti Hribarju tožbo.

Hribar je v toku procesa petkrat podal razna pojasnila, predloge in odgovore na Šukljetove obtožbe in sicer 9. julija, 11. avgusta, 5. oktobra, 19. decembra 1927 in 28. januarja naslednje leto.⁴² Odgovore je podajal po točkah glede na Šukljetove obtožbe. Seveda so se med procesom pojavljale nove obtožbe in nova pojasnjevanja. Na splošno lahko "sporne točke" združimo v 17 sklopov, kakor si je to zabeležil tudi Hribar sam:⁴³ 1) trditev, da naj bi narodu več škodoval, kot koristil; 2) odgovornost za strankino podivjanost (predvsem je šlo pri tem za to, kdo je odgovoren za t.i. "farško gonjo", ki jo je Slovenski narod vodil proti duhovnikom, članom katoliškega političnega tabora); 3) zveza z Nemci (leta 1896); 4) Državna obrtna šola; 5) štipendije za vseučilišče; 6) Winklerjeva izjava "glede mene"; 7) iniciativa grofa Kielmansegga; 8) "psovka" "agent"; 9) stališče Ivana Tavčarja o Hribarju; 10) "nesebičnost in požrtvovalnost (neizkoriščanje raznih položajev preko obične mere (podčrtal B.V.))"; 11) trditve o prvi Hribarjevi ženi; 12) trditve o tem, da naj bi se Hribar kot poslanik v Pragi materialno

³⁹ Šuklje I, str. 163-164.

⁴⁰ NUK, Ms 1411, I.5.11.

⁴¹ Besedo "dokaj" je Hribar v svojem izvodu tožbe dvakrat podčrtal. Prav na tej besedi je namreč deloma gradil svojo obrambo, kar je pojasnjeno v nadaljevanju.

⁴² NUK, Ms 1411, I.5.13; 14; 15; 16; 19.

⁴³ NUK, Ms 1411, I.5.77.

okoriščal; 13) dogodki okoli sestave Narodne vlade po prevratu; 14) izguba Koroške; 15) izbira ministrstev v beograjski vladi; 16) stanovanje praškega poslaništva; 17) očitane "rusofilstva" dr. Ferjančiča v državnem zboru na Dunaju.

Poleg tega je Hribar pojasnjeval, da Šukljeta toži zaradi obrekovanj v spominih, za svoje besede, zaradi katerih ga je tožil Šuklje, pa je izjavil, da jih je napisal le kot odgovor na Šukljetove klevete. Najpomembneje se mu je zdelo komentirati Šukljetovo izjavo, da je Hribar "svojemu narodu več škodoval, ko koristil." Zelo obsežno je kot odgovor na to trditev Hribar našteval pridobitve za narod in Ljubljano, ki jih je dosegel. Dodal pa je še trditev, da bi dežela Kranjska lahko že leta 1888 imela Deželno hipotečno banko, če je ne bi Šuklje po dogovoru z nemškimi poslanci preprečil. Tako je pravzaprav Šukljetovo trditev obrnil proti piscu samemu. Prav tako se je Hribarju zdelo neresnična Šukljetova trditev, s katero si je slednji pripisoval zasluge za potovalne štipendije, s katerimi so slovenski študentje na Dunaju lahko potovali na izpopolnjevanja v tujino. Hribar je v zvezi s tem pojasnil, da so se omenjene štipendije celo imenoval "Hribarjeve štipendije", saj naj bi prav on v imenu vseučiliškega odbora pozival študente k študiju v tujini in posredoval pri šolskem ministrstvu, kadar so slovenski študentje za takšne štipendije zaprosili.

Naslednja Šukljetova trditev, ki se je zdelo Hribarju sporna, je bila dobro znana anekdota o tem, da naj bi se Hribar pred deželnim predsednikom Winklerjem zjokal in ga prosil, naj mu ne škoduje pri njegovi službi v banki Slaviji. Ta trditev je Hribarja še posebej bolela, saj naj bi Hribarja kazala kot šibkega človeka in se je zato v kasnejših odgovorih še posebej potrudil, da jo je ovrge. Dalje omenja neresnico, po kateri naj bi grof Kielmannsegg želel Hribarja onemogočiti pri banki Slaviji. Hribar je tu trdil, da si je Šuklje s to izmišljotino le želel oprati roke glede njegove lastne "sramotne akcije". Glede banke Slavije je pojasnil še to, da ni bil njen agent, ampak vodilna oseba v Jugoslovanskem generalnem zastopstvu banke Slavije. Glede tega je Šukljetu očital laž. Očitno je, kar je sicer razvidno tudi iz Šukljetovih spominov, da je s takšnimi izjavami Šuklje poskušal Hribarja čim bolj razvrednotiti, njegove funkcije pa prikazati kot manj pomembne in odgovorne, kot so v resnici bile. Prav tako mu je očital sebičnost, kar je Hribar obsežno zavrnil s primeri kot je podpora staršem, ki jo je plačeval od prve dobro plačane službe do njune smrti, podpore sestram in bratu ter nečakom, kot župan naj bi celo na lastne stroške vzdrževal reprezentacijsko vprego (ta ni bila določena kot del županove reprezentance in si je Hribar povsem samostojno svoj vidni status na tak način krepil). Prav tako naj bi priskočil na pomoč tržaškemu listu Edinost, ki mu je eno leto plačeval po 25. gld mesečno. Kot rečeno, je zelo na široko navajal še druge stroške, ki jih je imel zaradi svojega javnega, za narod in mesto koristnega udeleženja, razne ugodnosti, ki se jim je odrekel, ko je videl, da bi bilo to primerno, navedel pa je tudi številne priče, ki naj bi to potrdile. Pravzaprav je bilo to sojenje priložnost za Hribarjevo lastno promocijo, saj je na nekaj straneh odgovora Šukljetu navedel vse tisto, kar je kasneje oziroma delno že v času procesa objavil v svojih spominih in je bilo tako prvič zbrano na enem mestu in je na poslušalce Hribarjevega odgovora vsekakor moralo delovati veličastno, saj je Hribar govoril o že kar oddaljenih zgodovinskih, za narod ključnih časih in temah in to v prvi osebi.

Glede "podivjanosti" stranke je Hribar vso odgovornost prelagal na Šukljeta in ga tudi imenoval "najtemperamentnejšega" v pisnih napadih na Cerkev, kar je do-

kazoval s člankom, ki ga je Šuklje objavil v 27. številki Slovenskega naroda februarja 1874 z naslovom Svobodomiselni Slovenci in verske postave. V tem članku se je Šuklje dobesedno "zdivjal" nad "brezdomovinskim klerikalizmom," ki se "narodu hlina in prilizuje, da bi jih tem laglje rimskemu absolutizmu podvrigel!" Glede načina strankarskega boja v Slovenskem narodu je Hribar omenjal tudi Ivana Tavčarja, ki mu je pripisal nekaj odgovornosti za "farško gonjo" v tem listu.

Ko Hribar odgovarja na Šukljetovo trditev, da Tavčar ni gojil ravno prijateljskih odnosov do Hribarja, in to z mnogimi dokazi zavrača, celo s Franjo Tavčarjevo kot pričo, se proces pokaže kot to, kar je v resnici bil; spopad dveh starcev, ki sta v sklepnem delu življenja opravljala obračun in se nista mogla sprijazniti s prisotnostjo drug drugega na svoji življenjski poti. Toliko bolj ne, ker sta se v nekaterih pogledih borila za iste stvari, vendar vsak na svoj način in z drugimi zvezami v političnih vrhovih. Nekatero vsebino dokazovanj so naravnost smešne. Ne samo dokazovanje prijateljskega odnosa med Hribarjem in Tavčarjem, ampak tudi že popisane razprave o Hribarjevi nesebičnosti, ki so svoj vrhunec doživele v dokazovanju plačila pogreba svojega brata, o čemer je pričala Hribarjeva sestra Marija. Do absurda so bila gnana pričanja nekaterih Čehov, ki so bili kakorkoli blizu poslaništvu v Pragi, med katerim se nekateri o Hribarju sploh niso mogli izjasniti, saj so ga komaj ali pa ga sploh niso osebno poznali.

Na procesu je nastopilo 83 prič,⁴⁴ ki jih je večinoma imenoval Hribar v svojih odgovorih na Šukljetove obtožbe in v svojih obtožbah zoper Šukljeta. Za njihovo zaslišanje so bila angažirana sodišča po vsej Sloveniji, v Beogradu, na Češkem in v Avstriji. O Hribarjevem poslaniškem obdobju v Pragi je bilo zaslišanih okoli 25 prič, večinoma iz Prage. Vzrok za veliko število prič tiči v kar številnih Šukljetovih trditvah v zvezi s poslaništvom, ki pa jih pozneje ni uspel dokazati. Predvsem je Hribarju očital, da je ta položaj izkoristil za osebno korist, da je poslaništvo spremenil v trgovsko agenturo, da je bil v praških diplomatskih krogih nepriljubljen in nezaželen (odgovorni v Pragi naj bi celo intervenirali za Hribarjevo odstranitev iz Prage), očital mu je tudi neke malverzacije v zvezi s sedežem poslaništva - znane malteške palače. V večji meri so te priče izražale svojo osebno naklonjenost do bivšega poslanika Kraljevine SHS v Pragi, vse so prisegale na njegovo korektnost in niso vedele nič o kakih trgovskih poslih ali osebnem okoriščenju. Nekatera pričanja so zapustila dvome. Vekoslav Kukovec ni vedel nobenih podrobnosti, je pa "privatno slišal, da se Hribarju očita, da se je kot poslanik v Pragi bavil s kupčijskimi posli." Enako tudi dr. Albert Kramer. O takšnih kupčijskih poslih je pričal tudi bivši direktor Strojnih livarn in tovarn Milan Vidmar, ki se je spominjal, da je leta 1920 Strojnim livarnam in tovarnam primanjkovalo koksa, zato je šel k Hribarju v Prago, ki pa ni želel posredovati pri češki vladi za koks, češ da je že prepozen. Takrat je namreč rude primanjkovalo, Hribar pa je ravno organiziral prevoz dvajsetih vagonov koksa za KID na Jesenicah. Zato je Vidmar v Prago poslal trgovca Karla Govekarja, ki mu je koks uspelo pridobiti. Vidmar je še dodal, da naj bi slišal, da je "posredovanje precej stalo". Govekarjevo pričanje je Vidmarjevo nekoliko razvrednotilo, saj je pričal, da je Hribar posredoval pri češkem državnem zavodu za razdeljevanje premoga in da brez njegovega

⁴⁴ Toliko jih je dokumentiranih v Hribarjevi zapuščini v rokopisnem oddelku v NUK.

posredovanja koksa ne bi dobil. O kakršnem koli dodatnem plačilu Hribarju za posredovanje ni vedel ničesar.

Za Hribarja najbolj neprijetno pričanje je bil nastop Antona Novačana, ki je v času Hribarjevega poslanstva v Pragi na poslaništvu nekaj mesecev opravljal uradniške posle. Sam se je imenoval atašeja, Hribar mu je v odgovoru pravil pisar. Novačanovo pričanje je zanimivo, ker priča o prepadu med dvema tako različnima človekoma, kot sta bila Hribar in Novačan, ne le generacijsko, ampak predvsem vedenjsko. Hribar - človek reda in discipline, in Novačan, predstavnik boemskega življenja. Je pa v njunih značajih tudi neka podobnost: oba sta bila človeka z močno samozavestjo in oba sta se počutila v danem trenutku (v začetku dvajsetih let v Pragi) silno pomembna. Razlika je bila le v tem, da je Hribar bil, Novačan pa ne. Zato je slednji v Pragi služboval le tri mesece. Novačan je o Hribarju pričal: "Splošno se je govorilo, da se peča (Hribar, op. B. V.) kot poslanik z večjimi trgovskimi posredovanji - akcijami, vendar pa ne morem navesti konkretnega slučaja." Tukaj nastopi Hribarjev komentar ob robu. Nad črkami "nji" v besedi "posredovanji" je s svinčnikom dopisal "lnimi", s čimer je besedo spremenil v "posredovalnimi", kar spremeni pomen naslednji besedi "akcijami". Tako je Hribar pomen besede "akcije" spremenil iz delnic v akcijo, ki naj bi pomenila neko projektno dogajanje.

Novačan je pričal tudi o tem, da so bili odgovorni na Češkem nezadovoljni s Hribarjevim nastopanjem in delovanjem, kar naj bi mu osebno povedal v času procesa predsednik češke vlade Švebla. Hribar je ob rob k tej trditvi s svojo značilno pisavo energično zapisal "Ni res!". V samem pričanju je Novačan izdal tudi vzrok svojega sovraštva do Hribarja. Ta naj bi ga namreč odpustil s praškega veleposlaništva, zaradi česar je bil premeščen v Trst na enako delovno mesto zato, ker je ob različnih priložnostih popravljajl njegovo francoščino. Hribar je to trditev v svojem komentarju pričanja Antona Novačana zanikal, češ da se vse življenje uči in ga zato ni nič motilo, če ga je Novačan kdaj popravil v francoski frazeologiji. Je pa Novačan označil kot lenuha, ki je na poslaništvu malodane zahteval svoj avtomobil, in ki je zahajal v lokale sumljivega slovesa. Skratka kot človeka, ki je "Jugoslovanom" v Pragi delal sramoto.

Špekulacije v zvezi s tem, kako je Hribar prišel do Malteške palače v Pragi naj bi razblinilo pričanje Františka Staneka, ki je bil v času, ko je bil Hribar v Pragi, minister za javna dela. Malteško palačo je namreč uporabljalo ministrstvo javnih del, ki jo je za minimalno najemnino v imenu prijateljstva do Ivana Hribarja in do Kraljevine SHS odstopilo za poslaništvo Kraljevine SHS.

S pričami se je pojasnjevala tudi znana zgodba o doprskem kipu prestolonaslednika Aleksandra, ki ga je po naročilu izdelal v Pragi živeči kipar Alojz Gangl.

Očitke o tem, ali je kot župan svoj položaj izkoriščal za sklepanje poslov za zavarovalnico Slavijo, je izjasnilo osem prič. Ko je Hribar postal župan, naj bi lastniki nepremičnin v Ljubljani dobili poziv, naj svoje nepremičnine zavarujejo pri Slaviji, poleg tega pa so večino mestnih nepremičnin zavarovali pri banki Slaviji, medtem ko so bile prej zavarovane pri zavarovalnici Dunav. Ivan Trdina, ki je bil v tistem času mestni računski ravnatelj, je pojasnil, da se je to zgodilo zato, ker je Slavija ponudila boljše pogoje zavarovanja in da Hribar za to ni zastavljal svojega vpliva. To je trditev, ki ji danes žal ne moremo verjeti, na sodišču pa je bila Hribarju nadvse dobrodošla. Kar naivno bi bilo namreč, da bi Hribar kot ravnatelj

ljubljskega zastopstva Slavije vsaj ne priredil pogojev zavarovanja glede na konkurenco. Glede tega, da bi Hribar ljubljanskim posestnikom pošiljal pozive, naj se zavarujejo pri Slaviji, so se priče izjasnile, da o tem ne vedo nič, le Ivan Pucelj se je spomnil, "da mu je nekdo povedal, da je nekoč župan Hribar tovarnarja Pollaka prepričeval, naj zavaruje svoje objekte pri Slaviji", na kar pa je Pollak v svojem pričanju odgovoril, da ima sicer res zavarovane svoje objekte pri Slaviji, da pa se ne spominja, da bi ga župan Hribar k temu nagovarjal.

Še ena tema je prevladovala med pričanji in sicer deloma tudi v povezavi z vprašanjem, ali je Hribar svoj položaj župana izkoriščal v korist banke Slavije. Kar nekaj prič je namreč navedel kot tiste, ki naj bi potrdile, da je svoje delo kot župan opravljal več kot korektno. Tudi tu se nekatere priče niso znale izjasniti, saj so bila leta Hribarjevega županovanja že precej oddaljena. Tako je na primer Franc Bonač izjavil le, da je njegov pokojni oče Ivan večkrat pohvalno govoril o županu Hribarju. Bolj zabavna so pričanja, ki so potrjevala Hribarjevo vsakodnevno prisotnost na magistratu. Dve pričanji se namreč izključujeta. Jernej Boltar, magistratni pisarniški ravnatelj je pričal, da je bil Hribar vsak dan ob 8. zjutraj na magistratu, kjer je kontroliral uradnike, bil tam do okoli 11. ure, popoldne pa je le redkokdaj prišel. Hribar je to pričanje komentiral le v toliko, da je bil na magistratu čisto vsako popoldne, včasih še zvečer do desetih ali enajstih. Sicer pa je predlagal, da se Boltarja zasliši še enkrat, da bo pojasnil, kako si je predstavljal v njegovem pričanju "opisano ekspeditivno reševanje vsakodnevnih spisov." Drugačne ure kot Boltar je predstavil uradnik banke Slavije Anton Gašperlin, ki je pričal, da je bil Hribar vsak dan v svoji pisarni v Slaviji od 8. do 9. ure, potem se je vrnil točno ob 13. uri. Gre sicer za banalne podatke, ki so bili tudi zaradi časovne oddaljenosti v spominih prič že delno zabrisani in spremenjeni, je pa ta primer dober kazalec absurdnosti vsebine zahtevanih pričevanj na tem procesu.

Nekatera pričanja bi lahko ocenili tudi kot smešna ali pa vsaj kot izgubo časa. Takšno je bilo na primer zaslišanje patra frančiškana Hugolina Sattnerja o isti temi, torej Hribarjevi prisotnosti na magistratu, ki kot priča ni mogel potrditi, da bi Hribarja večkrat videl iz svoje celice, ko je ob šestih zjutraj hodil mimo frančiškanskega samostana na magistrat. To pričanje je bilo pravzaprav nesporazum, saj ga je Hribar kot pričo imenoval zato, da naj bi potrdil neko njuno naključno srečanje, ob katerem naj bi ga pater Hugolin pohvalil za vestno opravljanje županskih poslov in mu omenil, da iz svoje celice vsako jutro že ob petih vidi prižgano luč v županski pisarni.

V mesecih, ki so bili za oba tožnika in toženca precej razburljivi, čeprav o tem pozneje v spominih ne spregovorita niti besede, je prišlo tudi do neuspelega poskusa pomiritve, ki je prišla iz Šukljetove bližine, vendar menda brez njegove vednosti. 22. decembra 1927 je namreč Hribarju pisal novomeški kanonik Anton Žlogar in ga pozval k pobotanju s Šukljetom. Hribar je bil prepričan, da je kanonika Žlogarja za posredovanje nagovoril Šuklje in mu je zato že prihodnji dan odpisal in mu pojasnil, da mu to ne bo uspelo. Iz osnutka Hribarjevega pisma pa je razvidno, da ni želel, da bi njegovo pisanje izpadlo preveč napadalno ali celo žaljivo. Svoje stavke, ki jih je napisal očitno impulzivno in v jezi, je za pismo dobesedno "sfriziral". Stavek: "Pa Ti pride ta, že skoro z eno nogo v grobu stoječi starec ter me v svoji brezmejni gizdavosti in prevzetnosti hoče oropati časti!" je skrajšal v: "Pa Ti pride ter me hoče oropati časti!". Žlogar mu je odpisal še enkrat

(1. 1. 1928) in mu zagotovil, da je imelo njegovo pismo le namen sprave in krščanskega odpuščanja med obema tožnikoma. Izrazil je tudi mnenje, da bo denar, ki ga trošita za sojenje, bolj pametno naložen, če bi ga prispevala v fond Akademije znanosti in umetnosti. Nato je Hribarju še namignil, da je Šuklje zelo potrta zaradi vsega skupaj in mu zagotovil, da Šuklje ne ve za to korespondenco, da pa bo rade volje posređoval, če bi Hribar tako želel. 6. januarja mu je Hribar odgovoril, da je Šuklje tisti, ki je prvi napadel in naj zato stori tudi prvi korak k spravi, nato pa je še pikro pripomnil, da so časi nastavljanja levega lica že minili. Je pa tudi v tem pismu želel zveneti spravljivo, ali pa vsaj nenapadalno, saj je na osnutku pisma spet prečrtal nekaj hudih besed, kot na primer "peklensko zlobo", s katero naj bi mu Šuklje želel omadeževati čast. Ta štiri pisma sicer niso imela neposrednega uspeha, vendar so pomembna zato, ker pričajo o tem, da je Hribar kljub ostrini, s katero se je zagnal v proces in kljub kasnejšim zapisom o Šukljetu v spominih, še vedno pustil odprte možnosti pomiritve spora. To je toliko bolj pomembno, ker se je skoraj vse v zvezi s pričami na sodišču dogajalo v njegovo korist.

Proces se je zaključil s poravnavo 11. junija 1929, v kateri sta oba podala izjavi o dobronamernosti svojega pisanja in preklice vsega, kar bi utegnilo drugega žaliti.⁴⁵ Na svoje stroške sta morala te izjavi objaviti v Jutru in Slovencu v roku osmih dni. Kako je do poravnave prišlo, ni mogoče rekonstruirati zaradi pomanjkanja virov,⁴⁶ čeprav lahko slutimo, da je bilo podobnih poskusov, kot je bil poskus novomeškega kanonika Žlogarja, še več. Glede na to, kako se je Hribar odzval (pomirljiv ton pisanja) in glede na Žlogarjevo omembo Šukljetove "potrtosti" lahko domnevamo, da sta bila oba sita sodišča in sta si želela zadevo zaključiti kar se da neboleče. Uspeh tožb je bil za oba tožitelja nezaten. Velik del spominov obeh avtorjev, ki je izšel po "poravnavi", je bil namreč namenjen prav nadaljnjemu razčiščevanju in pojasnjevanju tistih vsebin, ki so bile obravnavane na "deželnem kot tiskovnem sodišču v Ljubljani".

Na koncu omenimo le še dejstvo, da je bil ta proces še eden od členov v razvoju slovenske politične kulture, ki je svoje dogajanje internacionaliziral (kakor se temu reče v današnjem političnem žargonu), saj je angažiral tudi sodišča v Avstriji in na Češkoslovaškem, kjer so bili v zvezi s Hribarjevim praškim obdobjem zaslišani ugledni člani političnega, gospodarskega in kulturnega življenja (med njimi pisateljica Gabriela Preissova, pisatelj Josip Holeček, praški župan dr. Karel Baxa, zunanji minister ČSR dr. Eduard Beneš in drugi), obenem pa odpiral takrat še skeleče, stare rane slovenske zgodovine, kakršna je bila na primer nemško liberalna "koalicija" v kranjskem deželnem zboru leta 1896.

Blaž Vurnik

IVAN HRIBAR VERSUS FRAN ŠUKLJE

(Some political, economic and educational issues arising from the lawsuit between two prominent men and their memoirs)

S u m m a r y

⁴⁵ Jutro, 19. 6. 1929, št. 141; Slovenec, 19. 6. 1929, št. 137; Hribar III, str. 99-100.

⁴⁶ Zelo dobrodošla bi bila Šukljetova dokumentacija o procesu.

Ivan Hribar (1851-1941) and Fran Šuklje (1849-1935) were successful, liberal orientated politicians renowned for instilling national awareness among the Slovenes and contributing to the national socio-economic image. They were also publicists. Alongside their translations and other works, their memoirs, published as books, occupy an important place. In these, they explained their personal and political decisions, and replied to those criticising their actions, including each other.

The name 'Šuklje' frequently occurs in Hribar's memoirs, and so does the name 'Hribar' in those of Šuklje. Since Hribar had the last shot, the reader may find his arguments more pertinent and comprehensible. Besides, Šuklje's writing appears excessively engaged and conflicting. He directly attacks Hribar and bases his allegations on almost poetic metaphors rather than evidence. Such, at any rate, is his 'anatomists' scalpel', which Hribar no less poetically takes from his hand and, in turn, incises the body of Šuklje's allegations. Also evident in Hribar's writing is the desire to preserve his

composure as much as possible and present his reproaches against Šuklje as a mere defence. nevertheless, he knows how to strike the councillor Šuklje.

Few allegations were actually substantiated. Šuklje, for example, went as far as attributing to Hribar indirect responsibility for the bloodshed during the anti-German demonstrations in Ljubljana, in September 1908 when soldiers shot at the Slovenian demonstrators. They accused each other for the alliance of the National Progressive Party with German delegates in 1896. Most of their criticism was levelled at personal traits and minute peculiarities in behaviour, communication and public appearance.

The dispute escalated to the point of filing libel cases against each other in the Ljubljana Court, in Summer 1927. During the trial, new accusations and explanations emerged. As many as eighty-three witnesses appeared at the trial, most of whom were called by Hribar to refute Šuklje's accusations and to support his own against Šuklje. For their hearings, courts throughout Slovenia were involved, as well as those in Belgrade, Bohemia and Austria. Twenty-five witnesses were examined with regards to Hribar's term as delegate in Prague, including the writers Gabriela Preiss and Josip Holeček, the Mayor of Prague, Karel Baxa and Eduard Beneš, the Bohemian Foreign Minister. Although not mentioned in their memoirs, during these stressful months for both accusers and accused a failed attempt at reconciliation was made by Šuklje's party, apparently without his knowledge. On December 22, 1927, Anton Žlogar, Canon of Novo Mesto, wrote to Hribar inviting him to reconcile with Šuklje. Hribar rejected his proposition.

On June 11, 1929, the judicial process concluded in a settlement, whereby each party submitted a statement on the benevolence of their writing and withdrew anything that the other party might find defamatory. They were ordered to publish these statements in the *Jutro* and *Slovenec* newspapers within eight days and at their own expense. A reconstruction of how they actually arrived at the settlement is impossible due to insufficient sources. One can nevertheless surmise that there were other attempts at reconciliation similar to that by Canon Žlogar.

After two years of frequent court visits, the two, who were also advanced in age, must have been sufficiently psychologically and physically strained to seek the least traumatic settlement possible. Any vindication arising from their lawsuits was insignificant. Their memoirs published after the 'settlement' were largely dedicated to further clarification and explanation of the issues dealt with at both 'the provincial and press courts in Ljubljana'.

1.01
Prejeto 12. 9. 2000

UDK 342.8(497.1)"1920/1938"

Bojan Balkovec*

Zaradi prepričanja ali koristi? Prestopi kandidatov na starojugoslovanskih volitvah

IZVLEČEK

V prvem delu razprave so opisani zakonski okviri kandidiranja na volitvah v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Kandidat je moral biti polnoleten moški državljan. Opisan je način sestavljanja kandidatnih list. Predstavljene so kandidatne liste, ki so kandidirale na parlamentarnih volitvah 1920, 1923, 1927, 1931, 1935 in 1938. Kandidatne liste so združene v tri tabore, liberalni in kmečki, katoliški in delavski. Avtor ugotavlja, da je bilo pravih prehodov kandidatov iz enega v drug političen tabor malo. Največ prestopanj je bilo v delavskem taboru, sledi katoliški tabor in najmanj v liberalnem in kmečkem taboru.

Ključne besede: volitve, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, kandidati, politične stranke

ABSTRACT

CONVICTION OR OPPORTUNISM? THE SWITCHING OF SIDES BY CANDIDATES IN THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN YUGOSLAVIA

The paper presents the legal framework for candidacy in the parliamentary elections in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes and, later, in the Kingdom of Yugoslavia. Candidates had to be male citizens of age. The manner of compiling lists of candidates is described and the lists of candidates who stood at the 1920, 1923, 1927, 1931, 1935 and 1938 parliamentary elections are presented. These lists were grouped into three political camps - Liberal and Peasants', Catholic, and Workers'. The author has determined that only a few candidates actually switched from one camp to another. Such cases were most frequent in the Workers' camp, followed by the Catholic, Liberal and Peasants'.

Key words: elections, Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, candidacy, political parties

* Dr., docent, Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2.

Zakonski okviri kandidiranja

Eden izmed najpomembnejših postopkov, ki jih stranke opravijo pred volitvami, je sestavljanje kandidatnih list. Način sestavljanja kandidatne liste je odvisen od zakonskih določil, s katerimi je urejena velikost volilnih okrajev, in z volilnim sistemom, t.j. ali so volitve po večinskem ali proporcionalnem sistemu. Politične stranke pri sestavljanju kandidatnih list bolj ali manj zavestno upoštevajo tudi želje strankinega aparata in vodstva, kdo so tisti posamezniki, ki naj bi bili zagotovo izvoljeni.

Pravica in odločitev posameznika, da bo kandidiral na volitvah je del njegove volilne pravice. Pasivna volilna pravica izhaja iz aktivne volilne pravice. Določila, s katerimi se posamezniku odvzame volilna pravica, veljajo tako za aktivno kot pasivno volilno pravico. Zaradi posebnih potreb ali posebnih značilnosti mesta, na katerega se kdo voli, se lahko poleg splošnih določil o pasivni volilni pravici dodajo še posebni pogoji - najpogosteje starostne omejitve.

Prva jugoslovanska država je za volitve poslancev v parlament v Beogradu uporabljala več zakonov. Leta 1920 so volitve izvedli po Zakonu o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bil sprejet v začetku septembra 1920. Volitve v letih 1923, 1925 in 1927 so izvedli v skladu z volilnim zakonom iz junija 1922. Septembra 1931 je kralj Aleksander izdal volilni zakon za volitve poslancev in senatorjev. Oba zakona sta bila leta 1933 spremenjena. Tako so volitve leta 1931 potekale po kraljevem zakonu, volitve leta 1935 in 1938 pa po spremenjenem zakonu.

Volilna pravica in s tem tudi pravica kandidiranja na volitvah v narodno skupščino je bila ves čas prve jugoslovanske države omejena le na moške. Kandidat je moral biti državljan Kraljevine SHS oziroma kasneje Kraljevine Jugoslavije, prebivati je moral na ozemlju države, izjema so bili le službeno zadržani v tujini.¹ Ker ob sprejemanju volilnega zakona za volitve poslancev v ustavodajno skupščino še ni bil sprejet zakon o državljanstvu, je moral volilni zakon določiti, kdo je državljan Kraljevine SHS. To je bilo določeno v 9. členu, kjer se sicer govori o aktivni volilni pravici. Tako so za državljane Kraljevine SHS šteli tiste, ki so bili 1. decembra 1918 državljani Kraljevine Srbije in Kraljevine Črne gore, imeli 1. decembra 1918 državljanstvo na Hrvaškem, v Slavoniji in Dalmaciji, pripadništvo v Bosni in Hercegovini in domovinsko pravico oziroma pristojnost v "občinah ali delih občin drugih jugoslovanskih dežel, ki so prišle pod oblast kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev". Državljan, ki niso državljani Kraljevine SHS v prej navedenem razumevanju, torej so naturalizirani državljani Kraljevine SHS, so morali dobiti državljanstvo že pred več kot 10 leti.² Kandidat je moral biti starejši od 25 in biti "vešč čitanju in pisanju".³ Ob spreminjanju volilnega zakona leta 1922 so ohranili določila o državljanstvu in desetletnem roku po naturalizaciji. Starostno mejo za kandidiranje na volitvah so dvignili na 30 let. V zadnjem odstavku 13. člena zakona pa so med pogoje za kandidiranje zapisali zahtevo, da

¹ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 15. 9. 1920, Zakon o volitvah poslancev za ustavodajno skupščino (dalje Zakon 1920), člen 13.

² Zakon 1920, člen 9.

³ Zakon 1920, člen 13.

kandidat "govori, piše in čita službeni jezik"⁴ V obeh zakonih iz tridesetih let je bila izpuščena zahteva po preteku desetih let od naturalizacije. Ohranjena pa so bila določila o starostni meji in pismenosti, določena že v zakonu iz leta 1922.

Poleg prej navedenih splošnih pogojev so bila še nekatera določila, ki so bila pravzaprav določila o nezdržljivosti funkcij in položajev. V volilnem zakonu za volitve poslancev v ustavodajno skupščino so zapisali, da bi državni uradniki, ki bi bili izvoljeni in bi sprejeli poslanski mandat, izgubili svoje službe. Tudi položaj župana in poslanca ni bil združljiv. Samo za dve vrsti uradnikov ni veljala omejitev. Profesorji pravnih fakultet ter bivši in aktivni ministri bi lahko bili hkrati še poslanci.⁵ Pravzaprav se je delovno mesto državnih uradnikov zamrznilo. Uradnik med opravljanjem poslanskega dela ni smel napredovati na svojem uradniškem mestu in ni smel biti premeščen.⁶ Sodniki niso smeli kandidirati v okrožju, kjer so službovali. Sodnika je ob izvolitvi in po sprejemu poslanskega mandata za čas opravljanja poslanske službe čakalo njegovo delovno mesto.⁷ Ob spreminjanju volilnega zakona leta 1922 so med pogoje za kandidiranje zapisali, da se morajo policijski, finančni in gozdarski uradniki ter uradniki agrarne reforme odpovedati svojim delovnim mestom, če želijo kandidirati. Zakon je k profesorjem pravne fakultete, ki ohranjajo poslanski in profesorski položaj, dodal še ostale univerzitetne profesorje.⁸

V tridesetih letih je veljalo, da se morajo policijski, finančni in gozdarski uradniki in uradniki agrarne reforme svojemu delovnemu mestu odreči že eno leto pred volitvami, na katerih bi želeli kandidirati.⁹ Prav tako je v tridesetih letih veljalo, da aktivni državni in banovinski uradniki ne smejo kandidirati na volitvah.¹⁰

Nazadnje naj omenim še pogoj, ki je veljal le za volitve v ustavodajno skupščino. Volilni zakon za volitve v ustavodajno skupščino je določil, da se za del poslancev zahtevajo še dodatni pogoji. V štirinajstem členu zakona so zapisali, da mora kandidatna lista v vsakem okrožju imeti med vsemi kandidati vsaj enega s posebnimi pogoji. Ta pogoj je bila dokončana fakulteta oziroma sorodna visoka šola. Zakon je določil število teh kandidatov s posebnimi pogoji v vsakem volilnem okrožju. "Volilna okrožja, ki volijo več nego štiri poslance s splošnimi pogoji, morajo imeti na kandidatnih listah toliko kandidatov s temi posebnimi pogoji, kolikorkrat je število štiri v številu poslancev s splošnimi pogoji, ki jih volijo ta okrožja."¹¹ Povejmo to zapleteno formulacijo preprosteje. V vsakem okrožju so izračunali, koliko poslancev volijo. Nato bi morali skupno število teh poslancev deliti s pet, in rezultat deljenja bi bilo število posebnih mandatov.

⁴ Prav tam. Zakon o izpremembah zakona, po katerem so se izvršile volitve dne 28. novembra 1920 (dalje Zakon 1922), člen 13. Kot smo videli volilni zakon iz l. 1920 ne omenja jezika, zakon iz l. 1922 in oba iz tridesetih let pa omenjata službeni jezik. Vidovdanska in oktroirana ustava sta v 3. členu kot službeni jezik uzakonili srbsko-hrvaško-slovenski jezik. Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, 26. 7. 1922.

⁵ Zakon 1920, člen 15.

⁶ Zakon 1920, člen 16.

⁷ Zakon 1920, člen 17.

⁸ Zakon 1922, člen 15.

⁹ Zakon o volitvah narodnih poslancev iz l. 1931 in 1933, člen 12. Uradni list Dravske banovine 13. 9. 1931 in 10. 5. 1933.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Zakon 1920, člen 14.

Prejšnji stavek je zapisan v pogojniku zato, ker je odgovorno telo, ki je to preračunavalo, storilo napako in skupno število mandatov delilo s štiri namesto s pet. Tako so v nekaterih okrožjih zvišali število posebnih mandatov. Posledica te napake so bile napake pri razdeljevanju mandatov. Podrobnejše pisanje o tej napaki presega potrebe pričujočega teksta. Omenim naj le, da je del poslancev Začasnega narodnega predstavništva nasprotoval kakršnim koli delitvam na navadne in posebne poslance, za katere bi veljali različni kriteriji za izvolitev.¹²

Kandidati

Preden si ogledamo podatke o kandidatih, še nekaj besed o političnih taborih. Najrazličnejše stranke, ki so nastopale na volitvah, uvrščam v štiri politične tabore: katoliški, liberalni, delavski in nemški. Volilni zakon je predpisal, da na volitvah nastopajo kandidatne liste, ki se imenujejo po nosilcu liste; imena strank ni omenjal. Le uradne objave v Službenih listih so upoštevale zakonska določila o navajanju rezultatov po listah. Statistične objave in časopisi so objavljali rezultate za posamezne politične stranke. Ob vlaganju kandidatnih list so stranke upoštevale zakon, v predvolilni propagandi so propagirale stranko in ne listo. Na volitvah so stranke nastopale samostojno, včasih v povezavi s sorodno stranko (Prekmurska lista leta 1920) ali v medsebojni tehnični povezavi, da so zadostile zahtevam zakona (povezovanje različnih strank in skupin na Mačkovi listi leta 1938). V tridesetih letih so bile namreč dovoljene le vsedržavne stranke.

Tabela 1: Število kandidatnih list v posameznih taborih leta 1920

LISTE	št. list
SLS	3
skupaj	3
JDS	3
NSS	3
Prekmurska gospodarska stranka	1
SKS	2
skupaj	9
JSDS	3
KPJ ¹³	3
skupaj	6
SKUPAJ	18

¹² Tako je Anton Kristan govoril: "Če je stranka, ki nastopa v volilnem boju, kaj vredna, bo sama rada poslala v parlament intelektualce, ki jih itak potrebuje pri zakonodajnem delu. Naj bo stranka socialistična, naj bo seljačka, naj bo katerakoli hoče - vsaka bo vzela za kandidate one intelektualce, ki se (so, op. B. B.) za dotični sloj kaj naredili, vzela bo tiste, ki so za narod kaj delali. Mi pa hočemo tu ustvariti zakon, po katerem bodo prišli sem studovani paraziti; tisti, ki bi jim drugače narod v nobenem oziru ne dal svojega zaupanja, imajo tu zasigurane mandate." Stenografske beleške Začasnega narodnega predstavništva, zvezek V, 102. seja, 17. junij 1920, str. 30.

¹³ V okrožju Maribor-Celje so komunisti kandidirali skupaj z levimi socialisti. Glej Momčilo Zečevič: Na zgodovinski prelomnici : Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929, I. knjiga. Maribor 1986, str. 140.

Najmanj težav pri razvršanju strank je katoliškem taboru. V njem so na volitvah 1920, 1923, 1925, 1927 in 1938 kandidirale uradne liste SLS (leta 1938 kot del Jugoslovanske radikalne zajednice). Vanj uvrščam še Šušteršičevo listo iz leta 1923 in "staro SLS", ki je leta 1938 kandidirala na opozicijski listi Mačka.

Tabela 2: Število kandidatnih list v posameznih taborih leta 1923

LISTE	št. list
SLS	3
Šušteršič	2
skupaj	5
JDS ¹⁴	3
NSS	3
NRS	2
SKS	2
republikanci	1
HRSS	1
skupaj	12
komunisti + zarjani + mariborski socialisti	3
socialisti (bernotovci)	2
skupaj	5
Nemci	1
skupaj	1
SKUPAJ	23

Najpestrejšje je bilo v liberalnem in kmečkem taboru. Vanj uvrščam vse stranke in gibanja, ki so bili med katoliško stranko na eni strani in marksistično delavskim gibanjem na drugi strani. Liberalni tabor lahko nekako razdelimo na meščansko, kmečko in delavsko vejo. Pri tem se moramo zavedati, da je bila ves čas najmočnejša kmečka stranka pravzaprav katoliška Slovenska ljudska stranka. Kmečke stranke v liberalnem taboru so tiste, ki so bile protiklerikalne in idejno ter po svojem izvoru povezane z liberalizmom. Meščanski del liberalnega tabora predstavljajo uradna liberalna stranka (najprej JDS in kasneje SDS), ki sta jo vodila Gregor Žerjav in Albert Kramer njej sorodna Prekmurska gospodarska stranka (1920), stari liberalci ter posebej s srbskim središčem povezani radikali in demokrati. V kmečki del štejem Samostojno kmetijsko stranko, razne kmečke in republikanske liste ter liste Radičeve kmečke stranke. V delavsko vejo liberalnega tabora sodijo narodni socialisti. Tako je bilo v dvajsetih letih. V tridesetih letih so predstavniki liberalnega tabora leta 1931 nastopili na Živkovičevi listi, leta 1935 na Jevtičevi in leta 1938 na Mačkovi.

Kandidatne liste v delavskem taboru so sestavljali komunisti in različne socialistične skupine. Leta 1938 so nekateri kandidati nastopili na Mačkovi listi.

Nemci so nastopili s svojo listo na volitvah leta 1923, 1925 in 1927 v okrožju Maribor-Celje.

¹⁴ V mariborskem okrožju skupna kandidatna lista liberalcev in starih liberalcev.

Tabela 3: Število kandidatnih list v posameznih taborih leta 1925

LISTA	št. list
SLS	3
skupaj	1
samostojni demokrati ¹⁵	3
starini + NSS + demokrati ¹⁶	3
NRS	1
SKS	2
republikanci	1
Stranka malih kmetovalcev	1
Seljačka agrarna zveza	1
Slovenska neodvisna gospodarska stranka	1
Kmečka republikanska stranka	1
HRSS	1
HRSS/disidenti	1
skupaj	16
Delavsko kmečki republikanski blok	3
socialisti/uradni	3
socialisti/bernotovci	2
skupaj	8
Nemci	1
skupaj	1
SKUPAJ	28

Tabela 4: Število kandidatnih list v posameznih taborih leta 1927

lista	št. list
SLS	3
skupaj	3
SDS + NSS	3
radikali	1
SKS ¹⁷	2
Slovenska neodvisna gospodarska stranka	1
skupaj	7
Delavsko kmečki republikanski blok (komunisti + Bernotovci)	3
socialisti + izločeni komunisti	2
skupaj	5

¹⁵ Na Pivkovi listi v okrožju Maribor-Celje so kandidirali kandidati Samostojne demokratske stranke, Narodne radikalne stranke in SKS. Literatura te povezave ne omenja, nanjo pa nas opozarja zapis v Jutru 4. 1. 1925. V okrožju Ljubljana-Novno mesto in v mestu Ljubljana sta skupaj kandidirali Samostojna demokratska stranka in Narodna radikalna stranka.

¹⁶ V mestu Ljubljana so skupno listo sestavili liberalni starini in Narodna socialistična stranka.

¹⁷ V okrožju Maribor-Celje je kandidirala Hrvatska seljačka stranka.

Nemci	1
skupaj	1
SKUPAJ	16

Leta 1932 je nastala Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija, ki se je kasneje preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko. Izmed prejšnjih slovenskih strank je v to stranko vstopilo veliko nekdanjih liberalnih in kmečkih politikov. Na volitvah leta 1935 in 1938 se je pojavila tudi opozicijska lista Vladka Mačka. Obakrat najdemo v njej predstavnike slovenskega liberalnega tabora. Liste Ljotića in Maksimovića leta 1935 in 1938 uvrščam v liberalni tabor.

V tridesetih letih je na volitvah leta 1931 kandidirala le Živkovićeve lista. Na volitvah leta 1935 so volivci izbirali med listami Jevtića, Mačka, Maksimovića in Ljotića. Leta 1938 so bile zadnje parlamentarne volitve v Kraljevini Jugoslaviji. Nastopile so vladna kandidatna lista Milana Stojadinovića in opozicijska lista z nosilcem Vladkom Mačkom. Na Mačkovi listi so kandidirale različne politične skupine. V Dravski banovini tako Slovenska združena opozicija (del liberalnih politikov okoli dr. Kukovca, slovenski mačkovci okoli dr. Lončarja in stara SLS), slovenski del Jugoslovanske nacionalne stranke (pristaši Puclja in Kramerja), socialisti, pristaši hrvaških republikancev, pristaši starih radikalov in neopredeljeni. Posebno listo je tudi tokrat imel Ljotić. Mnogo manjše število kandidatnih list v tridesetih letih v primerjavi z dvajsetimi je posledica spremenjene zakonodaje, ki je zahtevala državno kandidatno listo.

Na vseh sedmih volitvah v skupščino prve Jugoslavije (28. november 1920, 18. marec 1923, 8. februar 1925, 11. september 1927, 8. november 1931, 5. maj 1935 in 11. december 1938) je kandidiralo 1415 kandidatov in njihovih namestnikov (v nadaljevanju bom uporabljal samo besedo kandidat, vendar imel ob tem v mislih kandidata in njegovega namestnika). Velika večina teh kandidatov, t.j. 1126, je kandidirala le na enih volitvah. Ostalih 289 je kandidiralo večkrat, in sicer 177 dvakrat, 73 trikrat, 24 štirikrat in 15 kandidatov najdemo na kandidatnih listah petkrat.

Tabela 5: Pogostost kandidiranja na posameznih volitvah

KOLIKOKRAT KANDIDIRALI	št. kandidatov	1920	1923	1925	1927	1931	1935	1938
1	1126	164	169	266	117	47	175	188
2	177	46	68	77	49	27	48	39
3	73	34	45	46	41	18	20	15
4	24	19	18	18	16	11	9	5
5	15	14	13	15	14	9	2	8
SKUPAJ KANDIDATOV	1415	277	313	422	237	112	254	255

Največ kandidatov je bilo na kandidatnih listah leta 1925. To je bila posledica velikega števila kandidatnih list, ki so omenjenega leta kandidirale na volitvah (tabela 3). Najmanjše število kandidatov je bilo leta 1931. Za podporo volivcev se je potegovalo komaj 122 kandidatov. Vzrok lahko iščemo v le eni kandidatni listi in nenastopanju SLS na volitvah.

Tabela 6: *Delež kandidatov z enim kandidiranjem*

Leto	KANDIDIRALI SAMO NA TEH VOLITVAH
1920	59,21
1923	53,99
1925	63,03
1927	49,37
1931	41,96
1935	68,90
1938	73,73

Zanimivo se je gibal tudi delež kandidatov, ki so kandidirali samo enkrat. Med kandidati, ki so kandidirali na prvih volitvah leta 1920, je bilo 3/5 takšnih, ki jih kasneje ne najdemo več na kandidatnih listah. Na naslednjih volitvah je delež tistih z enkratnim kandidiranjem nekaj nižji, zato pa je leta 1925 ta delež najvišji v dvajsetih letih. Med vsemi kandidati je bilo 63% takšnih, ki so si samo na teh volitvah poskušali pridobiti zaupanje volivcev. Odgovor za tako visok delež kandidatov z enkratnim poskusom je seveda skrit v velikem številu kandidatnih list, ki so nastopile na volitvah leta 1925, predtem in kasneje pa ne več.

Zanimiva slika je v tridesetih letih. Na prvih volitvah je delež kandidatov z enim kandidiranjem najmanjši ne le v tridesetih letih, pač pa nasploh. Le nekaj več kot 2/5 kandidatov je bilo novih in hkrati takšnih, da se kasneje niso več pojavljali. Že samo skupno število kandidatov na kandidatnih listah leta 1931 je bilo majhno. Poleg tega je najverjetneje vzrok za majhen delež kandidatov z enkratno udeležbo tudi v samih okoliščinah, v katerih so bile izpeljane volitve. Gre seveda za prve volitve po "omehčanju" kraljeve diktature. Povsem nasprotna slika so bile volitve leta 1938. Tedaj je bilo skoraj tri četrtine kandidatov, ki so kandidirali le na teh volitvah. Ti novi kandidati so bili po vsej verjetnosti nova, mlajša generacija, ki je želela vstopiti v politiko.

Že omenjenih 289 kandidatov, ki so kandidirali večkrat, je kandidiralo na delavskih, katoliških, liberalnih in kmečkih, nemških listah in na listah Živkovića, Jevtića, Mačka, Ljotića in Stojadinovića. Nekateri od teh kandidatov so kandidirali samo na listah znotraj svojega političnega tabora, nekateri pa so tudi preskakovali iz tabora v tabor. V nadaljevanju se bom omejil le na prikaz preskakovanj med različnimi tabori. Preskoki znotraj enega tabora so tudi povzročali določene reakcije (razburjenja nekdanjih strankarskih sodelavcev, obkladanje z različnimi oznakami o izdaji, nelojalnosti in podobno). Vendar so bile reakcije mnogo hujše ob prestopanju iz tabora v tabor in ob odločitvi posameznika, da bo kandidiral na volitvah v nasprotnem taboru.

Katoliški tabor

Na kandidatnih listah SLS v dvajsetih letih, Stojadinovića leta 1938 in na listah Šušteršiča leta 1923 je kandidiralo 160 kandidatov. Na listah SLS v dvajsetih letih in Stojadinovića je bilo 144 kandidatov in na Šušteršičevih listah 16 kandidatov. Med temi 160 kandidati jih je 50 kandidiralo po dvakrat, trikrat, štirikrat oziroma petkrat.

V tabeli vidimo, da so med 13 kandidati, ki so kandidirali v katoliškem taboru in drugih taborih, le tisti, ki so kandidirali na dveh oziroma treh volitvah. Tisti, ki so kandidirali štirikrat ali petkrat, so bili ves čas zvesti svojemu taboru. Vsi preskoki so bili med katoliškim in liberalno kmečkim taborom. Noben kandidat s katoliških list se ne pojavi na delavskih listah ali listah Nemcev.

Podrobneje si poglejmo kandidate iz list v katoliškem taboru, ki so ob kasnejši kandidaturi kandidirali na listi drugega tabora. Takšnih preskakovalec je bilo 8. Med njimi je eden s Šušteršičeve liste. To je bil trgovec Franc Škrbec, ki ga leta 1923 najdemo na listi Šušteršiča, leta 1935 pa je bil kandidat Ljotića.

Tabela 7: Kandidati katoliškega tabora (lojalnost in preskoki)

Število kandidatur	Samo na katoliških listah	tudi drugje	Skupaj
2	11	7	18
3	12	6	18
4	8	0	8
5	6	0	6
Skupaj	37	13	50

Med kandidati SLS in Stojadinovića leta 1938, ki so preskakovali med tabori, lahko ločimo dve skupini. V prvi so kandidati, ki so prvič kandidirali že v dvajsetih letih na listah SLS. V drugi skupini so tisti, ki so se po predhodnih kandidaturah na listah liberalnega in kmečkega tabora, nazadnje leta 1938, pojavili na listi Stojadinovića. V tej zadnji skupini je pet kandidatov, o katerih bom govoril v razdelku o liberalnem in kmečkem taboru.

Evgen Jarc in dr. Valentin Rožič sta bila kandidata SLS na volitvah 1925 in 1927. Nato sta kandidirala na Živkovićevi listi leta 1931. Evgen Jarc je bil gimnazijski profesor.¹⁸ S politiko se je ukvarjal že pred prvo svetovno vojno, ko je bil deželni poslanec na Kranjskem in državnozborski poslanec. Konec dvajsetih in v začetku tridesetih let je bil ljubljanski podžupan. V tem času se je oddaljil od SLS.¹⁹ Vsi trije poskusi pridobiti si poslanski mandat so bili neuspešni. Tudi dr. Valentin Rožič je bil profesor. Svojo kandidaturo na Živkovićevi listi je poskušal pojasniti v tiskani spomenici. Tudi na Živkovićevi listi kot že prej na listah SLS ni bil izvoljen. Bil je imenovan član senata od 1932 do smrti leta 1935.²⁰

¹⁸ Poklic kandidata je bil naveden v seznamu kandidatov posamezne liste, ki je bil objavljen v Uradnem listu oz. enakih publikacijah, ki so kasneje izhajale z drugimi imeni.

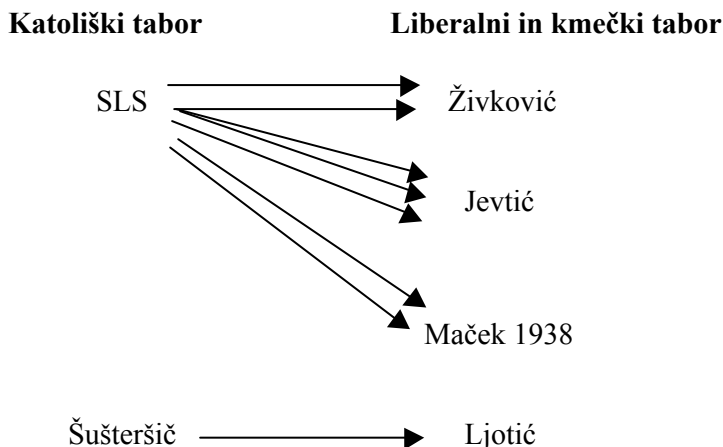
¹⁹ Podrobneje Avgust Pirjevec: Jarc, Evgen. Slovenski biografski leksikon (dalje SBL), knjiga I, A - L, Ljubljana 1925-1932, str. 385-386; Marjan Drnovšek: Jarc, Evgen. Enciklopedija Slovenije (dalje ES), 4, Ljubljana 1990, str. 270.

²⁰ Podrobneje glej Rudolf Andrejka: Rožič, Valentin. SBL, knjiga III, Raab-Švikaršič. Ljubljana 1933-1952, str. 151-152.

Tri kandidate SLS iz dvajsetih let, Mihaela Brenčiča, Jakoba Rajha in dr. Andreja Vebleta, najdemo leta 1935 na Jevtičevi listi. Mihael Brenčič, posestnik iz Spuhlje pri Ptuju je leta 1920 kandidiral na listi SLS. Leta 1935 je ob kandidaturi na Jevtičevi listi navajal kot poklic posestnik in gostilničar iz Ptuja in bil izvoljen za poslanca. Ljutomerški posestnik Jakob Rajh je na listah SLS kandidiral leta 1925 in 1927. Leta 1927 je kot poklic navedel oblastni poslanec. Dr. Andrej Veble je bil

kandidat SLS leta 1920 in 1925. Ob prvih volitvah je bil odvetnik v Sv. Lenartu, nato v Mariboru.²¹ Tako kot Rajh je bil tudi on leta 1935 na Jevtičevi listi izvoljen za poslanca.

Slika 1: Prestopanja kandidatov katoliškega tabora v ostale tabor

Del nekdanjih pristašev SLS iz dvajsetih let se je v tridesetih letih odmaknil od Koroščeve linije in leta 1938 nastopil na volitvah na Mačkovi opozicijski listi. To skupino nekdanjih pristašev SLS poznamo kot "stara SLS". Med pristaši "stare SLS", ki so kandidirali tudi v dvajsetih letih in nato leta 1938 pri Mačku, sta Anton Marinček in dr. Jakob Mohorič. Marinček je kandidiral na listi SLS leta 1920. Med vojnama se je ukvarjal s sindikalnimi vprašanji.²² Dr. Jakob Mohorič je bil odvetnik v Ljubljani in mdr. predsednik Prosvetne zveze. Na listi SLS je kandidiral leta 1925 in 1927.

Liberalni in kmečki tabor

Na liberalnih listah v dvajsetih letih in na listah Živkovića, Jevtića, Maksimovića, Ljotića in obeh Mačkovih v tridesetih letih je kandidiralo 997 kandidatov. Za del kandidatov na Mačkovi listi leta 1938 ne moremo trditi, da so liberalno usmerjeni. Ker pa je bila večina kandidatov na tej listi liberalno usmerjenih, jo

²¹ Podrobneje Silvo Kranjc: Veble, Andrej: SBL, knjiga IV, Táboorská - Žvanut, Ljubljana 1980-1991, str. 379.

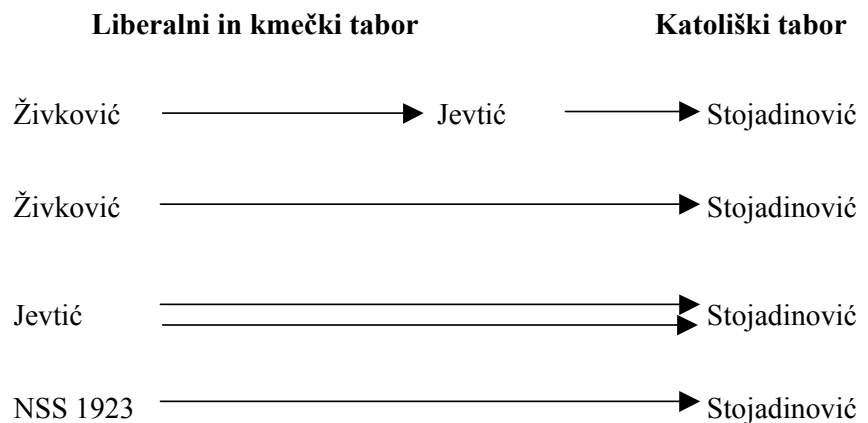
²² Podrobneje glej Miroslav Stiplovšek: Marinček, Tone. ES, 7, Ljubljana 1993, str. 2.

vseeno štejem k temu taboru. Na omenjenih liberalnih listah je večkrat kandidiralo 192 kandidatov. V tabeli vidimo, da je bilo tudi v liberalnem in kmečkem taboru, tako kot v katoliškem, največ preskokov med kandidati z dvema oziroma tremi kandidaturami. En preskok beležimo še pri kandidatu s 5 kandidaturami.

Tabela 8: Kandidati liberalnega in kmečkega tabora (lojalnost in preskoki)

Št. kandidatur	Samo na liberalnih in kmečkih listah	tudi drugje	Skupaj
2	106	19	125
3	28	15	43
4	15	0	15
5	8	1	9
Skupaj	157	35	192

Slika 2: Prestopanja kandidatov liberalnega in kmečkega tabora v ostale tabore

Med 35 preskakovalci jih je 13 prišlo oziroma odšlo z liberalne in kmečke liste na katoliško listo. Ostalih 22 preskakovalcev najdemo na listah v liberalnem in kmečkem taboru in na listah v delavskem taboru. Pri sedmih kandidatih, ki se pojavljajo na delavskih listah, seveda ne gre za pravi preskok iz tabora v tabor, saj gre za nastop v liberalnem in kmečkem taboru na listi Mačka leta 1938. Vsi delavski kandidati so najprej kandidirali na listah v delavskem taboru in nato prehajali na liste liberalnega in kmečkega tabora. Pravih odhodov iz liberalnega in kmečkega tabora v ostale tabore je 5.

Iz liberalnega in kmečkega tabora so prešli v katoliški tabor ti kandidati: Karel Gajšek je kot notarski kandidat oziroma kasneje kot javni notar iz Slovenskih Konjic, leta 1938 pa iz Marenberga, kandidiral le v tridesetih letih. Začel je na listi Živkovića leta 1931, nadaljeval na Jevtićevi leta 1935 in končal na Stojadinovićevi leta 1938. Na vseh treh volitvah je bil tudi izvoljen. Posestnik in gostilničar,

kasneje tudi župan v Martjancih, Geza Vezir, je prvič kandidiral na Živkovičevi listi in leta 1938 na Stojadinovičevi. Dva nekdanja Jevtičeva kandidata iz leta 1935 sta na zadnjih volitvah kandidirala na Stojadinovičevi listi. To sta bila dr. Franc Klar in dr. Jure Koce. Prvi je bil zdravnik iz Dolnje Lendave, drugi pa najprej pomožni tajnik, leta 1938 pa tajnik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Oba sta bila obakrat izvoljena za poslanca. Kot zadnjega med preskoki v oziroma iz. katoliškega tabora naj omenim edini primer, ko je kandidat kandidiral v dvajsetih letih v liberalnem in kmečkem taboru. Samo Konrad Šnuderl (tudi Žnuderl) je med prestopniki iz liberalnega in kmečkega tabora kandidiral že v dvajsetih letih. Leta 1923 je bil kandidat narodnih socialistov in leta 1938 kandidat na listi Stojadinovića.

Delavski tabor

Na delavskih listah v dvajsetih letih je kandidiralo 247 kandidatov. Del delavskih kandidatov najdemo tudi na Mačkovi listi leta 1938, kjer so kandidirali socialisti. Izmed omenjenih 247 kandidatov jih je 67 kandidiralo večkrat. Med 22 kandidati, ki so preskakovali, je pravih preskakovalcev le 15. Kot sem omenil že prej, je 7 preskokov šlo na račun socialističnih kandidatur na Mačkovi listi leta 1938. Tudi tukaj je največ preskakovalcev z eno ali dvema kandidaturama.

Z Mačkove liste so Jurij Arh, Andrej Bahun, Andrej Čanžek, dr. Celestin Jelenc (Jelenec), Franc Kranjc, Ivan Mlinar in Josip Petejan. Jurij Arh je kot strokovni tajnik kandidiral leta 1925 na uradni socialistični listi Melhiorja Čobala in leta 1938 kot tajnik zveze rudarjev iz Zagorja leta 1938 na listi Mačka. Železničar Andrej Bahun iz Maribora je leta 1925 in 1927 kandidiral na socialističnih listah Koruna in Petejana in leta 1938 na Mačkovi listi. Ljubljanski odvetnik dr. Celestin Jelenc (Jelenec) je leta 1920 kandidiral na socialistični listi Antona Kristana in kot socialist tudi na Mačkovi listi. Tudi Andrej Čanžek je bil železničar. Leta 1925 in 1927 je kandidiral na komunističnih listah Makuca in Möderndorferja in leta 1938 na Mačkovi listi. Franc Kralj, mali posestnik iz Št. Ilja pri Mislinji, je leta 1925 kandidiral na socialistični listi z nosilcem Vinkom Möderndorferjem in ponovno leta 1938 na Mačkovi listi. Ivan Mlinar je prvič kandidiral na socialistični listi na zadnjih volitvah pred diktaturo in nato kot socialist na Mačkovi listi leta 1938. Josip Petejan je bil socialistični kandidat leta 1925, 1927 in kandidat socialistov na Mačkovi listi 1938. Pravzaprav je bil leta 1927 Josip Petejan nosilec uradne socialistične liste. Lista je dobila dovolj glasov za dosego mandata in kot nosilec je mandat dobil Petejan.

Tabela 9: Kandidati delavskega tabora (lojalnost in preskoki)

Št. kandidatur	Samo na delavskih listah	tudi druge	Skupaj
2	30	12	42
3	14	9	23
4	1	0	1
5	0	1	1
Skupaj	45	22	67

Vseh ostalih 15 kandidatov, ki jih najdemo na delavskih in na liberalnih in kmečkih listah, je naprej kandidiralo na listah v delavskem taboru in nato odšlo v liberalni in kmečki tabor. Šest teh preskokov je bilo na liste malih kmečkih strank. Valentin Mlakar je kandidiral trikrat. Na volitvah leta 1920 je bil na komunistični listi izvoljen za poslanca in tudi leta 1923 je bil kandidat na komunistični listi. Nazadnje je kandidiral leta 1925 na listi Kmečke republikanske stranke Josipa Murna. Enako pot je ubral tudi Janez Panjan. Tudi njega najprej leta 1920 in 1923 najdemo na komunističnih listah in leta 1925 na Murnovi listi. Viničar Anton Tement je leta 1920 kandidiral na komunistični listi Mihe Korena, na zadnjih volitvah v dvajsetih letih pa je bil kandidat Slovenske neodvisne gospodarske stranke Franje Zagorskega. Tudi velenjski rudar Franc Vidovič je prvič kandidiral na komunistični listi Mihe Korena leta 1920, na listi Franje Zagorskega pa ga najdemo že leta 1925. Andrej Hanžel je leta 1923 kandidiral na komunistični listi Rudolfa Golouha, na naslednjih volitvah pa je predsedal v liberalno kmečki tabor na listi Hartnerja. Josip Zver je bil leta 1923 kandidat na komunistični listi Rudolfa Golouha, na naslednjih volitvah pa je bil kandidat na majhni listi Seljačke agrarne zveze zagrebškega uradnika Alfonza Hribarja.

Nekdanji rudarski tajnik Filip Kisovar iz Rogoze pri Mariboru je leta 1920 kandidiral na socialdemokratski listi in bil izvoljen za poslanca v ustavodajni skupščini. Pet let kasneje je kandidiral na listi najmočnejše liberalno usmerjene kmečke stranke SKS. Dva delavska kandidata sta prestopila na liste Hrvatske seljačke stranke. Anton Podpečan, posestnik iz Ljubnega, je trikrat kandidiral v dvajsetih letih. Leta 1920 je bil kandidat na listi socialdemokratov, leta 1923 na listi Rudolfa Golouha, kjer so se komunistom pridružili nekateri socialisti. Tretja Podpečanova kandidatura je iz leta 1927. Takrat ga najdemo na listi Hrvaške seljačke stranke. Albin Prepeluh²³ je bil na volitvah v ustavodajno skupščino kandidat socialdemokratov. Leta 1925 je bil nosilec kandidatne liste njegovih slovenskih republikancev. Na zadnjih volitvah v dvajsetih letih je kandidiral na listi hrvatskih republikancev.

Na liberalnih listah v dvajsetih letih najdemo bivše delavske kandidate Miho Korena in Jožeta Nahtigala. Leta 1920 je bil Miha Koren nosilec komunistične liste v okrožju Maribor-Celje. Kot nosilec je bil tudi izvoljen za poslanca. Na Korenovi listi je kandidiral tudi Jože Nahtigal. Oba najdemo na naslednjih volitvah leta 1923 na kandidatni listi Narodne radikalne stranke v istem okrožju, ki jo je vodil Milan Stojadinović. Dušan Kermauner piše, da naj bi bil njun preskok posledica užaljenosti zaradi neuvrstitve na kandidatne liste.²⁴

Na liberalnih in kmečkih listah v tridesetih letih najdemo bivše delavske kandidate Milana Mravljeta, Vladislava Fabjančiča, Jurija Petrovčiča in dr. Vinka Zorca. Milan Mravlje je kandidiral na petih volitvah. Prvič je poskušal leta 1920 na komunistični listi. Na kasnejših volitvah je kandidiral v liberalnem in kmečkem taboru. Leta 1925 je bil kandidat kmetijcev, v tridesetih pa je bil leta 1931 na Živkovičevi listi in leta 1935 na Jevtičevi listi izvoljen za poslanca. Na zadnjih

²³ Franc Rozman, Janko Prunk: Prepeluh, Albin. ES, 9, Ljubljana 1995, str. 298-299; Dušan Kermauner: Prepeluh, Albin. SBL, knjiga II Maas-Quelle, Ljubljana 1933-1952, str. 495-497.

²⁴ Dušan Kermauner: Severna Slovenija v zrcalu R. Golouha... Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta 3 (XXXVIII), 1967, str. 306, 307.

volitvah je kandidiral kot kandidat Jugoslovanske nacionalne stranke.²⁵ Vladislav Fabjančič je naslednji med nekdanjimi delavskimi kandidati, ki pa ob kandidaturi v liberalnem taboru ni kandidiral na Mačkovi listi leta 1938. Leta 1920 in 1923 je kandidiral na komunističnih listah in bil leta 1920 izvoljen za poslanca v ustavodajni skupščini. Naslednjic ga najdemo na kandidatni listi Ljotića leta 1935.²⁶

Na socialistični listi v okrožju Ljubljana-Novo mesto je bil leta 1927 med kandidati tudi župan in posestnik z Viča Jurij Petrovčič. Petrovčič je bil kandidat tudi na listi generala Petra Živkovića leta 1931. Dr. Vinko Zorc je enkrat kandidiral v dvajsetih letih in nato še dvakrat v tridesetih. Prvič je kandidiral na prvih volitvah leta 1920, ko je bil kandidat na listi socialdemokratov. Drugič in tretjič pa je kandidiral v liberalnem in kmečkem taboru na listah Živkovića leta 1931 in Ljotića leta 1935.

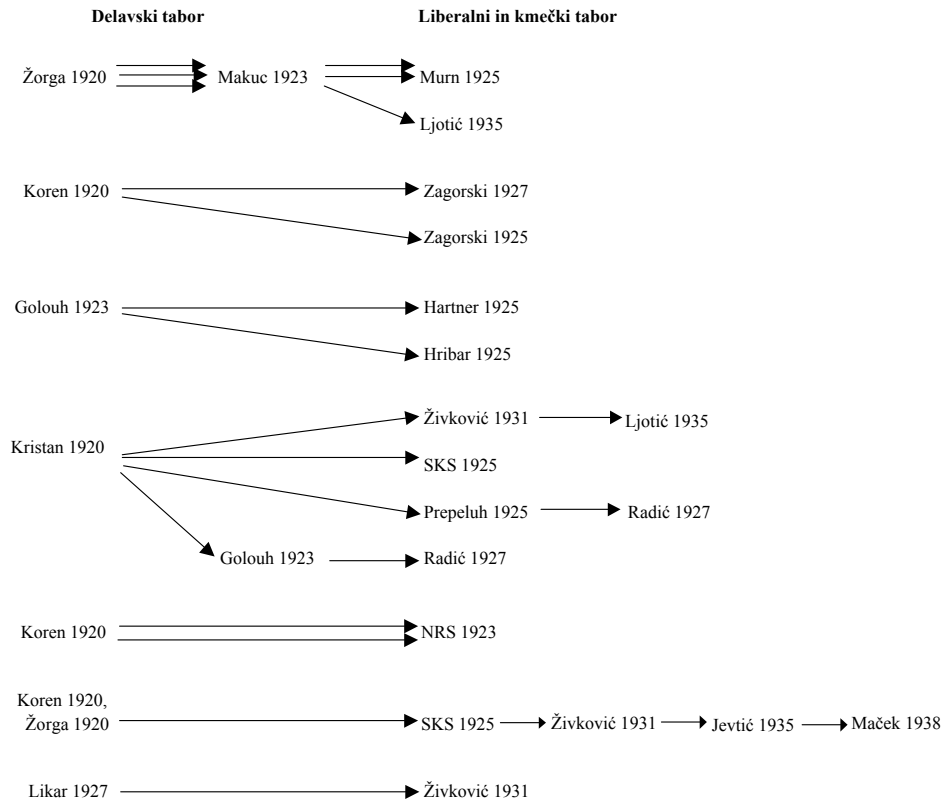
Nemci

Na treh volitvah je na nemških listah kandidiralo 46 kandidatov. 31 jih je kandidiralo enkrat, 11 dvakrat in 4 trikrat. Vse večkratne kandidature so bile kandidature na nemških listah.

Slika 3: Prestopanja kandidatov delavskega tabora v liberalni in kmečki tabor

²⁵ France Filipič: Mravlje, Milan. ES, 7, Ljubljana 1993, str. 233.

²⁶ Podrobneje glej Franc Rozman: Fabjančič, Vladislav. ES, 3, Ljubljana 1989, str. 70; Jože Šorn: Vladislav Fabjančič. ZČ, 1950, št. 1-4, str. 220-222. Šorn v nekrologu ne omenja Fabjančičeve kandidature na Ljotičevi listi leta 1935.

Zaključek

Prestopov med različnimi političnimi tabori je bilo pravzaprav zelo malo. Največji del kandidatov je ostal zvest svojemu političnemu taboru. Ta zvestoba političnemu taboru je v liberalnem in kmečkem taboru ter v delavskem taboru zaradi mnogih odtenkov v njih omogočala mnoge prehode. V katoliškem taboru bi bil možen prehod le v povezavi s Šušteršičevo kandidaturo leta 1923. Vendar se to ni zgodilo, saj prehodov med Šušteršičevo listo in listami SLS ni bilo. Med 1415 kandidati, ki jih zasledimo na kandidatnih listah, jih je tako pravih prestopnikov le 26, še 9 pa je pogojnih prestopov, ki so povezani z nastopom 7 socialističnih kandidatov in 2 kandidatov "stare SLS" na Mačkovi listi leta 1938.

Najmanj prestopov je bilo iz liberalnega in kmečkega tabora. Vseh 5 prestopov je bilo v katoliški tabor oziroma natančneje na Stojadinovićevo listo leta 1938. Mnogo bolj živahno je bilo znotraj liberalnega in kmečkega tabora. To se kaže na dva načina. Najočitnejši je v velikem številu kandidatov, ki so kandidirali v tem taboru, kar je povezano z velikim številom najrazličnejših list, ki se tu pojavljajo. To veliko število kandidatnih list in kandidatov v tem taboru je povezano z različnimi razhajnji v omenjenem političnem taboru.

Osem kandidatov katoliškega tabora je, po nastopu v katoliškem taboru, prestopilo v liberalni tabor. Dveh prestopov pristašev "stare SLS" na Mačkovo listo

leta 1938 ne moremo šteti za pravi odhod iz katoliškega tabora. Tudi tukaj gre za tehnično povezovanje, kar je bila posledica volilnega zakona. Tako nam ostane le 6 pravih preskokov iz katoliškega v liberalni in kmečki tabor.

Značilnost prestopanj v liberalnem in kmečkem ter v katoliškem taboru je bila, da je bila večina preskokov omejena na trideseta leta. Pri štirih od petih preskokov v liberalnem in kmečkem taboru gre za kandidate, ki so kandidirali le v tridesetih letih (glej slika 2). V katoliškem taboru gre za preskoke kandidatov iz dvajsetih let ob njihovi kandidaturi v tridesetih letih. To je seveda logična posledica nenastopanja katoliškega tabora na volitvah leta 1931 in 1935. Pet kandidatov SLS, ki so prestopili v liberalni in kmečki tabor, je prestopilo na vladne liste Živkovića in Jevtića (glej slika 1). Značilno je tudi, da noben kandidat iz omenjenih dveh taborov ni prestopil na kandidatne liste delavskega tabora.

Najživahnejše prestopanje je bilo v delavskem taboru. Prestopanje je značilno tako za kandidate na socialdemokratskih oziroma socialističnih listah kot za kandidate s komunističnih list. Skupna značilnost vsem delavskim prestopom pa je, da so vsi kandidati prestopili v liberalni in kmečki tabor in nihče v katoliški tabor. Prevladuje prestopanje na liste kmečkega dela liberalnega in kmečkega tabora.

Kakšni so bili vzroki za prestopanje iz tabora v tabor? Razlogov je več in med njimi so zagotovo razhajanja v stranki, zaradi katerih je posameznik kot del neke skupine poiskal novo stranko, osebno nestrinjanje s politiko stranke oziroma osebni spori z vodstvom stranke in nenazadnje nezadovoljstvo s položajem v stranki oziroma predvidenim mestom na kandidatni listi.

Bojan Balkovec

CONVICTION OR OPPORTUNISM? THE SWITCHING OF SIDES BY CANDIDATES IN THE
PARLIAMENTARY ELECTIONS IN YUGOSLAVIA

S u m m a r y

Throughout the 1920s, the parliamentary elections in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes were conducted under the 1920 and 1923 electoral laws and, in the early 1930s, under the law promulgated by King Alexander in 1931. In 1933, this law was amended through parliamentary procedure. In the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, and, later, in the Kingdom of Yugoslavia, only men were enfranchised and eligible for election. In the paper, the lists of candidates who ran in the 1920, 1923, 1927, 1931, 1935 and 1938 parliamentary elections are presented. The author has determined that only a small number of candidates actually switched from one camp to another. Most of these were from the Workers' camp, followed by the Catholic, Liberal and Peasants' camps. They are presented individually, camp by camp.

1.01
Prejeto 6. 7. 2000

UDK 339.9(520)"193"

Žarko Lazarevič*

"Riževi standard proti mesnemu standardu"
(Elementi stereotipa o japonskem gospodarstvu pri Slovencih
pred drugo svetovno vojno)

IZVLEČEK

Stereotipna podoba japonskega gospodarstva pred drugo svetovno vojno ni bila plod lastne izkušnje, temveč je bila povzeta iz zahodnoevropskega tiska. To je razumljivo, saj je bila trgovinska menjava med Japonsko in Jugoslavijo zelo skromna. Kot elementi stereotipa o japonskem gospodarstvu so nastopali socialni in valutni "dumping", patriarhalni sistem, boljša organiziranost in učinkovitost japonskega gospodarstva ter nelojalna konkurenca.

Ključne besede: gospodarstvo, Japonska, tisk, Kraljevina Jugoslavija, stereotip

ABSTRACT

THE RICE STANDARD VERSUS THE MEAT STANDARD
*(The elements of the Slovene stereotype of the Japanese economy
before the Second World War)*

The stereotype image of the Japanese economy created by the Slovenian press before the Second World War was not based on its own experience, but was assumed from the western European press. This is understandable, given the very small trade exchange between the two countries at the time. This stereotype included elements, such as social and foreign-exchange dumping, a patriarchal system, a better organised and more efficient economy, and unfair competition.

Key words: economy, Japan, press, Kingdom of Yugoslavia, stereotype

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000, Ljubljana, Kongresni trg 1.

V času po prvi svetovni vojni je na evropska in ameriška tržišča v vedno večji meri začelo prodirati japonsko blago, ki je pri odjemalcih zaradi različnih vzrokov že zaznavno izpodrivalo izdelke domače industrije.¹ Problem je s stališča evropskih in ameriških proizvajalcev postal pereč med veliko gospodarsko krizo, ko je kupna moč prebivalstva silno upadla, s tem pa tudi povpraševanje. Tej upadajoči kupni moči pa so Japonci znali streči. Tovrstni tok dogodkov je za večino, za posvečene pa nikakor ne, predstavljal precejšnje presenečenje. Duha te presenečenosti nam ponazarja naslednja izjava: "*Če bi pred (prvo) svetovno vojno kdo rekel, da bodo Japonci na lastnih ladjah vozili v Indijo, Egipt i. dr. in celo v Evropo japonsko blago in ga tu z uspehom prodajali, vsak bi se mu smejal. Danes se pa Evroplji nič več ne smejejo, temveč se za ušesi praskajo in se vprašujejo, kako je to mogoče.*"²

Da skrb, ki je prevevala evropske industrialce, vendarle ni bila povsem odveč, so pričali številni zapisi v zahodnoevropskem časopisju o izjemno nizkih cenah japonskega blaga. Tako so Japonci npr. ponujali "*na drobno nogavice po dva dinarja, na debelo devetkosni kavni servis iz visokokakovostnega porcelana po 26 dinarjev itd. V Švici, deželi ur, prodajajo Japonci ure po kilogramih, 120 dinarjev 1 kilogram! V Avstriji dobiš japonski nalivnik z zlatim peresom za 16 dinarjev! V Rimu se prodaja japonska naravna in umetna svila tako poceni, da so pričeli italijanski industrijci temeljite protiodredbe, itd.*"³

Odmevi tega japonskega gospodarskega prodiranja v evropski prostor so zašli, s povzemanjem zapisov, člankov, reportaž iz zahodnoevropskega tiska in s tem podživljanjem tujih izkušenj, tudi v slovenski medijski svet in tako tudi med slovenske bralce. Namen pisca člankov o japonskem gospodarstvu, ki jih bomo v nadaljevanju uporabljali, to je gospodarskega geografa Vinka Šarabona,⁴ nikakor ni bil ustvarjanje kakršne koli stereotipne podobe. Nasprotno, njegove spise odlikuje kritičnost, primerjava evropskih in japonskih argumentov in predvsem izpostavljanje dejstva, da gre v primeru japonskega gospodarstva za drug "svet", z drugačnimi vrednotami in drugačnim videnjem sveta, ki je imelo posledice tudi v gospodarskem življenju. Navkljub temu pa iz drugih virov, npr. iz Trgovsko-gospodarskega leksikona⁵ lahko kot značilnosti japonskega gospodarstva, zlasti njegove konkurenčne sposobnosti, zasledimo povsem enake elemente podobe japonskega gospodarstva, ki jih je Šarabon predstavljal z uravnoteženim pristopom.

Šarabonovi članki zaradi analitično-pojasnjevalne zasnove niso mogli bistveno pripomoči k ustvarjanju klišejske podobe o japonskem gospodarstvu. Te članke bomo izrabili zato, da iz njih izluščimo posamezne sestavne dele stereotipne podobe japonskega gospodarstva, ki se je uveljavljala tudi med Slovenci. Uveljavljala pa se je na podlagi tujega videnja o japonskem gospodarstvu, o njegovi ekspanziji

¹ Več o položaju japonskega gospodarstva in širše svetovnih gospodarskih razmerah v tridesetih letih glej Charles P. Kindleberger: *Die Weltwirtschaftskrise: Geschichte der Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert*, Band 4. Herausgegeben von Wolfram Fischer. DTV - Wissenschaftliche Reihe, 1973.

² Trgovski tovariš, 1934, št. 1-2, str. 25.

³ Trgovski tovariš, 1934, št. 6-7, str. 123.

⁴ Vinko Šarabon, *Prodiranje Japonske*. Trgovski tovariš, 1934, št. 1-2, str. 25-30; isti: *Prodiranje Japonske (nadaljevanje)*, Trgovski tovariš, 1934, št. 3-4, str. 53-56; isti: *Prodiranje Japonske (konec)*, Trgovski tovariš, 1934, št. 6-7, str. 122-123; isti: *Še nekaj o gospodarski ofenzivi Japonske*, Trgovski tovariš 1934, št. 8, str. 149-152.

⁵ Dr. Nemo: *Trgovsko-gospodarski leksikon*. 1. del. Ljubljana, Umetniška propaganda, 1935, str. 492-493.

in pretečih nevarnostih za evropsko industrijo, in s tem tudi za slovensko. Kot dodatno pretečo nevarnost pa so v svetu, ki se je navkljub medsebojni oddaljenosti - z razvojem prometnih sredstev in kapitalskih tokov, to je z vzpostavljanjem prometne in finančne logistike - počasi zblíževal in z negotovimi koraki stopal po poti globalizacije, k Japoncem prištevali še druge azijske etnične skupine - Kitajce, Indijce, Malajce. V perspektivi so jih zaradi napredujoče industrializacije videli kot bodoče neljube tekmece. Od tod svareči vzkliki "*rumena trgovina grozi*", od tod tudi izrek "*riževi standard proti mesnemu standardu*", ki je v času pred drugo svetovno vojno na simbolični ravni opredeljeval gospodarski boj dveh kulturnih krogov,⁶ dveh filozofij gospodarskega razvoja in različnih poudarkov v njem. Pri vsem skupaj je zanimivo dejstvo, da je pred drugo svetovno vojno vzpostavljeni silno posplošujoč stereotip o japonskem gospodarstvu, v skladu z zakonitostjo življenja tovrstnih predstav in v pravem izvornem grškem pomenu, bil prisoten med Slovenci tudi v kasnejših obdobjih, nenazadnje pa živi med nami tudi v današnjih dneh.

Da Slovenci, razen posameznikov, niso mogli sami občutiti "japonske nevarnosti", nam priča tudi obseg trgovinske menjave z Japonsko, kajti gospodarskega sodelovanja med slovenskim in japonskim gospodarstvom v času pred drugo svetovno vojno praktično ni bilo. Pa tudi Jugoslavija, v okvir katere je sodila Slovenija, je imela zanemarljivo trgovinsko menjavo z Japonsko, navkljub trgovinskemu sporazumu, ki je bil sklenjen 16. novembra 1923 in je stopil v veljavo po obojestranskih ratifikacijah poldrugo leto kasneje, se pravi aprila 1925. Sporazum je bil sklenjen za nedoločen čas, pri čemer je bil določen polletni odpovedni rok.⁷ Kljub sistemski meddržavni ureditvi trgovinskih odnosov pa na izvozni strani v zbirnih jugoslovanskih statistikah japonskih odjemalcev ne najdemo. Japonska je bila verjetno uvrščena v rubriko druge dežele, ki so v skupnem jugoslovanskem izvozu dosegale malenkostni delež - v letu 1935 le 3,34%.⁸ Zaradi tega dejstva ne smemo sklepati, da jugoslovansko gospodarstvo ni prav nič izvažalo na Japonsko. Kakšna malenkost bi se zagotovo našla, sodelovanje je obstajalo vsaj na neki zelo nizki ravni, vendar ga statistika ni prikazovala oziroma zaznala, ker je potekalo prek drugih dežel, prek posrednikov. Če pri izvozni strani trgovinske bilance ne najdemo potrditve jugoslovanskega izvoza na Japonsko, pa nam uvozna plat priča o obstoječem in naraščajočem obsegu menjave. Pri tem je zanimivo, da je japonski izvoz v Jugoslavijo v prvi polovici tridesetih let, se pravi med veliko gospodarsko krizo, imel stalno tendenco naraščanja. Japonski delež v jugoslovanskem uvozu je bil sicer v skupni vsoti majhen, vendar je primerjavi z drugimi jugoslovanskimi partnerji iz leta v leto skokovito naraščal, o čemer pričata spodnja diagrama, s kombinacijo podatkov pa tudi njima sledeča preglednica.

⁶ Trgovski tovariš, 1934, št. 3-4, str. 55.

⁷ Die Wirtschaft Jugoslaviens. Veröffentlichung des Instituts zur Förderung des Aussenhandels in Beograd, 1937, str. 86.

⁸ Nav. d., str. 79.

Diagram 1: *Gibanje japonskega deleža (%) v skupni vsoti jugoslovanskega uvoza v letih 1930-1935*⁹

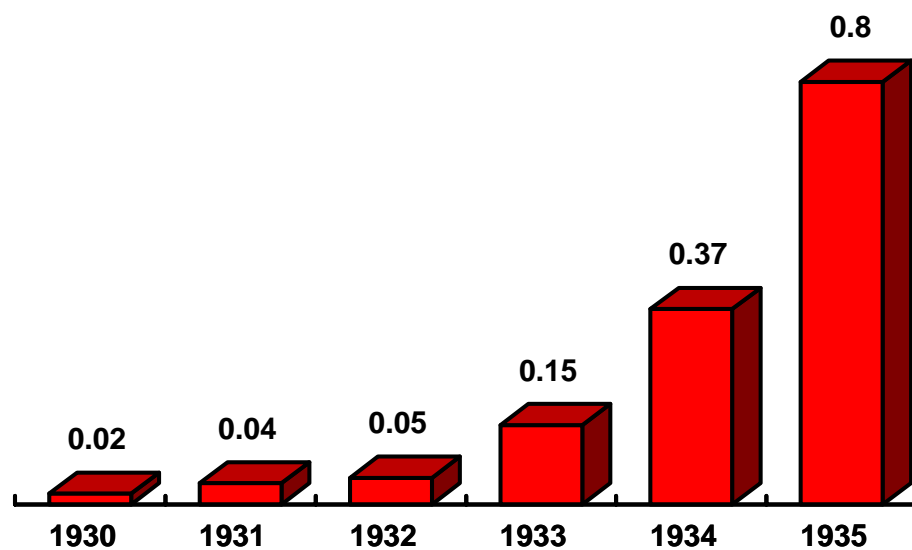
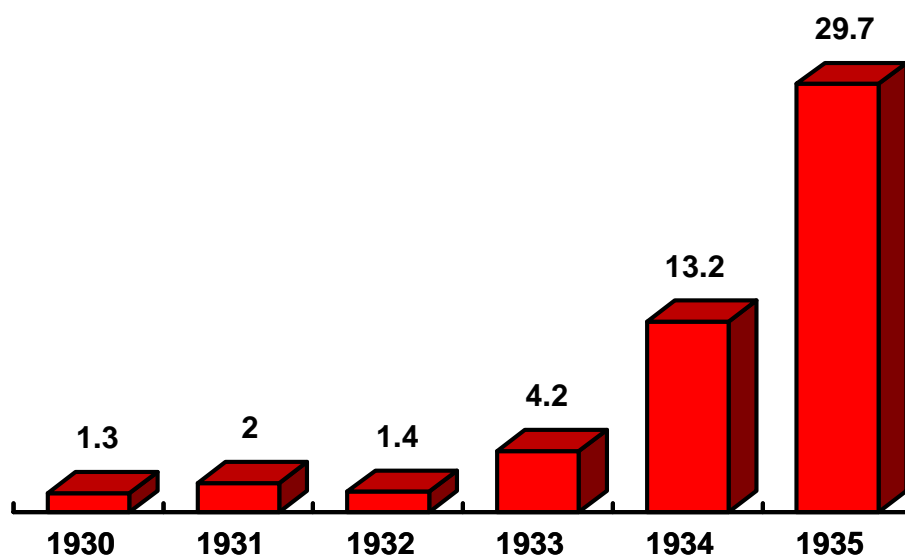

Diagram 2: *Gibanje japonskega izvoza v Jugoslavijo v tisočih dinarjev v letih 1930-1935.*¹⁰

⁹ Nav. d., str. 80.

¹⁰ Prav tam.

Preglednica 1: Verižni indeks deleža in vsote japonskega izvoza v Jugoslavijo v letih 1930-1935¹¹

Verižni indeks gibanja japonskega deleža v jugoslovanskem uvozu					
	1931	1932	1933	1934	1935
+ 25		x			
+ 50					
+ 75					
+ 100	x				
+ 125					x
+ 150				x	
+ 175					
+ 200			x		
+ 215				x	
+ 200			x		
+ 125					x
+ 100					
+ 50	x				
— 30		x			
	1931	1932	1933	1934	1935
Verižni indeks gibanja vrednosti japonskega izvoza v Jugoslavijo					

Diagrama in preglednica kažeta, da je japonski delež v jugoslovanskem uvozu nenehno naraščal. Od malenkostne, praktično zanemarljive menjave, v letu 1930 tako pri deležu kot po vsoti se je sredi tridesetih let japonski delež že približal odstotku skupnega obsega jugoslovanskega uvoza. To je bilo resda malo, tako za Japonsko kot tudi za Jugoslavijo, vendar pa ob upoštevanju izhodišča predstavlja izjemno rast. Gibanje japonskega izvoza v Jugoslavijo v prvi polovici tridesetih let nam priča o tem, da evropski gospodarski tokovi in značilnosti niso zaobšli Jugoslavije tudi v tem oziru. Ko opazujemo stopnje rasti japonskega izvoza v Jugoslavijo vidimo da ni naraščal enakomerno, k čemur so pripomogli različni dejavniki, najpogosteje strukturni premiki v jugoslovanskem uvozu, ki so se spreminjali iz leta v leto. Japonski izvoz v Jugoslavijo je pričel naglo naraščati z letom 1933, do leta 1935 se je na letni ravni v povprečju povečeval za 158%.

¹¹ Prav tam.

Pri opazovanju vrednosti uvoženih japonskih izdelkov so gibanja za odtенок drugačna. Če pri deležu beležimo nenehno rast, pa pri obsegu vrednosti opazimo v letu 1932 precejšen upad, kar niti ni presenetljivo, saj je bilo to leto najhujše devizne krize v Jugoslaviji, hkrati pa je zaradi tega v tem letu prišlo do upada obsega in s tem tudi vrednosti jugoslovanskega uvoza, saj je upadel tudi izvoz. Po tem letu so jugoslovanski uvozniki iz leta v leto čedalje več kupovali pri Japoncih. Stopnje rasti so tudi v tem primeru izjemno velike, nekoliko celo presegajo rast gibanja deleža, na povprečni ravni so prinesle letne prirastke v višini 180%. Leto 1935 je očitno predstavljalo višek, kajti že v letu 1936 je prišlo do upada japonskega deleža v skupni vsoti jugoslovanskega uvoza. Padec navkljub povečanju obsega vrednosti jugoslovanskega uvoza ni bil samo relativen, znižal se je za več kot tretjino, temveč tudi stvaren, kajti vrednost uvoženega japonskega blaga se je znižala za približno petino.¹² Vsekakor bi bilo zanimivo poznati tudi strukturo japonskega blaga, ki je prispelo v državo, vendar nam zbirni podatki to plat zamolčujejo. Prav nič pa ne bomo zgrešili, če zapišemo, da so tudi jugoslovanski uvozniki sledili evropskim in domačim potrošnikom ponujali predvsem japonsko blago za široko porabo, ki ga je ob zadovoljivi kakovosti odlikovala zlasti nizka cena.

Če se sedaj povrnemo k stereotipu o značilnostih japonskega gospodarstva, ki je bil na osnovi statističnih podatkov o trgovinskih odnosih več kot očitno vnašan v slovenski prostor, brez stvarno utemeljene izkušnje, lahko kot sestavne dele te predstave izpostavimo nekaj združujočih in opredeljujočih elementov ter njihovih utemeljitev.

1. Socialni "dumping"

Pod tem so razumeli delovne pogoje v japonski industriji, ki so se bistveno razlikovali od evropskih ali ameriških zgledov. Značilnost je bila nizka cena delovne sile. V primerjavi z evropskimi državami naj bi plače na Japonskem krepko zaostajale. V tekstilni industriji, kjer je bila Japonska izjemno konkurenčna, naj bi bile tedenske mezde na Japonskem npr. celo za štirikrat nižje. Vendar je bil to relativen zaostanek, dejanski razkorak je bil večji, kajti japonski delavci so v enem tednu delali 60 ur, evropski pa 48. A tudi to razmerje je treba še naprej relativizirati, saj je bila struktura delovne sile na Japonskem drugačna kot v evropskih deželah. V industriji je namreč prevladovala ženska delovna sila, med industrijskim delavstvom je bilo kar 60% žensk. Zelo je izstopala tekstilna industrija, kjer je bilo med zaposlenimi celo 80% žensk, ki so bile povrh vsega še zelo mlade, kar petina ni imela niti 16 let. Hkrati pa so imele krepko nižje plače kot njihovi moški rojaki, dosegle naj bi le tretjino njihove povprečne ravni. Podobno, a z nekoliko drugačnimi razmerji, naj bi bilo tudi v drugih panogah. Odveč je tudi opozorilo, da japonska delovna sila ni bila sindikalno organizirana, niti se ni potegovala za višje mezde.

¹² Prav tam.

Šarabon se ob navajanju teh podatkov ni spuščal v kategorično obsojanje, temveč je ob ugotovitvi razmer, stanje skušal razumsko tolmačiti. Ni pristajal na

vnaprejšnje sodbe. Razloge je iskal v drugačnem miselnem svetu, v drugačnih življenjskih praksah, čeprav se je zavedal, da imajo japonski delavci dejansko nižji življenjski nivo kot evropski. Odgovor je našel v posplošujočem dejstvu, da so Japonci že po naravi preprosti in skromni, zmerni in z malim zadovoljni.¹³ V okvir socialnega "dumpinga" so uvrščali tudi neizoblikovan socialno varstveni sistem na Japonskem, tamkajšnji delodajalci niso bili obremenjeni s socialnimi dajatvami. To naj bi bila posledica svojevrstnega patriarhalnega sistema, ki je tudi veljal za enega ključnih elementov konkurenčne prednosti japonske industrije.

2. Patriarhalni sistem

Ta patriarhalni sistem, ki so ga Japonci imenovali "*kazoku seido*", je bil neke vrste ideologija. Že na izhodiščni ravni je negiral individualizem, Japonce je združeval v enoten pojem ene samo velike družine, pojem družine pa se je prenašal tudi na nižje enote človeškega udejstvovanja, tudi v podjetja. V tako zastavljenem ideološkem okolju pa delodajalec in delojemalec nista mogla biti nasprotnika, temveč sta si bila veliko bolj blizu, bila sta neke vrste sodelavca. Vsekakor so bili med njima vzpostavljeni bistveno drugačni odnosi kot v Evropi ali Ameriki.

V takih razmerah so imeli japonski delavci precejšnje koristi. Delodajalec je v okviru svojih možnosti denarno prispeval pri veselih ali žalostnih dogodkih v delavčevi družini, v sorazmerno visokih odpravninah pri morebitni odpustitvi z dela, kar naj bi se sicer zelo redko dogajalo. Poleg tega so japonski delavci dobivali tudi obilna naturalna plačila, npr. stanovanje, obleko, hrano in podobno. Povsem v nasprotju z zahodnjaško miselnostjo so bili delavci deležni tudi posebnih nagrad v sorazmerju z dobičkom podjetja. Vse to je pripomoglo, da so imeli delodajalci na voljo "*prav uslužno delavstvo*". Zaradi tega in občutka skupne usode delavci tudi niso terjali skrajševanja delovnega časa in izboljšanja delovnih pogojev, niti uvedbe socialno-varstvenega sistema. Neredki so bili primeri, da so celo delavci sami v podjetjih, ki so zašla v težave, predlagali znižanje mezd in brezplačno nadurno delo, da bi podjetju pomagali na zeleno vejo. Pobude za izboljšanje delovnih pogojev naj bi prihajale izključno iz ozkih krogov intelektualcev ali pa od vlade same, med delavci naj ne bi imele večjega odmeva. Šarabon je ob tem pripomnil, da se razmere vendarle spreminjajo in da se ta idealizirana podoba solidarnosti med delavci in delodajalci vendarle podira, v kar so ga prepričevali naraščajoči socialni konflikti.¹⁴

3. Valutni "dumping"

Med bistvene elemente japonske gospodarske prodornosti in uspešnega osvajanja tujih trgov so prištevali tudi siceršnjo podcenjenost nacionalne valute. Vse skupaj pa je bilo podkrepljeno še z uradnim devalvacijskim drsenjem jena

¹³ Trgovski tovariš, 1934, št. 1-2, str. 28-29.

¹⁴ Trgovski tovariš, 1934, št. 3-4, str. 53-54.

navzdol v primerjavi z drugimi valutami na začetku tridesetih let, ko je jen izgubil kar 60% predhodne vrednosti.¹⁵ Tako je razvrednoten jen v kombinaciji z elementi socialnega "dumpinga" in odsotnostjo socialnih dajatev, omogočal japonskim podjetnikom proizvodnjo s primerjalno nižjimi stroški, kot so jih imeli tekmeči v drugih deželah, kamor so Japonci v velikih količinah izvažali blago za široko porabo po za tedanje čase silno nizkih cenah.

4. Organiziranost in učinkovitost

Japoncem so tudi pripisovali veliko spretnost in iznajdljivost, kar je imelo za posledico poleg učinkovite proizvodnje še sistematično in usklajeno delovanje vladnih in podjetniških struktur, resda bolj na zunanjih kot na notranjem trgu. Ker so Japonci želeli biti trajno prisotni na tujih trgih, enkratne prodaje jih prvenstveno niso zanimale, so sistematično obdelovali tuja tržišča. V posamezne dežele so pošiljali številne delegacije in komisije, ki niso potovale le na vljudnostne obiske, temveč so zbirale tudi relevantne ekonomske podatke. V postopku analize so ti kazalci razkrivali potrebe in zmožnosti konkretnih trgov. Na osnovi teh spoznanj so nato prilagajali asortiman izdelkov in cenovno ponudbo.¹⁶

Vse to je bilo podprto z vladno kratkoročno in dolgoročno sistemsko in tekočo gospodarsko politiko, ki je imela prvenstveni cilj pospeševati zunanjo trgovino. Vlada je tako izdatno subvencionirala ladijske prevoznike, da bi izničila geografsko oddaljenost Japonske od evropskih in ameriških tržišč. Ravno tako pa je vlada najemala v tujini posojila, da bi okrepila domači podjetniški sektor in njegovo izvozno naravnost. Kot slabost japonskega izvoznega gospodarstva so poudarjali še nezadostno sposobnost kreditiranja kupcev in nekoliko slabšo kvaliteto izdelkov,¹⁷ vendar pa so zaradi hitrih sprememb na Japonskem že slutili, da bo Tokio v kratkem postal pomembno finančno središče. Japonska naj bi se sorazmerno hitro preobrazila iz posojilojemalca v kreditodajalca. O nenehnem kakovostnem napredku japonskih izdelkov pa ni nihče več dvomil.¹⁸

5. Nelojalna konkurenca

Japonski industriji so v tedanjem času zamerili tudi metode osvajanja tujih trgov in zlasti prijeme pri izrinjanju tekmecev. Neredko so jo obtoževali nelojalne konkurence. Dolžili so jo kraje intelektualne lastnine, predvsem uporabe tujih patentov brez dovoljenja nosilca pravic. Tako naj bi Japonci množično izvažali ponaredke in brez predsodkov uporabljali tuje blagovne znamke, zlasti angleške in nemške. Pri tem naj bi dostikrat namerno pri povzemanju blagovnih znamk uporabljali drobne pravopisne napake in s tem zbujali vtis o pristnosti izdelka. Nadalje naj bi japonski podjetniki zlorabljali tudi oznake porekla blaga. Tako naj bi japonsko blago označevali kot angleško ali nemško. Svoje izdelke naj bi označevali z besedami "*Made in Engdand*" ali pa "*Made in Germeny*" namesto England oziroma

¹⁵ Trgovski tovariš, 1934, št. 1-2, str. 27.

¹⁶ Trgovski tovariš, 1934, št. 8, str. 149.

¹⁷ Trgovski tovariš, 1934, št. 6-7, str. 127.

¹⁸ Trgovski tovariš, 1934, št. 8, str. 149.

Germany. Pogosta navada pri pridobivanju odjemalcev naj bi bilo označevanje izdelkov s kraticami "A.g.a. made in Germany", kar je pomenilo "As good as made in Germany - ravno tako dobro kot napravljen v Nemčiji".¹⁹

Med sredstva nelojalne konkurence so uvrščali tudi japonsko navado obdarovanja gostiteljev ali gostov. Resda so bila to drobna in cenena darila, vendar so bila zelo privlačna in mikavna. Drobne geste pozornosti so Japoncem odprla marsikatera vrata, ki bi jim sicer ostala zaprta. Ob ugotovitvi tega dejstva je Šarabon zapisal: "Ta stoletja stara navada se sedaj japonskemu eksportu imenitno obnese. Kajti prav s temi majhnimi, skorajda nič vrednimi izdelki je mogla prodreti Japonska skozi mejne luknjice zunanje trgovine, pri čemer omrežje carinskih določil njenemu eksportu kaj malo škoduje. Tem majhnim darilnim predmetom je sledilo potem drugo japonsko blago, najprvo vsi izdelki tekstilne industrije, dalje električne svetilke, gumijevi čevlji in drugo gumijevo blago, klobučevina, igrače, svinčniki itd..., in celo pivo."²⁰

Iz sorazmerno redkih zapisov ugotovimo, da je bila podoba japonskega gospodarstva v slovenskem tisku pred drugo svetovno vojno shematična in posplošujoča. Vir spoznavanja japonskega gospodarstva, njegove ekspanzivne moči ter prodornosti na tujih trgih je bil zahodnoevropski tisk. Tako ni presenetljivo, da so tudi elementi stereotipa o japonskem gospodarstvu v slovenskem tisku enaki virom povzemanja. Kot sestavni deli teh posplošujočih predstav so nastopale naslednje kategorije: socialni in valutni "dumping", patriarhalni sistem, ki je nadomeščal socialno-varstveno zakonodajo, boljšo organiziranost in učinkovitost japonskega gospodarstva, tako na podjetniški kot državni ravni, ter nemalokrat tudi nelojalna konkurenca. Tako videnje japonskega gospodarstva pa ni bilo plod lastne izkušnje, temveč se je opiralo na tuje doživljanje. Drugače tudi ni moglo biti, saj je bila raven stikov med jugoslovanskim, v tem okviru tudi slovenskim, in japonskim gospodarstvom minimalna. Japonska je v jugoslovanskih statistikah nastopala le na uvozni strani. A obseg menjave je bil majhen, skromen, komajda opazen. V najboljših letih, kljub naraščanju, ni dosegal niti odstotka jugoslovanskega uvoza.

¹⁹ Trgovski tovariš, 1934, št. 6-7, str. 127; št. 8, str. 150.

²⁰ Trgovski tovariš, 1934, št. 1-2, str. 25.

Žarko Lazarević

THE RICE STANDARD VERSUS THE MEAT STANDARD

(The elements of the Slovene stereotype of the Japanese economy before the Second World War)

S u m m a r y

Before the Second World War, the image of the Japanese economy in the Slovenian press was very schematic and generalised, as the relatively scarce written material suggests. The Slovenian press became acquainted with the Japanese economy and its expansionist tendencies and penetrative force on foreign markets through the western European press. It is, therefore, no surprise that the elements of the stereotype of the Japanese economy created by the Slovenian press were identical to those quoted by its source. This generalisation included the following categories: Japanese social and foreign-exchange dumping, the patriarchal system as a substitute for social welfare legislation, a better organisation and greater efficiency of the Japanese economy in both the private and public sectors, and, not infrequently, unfair competition.

This concept of the Japanese economy did not emerge from a direct interchange but was based on the foreign experience. It could not have been otherwise, given the bare economic contact between Japan and Slovenia, within the framework of Yugoslavia. Japan, in fact, only featured as exporter in the Yugoslav economic statistics. The volume of trade exchange between the two countries was insignificant and hardly noticeable. Even in the best years and despite growth, it never reached one percent of the total Yugoslav import.

1.01
Prejeto 27. 8. 1999

UDK 314(497.4 Maribor)"1942"

Marjan Žnidarič*

Mariborsko prebivalstvo v luči okupatorjevega štetja novembra 1942

IZVLEČEK

Avtor obravnava podatke okupatorjevega štetja prebivalstva novembra 1942 za okupacijsko okrožje Maribor mesto. V tabelah je prikazana nacionalna, socialna in starostna struktura prebivalstva, obravnavane pa so tudi nekatere druge, za nacističnega okupatorja zanimive in pomembne kategorije ljudi (npr. članstvo v Štajerski domovinski zvezi, vojaški obvezniki).

Ključne besede: druga svetovna vojna, Maribor, uprava, retrografija, prebivalstvo, okupacija

ABSTRACT

MARIBOR CITIZENS IN THE LIGHT OF THE OCCUPIER'S CENSUS OF NOVEMBER 1942

The author deals with the data obtained by the German occupiers in a census carried out in the occupied district of Maribor City, in November 1942. The charts show the national, social and age structure of the population. Some other categories of interest and relevance to the occupier (such as membership of the Styrian Patriotic League and military conscripts) were also covered.

Key words: Second World War, Maribor, Administration, demography, population

* Dr., direktor, Muzej narodne osvoboditve, SI-2000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5.

Pri analizi popisa prebivalstva, ki so ga izvedli nacisti v okupirani slovenski Štajerski 29. novembra 1942, obravnavamo območje okupatorjevega okrožja Maribor mesto, ki ga je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko ustanovil junija 1941. Nemška vojaška okupacijska uprava, ki je prevzela oblast v Mariboru 8. aprila 1941 od kulturbundovcev, je svoje delo opravljala le nekaj dni. Že 14. aprila jo je zamenjala oblast šefa civilne uprave. Šlo je za okupacijski sistem, kakršnega je nacistična Nemčija že pred tem uvedla v okupirani Alzaciji, Loreni in Luxemburgu. Na to mesto je Hitler postavil pokrajinskega vodjo (Gauleiter) in državnega namestnika (Reichsstaathalter) avstrijske Štajerske dr. Sigfrieda Uiberreitherja iz Gradca.¹

Pristojnosti šefa civilne uprave so bile zelo velike, celo večje kot jih je imel kot državni namestnik na avstrijskem Štajerskem. Bil je edini zakonodajalec na Spodnjem Štajerskem in podrejen neposredno samo Hitlerju. Zakoni in odredbe osrednjih organov nemške državne uprave so na slovenskem Štajerskem veljali le tedaj, kadar jih je s posebno odredbo ali razglasom v svojem uradnem listu izrecno vpeljal šef civilne uprave. Nacisti so računali, da bodo že do 1. oktobra 1941 popolnoma ponemčili slovensko Štajersko in jo priključili nemškemu rajhu ter ukinili urad šefa civilne uprave in ga združili z uradom državnega namestnika v Gradcu.²

Šef civilne uprave dr. Uiberreither je že pred svojim prihodom v Maribor imenoval na sedeže bivših okrajnih načelstev politične komisarje. Politični komisar za mesto Maribor je postal nekdanji deželni svetnik za okrožje Gradec podeželje, polkovnik SA Fritz Knaus, doma iz Leobna, ki je pozneje postal nadžupan okrožja Maribor mesto. Politični komisarji so bili za svoje ravnanje odgovorni samo šefu civilne uprave. Takoj po prevzemu svojega službenega mesta je politični komisar za Maribor Fritz Knaus prevzel upravo iz rok domačih Nemcev, ki so že nekaj dni prej odpustili tudi večino jugoslovanskih občinskih uradnikov. Politični komisarji so v občinah postavili nove župane, tako imenovane "uradujoče župane" (Amtsbürgermeister), kajti stari občinski odbori so bili 14. aprila razpuščeni, oblast dotedanjih županov pa je prenehala. S tem je bil jugoslovanski upravni aparat odstranjen, začasno je ostala le še stara upravna razdelitev.³

Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem takšna kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so na slovenskem Štajerskem 1. julija 1941 ukinili okraje in uvedli pet podeželskih okrožij (Brežice, Celje, Maribor podeželje, Ptuj in Trbovlje) in mestno okrožje Maribor. Nekdanji ljutomersko - radgonski okraj pa so priključili podeželskemu okrožju Radgona.

Okrožje Maribor mesto je poleg dotedanje mestne občine Maribor zajemalo še predvojne samostojne občine Hoče, Kamnico, Košake, Limbuš, Pobrežje, Radvanje in Studence. Pri tem so bili deli nekaterih bivših občin izločeni, in sicer: Srednje in Jelovec iz Kamnice, Dolnja Počehova, Celestrina, Hrenca, Malečnik, Metava, Ne-

¹ Marburger Zeitung, 15. 4. 1941, št. 84; Tagespost, 15. 4. 1941; Štajerski gospodar, 3. 5. 1941, št. 1; Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968, str. 140 (dalje Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika); Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj, Maribor 1997, str. 65 (dalje Žnidarič, Do pekla).

² Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 144; isti, Narodnoosvobodilni boj na Gorinjskem decembra 1941 in januarja 1942, TV 15, 28. 5. - 1. 10. 1968, št. 21-39.

³ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 15. 4. 1941, št. 1 (dalje VAZSt.); Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (AMNOM), fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP); Mirko Brolih: Hitlerjevski režim v Jugoslaviji v letih 1941-1945, Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 145-146.

bova, Trčova in Vodole iz Košakov, Hočko Pohorje in Miklavž iz Hoč ter Laznica in Bistrica pri Limbušu iz Limbuša. Tako oblikovano okrožje Maribor mesto, ki je obsegalo 115,11 km², je poleg mestne občine Maribor, v sedmih zunanjih občinah zajemalo 25 naselij: v občini Hoče Bohovo, Rogozo, Razvanje, Pivolo ter Spodnje in Zgornje Hoče, v občini Kamnica Bresternico, Rošpoh in Kamnico, v občini Košaki Krčevino, Počehovo, Pekel, Meljski hrib in Košake, v občini Limbuš Pekre, Hrastje in Limbuš, v občini Pobrežje Dogoše, Zrkovce, Brezje, Tezno in Pobrežje, v občini Radvanje Spodnje in Zgornje Radvanje ter občino Studenci, ki ni imela drugih naselij.⁴

Potemtakem so bile okoliške občine Studenci, Radvanje in Pobrežje v celoti vključene v okrožje Maribor mesto, medtem ko so bili deli občin Hoče, Kamnica, Košaki in Limbuš priključeni okrožju Maribor podeželje. Okrožje Maribor mesto se je delilo na osem okrajev (Maribor center, Studenci, Radvanje, Limbuš, Kamnica, Košaki, Pobrežje in Hoče), vendar se ta razdelitev ni uveljavila, ampak se je okupatorjeva mestna uprava ves čas naslanjala na krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, ki je bila ustanovljena 10. maja 1941. Pretežno v okviru Štajerske domovinske zveze je potekalo tudi ponemčevanje slovenskega prebivalstva. Pri tem sta bila okupatorju v veliko pomoč dobro organizirana upravni in policijski aparat. Mestno okrožje Maribor je okupator imenoval tudi Veliki Maribor (Gross Marburg), ki naj bi po prvotnih zamislih poleg mesta zajemal še okoliške občine Pobrežje (brez Zrkovcev), Studence in Košake, ne pa tudi Hoč, Radvanja, Limbuša in Kamnice, ki so bile takrat še izrazito agrarne občine.

Okrožja so se delila na politične občine, vendar je okrožje Maribor mesto predstavljalo enotno politično občino. S 1. februarjem 1942 so politični komisarji dobili naziv deželni svetnik (Landrat), politični komisar okrožja Maribor mesto pa je postal nadžupan (Oberbürgermeister).⁵

Na obravnavanem območju je leta 1931 živel 59.292 ljudi. Ker jugoslovanskega štetja prebivalstva spomladi 1941 ni bilo, je okupator že 10. oktobra 1941 izvedel svoj prvi popis prebivalstva na območju okupirane slovenske Štajerske. V okrožju Maribor mesto so takrat našteali 71.440 prebivalcev, od tega 33.950 moških in 37.490 žensk. V času od marca 1931 do oktobra 1941 in po spremembah v prvih mesecih okupacije se je število prebivalstva povečalo za 12.149, kar je precej manj kot v desetletju 1921-1931. V prvi vrsti moramo to pripisati poslabšanim gospodarskim razmeram v Mariboru v drugi polovici tridesetih let in zato tudi manjšemu doseljevanju, še bolj pa razmeram, ki so nastale z nacistično okupacijo od aprila 1941 dalje.

Za okrožje Maribor mesto je bil izveden nov popis prebivalstva 25. aprila 1942, ki ga je izvedel organizacijski oddelek vodstvenega urada I okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze. Po tem štetju je v okrožju Maribor mesto

⁴ VAZSt., 20. 6. 1941, št. 25, odredba šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 18. 6. 1941 o razdelitvi Spodnje Štajerske na podeželska in mestna okrožja, Krajevni leksikon Slovenije, IV, Ljubljana 1980, str. 209-219; Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 412-435 (dalje Krajevni leksikon); Franjo Baš: Razvoj Maribora v letih 1918-1938. V: Franjo Baš: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije. Maribor 1989, str. 268-269.

⁵ VAZSt., 10. 6. 1941, št. 20, 20. 6. 1941, št. 25; 27. 1. 1942, št. 63; Marjan Žnidarič: Okupacija in okupatorjevi ukrepi v Mariboru leta 1941 (magistrsko delo), Maribor 1975, str. 46-47 (dalje Žnidarič, Okupacija); Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II (dalje AS II), fond KUZOP, fasc. 1; poročilo političnega komisarja 21. 10. 1941.

živelo 70.655 ljudi v 18.646 gospodinjstvih. V šestih mesecih se je torej število prebivalstva v Mariboru zmanjšalo za 785. Natančnejši popis prebivalstva pa je okupator izvedel 29. novembra 1942. Za izvedbo tega popisa je bil zadolžen vodstveni urad I zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze. Popisno gradivo naj bi po mnenju zveznega vodje Franza Steindla služilo v prvi vrsti popolni mobilizaciji vseh razpoložljivih sil na Spodnjem Štajerskem za potrebe tretjega rajha. Popisne oziroma števne enote so bila območja krajevnih skupin in okrožij Štajerske domovinske zveze. Pri izvedbi popisa so se pojavile velik težave zaradi slabega znanja nemščine med prebivalstvom. Vprašanja in rubrike v popisnih listih so bile takšne, da so okupatorju omogočile natančen pregled nad številom prebivalstva, njegovo starostno in poklicno strukturo in socialnimi razmerami. Zanimala jih je narodna in verska pripadnost, še posebno pa članstvo v Štajerski domovinski zvezi, ki je bilo podlaga za podeljevanje nemškega državljanstva ter pripadnost nacistični stranki. Iz raznarodovalnih nagibov so zelo natančno ugotavljali znanje nemškega jezika. V popis prebivalstva na območju slovenske Štajerske je bilo novembra 1942 vključenih kar 12.000 uradnikov in funkcionarjev Štajerske domovinske zveze ter prostovoljcev.⁶

Dne 29. novembra 1942 je imelo okrožje Maribor mesto 68.202 prebivalca.

Tabela 1: *Prebivalstvo okrožja Maribor mesto leta 1931 in 1942*

Št.	Občina	Površ./km ²	Marec 1931	Nov. 1942	42/31	42/31 (%)
1.	Maribor	6,65	33.149	31.667	-1.482	95,5
2.	Hoče	22,41	2.711	3.267	556	120,5
3.	Kamnica	15,61	2.459	2.270	-189	92,3
4.	Košaki	13,63	4.219	4.654	435	110,3
5.	Limbuš	20,16	1.583	2.660	1.077	168,0
6.	Pobrežje	23,58	8.125	13.954	5.829	171,7
7.	Radvanje	10,29	2.308	3.277	969	141,9
8.	Studenci	2,78	4.737	6.453	1.716	136,2
	SKUPAJ	115,11	59.291	68.202	8.911	115,0

Iz tabele je razvidno, da je na obravnavanem območju v desetletju pred drugo svetovno vojno prebivalstvo najbolj naraslo v občinah Pobrežje, Limbuš, Radvanje in Studenci, medtem ko se je v samem Mariboru in Kamnici celo zmanjšalo. Tudi primerjava števila prebivalstva v okrožju Maribor mesto med oktobrom 1941 in novembrom 1942 kaže na zmanjšanje za 3.238 ali 4,5%. Zmanjšanje je bilo posledica ostrih okupatorjevih ukrepov proti Slovencem (aretacije, streljanje talcev, aretacije njihovih svojcev in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja, pošiljanje delovne sile v nemški rajh, okupatorjeva prisilna mobilizacija v nemško vojsko). Franjo Baš celo navaja, da je bila v času okupacije v Mariboru polovica

⁶ AMNOM, fond Štajerske domovinske zveze. Podatki o številu prebivalstva v okrožju Maribor mesto 10. 10. 1941 in 25. 4. 1942 so v delovnem poročilu vodstva Štajerske domovinske zveze okrožja Maribor mesto za obdobje od aprila 1941 do 25. aprila 1942; Ergebnisse der Bevölkerungsbstandaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942. Marburg/Drau 1943, str. 1 (dalje Ergebnisse).

prebivalstva prišlekov, pretežno Avstrijcev, nekaj pa tudi Nemcev iz Nemčije, Besarabije, Bukovine, Dobrudže in Kočevarjev. Njegova ocena je nekoliko pretirana, nesporno pa je, da se je v tem obdobju močno spremenila etnična struktura mariborskega prebivalstva.

Tabela 2: *Prebivalstvo okrožja Maribor mesto novembra 1942*

Št.	Krajevna skupina Štajerske dom. zveze	Skupaj	Moški	Na km ²	Število gospodinjstev	Število članov gospodinjstev
1.	Studenci	6.453	3.024	2.321,2	2.133	3,0
2.	Pobrežje	6.940	3.282	1.194,4	1.927	3,6
3.	Kamnica	2.270	1.063	145,4	507	4,5
4.	Hoče	3.267	1.578	145,4	754	4,3
5.	Košaki	4.654	2.166	341,5	1.182	3,9
6.	Limbuš	2.660	1.295	131,9	676	3,9
7.	Maribor I	5.865	2.439	9.614,8	1.686	3,5
8.	Maribor II	5.982	2.515	8.669,5	1.703	3,5
9.	Maribor III	3.327	1.566	3.577,4	916	3,6
10.	Maribor IV	4.835	1.998	2.794,8	1.346	3,6
11.	Maribor V	6.822	3.474	5.329,7	1.754	3,9
12.	Maribor VI	4.836	2.189	3.429,7	1.468	3,3
13.	Radvanje	3.277	1.555	318,5	878	3,7
14.	Tezno	5.185	3.123	954,9	1.142	4,5
15.	Zrkovci	1.829	919	148,2	407	4,5
	SKUPAJ	68.202	32.186	592,5	18.479	3,7

Po številu prebivalstva je bila največja krajevna skupina Štajerske domovinske zveze Pobrežje, ki je bila med 142 krajevnimi skupinami na celotnem slovenskem Štajerskem na 4. mestu (za Zagorjem, Ptujem levi breg in Slovensko Bistrico), Maribor V na šestem, Studenci na devetem mestu itd. Po površini pa je bilo kar osem krajevnih skupin okrožja Maribor mesto na zadnjih mestih (najmanjša je bila krajevna skupina Maribor I) in celo največja med njimi, Hoče, je bila šele na 111. mestu.⁷

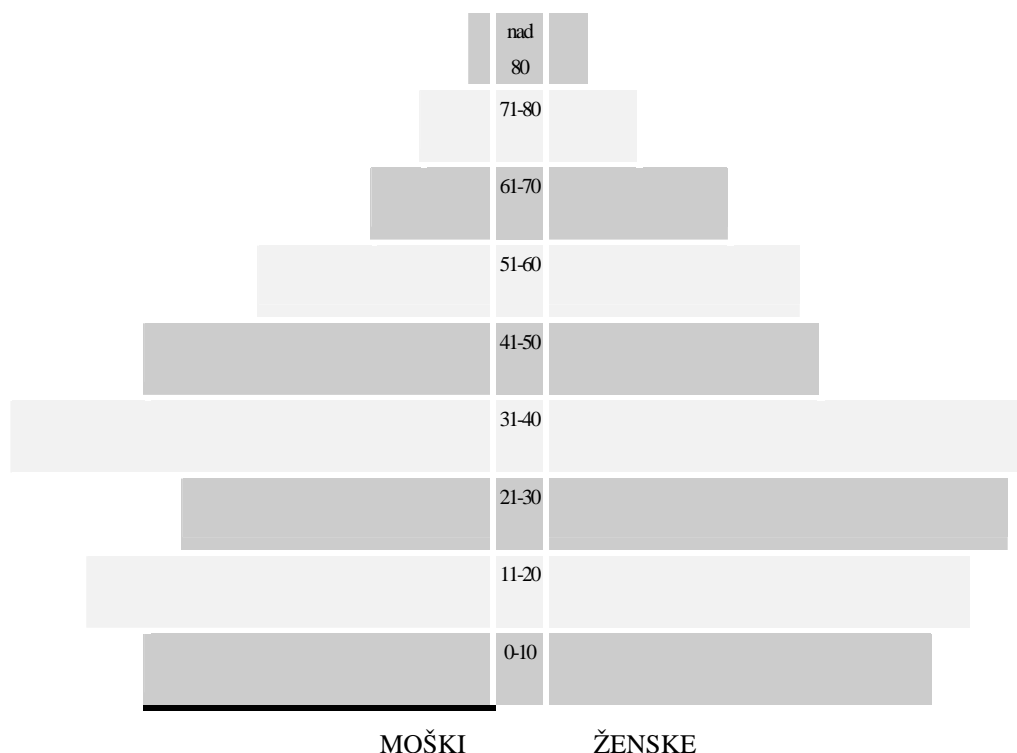
Novembra 1942 je v mestnem okrožju Maribor živelo 15.720 moških, starih 20 do 50 let. Če k tem prištejemo še moške, rojene od leta 1923 do vključno leta 1928 (teh je bilo 3.337), ki so prišli med vojno še v poštev za mobilizacijo v nemško vojsko, je bilo v okrožju Maribor mesto 19.057 potencialnih vojaških obveznikov. Ob upoštevanju letnika 1929, ki so ga nacisti leta 1945 tudi zajeli v mobilizacijo, se je ta številka povečala še za 479, kar je predstavljalo kar 28,6%

⁷ Krajevni leksikon, str. 412-435; Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Mestna občina Maribor, Dienstauftrag Nr. 47, 6. 2. 1943; Ergebnisse, str. 22; Žnidarič, Do pekla, str. 71-73; Franjo Baš: K problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941-1945. V: Franjo Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, str. 101.

vsega prebivalstva v okrožju. To pa je pomenilo znatne rezerve za okupatorjevo, pa tudi partizansko mobilizacijo na tem območju. Na osnovi globalne ocene je bilo iz mestnega okrožja Maribor prisilno mobiliziranih v nemško vojsko približno 3.500 ali 17% vojaških obveznikov oziroma 5,1% vsega prebivalstva.⁸

⁸ Žnidarič, *Do pekla*, str. 237; *Ergebnisse*, str. 67 in 71.

Diagram 1: Starostna piramida prebivalstva okrožja Maribor mesto (november 1942)

Starostna piramida okrožja Maribor mesto, narejena na podlagi rezultatov popisa prebivalstva novembra 1942, nima povsem normalne oblike. Število prebivalstva ne pada v smeri od nižjih proti višjim (od mlajših proti starejšim) skupinam, ampak narašča od skupine 0-10 do skupine 31-40 let, pri kateri dobi piramida šele pravo obliko. Majhno število rojstev v skupini 21-30 let si lahko pojasnimo s štiri leta trajajočo prvo svetovno vojno. Nekoliko presenetljivo pa je število rojstev v povojnem obdobju oziroma v skupinah od 0-10 in 11-20 let starosti. Podobno sliko srečamo tudi pri okrožju Trbovlje, medtem ko imajo ostala okrožja na slovenskem Štajerskem starostno piramido s pravilno obliko. Osnovni vzrok za takšno stanje je verjetno treba iskati v družbenih spremembah po prvi svetovni vojni in v socialni strukturi prebivalstva v okrožju Maribor mesto. Med krajevnimi skupinami je v tem oziru najzanimivejša krajevna skupina Tezno, ki ima vseskozi, razen pri zadnjih dveh skupinah, občutno več moškega kot ženskega prebivalstva. To je verjetno pogojeno z delavci tezenskih tovarn (zlasti tovarne letalskih motorjev), ki so stanovali na območju krajevne skupine Tezno, vendar mnogi med njimi brez družinskih članov.

Po podatkih okupatorjevega popisa je bilo v okrožju Maribor mesto 33.258 produktivnih prebivalcev oziroma 49,3% vsega prebivalstva. Največ jih je bilo v

krajevni skupini Tezno, kar 58,5%, najmanj pa v krajevni skupini Maribor V 43,1%.

Tabela 4: *Delež prebivalstva po gospodarskih dejavnostih (v %)*

Št.	Krajevna skupina	Kmetijstvo	Industrija, obrt	Trgovina, promet	Javne službe, privatniki	Ostali
1.	Studenci	1,8	44,3	31,7	6,4	15,8
2.	Pobrežje	4,7	54,4	19,4	9,9	11,6
3.	Kamnica	54,9	26,9	7,0	4,3	5,9
4.	Hoče	46,8	28,6	15,1	2,4	7,1
5.	Košaki	24,5	28,0	19,7	11,6	16,2
6.	Limbuš	33,3	37,2	17,7	3,8	8,0
7.	Maribor I	0,9	25,4	19,7	26,2	27,8
8.	Maribor II	0,9	24,2	23,0	30,0	21,9
9.	Maribor III	0,5	33,9	25,7	18,0	21,9
10.	Maribor IV	1,7	28,5	14,9	26,7	28,2
11.	Maribor V	0,8	28,5	30,3	13,8	26,6
12.	Maribor VI	0,7	34,9	20,5	24,4	19,5
13.	Radvanje	10,2	39,0	29,4	8,6	12,8
14.	Tezno	1,7	70,4	14,5	4,4	9,0
15.	Zrkovci	28,4	53,1	10,9	2,0	5,6
	SKUPAJ	9,5	37,3	21,3	14,4	17,5

Nacisti so pri popisu razvrstili ljudi tudi po njihovem socialnem položaju v gospodarstvu oziroma v poklicu. Odstotki v tabeli zajemajo tudi svojece pridobitvenih oseb, ki niso imeli svojega poklica ali zaposlitve.

Tabela 5: *Socialni položaj v poklicu*

Št.	Krajevna skupina	Samostojni gospodarji %	Služinčad %	Uradniki %	Uslužbenci (namešč.) %	Delavci %
1.	Studenci	533 9,3	193 3,4	143 2,5	792 13,8	4.069 71,0
2.	Pobrežje	504 8,2	60 0,9	153 2,5	1.039 16,8	4.427 71,6
3.	Kamnica	526 24,6	147 6,9	8 0,4	102 4,8	1.351 63,3
4.	Hoče	1.058 34,2	162 5,2	26 0,8	132 4,3	1.721 55,5
5.	Košaki	444 10,9	45 1,1	239 5,8	1.068 26,1	2.294 56,1
6.	Limbuš	201 8,1	20 0,8	67 2,7	145 5,8	2.061 82,6
7.	Maribor I	929 18,8	66 1,3	402 8,1	1.734 35,0	1.826 36,8
8.	Maribor II	644 12,5	32 0,6	707 13,7	2.075 40,2	1.702 33,0
9.	Maribor III	189 7,0	2 0,1	330 12,3	1.108 41,3	1.053 39,3
10.	Maribor IV	550 14,3	58 1,5	317 8,3	1.328 34,7	1.578 41,2
11.	Maribor V	603 11,4	56 1,1	457 8,6	1.383 26,1	2.802 52,8
12.	Maribor VI	336 8,4	43 1,1	356 8,8	1.585 39,5	1.694 42,2
13.	Radvanje	279 9,5	57 1,9	60 2,0	451 15,3	2.104 71,3
14.	Tezno	244 5,0	21 0,5	142 2,9	528 10,9	3.913 80,7
15.	Zrkovci	350 20,3	95 5,5	10 0,6	34 2,0	1.228 71,5

SKUPAJ	7.390	12,5	1.057	1,8	3.417	5,8	13.504	22,8	33.823	57,1
--------	-------	------	-------	-----	-------	-----	--------	------	--------	------

Po tej razporeditvi prebivalstva je bilo v mestnem okrožju Maribor največ delavcev, in sicer 57,1%, v krajevnih skupinah Limbuš, Tezno, Pobrežje, Zrkovci, Radvanje in Studenci celo prek 70%. To je bila posledica hitre industrializacije Maribora med obema vojnama, ko so omenjena predmestja najbolj naraščala in je kmetijstvo v njih izgubljalo pomen. Še najbolj agrarni krajevni skupini sta ostali Kamnica in Hoče s 54,9% oziroma 46,8% deležem kmečkega prebivalstva.

Okupatorja je pri popisu zanimala tudi verska pripadnost prebivalstva. V okrožju Maribor mesto je bilo 63.556 katoličanov ali 93,1% prebivalcev. Največ jih je bilo v krajevni skupini Zrkovci, 99,2%, najmanj pa v krajevni skupini Maribor II, 84,3%. Protestantov je bilo 1.569 ali 2,3% (v glavnem v središču mesta - Maribor II 5,2%, Maribor I in Maribor IV 4,5%), pripadnikov drugih krščanskih skupin je bilo 779 ali 1,2%, med njimi samo en Žid v krajevni skupini Maribor II. V skupini tako imenovanih bogovercev (Gottgläubige), ki je v prvi Jugoslaviji ni bilo, je bilo 2.191 ali 3,2% ljudi. Sem so spadali predvsem pripadniki nacistične stranke in drugi okupatorjevi funkcionarji, ki so prišli v Maribor po aprilu 1941. Priključilo pa se jim je tudi nekaj domačinov, ki so prevzeli funkcije v okupatorjevem upravnem in političnem aparatu. Tudi pripadnike te skupine najdemo v glavnem samo v središču mesta, kjer so bili vsi pomembnejši okupatorjevi uradi, npr. v krajevni skupini Maribor II 8,5%, Maribor IV 7,6%, Maribor I in Maribor III 5,6% itd. Brezvercev je bilo v okrožju Maribor mesto le 107 ali 0,2%.

Za okupatorja izredno pomembno je bilo znanje nemškega jezika med prebivalstvom. V zvezi s tem so pri popisu prebivalstva uvedli pet stopenj znanja nemščine. Za stopnjo a, v katero so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v govoru in pisavi ter jo tudi uporabljali, so v okrožju Maribor mesto našteali kar 31.009 ali 45,5% ljudi. To je prav gotovo pretirano, saj je bilo v naslednjih letih izrečenih veliko kritičnih besed in izraženega precej nezadovoljstva okupacijskih oblasti zaradi slabega znanja nemščine med slovenskim prebivalstvom. Vprašanje je, kakšen kriterij so jemali za razvrščanje v posamezne stopnje. V stopnjo b so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v pisavi in govoru, vendar je v pretežni meri niso uporabljali. V okrožju Maribor mesto je bilo takih 9.698 ali 14,2%. V stopnjo c, ki je zajela ljudi, ki so obvladali nemščino v govoru, v pisavi pa pomanjkljivo ali pa sploh ne, je prišlo 14.070 ali 20,6% ljudi. Stopnjo d so tvorili tisti, ki so komaj ali pomanjkljivo obvladali nemščino tako v govoru kot v pisavi. Teh je bilo v okrožju Maribor mesto 9.333 ali 13,7%. V stopnjo e pa so prišli vsi tisti, ki niso obvladali nemščine niti v govoru niti v pisavi, po okupatorjevih podatkih pa je bilo takih le 4.092 ali 6% ljudi. Povprečna ocena iz obvladanja nemščine za prebivalstvo okrožja Maribor mesto (v razmaku ocen od 1 do 5 na osnovi zgoraj navedenih odstotkov) je bila 3,79 in je bila daleč najvišja med okrožji na slovenskem Štajerskem (druga najboljša ocena je bila v okrožju Ljutomer in je znašala le 2,76, pri ostalih pa še manj). Ti podatki so bili močno potvorjeni zgolj z namenom, da bi

imel okupator še argument več pri zatrjevanju, da je Maribor z ožjo okolico povsem nemški in resnična trdnjava nemštva na Spodnjem Štajerskem.⁹

Iz popisa prebivalstva z dne 29. novembra 1942 je tudi razvidno članstvo v Štajerski domovinski zvezi, ki je bila edina dovoljena politična organizacija na slovenskem Štajerskem v času nacistične okupacije, kadrovsko in organizacijsko pa je

bila organsko nadaljevanje organizacije Kulturbund iz obdobja pred vojno. Šef civilne uprave dr. Uiberreither jo je označil za "tisto veliko organizacijo, ki bo zajemala vse dobro misleče Štajerce". Cilje in naloge Štajerske domovinske zveze pa je njeno vodstvo v posebnih smernicah opredelilo takole: "...je organizacija vseh Nemcev, ki prebivajo na Spodnjem Štajerskem in prebivalcev Spodnje Štajerske, ki po svoji krvi stremijo k vrnitvi v nemško narodno skupnost (...) V njej stoji Nemeč poleg domovini zvestega Štajerca, ne glede na začasno razliko v jeziku in oba s svojim članstvom potrjujeta skupno pot, ki sta jo v bodoče pripravljena hoditi kot Nemca (...) Po likvidaciji naj nastane iz nje NSDAP z vsemi svojimi oddelki in priključenimi zvezami." Z drugimi besedami je to pomenilo popolnoma ponemčiti slovensko prebivalstvo na slovenskem Štajerskem.¹⁰

Tabela 6: Članstvo v Štajerski domovinski zvezi v okrožju Maribor mesto novembra 1942

Št.	Krajevna skupina	Začasni člani	Dokončni člani	% preb. roj. pred 31. 3. 1927	Nečlani
1.	Studenci	3.344	747	86,3	166
2.	Pobrežje	3.237	644	83,6	788
3.	Kamnica	1.061	86	78,6	324
4.	Hoče	1.572	96	79,9	436
5.	Košaki	2.136	408	76,3	809
6.	Limbuš	1.320	81	83,4	292
7.	Maribor I	2.585	945	75,0	1.214
8.	Maribor II	2.462	1.082	73,3	1.314
9.	Maribor III	1.273	653	80,1	499
10.	Maribor IV	1.886	840	72,4	1.064
11.	Maribor V	2.905	717	72,0	1.480
12.	Maribor VI	2.072	874	83,5	600
13.	Radvanje	1.652	305	88,2	276
14.	Tezno	2.382	251	71,9	1.060
15.	Zrkovci	843	71	80,4	228
	SKUPAJ	30.730	7.800	78,3	11.050

Za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo se je prijavilo kar 95% prebivalstva, kar so nacisti proglašali za plebiscit spodnještajerskega prebivalstva za nacistično Nemčijo. V resnici ni bilo tako. Slovensko prebivalstvo v danih razmerah druge

⁹ Ergebnisse, str. 31, 32, 43, 44, 49, 50, 55, 59, 63, 67, 71 in 75.

¹⁰ Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, 1941, Folge 1, str. 7.

izbire ni imelo: ali se prijaviti in morda ostati doma, ali pa biti izgnan. Večina prebivalstva se je prijavila v Štajersko domovinsko zvezo pod pritiskom groženj in iz strahu za lastno oziroma varnost družine. Del prebivalstva se je vpisal v Štajersko domovinsko zvezo tudi zato, ker ga je v začetku preslepila nacistična propaganda, zlasti njena socialna demagogija, ki je v prvih mesecih okupacije imela kar precej uspeha, po racioniranju nekaterih življenjskih potrebščin in po okupatorjevih represivnih ukrepih pa se je že začela kazati prava podoba nacistične okupacijske politike. Sprejete člane je okupator razdelil v dve skupini, na dokončne in na začasne. Dokončni člani Štajerske domovinske zveze so postali v prvi vrsti folksdojčerji ter dotedanji člani Kulturbunda, dobili pa so rdeče članske izkaznice. Vsi drugi so kot začasni člani, ki naj svojo "pripadnost Führerju in nemškemu rajhu šele dokažejo", dobili zelene članske izkaznice. Zelene in rdeče izkaznice Štajerske domovinske zveze so bile tudi edine osebne izkaznice, ki so jih nacisti uvedli med okupacijo na slovenskem Štajerskem.¹¹

Nečlanov Štajerske domovinske zveze v okrožju Maribor mesto je bilo 21,7%, članov pa 78,3%, če računamo prebivalstvo, rojeno pred 31. marcem 1927.

S članstvom v Štajerski domovinski zvezi je bilo tesno povezano državljanstvo. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je 16. marca 1942 v posebnem razglasu objavil Odredbo o pridobitvi državljanstva na osvobojenem območju Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske, ki jo je izdal ministrski svet za državno obrambo. Istočasno je objavil tudi izvršilni odlok k tej odredbi, ki ga je nemški notranji minister Wilhelm Frick izdal 10. februarja 1942. Na osnovi teh dveh aktov so dobili nemško državljanstvo vsi dokončni člani Štajerske domovinske zveze, ki so imeli 14. aprila 1941 stalno bivališče na ozemlju slovenske Štajerske. Začasni člani Štajerske domovinske zveze so dobili nemško državljanstvo na preklic, medtem ko so tisti, ki niso bili sprejeti, postali zaščiteni (Schutzangehörige) nemškega rajha. Zaščiteni so hoteli nacisti najprej izgnati iz Spodnje Štajerske, vendar njihove usode vse do konca vojne niso natančno določili. Podatki o državljanskih kategorijah prebivalstva v popisu prebivalstva iz novembra 1942 zajemajo vse prebivalstvo, zato so veliko bolj ilustrativni od podatkov o članstvu v Štajerski domovinski zvezi.

Tabela 7: *Državlanske kategorije prebivalstva v okrožju Maribor mesto novembra 1942*

Št.	Krajevna skupina	Nemški dokončni	Državljeni na preklic	% nem. drž.	Zaščiteni	% zaščitenecv
1.	Studenci	856	4.751	86,9	691	10,7
2.	Pobrežje	864	5.123	86,3	748	10,8
3.	Kamnica	121	1.759	82,8	331	14,6
4.	Hoče	141	2.569	82,9	499	15,3
5.	Košaki	826	3.175	86,0	507	10,9
6.	Limbuš	107	2.192	86,4	337	12,7
7.	Maribor I	1.643	3.344	85,0	716	12,2
8.	Maribor II	2.151	3.159	88,8	505	8,4

¹¹ Žnidarič, Okupacija, str. 86-90.

9.	Maribor III	1.078	1.929	90,4	240	7,2
10.	Maribor IV	1.613	2.633	87,8	475	9,8
11.	Maribor V	1.073	4.272	78,3	1.158	17,0
12.	Maribor VI	1.402	3.027	91,6	275	5,7
13.	Radvanje	317	2.573	82,2	334	10,2
14.	Tezno	521	3.578	79,1	882	17,0
15.	Zrkovci	77	1.427	82,3	255	13,9
	SKUPAJ	12.790	45.511	85,5	7.953	11,7

Razen nemških državljanov je bilo v okrožju Maribor - mesto še 694 Hrvatov, 607 Italijanov (večinoma so to bili primorski Slovenci!), 118 Madžarov, 55 Čehov, 4 Slovaki in 165 oseb z drugim državljanstvom. Brez državljanstva je bilo 305 oseb (0,4%). Odstotek nemških državljanov je bil najnižji v krajevnih skupinah Maribor V in Tezno (pod 80%), kjer pa je bil hkrati najvišji odstotek zaščitencev. To si lahko pojasnimo s tem, da sta bila to izrazito delavska predela, kjer je živelo največ ljudi, ki so bili rasno slabo ocenjeni. Ob upoštevanju dejstva, da je bil delež nemškega prebivalstva v Mariboru sorazmeroma velik, je odstotek zaščitencev in tistih, ki niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo, precej presenetljiv. Razumljiv pa postane ob ugotovitvi, da je bil Maribor takrat že pomembno industrijsko središče, kamor je bil dotok delovne sile - v veliki meri tudi iz ostalih jugoslovanskih pokrajin - zelo velik. Te kategorije prebivalstva pa so bile pri rasnem ocenjevanju najslabše ocenjene.

Tabela 8: Članstvo v NSDAP v okrožju Maribor mesto novembra 1942

Št.	Krajevna skupina	Člani NSDAP	Na 1.000 članov Štajerske domovinske zveze
1.	Studenci	29	7,1
2.	Pobrežje	16	4,1
3.	Kamnica	6	5,2
4.	Hoče	2	1,2
5.	Košaki	32	12,6
6.	Limbuš	7	5,0
7.	Maribor I	194	55,0
8.	Maribor II	327	92,3
9.	Maribor III	41	21,3
10.	Maribor IV	125	45,9
11.	Maribor V	91	25,1
12.	Maribor VI	59	20,0
13.	Radvanje	11	5,6
14.	Tezno	23	8,7
15.	Zrkovci	1	1,1
	Skupaj	964	25,0

Večina članov NSDAP je prišla v Maribor šele po zlomu Kraljevine Jugoslavije in so takoj prevzeli vodilna mesta v nacistični upravi in gospodarstvu. Dobili so

resorje, ki jih okupator ni zaupal domačim Nemcem. Nekaj članov NSDAP je bilo tudi med novodošlim učiteljstvom.¹²

Tudi statistični podatki o mariborskem prebivalstvu med drugo svetovno vojno potrjujejo, da je imel Maribor v okupatorjevih ponemčevalnih načrtih na slovenskem Štajerskem posebno mesto. Veliko pove že podatek, da je zaradi okupatorjevega nasilja moralo v letih 1941-1945 okrožje Maribor zapustiti skoraj 18.000 ali dobrih 30% Slovencev (deportiranci, interniranci, prisilni delavci in mobiliziranci v nemško vojsko, begunci) in da se je v tem času v okrožje priselilo blizu 15.000 prebivalcev nemškega porekla (vojaki, policisti, okupatorjevi uradniki in uslužbenci, gospodarski strokovnjaki). Poleg tega, da je bila središče okupacijskega območja Spodnja Štajerska in da so bili v mestu ob Dravi vsi osrednji okupatorjevi uradi, ki so v letih nacistične okupacije opravljali načrtno raznarodovalno delo, se je posebnost kazala tudi v tem, da je bil delež nemškega prebivalstva, ki je v veliki večini (skoraj 95%) nacistično okupacijo pričakalo kot svojo osvoboditev, v Mariboru daleč največji (v okrožju Maribor mesto 10,1%) na slovenskem Štajerskem. Nacisti so tudi s pomočjo statističnih podatkov, ki so jih močno prilagodili svoji ponemčevalni politiki, poskušali vse, da bi slovensko prebivalstvo v Mariboru prisilili k spoštovanju novega reda in da bi v kali zatrli vsak poskus odpora ter Maribor prikazali kot resnično nemško mesto. Že prvi meseci okupacije pa so pokazali, da so bila njihova pričakovanja prevelika in načrti nereálni.¹³

Marjan Žnidarič

MARIBOR CITIZENS IN THE LIGHT OF THE OCCUPIER'S CENSUS OF NOVEMBER 1942

S u m m a r y

In November 1942, the German occupying authorities carried out a census in the occupied Slovenian Styria, in the area of civil administration. The paper presents an analysis of the census results for the Maribor City district. This administrative unit differed considerably from the previous municipality of Maribor. It included, in their entirety, the communes of Studenci, Radvanje and Pobrežje, and, in part, those of Hoče, Kamnica, Košaki and Limbuš.

According to the available census results, in November 1942, the Maribor City district counted 68,202 inhabitants (32,186 men and 36,016 women) in 18,479 households. In other words, 15.5% more than in 1931. Out of the total population, 49.3% were productive. 9.5% of these engaged in agriculture, 37.3% in industry and craft, 21.3% in trade and transport. Labourers accounted for 57.1%. Out of the district population, 93.1% were Catholic, 28.6% potential military conscripts and 78.3% the members of the Styrian Patriotic League (Štajerska domovinska zveza), which held the main threads of the Germanization policy. German citizens - those resolved and those subject to revocation - accounted for 85.5%. The native Germans, however, were only 10.1%, representing the greatest proportion in the Slovenian Styria. The Third Reich proteges were 11.7%.

As with nationality, the Nazis also greatly falsified the results assessing the knowledge of German language among the population. The allegation that 45.5% mastered written and spoken German is definitely exaggerated. Analysis of the statistics confirms that the Nazis used all available means to force the Slovenian population in Maribor into observing the new order, and to present Maribor as an *actual German city*.

¹² Ergebnisse, str. 37 in 38; Žnidarič, Okupacija, str. 90-94.

¹³ Žnidarič, Okupacija str. 342-346.

Tabela 3: Starostna struktura prebivalstva v okrožju Maribor mesto leta 1942

št.	Krajevna skupina	0-10 let 1933-1942		11-20 let 1923-1932		21-30 let 1913-1922		31-40 let 1903-1912		41-50 let 1893-1902		51-60 let 1883-1892		61-70 let 1873-1882		71-80 let 1863-1872		nad 80 let pod 1863 m. ž.	SKU-PAJ	
		m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.			
1.	Studenci	505	515	486	438	394	612	687	686	399	474	288	324	157	239	93	113	15	28	6.453
2.	Pobrelje	647	694	531	602	467	629	693	678	391	433	281	306	168	199	91	108	13	19	6.940
3.	Kamnica	219	238	525	244	125	147	153	173	126	156	110	115	59	77	40	48	6	9	2.270
4.	Hoče	304	338	327	358	203	205	250	271	176	189	162	169	84	97	54	52	18	10	3.267
5.	Kočani	331	386	480	379	285	448	382	460	284	321	214	235	135	159	42	74	13	26	4.654
6.	Limbuč	283	259	264	263	149	170	198	244	164	186	107	111	77	91	47	32	6	9	2.660
7.	Maribor I	257	273	346	439	308	688	490	572	388	524	299	398	196	321	115	159	40	52	5.865
8.	Maribor II	270	304	280	545	364	630	538	619	456	498	295	386	206	301	90	148	16	36	5.982
9.	Maribor III	207	213	374	281	172	308	268	324	236	263	160	184	82	124	60	51	7	13	3.327
10.	Maribor IV	269	315	276	600	283	451	415	465	314	401	225	273	127	206	76	104	13	22	4.835
11.	Maribor V	414	413	515	536	521	571	742	568	623	520	353	365	195	225	86	117	25	33	6.822
12.	Maribor VI	343	360	303	355	285	490	463	486	305	372	240	291	157	200	78	81	15	12	4.836
13.	Radvanje	291	296	289	278	188	272	314	310	204	233	131	152	80	111	52	57	6	13	3.277
14.	Tezno	415	382	417	377	654	349	743	410	529	241	227	166	101	92	33	38	4	7	5.185
15.	Zrkovci	205	192	207	195	113	132	175	143	103	118	54	66	44	41	17	19	1	4	1.829
	SKUPAJ	4.960	5.168	5.320	5.890	4.511	6.102	6.511	6.409	4.698	4.929	3.146	3.541	1.868	2.483	974	1.201	198	293	68.202

1.01
Prejeto 20. 11. 2000

UDK 94(497.4 Gorenjska)"1942/1943"

Vida Deželak-Barič*

Samoiniciativni in nepriznani pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko

IZVLEČEK

Avtorica obravnava na osnovi arhivskih virov samoiniciativno oblikovanje pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko decembra 1942. Odbor je bil ustanovljen s sodelovanjem posameznih gospodarstvenikov in člana pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije (PK KPS) za Gorenjsko. Deloval je do jeseni 1943. Centralni komite KPS se ni strinjal z njegovo sestavo in usmeritvijo in ga ni nikoli priznal. Ker so bili njegovi člani z razrednega stališča za KPS nezanesljivi zavezniki, sta si CK KPS in PK KPS prizadevala preprečiti njihovo avtonomno politično delovanje in jih omejiti na materialno in finančno podporo osvobodilnemu gibanju. Odborovo politično zanimanje je bilo usmerjeno predvsem k pripravam na konec vojne in na prevzem oblasti, medtem ko mu je bil oborožen boj proti okupatorju bolj v ozadju. Povezanost odbora z vodjem gestapa na Gorenjskem je bila za večino njegovih članov usodna.

Ključne besede: Osvobodilna fronta slovenskega naroda, Komunistična partija Slovenije, narodnoosvobodilni boj, strategija in taktika, četništvo, Gorenjska

ABSTRACT

THE AUTOGENOUS AND UNRECOGNISED PROVINCIAL COMMITTEE OF THE LIBERATION FRONT FOR GORENJSKA

On the basis of archive sources, the author deals with the formation of the Provincial Liberation Front Committee for Gorenjska. This Committee was established in December 1942, independently of the Provincial Committee of the Communist Party of Slovenia for Gorenjska (PCCPS), by one of its members and some businessmen. It operated until Autumn 1943. It was never recognised by the Central Committee of the Communist Party of Slovenia (CCCPS), which disagreed with its composition and political orientation. From the social class viewpoint the Central and Regional Committees of the Communist Party of Slovenia regarded its members as unreliable allies. Consequently, they sought to prevent their further independent political activity by limiting it to the material and financial support of the National Liberation Movement. The Committee's political interest was focused above all on the end of the war and the seizure of power, while the armed struggle against the occupier was of secondary importance. The liaison between the Committee and the chief of the Gestapo in Gorenjska proved fatal for most of its members.

Key words: Liberation Front of the Slovenian people, Communist Party of Slovenia, National Liberation War, strategy and tactics, Chetnik movement, Gorenjska

* Dr., asistentka - doktorica, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1.

Ko se je po okupaciji in s protiokupatorskim uporom Gorenjska oblikovala, predvsem zaradi okupatorjevega razkosanja slovenskega ozemlja, kot posebna pokrajina tudi s stališča teritorialno-politične organiziranosti osvobodilnega gibanja, je politično delovanje v pokrajinskem merilu sprva usmerjal pokrajinski komite Komunistične partije Slovenije (PK KPS) za Gorenjsko. PK KPS, postopno oblikovan v drugi polovici leta 1941, ni bil le najvišji partijski organ na Gorenjskem, temveč je hkrati predstavljal tudi pokrajinsko vodstvo Osvobodilne fronte; vzpodbujal in usmerjal je celotno politično delovanje v tedanjih treh gorenjskih okrožjih: jeseniškem, kamniškem in kranjskem. K zadnjemu je spadalo tudi škofjeloško območje, ki pa so ga konec leta 1942 organizirali kot samostojno okrožje, tako da je do konca vojne Gorenjska bila razdeljena na štiri okrožja.¹

Enovitost oziroma enost partijskega in frontnega pokrajinskega vodstva je uradno trajala do pomladi 1944, ko je bil na zahtevo osrednjega slovenskega vodstva izvoljen širši pokrajinski odbor OF (POOF) za Gorenjsko. Vmes, konec leta 1942, pa je prišlo do zanimive samoiniciativne ustanovitve POOF za Gorenjsko, torej brez vzpodbude oziroma naročila Izvršnega odbora OF ali pa Centralnega komiteja KPS. Ta odbor je takrat ali pa kasneje dobil različna imena in oznake, kot *Miklavčev odbor*, *Glavni odbor OF za Gorenjsko*, *Pokrajinska vlada za Gorenjsko*, pa tudi *samozvani odbor*. Pri njegovi ustanovitvi so imeli pomembno vlogo nekateri vidnejši predstavniki gospodarskega življenja, ki so za svoj načrt pridobili podporo tudi med posameznimi komunisti.

Ideja o ustanovitvi takšnega organa je nastala v času, ko so partizanske enote in terenske politične organizacije OF in KPS preživljale najhujšo krizo, Gorenjska pa je ostala tudi brez pravega vojaškopoličnega vodstva, oziroma se je le-to šele postopoma na novo konstituiralo. Po velikih kadrovskih izgubah v letu 1942 (oktobra je padel tudi sekretar PK KPS Lojze Kebe-Štefan) in ko je jeseni CK KPS poslal na Gorenjsko partijska aktivista Oskarja Šavlija-Jakoba ter Jožeta Slugo-Lenarta, ki gorenjskih razmer nista najbolj poznala, so na prehodu v leto 1943 oblikovali PK KPS v sestavi: sekretar Maks Krmelj-Matija, člani Jože Sluga, Oskar Šavli, Vinko Hafner-Pavle, Stane Bizjak-Kostja in Karel Preželj-Stanko, ki pa je že aprila 1943 padel.²

V tem času so se pojavila izrazitejša prizadevanja vplivnejših posameznikov za lastno organiziranje protiokupatorske dejavnosti in povezovanje le-te z OF oziroma s PK KPS za Gorenjsko. Rezultat je bila ustanovitev POOF za Gorenjsko pod vodstvom Ivana Miklavca. Odbor je deloval od decembra 1942 do oktobra 1943. Vendar ni bil nikoli priznan, saj z njegovo sestavo in usmeritvijo nista soglašala IOOF in CK KPS, pa tudi PK KPS za Gorenjsko ne.³

O tem je Jože Sluga kot odločilna osebnost v navezovanju stikov z Miklavčevim krogom, najbrž konec leta 1943, ko je odgovarjal na kritiko lastnega političnega dela, izrečeno s strani CK KPS, podal obširnejše poročilo.⁴ Navedel je,

¹ Vida Deželak-Barič: Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije na Gorenjskem od pomladi 1941 do jeseni 1943. Prispevki za novejšo zgodovino, 36, 1986, št. 1-2, str. 66, 76.

² Prav tam, str. 75, 76.

³ Ivan Križnar: Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem. Ljubljana 2000, str. 188, 189.

⁴ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota I (dalje AS I), fond 1487, CK KPS, a.e. 1933, poročilo Jožeta Sluge CK KPS (verjetno konec 1943).

da je član OK KPS Škofja Loka Adolf Sluga-Tratomir proti koncu leta 1942 sporočil PK KPS, da je dobil na terenu zveze s posamezniki, ki da bi radi sodelovali z OF. Le-ti so že imeli neko organizacijo, zbirali denar ter izdali list *Baklja*. Pokrajinskemu komiteju je poslal tudi 5.000 mark, ki jih je dobil od teh ljudi. Po dogovoru z Maksom Krmeljem je Jože Sluga odšel na teren, da se o zadevi prepriča, in sicer ravno v dneh, ko je prihajal Boris Kidrič na Gorenjsko. Sestal se je z industrialcem Ivanom Miklavcem iz Medvod, ki je Slugo obvestil, da ima organiziranih več ljudi, ki so vsi že od leta 1941 člani OF. Pokazal mu je prvo številko *Baklje*, ki je že izšla, ter tudi drugo številko, ki jo je ravnokar nameraval izdati, a mu je Sluga namero preprečil. O tem Sluga poroča: "Rekel sem mu, da OF izdaja enotno literaturo, t.j. "Slovenskega poročevalca" itd., ter da lahko pošilja članke za te liste, kar je tudi sprejel".⁵ Dalje mu je Miklavc povedal, da ima zvezo z IOOF v Ljubljani in s Prežihovim Vorancem, ki bi ga naj zadolžil za organiziranje OF na Gorenjskem. Kmalu zatem se je Sluga udeležil širšega sestanka, ki ga je sklical Miklavc. Sestanek se je med drugim udeležil tovarnar (lastnik obrata športne opreme) Albin Kolb iz Šentvida, ki je za OF delal že od leta 1941, izdajal radijska poročila ter jih razširjal med aktiviste OF. S tega sestanka se je Sluga napotil do ravnatelja kemične tovarne v Domžalah Slavka Kvartiča, za katerega je izvedel, da naj bi bil pripravljen sodelovati, vendar se zaradi nemške hajke z njim ni sestal. Na poti na sedež PK se je ponovno ustavil pri Miklavcu in ga seznanil z odločitvijo, da skupno ustanovijo POOF, o čemer pa bo predhodno obvestil IOOF. Miklavca naj bi posebej opozoril, da dokler ne dobijo odgovora od vodstva OF, se on, tj. Miklavc, "ne sme smatrati za nič več, kot za člana OF. Lahko zbira denar, material itd. in to oddaja terenskim delavcem, s katerimi se mora povezati." Razmere, v kakršnih je sprejel odločitev o ustanovitvi POOF, je Jože Sluga takole opredelil: "Poslal sem predlog na IOOF, da se mi zdi potrebno, da se sformira ta odbor z ozirom na to, ker sem bil v dobri veri, da delam pravilno, ker smo tudi v Ljubljani formirali okrožne in rajonske odbore iz zastopnikov vseh slojev. Situacija se je pa do takrat izpremenila in izkazalo se je, da moje delo ni bilo pravilno. Upoštevati morate težko stališče, ki je bilo takrat na Gorenjskem in da sem hotel vestno izvršiti dane mi naloge..." Dalje pravi, da je šele potem, ko so ga poklicali na poročanje na IOOF v Dolomite, "dobil več informacij, za katere preje nisem vedel in tudi direktive, naj se te ljudi porabi za delo posebno na gospodarskem polju, dati jim pa ne smemo nobenih funkcij. Tega sem se vestno držal."

Kot rečeno je Miklavc nameraval izdajati glasilo z imenom *Baklja*. Prva in edina številka s podnaslovom "Vestnik Slovenske Osvobodilne Fronte za Gorenjsko" je izšla v prvi polovici decembra 1942.⁶ Njen urednik je bil Ivan Miklavc-Volodja, pomagal pa mu je še Albin Kolb. Cilj *Baklje* je bil, kakor je bilo zapisano v uvodu, "obveščati vse naše verno in pošteno slovensko ljudstvo o

⁵ Nekateri drugi sočasni viri, katerih avtor je sekretar rajona Medvode in član OK KPS Škofja Loka Avgust Barle-Ambrož, govorijo, da Miklavc prepovedi izdajanja "Baklje" vendarle ni sprejel kot nekaj samoumevnega, nasprotno, zaradi tega bi naj bil "zelo užaljen". Barle, ki je bil povezovalni člen med Miklavcem in PK KPS za Gorenjsko, pa se je od vsega začetka nagibal tudi k oceni, da Miklavc z OF ne sodeluje iskreno. (AS I, 1489, Ob K KPS za Gorenjsko, pismi Avgusta Barleta 17. 2. 1943 in 20. 2. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1874 in 1875).

⁶ AS I, 1489, poročilo Avgusta Barleta 13. 12. 1942, a. št. 571.

važnih svetovnih dogodkih in o položaju našega Osvobodilnega dela na Gorenjskem ozemlju, ter o zgraditvi naše Domovine - Slovenije".⁷

Ohranjena številka Baklje je, čeprav je vsebinsko nekoliko nekonsistentna, dragocena, saj podrobneje razkriva idejni in tudi psihološki profil Miklavčevega kroga in predvsem samega Miklavca. Naj kar na začetku ugotovimo, da jo opazno označuje precej narodnjaško uglašeno privrženost slovenstvu. Že v naslovnem delu časopisa je bil npr. natisnjen moto: "Slovenec sem - tako je mati djala!", na prvi strani pa je bil objavljen tudi odlomek iz pesmi, ki opeva lepote slovenske zemlje. Vsekakor po izpovedni strani Baklja precej odstopa od uveljavljenih standardov v partizanskem tisku.

"Baklja" priznava Osvobodilni fronti, da je takoj po zlomu Jugoslavije prevzela "častno mesto v narodu, prevzela vse dolžnosti in odgovornost, da osvobodi slovenski narod zasedbe slovenskega ozemlja in da ustvari nove pogoje za našo socialno in gospodarsko samostojnost". Iz navedenega izpelje: "Vse zavedno in nepokvarjeno slovensko ljudstvo mora sodelovati v O.F. in s skupnimi napori graditi našo bodočnost v okviru Slovenske vzajemnosti." O vodstvu OF, ki ga poimenuje "naroda vlada", pove, da ga sestavljajo krščanski socialisti, komunisti in sokoli, ki so "pravilno razumeli slovansko idejo in duh novega časa" ter, da ta vlada "prevzame vso oblast ob prevratu, ker je le ona vodila borbo proti okupatorjem".

Posebno priznanje izreka partizanski vojski oziroma "naši narodni vojski", ki da je prevzela v narodu "najbolj častno mesto in šele zgodovina slovenskega naroda bo znala opevati te heroje, idealiste in borce, ki so v najhujših časih zverstva nad našim narodom bili varuhi in zaščitniki naše prelepe slovenske zemlje, naših domov in našega poštenega ljudstva."

Posebej se ustavi ob vprašanju odnosa naroda do cerkve. Zavzema se za medsebojno strpnost in sodelovanje v smeri podpore vsem narodnim prizadevanjem "za domovinsko delo in gojiti ljubezen do Domovine - Naroda in Cerkve". Dalje pravi, da mora biti ves narod vzgojen v "plemenitosti, poštenju in vernosti. Učiti je treba resnico in vsak se naj častno bori za pravico. Z vsemi silami pa pobijati nevernost, hinavščino, sovraštvo, potuhnjenost (...). Vzgojiti moramo nov plemenit narod in cerkev mora biti Svetišče vsega tega naroda. Cerkev se ne peča s politiko, je to gnusoba, ker žali najsvetejše našega Velikega Odrešenika." Vse priznanje izreka duhovščini, ki da se je večinsko izjavila proti bratomorni vojni in pristavlja, da je to "narodna duhovščina", ki bo v bodoče oznanjala Kristusove nauke in ves slovenski narod povezala s cerkvijo. Dalje zagotavlja, da je OF resnična zaščitnica cerkve in duhovščine, stoji pa na stališču nevmešavanja cerkve v politiko in s tem vzpodbujanja sovraštva med narodom. Nasprotuje tudi pridobitni dejavnosti cerkve, kajti duhovnik mora biti "Božji namestnik - učitelj vere in oznanjevalec Kristusovih nauk".

Mednarodno vojaškopolitično situacijo konec leta 1942 je list ocenjeval kot vzpodbudno za vse zaslužnjene narode in napovedoval skorajšnji propad nacifasizma. Zato je pozival: "Vse Vaše misli - vse moči naj bodo povezane z osvobodilnim delom. Strahopeten narod ni vreden Svobode - Samostojnosti. Vsi v borbo

⁷ AS I, 1547, fond zbirka revij, brošur in časopisov, Baklja, december 1942.

za naše Svete pravice, za čast naroda in za ustvaritev naše Velike slovenske Domovine. Bodite graditelji naše Domovine."

List Baklja izraža tudi visoko stopnjo rusofilstva in poveljuje uspehe Sovjetske zveze nad Hitlerjevo vojsko. Takole pravi: "Matuška Rusija in naš slovenski oče in prijatelj Batjuška Stalin in ves prerojeni ruski narod so zadali nasilnikom tako hude udarce, da se ves Svet divi tej ruski moči in tem uspehom. (...) Batjuška Stalin je Baklja ruskega Naroda." Uspehe in pomen priznava tudi Angliji in Ameriki, a ob tem dodaja, da ti dve državi nista bili pripravljeni na vojno. Vendar vsem trem brez kakršnih koli omejitev priznava njihova prizadevanja za osvoboditev vsega človeštva. In napoveduje: "Bliža se dan naše svobode. Iz vzhoda, zapada, juga in severa se odpro vsa žrela, ki bodo uničila krvavo orožje osnih sil. Iz višav - zemlje in morja bo zdrobljena ta lažna moč in nadutost krvoločnih narodov in vsi bodo morali drago plačati, ker zverstva, ki so jih počenjali nad narodi, se ne da izbrisati iz zgodovine. Zaupajte v zmago naših zaveznikov, podpirajte našo narodno vojsko - naše osvobodilne partizanske čete, ki častno in v vsej trdoti življenja prinašajo narodu novo srečo in blagostanje."

Ker je bil to čas vpoklicev vojaških obveznikov v nemško vojsko, se je list posebej obrnil na njihove matere, da opozorijo sinove, kje je njihovo mesto. "Sina si darovala slovenski zemlji in samo Tebi in Domovini ima služiti, ter za Svobodo tudi žrtvovati dragoceno življenje. Ne more se - ne sme se odzvati povelju krvnika, največjega zločinca vsega človeštva. Sina pošlji v gošo med Partizane, tam ima odslužiti kadr/ov/ski rok, trda bo ta šola ali koristna in častna. (...) Narod mora častno krvaveti ali častno umreti. Druge poti ni!"

O t.i. beli gardi je zapisal, da je le-ta "naša največja sramota in grd skrit sovražnik, črv slovenskega naroda. Belogardist ni samo narodni izdajalec, temveč plačan in kupljen človeški izmeček". T.i. izdajalcem, vohunom in vlačugam je napovedal smrtni obračun na koncu njihove nečastne poti. Prejšnjim politikom pa je napovedal konec njihovega "udobnega življenja na račun naroda", kajti narod bo v pogojih samostojnosti zgradil Slovenijo na novih in trdnih temeljih.

Dalje je list pozival slovenski narod, da v zanj nedvomno ugodni perspektivi s stališča spremenjenih mednarodnih vojaškopoličnih dogajanj strne vrste in posveti vse moči v korist domovine in OF. Bodril ga je: "Zaupajte, Velika noč nam prinese Vstajenje!" Tudi pozdrav povsem na koncu je bil običajen frontovski pozdrav: Smrt fašizmu - Svoboda naroda.

Okoli novega leta 1943 je Miklavc formuliral obširnejši načrt o vojaško-političnem delu na Gorenjskem in ga poslal osrednjemu vodstvu.⁸ V njem je poudaril nujnost imenovanja pokrajinskega odbora za Gorenjsko, ki bi vodil "do prevrata vse potrebno delo in takoj ob prevratu prevzel vse politično in vojaško vodstvo na gorenjskem ozemlju", ter da mora biti že sedaj vse delo temeljito usmerjeno na prevratni čas. Potrebo po oblikovanju pokrajinskega odbora je na eni strani utemeljeval s težavnostjo vzdrževanja zvez Gorenjske z Ljubljano in z osrednjim vodstvom, na drugi pa z dejstvom, da je prav prek Gorenjske mogoče vzdrževati zveze s Koroško in tudi s Štajersko. Zato bi gorenjskemu odboru morala pripasti vloga iniciatorja vzgojnega in političnega delovanja tudi v teh dveh pokrajinah. Ob tem je navedel, da je že vzpostavil "nekaj stikov" tako s Koroško

⁸ AS I, 1487, Ivan Miklavc, Predlogi za Gorenjsko (nedat.), a. št. 2013.

kot s Štajersko. Zatrjeval je, da je Gorenjska 80% na strani OF in, da so prizadevanja bivšega jugoslovanskega senatorja Janeza Brodarja iz Kranja ob podpori ljubljanske škofije organizirati belo gardo na Gorenjskem, obsojena na neuspeh, kajti: "Delavstvo, kmečko ljudstvo in gospodarstveniki so na strani OF in stoje na stališču, da stari političarji nimajo nobenih pravic do vodstva in da se staro ne sme več povrniti." Zato se je zavzemal soglasno z Jožetom Slugo, da se za Gorenjsko

prizna "samostojno vodstvo do prevrata, seveda v sporazumu s centralnim odborom - vlado v duhu osvobodilnega dela OF".

Tako imenovani "Miklavčev načrt", za katerega pa je treba poudariti, da je nastal vsaj delno če že ne v celoti v soglasju s Slugo, je že konkretiziral organizacijsko shemo pokrajinskih oblastnih organov in celo predvidel kadrovske rešitve iz vrst sokolov, krščanskih socialistov in komunistov. Pokrajinsko oblast bi predstavljal **pokrajinski politični komisar**. To mesto bi v dogovoru s Slugo pripadlo Ivanu Miklavcu-Žanu (tudi Nace, Simon), v njegovo kompetenco pa bi spadalo "vse programno in propagandno delo, stik s centralno vlado in z vsemi podrejenimi odbori. Vse finančno delo, očuvanje narodnega premoženja ter vse drugo". Za vojaška vprašanja bi odgovarjal **pokrajinski vojaški komandant**, katerega dolžnost je, da "pripravi vso obrambno službo v pokrajini, pripravi vse za mobilizacijo, ter pripravi vse za operativno armado, ki bo izvršila pohod na Goriško, Koroško ali Štajersko". Na položaj pokrajinskega vojaškega komandanta je bil izbran Albin Kolb-Edvard. Dolžnost **pokrajinskega prehranjevalnega komisarja** bi bila pripraviti zaloge hrane, ki bi zagotovile oskrbo tako vojske kot civilnega prebivalstva vsaj za obdobje šestih tednov po končani vojni, dokler ne bi začeli zavezniki pošiljati zadostne količine hrane. To mesto bi zasedel Slavko Kvartič-Miran. Za področje **pokrajinske obveščevalne službe in tehnike** bi odgovarjal Jože Sluga-Lenart s pomočnikom Adolfom Slugo-Tratomirjem. Naloga **pokrajinskega prometno-poštnega referenta** (primerne osebe še niso našli) je bila obvarovati ves prometni park, zadržati promet na domačih tleh, posebno v dneh pred prevratom (da se ohrani čim več strojev in vagonov), urediti poštni promet, še zlasti telefonski in brzojavni. **Pokrajinski sanitetni referent** (to dolžnost bi prevzel zdravnik, konkretna izbira pa še ni bila opravljena) bi moral poskrbeti za prevzem dveh gorenjskih bolnic, tj. na Jesenicah in Golniku, urediti sanitetno vojaško službo in ob prevratu pritegniti vsaj dva zdravnika-operaterja iz Ljubljane. Dalje bi pokrajina imela **pokrajinskega predsednika narodnega sodišča** (za to mesto naj bi že pridobili nekega sodnika), pri čemer je bilo poudarjeno, da je ta funkcija "silno važna, ker bo ves narod takoj čutil, da se ne da nič izigravati, posebno pa bo to potrebno, ker bodo takoj ob prevratu aretirani vsi domači vohuni in izdajalci". Predviden je bil še **pokrajinski narodni referent za Koroško** (osebo naj bi že imeli izbrano), ki bi moral nemudoma, se pravi še med vojno, prevzeti propagandno in podtalno delo na Koroškem. Po partizanski zasedbi Koroške bi funkcija narodnega referenta prenehala, ker bi celotno delo na Koroškem prevzel Pokrajinski odbor za Koroško.

Pokrajinski odbor za Gorenjsko bi po predstavljenem načrtu torej sestavljalo osem oseb, pri čemer vsa mesta še niso bila zasedena. Pri tem je treba ugotoviti, da pa so bili vodilni položaji že razdeljeni, in da so bili komunisti (Jože Sluga in Adolf

Sluga) v manjšini in na manj pomembnih položajih. Miklavc je pri osrednjem partizanskem vodstvu poskušal izposlovati potrditev odbora in predstavljene kadrovske zasedbe ter pridobiti pooblastilo za dve osebi (ena od njiju bi bil Jože Sluga), ki bi imeli mandat osrednjega vodstva za imenovanje funkcionarjev na še nezasedena mesta. Zanimalo ga je celo ali naj pokrajinski odbor zapriseže, oziroma kdo izvrši zaprisego, če je le-ta potrebna. Sedež odbora bi naj bil kar v Kranju. V skladu s Slugovim predlogom so predvideli razdelitev Gorenjske na štiri okrožja (enako kakor je že bila uveljavljena v OF in KPS), v katerih bi organizirali oziroma naj bi že bila v teku organizacija okrožnih, krajevnih, občinskih in vaških odborov. Vsak okrožni odbor bi vključeval po štiri funkcionarje (okrožni politični komisar, vojaški komandant, prehranjevalni komisar, sanitetni referent). Krajevni odbori s po tremi funkcionarji (krajevni politični komisar, vojaški komandir in prehranjevalni komisar) bi povezovali od pet do osem med seboj strateško povezanih občin. Občinske odbore bi sestavljale tri osebe (občinski politični komisar, vojaški komandir, prehranjevalni komisar) in prav toliko tudi vaške odbore (vaški politični poročevalec, vojaški vodja, prehranjevalni vodja). V primeru potrditve pokrajinskega odbora je Miklavc nameraval pripraviti podrobnejša navodila o delovanju vseh odborov nižje stopnje in njihovih funkcionarjev, da bi s tem zagotovil enotnost delovanja odborov v celi pokrajini. Na pobudo Sluge naj bi ustanovili tudi pokrajinsko blagajno s fondom 50.000 mark, ves denar prek te vsote pa bi odpošiljali v Ljubljano. Za pokrajinskega blagajnika je bil na predlog Sluge določen Miklavc. Miklavc je osrednje vodstvo še obvestil, da je natisnil v tisoč izvodih list Baklja, ki da je vsebinsko pisan vzgojno, "odobren po komandi",⁹ med ljudmi pa sprejet z največjim zanimanjem. Januarja 1943 je nameraval izdati drugo številko, od februarja dalje pa bi naj list izhajal tedensko v nakladi 5.000 izvodov. Tudi za izdajanje časopisa je prosil odobritve. Glede načina delovanja partizanskih enot oziroma ostrine izvajanja akcij se je zavzemal, da bi le-te upoštevale razmere in razpoloženje prebivalstva na terenu, in da "se ne stori nikakih akcij brez sporazuma s terenskimi odbori". Dalje je prosil za podatke o točni meji bodočega slovenskega ozemlja proti Avstriji ter naslove oseb s Koroške, ki bi jih bilo mogoče pritegniti v boj, čeprav, kot je bilo rečeno, naj bi Miklavc že imel zveze in celo pogovore z nekaterimi Korošci. Prosil je za nadaljnja navodila glede vodenja osvobodilnega dela in sporočil domnevno Slugovo željo, da naj bi bil Miklavc oseba, ki bi imel neposredno zvezo s "centralnim odborom - vlado". Svoje pismo oziroma načrt je končal: "Zavedam se vseh dolžnosti in odgovornosti, ter izjavljam, da bom še nadalje izpolnjeval vse naloge in naročila, ter želim, da bi leto 1943 prineslo našemu narodu vso srečo, blagostanje in samostojnost."

Stališča osrednjega vodstva glede Slugovih zvez z Miklavcem ter do samega Miklavca in do njegovih predlogov spoznamo v Kardeljevem pismu Tonetu Tomanu 5. januarja 1943. Kardelj je bil mnenja, da je Sluga napravil "zelo nerodno napako", ker se je z Miklavcem spuščal v take vrste dogovorov, zaradi česar je bil Sluga že posvarjen. O samem Miklavcu pa je Kardelj zapisal: "Avtor pisma je namreč precej nesoliden element in špekulant. Njegovo pismo je odraz poleta, ki se sedaj pričinja na Gorenjskem. Mi smo že podvzeli, da se tam vzpostavi PO OF, seveda na tak način, kakor vsepovsod, ne da bi šli in se ravnali

⁹ "Komande" Miklavc nikjer podrobneje ne precizira, je pa s tem izrazom gotovo mislil svoje najožje prijatelje oziroma somišljenike.

po raznih špekulantskih ambicijah posameznikov. Če je avtor pošten človek, bo našel svoje mesto, tudi brez njegovega neprestanega vsiljevanja."¹⁰

Zatem se je Kardelj 20. januarja 1943 neposredno obrnil na PK KPS za Gorenjsko in od njega zahteval okrepljenih naporov za konsolidacijo tamkajšnje frontne organizacije. Ocenjeval je, da vsaj zasilno rešeni kadrovski problemi po strahotnih izgubah v preteklem letu, ter začeto uspešno premagovanje najgloblje krize obetajo nov polet osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. V takšnih okoliščinah in pričakovanjih je Kardelj naročil PK KPS, naj stremi k organiziranju čim več terenskih odborov OF, ki jih je treba nemudoma povezati na rajonskih in okrožnih ravneh z ustanavljanjem rajonskih ter okrožnih odborov OF. Hkrati je treba "čim prej - po predhodni naši odobritvi" ustanoviti tudi POOF. Splošna politična aktivizacija naj bi zajela "vse patriotske in antifašistične sile na Gorenjskem", to širino pa je Kardelj omejil z navodilom, da je treba smisel protiokupatorskega boja tolmačiti kot "veliko borbo, ki osvobaja tako slovenski narod, kakor delovno ljudstvo", s čimer je opozoril tako na narodnoosvobodilni kot socialni vidik prizadevanj OF in KPS.¹¹

Težko je pojasniti, zakaj so na Gorenjskem kljub omenjenemu Kardeljevemu naročilu in še nekaterim drugim opozorilom tako dolgo odlašali z ustanovitvijo regularnega POOF. Dejstvo je, da so naročilo izpolnili šele v letu 1944, da je Miklavčev odbor deloval tja do jeseni 1943, se vmes usodno zapletel v mreže gestapa, ter da je s tem odborom PK KPS še naprej vzdrževal zveze, čeprav bolj posredne, zadržane in občasno konfliktno. Odnos PK KPS do posameznih članov tega odbora pa je temeljil na izhodišču, da je te ljudi treba pridobiti za materialno podpiranje osvobodilnega gibanja, onemogočiti pa jim politični vpliv in moč.

Da bi PK KPS popravil posledice samostojne oziroma samovoljne Slugove odločitve, je v začetku februarja 1943 odšel Oskar Šavli do Miklavca in Kvartiča. Prepričal naj bi ju o preuranjenosti postavljanja takšnega odbora ter o nujnosti, da se ljudje, ki so pripravljeni delati v OF, povezujejo na terenu v svojem ožjem okolju. Miklavc naj bi sprejel odločitev PK KPS na znanje z "grenkobo".¹²

Miklavc je izdatno denarno in materialno podpiral osvobodilno gibanje, in to tudi potem, ko je spoznal, da v vodstvu ne uživa polnega zaupanja. Prispeval je lastna in drugje zbrana sredstva. Pri zbiranju prispevkov je sodeloval tudi njegov sin Branko Miklavc in jih oddajal Ivanu Levarju ali pa Karlu Žagarju.¹³ Tako je npr. konec februarja 1943 Maks Krmelj poročal Kardelju, da je Miklavc prispeval 10.000 mark posojila, pri čemer je pristavil: "Če se Vam zdi potrebno, naj mu Izvršni odbor pošlje zahvalno pismo, videti je, da bi mu to zelo dobro delo."¹⁴ Aprila je Miklavc poslal PK KPS 15.000 mark, kupil zanj nov ciklostilni stroj in poslal tiskarski material ter akumulator.¹⁵ Kmalu zatem je poslal 25.000 mark.¹⁶ Da bi rešil Prežihovega Voranca iz zapora, je zbral 50.000 mark.¹⁷

¹⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, Ljubljana 1978, dok. 16 (dalje DLRS 5).

¹¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 5, Ljubljana 1960, dok. 22 (dalje Zbornik VI/5).

¹² Niko Kavčič: Pot v osamosvojitve. Ljubljana 1996, str. 80-82.

¹³ Izjava Branka Miklavca 16. 9. 2000.

¹⁴ DLRS 5, dok. 197.

¹⁵ AS I, 1487, pismo Avgusta Barleta 14. 4. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 2145.

¹⁶ AS I, 1487, poročilo Avgusta Barleta (nedat.), a. št. 1910.

¹⁷ ARS II, fond AS 1636, Ob K KPS za Gorenjsko, fasc. 663/I, pismo PK KPS za Gorenjsko 19. 8. 1943 Viktorju Stoparju.

Sredi leta 1943 je bila opazna povečana Miklavčeva dejavnost. Do tega časa je razširil tudi krog znanstev oziroma zvez, npr. s članom OK KPS Kranj Benom Anderwaldom-Benkom, vojaškim referentom iz istega okrožja Milkom Hojanom-Markom (tudi Jurij), direktorjem tovarne Šešir Francem Cerarjem-Maticem iz Škofje Loke. Iz zapora se je tedaj vrnil tudi Albin Kolb, ki je bil aretiran februarja 1943 in zatem izpuščen ob posredovanju vodje gestapa z Bleda Helmutha Rozumeka. Miklavc si je zelo prizadeval, da bi se sestal s člani PK KPS. V ozadju teh prizadevanj pa se je že skrival napor Rozumeka, da prodre do PK KPS in celo do osrednjega vodstva. Rozumeku je z ustvarjanjem videza simpatizerja OF, demokrata in zaščitnikov Slovencev uspelo zavesti kar nekaj ljudi na Gorenjskem, saj je svojo domnevno naklonjenost OF taktično potrjeval z raznimi obljubami in manjšimi uslugami pristašem OF, ob tem pa zbiral podatke o pristaših OF. Med drugim je pred zaporom začasno rešil tudi Miklavca.¹⁸

Dne 16. junija 1943 je Miklavc pisal Šavliju, kako je nujno, da pride skupaj s Slugo na sestanek ter da isto prosi Anderwald. Sporočal je še, da se isti dan sestane s Hojanom in "gospodom", kateremu se ima zahvaliti, da ni bil aretiran, tj. z Rozumekom, s katerim je nujno, da se sestanejo. Obenem je prosil za dovoljenje, da izda v nekaj tisoč izvodih brošuro Josipa Vidmarja Beseda o Osvobodilni fronti, saj je menil, da bi to brošuro morala imeti vsaka slovenska družina, ker je to "narodni Evangelij".¹⁹

Junjskega sestanka odbora, ki so mu prisostvovali Anderwald, Hojan, Cerar, Kvartič, Kolb, Miklavc in Ivan Trampuž-Luka, se od članov PK KPS ni nihče udeležil. Nad ravnanjem PK KPS je Miklavc izrazil obžalovanje, saj zaradi odsotnosti njegovih članov niso mogli sprejeti nobenih konkretnih sklepov.²⁰

Miklavčevo gmotno podpiranje OF, širše razprostranjene zveze in želja, da bi temu ustrezno uveljavljal svojo vlogo tudi v širšem političnem okviru, zelo jasno odraža njegovo pismo Jožetu Slugi 29. junija 1943. Iz njega je razvidno prizadevanje, da naveže stike z IOOF, predvsem pa, da se sestane s PK KPS. Glede na to, da ga je PK KPS dejansko ignoriral in mu na pisma ni ali pa redko odgovarjal, ter da se ni odzival njegovim pobudam za sestanek, mu je Miklavc poočital, da mu ni jasno, zakaj se ne odloči za sestanek in ga pozval, da ga v primeru, če za to obstojijo posebni razlogi, vsaj obvesti. Pismo je pomembno tudi s stališča spoznavanja Miklavčevega pogleda na vprašanje ostrine vodenja protiokupatorskega boja oziroma vprašanja žrtev, kar je gotovo vzbudilo pozornost v partijskih vrstah. V njem se med drugim zavzema, da PK KPS doseže izpustitev štirih Nemcev, ki so jih zajeli gorenjski partizani, ker bo sicer ustreljenih 40 talcev iz Begunj, in pravi: "Presodite, kaj je boljše in pravičnejše." Sporoča tudi, da bodo po informacijah, ki jih je prejel, izseljene vse vasi, kjer bodo partizani izvršili mobilizacijo, zato poziva na presojo, "kaj je koristnejše za naš pokret". Obljublja pa takojšnjo dobavo 40.000 pol papirja in 200 matric, za mesec julij nadaljnjih 50.000 pol papirja, 50.000 v mesecu avgustu ter še ostali tehnični material za tehniko, katerega je med drugim iskal tudi na Češkem. Vidmarjevo brošuro je že ponatisnil v 1.800 izvodih ter poslal 400 izvodov v kamniško okrožje, 400 jih je nameraval poslati v škofjelško

¹⁸ Karel Forte-Marko Selin: Nič več strogo zaupno, II, Ljubljana 1978, str. 491-495; Stane Šinkovec: Begunje 1941-1945. Kranj 1995, str. 64.

¹⁹ AS I, 1487, pismo Ivana Miklavca 16. 6. 1943 Oskarju Šavliju, a. št. 992.

²⁰ AS I, 1487, pismo Ivana Miklavca Jožetu Slugi (nedat.), a. št. 997.

okrožje, 800 v kranjsko in jeseniško okrožje, preostale pa obdržati za nadaljnje potrebe. Izrazil pa je bojazen glede svojega tehničnega dela v bodoče, ker naj bi slišal, da bodo podjetje prevzeli nemški upravitelji in bo on baje "vržen na cesto". Če bi se to zgodilo, je sporočal Slugi, se bo ravnal takole: "V kako nečastno grupacijo ne grem, bom raje zapustil to mesto in vse moje premoženje. Svojega imena nočem onečastiti. Dolgo ne bo treba čakati, ker pride naš čas in če sem vreden, bom spet lahko zasedel moje sedanje mesto."²¹

O Miklavčevem sklicevanju sestankov je Krmelj obvestil Kardelja in mu poročal o njihovi brezpredmetnosti zaradi odsotnosti članov PK KPS. Poročal pa mu je tudi o Miklavčevi zvezi s Hojanom, ki je obljubil, da bo priskrbel gorenjskim partizanom 1000 brzostrelk in municijo.²²

CK KPS je v pismu z dne 7. julija 1943 precej kritično ocenil dotedanje ravnanje PK KPS. Posvaril ga je, da so verjetno v Miklavčevem odboru plavogardistično usmerjeni posamezniki, oziroma je razvidno, da so bili zanj posamezniki moteči zaradi določene razredne pripadnosti. Takole je pisal pokrajinskemu komiteju: "Nadalje imamo vtis, da so vam tudi gotove stvari OF še zmerom čez glavo, čeprav beležite lepe uspehe. Zadevo z gospodom iz Medvod (Ivan Miklavc, op. p.) bi bili lahko že zdavnaj likvidirali. Nerazumljivo nam je, kako more še vedno sklicevati konference, in to iz vse Gorenjske,²³ ne da bi vi prej kaj takega določili. Kot vam bo povedal Bolko (dr. Jože Brilej, op. p.), ga sumimo celo hujših stvari kot smo govorili z vami pred časom. Kako je treba z njim postopati, vam bo po našem naročilu ustno in detajlno povedal Bolko. Da vam bo dotični Marko preskrbel 1000 brzostrelk, je velika iluzija, to je najbrž kak mihajlovičevski agent, če ne gre za kaj hujšega. Razčistite to stvar in nam pošljite čimprej detajlne podatke." Zahteval je odločno preprečevanje kakršnega koli poskusa četniškega organiziranja na Gorenjskem in "trebljenje zakrknjenih belogardistov", da se državljanska vojna ne bi razširila tudi na Gorenjsko. Obenem je Kardelj ponovno opozoril na nujnost ustanovitve POOF - in sicer "prav kot protiutež raznim mahinacijam". Glede njegove sestave in načina ustanovitve je naročal: "Sestavite ga iz uglednejših in vplivnejših ljudi. Nekaj naj bo takih, ki so odšli v partizane in se lahko podpišejo z legalnim imenom. Člani naj bodo vsekakor vezani na Partijo v smislu kakor smo govorili že z Matijo (Maks Krmelj, op. p.), med njimi pa naj bo tudi precej katoličanov - takih kakor smo že govorili z Matijo - in ljudi, poznanih v takozvanem nacionalnem krogu. Ta odbor bi bilo treba izvoliti na zelo konspirativno prirejeni konferenci, ki se je naj bi udeležili rajonski, okrožni, pa tudi vsaj nekaj terenskih delegatov. Odbor naj bi imel večje število članov in ožji sekretarijat (3) iz naših ljudi. V sekretarijatu naj bosta Lenart in Matija. Konferenca naj izda proglas na Gorenjce. Obenem objavite, da so bili izvoljeni med drugimi ti in ti (tisti, ki se lahko podpišejo). Zadeva vsekakor ne bi smela izpasti kot neki gorenjski separatizem, temveč bi morala prav nasprotno utrditi avtoriteto IOOF.

²¹ AS I, 1487, pismo Ivana Miklavca 29. 6. 1943 Jožetu Slugi, a. št. 1322.

²² DLRS 7, dok. 199.

²³ Miklavčev odbor si je prizadeval razširiti dejavnost po vsej Gorenjski, kar se je odražalo tudi v sestavi odbora. V njem so bili namreč zastopniki iz škofjeloškega, kranjskega in kamniškega okrožja. Ni pa bilo v njem predstavnika jeseniškega okrožja. Tam so si prizadevali pridobiti tehničnega direktorja jeseniške železarne dr. Hermana Klinarja, ki pa se v odbor ni vključil. Zato je občasno prihajal nadzirat odbore OF v jeseniškem okrožju Albin Kolb. Glej Ivan Križnar: Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem, str. 188, 189, 249.

Pazite na to še posebno v formulacijah proglasa itd. S te konference bi morali na vsak način poslati pozdrave tov. Titu, IOOF in CK Partije."²⁴

Glede skrbi CK KPS o domnevnem popuščanju gorenjskega partijskega vodstva mu je le-ta odgovoril, da je o trenutnih razmerah na Gorenjskem očitno slabo poučen in da očitek o "fabrikantih" v vodstvu OF ne drži več, ker so vprašanje Miklavčevega odbora že razčistili. PK KPS je poročal, da so Miklavcu "odkrito povedali, da nima nič za govoriti, lahko pa podpira z raznim materialom naše osvobodilno gibanje". Kljub temu pa je obljubil nadaljnjo materialno podporo.²⁵

Tudi Jože Sluga je osebno zavrnil, sicer ne povsem prepričljivo, očitno mu opor-tunizem in zatrdil, da ima do "fabrikantov" nesporno "sovražen" odnos, saj da je bil celo življenje izkoriščan po njih in da se je v metodah svojega političnega delovanja vedno držal Leninovega nauka, po katerem se mora proletariat posluževati vseh poti, da pride do cilja.²⁶

O delovanju Miklavčevega odbora je Krmelj julija obvestil tudi člana CK KPS in PK KPS za Štajersko Viktorja Stoparja, ki se je tedaj nahajal v kamniškem okrožju in se je sestel s Kvartičem. Ker je domneval, da se mu je Kvartič predstavljal kot član POOF za Gorenjsko, je Stoparja obvestil, da takšen organ na Gorenjskem sploh še ne obstaja, sestanki, ki jih je skliceval Miklavc, pa da so bili sklicani "samolastno".²⁷

Da bi preprečil nadaljnje širjenje vpliva Miklavčevega odbora in ga izoliral, je PK KPS v lastnem imenu in v imenu "Pokrajinskega poverjenišva OF za Gorenjsko in Koroško" hkrati naslovil na aktiviste posebno okrožnico. V njej je rečeno: "Zvedeli smo, da nastopa na terenu neka skupina Slovencev, predvsem iz gospodarskih krogov, ki sklicuje razne konference v imenu Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte. Nekateri člani te skupine nastopajo kot člani Pokrajinskega odbora in celo kot pooblaščenci IOOF. Na tem mestu ugotavljamo, da trenutno ne obstoja na Gorenjskem in Koroškem še noben Pokrajinski odbor OF, ampak samo Pokrajinsko poverjenišvo OF, katerega edina člana sta tovariš Lenart in tovariš Matija. Ta dva tovariša sta edina potrjena od IOOF kot člana Pokrajinskega poverjenišva. Vse direktive OF, vse okrožnice, vsa pisma itd. itd., skratka vse kar je v zvezi z OF na Gorenjskem in Koroškem, vse to mora nositi podpis oziroma mora biti pisмено potrjeno od teh dveh tovarišev. Edino tovariš Lenart in tovariš Matija vzdržujeta zveze z IOOF, sprejemata direktive od IOOF in sta direktno podrejena IOOF. Vse drugo je izmišljeno.

V zvezi s tem sporočamo vsem okrožnim in rajonskim sekretarjem, da sme vse delo OF in še več, vse delovanje Slovencev - konference, sestanki, propaganda itd. - v njihovih okrožjih oziroma rajonih iti samo preko okrožnih in rajonskih odborov oz. sekretarjev OF. Vsak sestanek Slovencev, skratka vsako najmanjše organizirano delovanje Slovencev izven okvira OF, t.j. brez inicijative oz. dovoljenja Pokrajinskega poverjenišva OF, okrožnih in rajonskih odborov OF ter

²⁴ Zbornik VI/6, Ljubljana 1961, dok. 37.

²⁵ AS II, 1636, fasc. 663/I, poročilo PK KPS za Gorenjsko 14. 9. 1943 CK KPS.

²⁶ AS I, 1487, pismo Jožeta Sluge 11. 9. 1943 CK KPS, a. e. 1930.

²⁷ AS I, 1487, pismo Maksa Krmelja 10. 7. 1943 Viktorju Stoparju, a. št. 1691.

njim podrejenih organizacij, - je najstrožje zabranjeno. Kajti, kdor danes dela izven organizacij OF ta je proti OF."²⁸

PK KPS je torej julija 1943 Miklavcu tudi javno prepovedal sklicevati sestanke OF za Gorenjsko, ni mu pa seveda prepovedal dela za OF. Že po prepovedi sklicevanja sestankov se je nameraval pri njem zglasiti eden od članov PK KPS, verjetno v zvezi z načrti za rešitev nekdanjega sekretarja PK KPS za Gorenjsko Toneta Dolinška-Metoda iz begunjskih zaporov, za kar si je prizadeval tudi Miklavc. Značilna pa je iz tega časa sodba PK KPS o Miklavcu, ki naj ne bi poznal vseh točk programa OF, predvsem prve, ki govori o nujnosti neizprosnega vodenja boja proti okupatorju.²⁹

Sredi leta 1943 so se pojavile obtožbe o Miklavčevem denarnem podpiranju 'bele garde', kar pa je Miklavc odločno zanimal.³⁰ Verjetno se del sumničenj, izrečenih v Kardeljevem pismu iz začetka julija, nanaša na to vprašanje. Vodstvo je tudi zvedelo za Miklavčevo srečanje z dr. Marjanom Zajcem, ki ga je organiziral Ivan Levar, kar je dodatno potrjevalo sum o Miklavčevi plavogardistični usmerjenosti.³¹ Jeseni 1943 je tudi Avgust Barle ugotavljal, da Miklavc še naprej vzdržuje svoje posebne veze. Ugotovil je, da se je v Kranju sestal s plavogardistično usmerjeno skupino, ki se je na sestanku pritoževala nad OF zaradi njenega zavračanja gospodarskih krogov in bivših jugoslovanskih oficirjev, zaradi česar da je treba nekaj ukreniti. Miklavc je udeležbo na sestanku pojasnil s tem, da ni vnaprej vedel, za kakšen sestanek gre, zbrane pa naj bi tudi opozoril, da takšne sestanke ni dopustno sklicevati brez vednosti vodstva OF. O obstoju plavogardističnega pokrajinskega odbora Miklavc naj ne bi ničesar vedel in je zagotavljal svojo iskreno privrženost OF. V tem času je zopet obljubil zbrati 100.000 mark, a je želel, da bi podpore svojem mobilizirancev razdelil osebno. Toda Barle je dvomil v njegovo iskrenost. Menil je, da gre bolj za taktiziranje, ker je plavogardističnim krogom "ušla korajža".³²

Zaradi nezaupanja s strani gorenjskega partijskega vodstva, obtožb o belogardistični oziroma plavogardistični naravnosti in obtožb o domnevno spornem ravnanju z denarjem se je Miklavc odločil, da prekine z delom, dokler PK KPS ne prekliče vseh teh obtožb. Konec poletja naj bi tudi odprto izražal nezadovoljstvo nad Angleži, češ da so "barabe" in da bi že lahko bili svobodni, če bi Angleži to hoteli. Glede plavogardističnih organizatorjev naj bi svetoval partizanom njihovo odstranitev. Poročevalec Barle je tudi o tem menil, da takšen Miklavčev "kurz skoraj gotovo ne more biti iskren". Kolb pa naj bi bil celo zadolžen od PK KPS, da zbere dokaze o "tiranskem" postopanju Miklavca z delavstvom še pred vojno, vendar je Barle hotel preveriti, če je Kolb dejansko dobil takšno nalogo.³³ Miklavc

²⁸ AS I, 1487, okrožnica PK KPS in PP OF za Gorenjsko in Koroško, 10. 7. 1943, a. št. 1690. Podčrtano v originalu.

²⁹ AS II, 1636, fasc. 663/I, pismo PK KPS za Gorenjsko 23. 7. 1943 Avgustu Barletu.

³⁰ AS I, 1487, poročilo Avgusta Barleta 20. 7. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1746.

³¹ Izjava Branka Miklavca 16. 9. 2000.

³² AS I, 1487, poročilo Avgusta Barleta 25. 10. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1867.

³³ AS I, 1487, pismo Avgusta Barleta 25. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1864; pismo Avgusta Barleta 4. 10. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1863.

je potem sicer naprej delal za OF, bil pa naj bi nekoliko prizadet, ker je čutil, da sedaj PK KPS protežira Kolba.³⁴

Vprašanje je, ali je partijsko vodstvo želelo Miklavčev krog le politično eliminirati ali pa je načrtovalo tudi kakšne skrajne ukrepe. Poleti 1943 so se namreč začeli širiti glasovi, da so posamezniki v življenjski nevarnosti. Iz nekega Barletovega poročila lahko vsaj delno sklepamo, da je bila takšna bojazen takrat neutemeljena. Od njega je namreč Miklavc posredno zahteval pojasnila ali ga resnično nameravajo usmrtiti. Barle ga je seveda pomiril, začudilo pa ga je, od kje Miklavcu tovrstna bojazen. Po analizi okoliščin je prišel do domneve, da je morda Miklavc tisti, ki je preprečil že dogovorjeno tiskanje knjige *Kratka zgodovina VKP(b)*. V strahu, da ni o tem morda kdo kaj zvedel, pa naj bi se Miklavc začutil življenjsko ogroženega. Toda to so bile le nedokazljive domneve.³⁵ Branko Miklavc se je celo obrnil na Josipa Vidmarja, da bi preprečil "predlagane likvidacije" Ivana Miklavca, Albina Kolba in - Helmutha Rozumeka. Zatrjeval je, da obtožbe slonijo na lažnih pričevanjih, porojenih iz egoističnih nagibov. Obenem je Vidmarja opomnil na "brežštevilne druge primere krivičnih obtožb, zmotnih usmrčanj, pretiranih, daleč čez mero potrebnih zahtev od naroda in končno na sam način borbe, ki često presega meje človeškega". Svoj pogled na vodenje protiokupatorskega odpora je takole opredelil: "Jaz sem bil vedno mnenja, da je treba zmago doseči z najmanj možnimi žrtvami (žrtve so potrebne, toda nepotrebne žrtve niso potrebne), in na čim plemenitejši način. (...) Ako verjamete v nujnost anarhije, potem vas nimam česa dolžiti. V nasprotnem primeru pa skušajte zreti s prostim, zdravim razumom Resnici v oči, priznati napake in storiti, kar morete, da bo način bojevanja v skladu z vašimi načeli. (...) Vem, da tvegam s tem pismom. A jaz sem končno moral izreči, kar mi je že dolgo ležalo na duši..."³⁶

Tudi Kolb se je 3. novembra 1943 z obširnimi pismom obrnil na Krmelja, ker je zvedel, da je v ljudski govorici postal narodni izdajalec, in da bi ga naj spremljali trije likvidatorji. Zato je zahteval, da PK KPS uvede proti njemu preiskavo in se mu omogoči obramba, do razjasnitve pa v celoti prekinja z delom. Ob tem je pribil: "Jaz ne poznam zahrbtnosti - povem, kar je prav, naravnost. Če ima kdo proti moji osebi kake pomisleke, bilo radi mojega dosedanjega družbenega položaja, ki pa sem si ga, to poudarjam izrecno - v teku 20 let ustvaril povsem sam z lastno pridnostjo, tedaj sem kakor vedno vsak trenotek pripravljen, se umakniti in prepustiti mesto onemu, ki se smatra bolj sposobnim."³⁷ Istočasno je pisal izredno kritično pismo o problematičnih pojavih v partizanski vojski in pri tem navedel konkretne primere "podivjanosti, pijančevanja, razpuščenosti, nestrokovnega vodenja" itd. Vnaprej je zavrnil morebitne očitke, da njegov kritičen pogled izhaja iz njegove pripadnosti imovitejšemu sloju. S tem v zvezi pravi: "Jaz ne delam razlike ne med delavcem ne med kapitalistom, glavno je, da prizna program. Če je danes kapitalist, pa bo narod sklenil, da se take ljudi razlasti, se jih bo pač razlastilo, pa mirna Bosna."³⁸

³⁴ AS I, 1487, poročilo Avgusta Barleta 6. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1860.

³⁵ AS I, 1487, poročilo Avgusta Barleta 26. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1861.

³⁶ AS I, 1487, pismo *S/imonovega/ S/ina/* (=Branka Miklavca) Josipu Vidmarju (nedat.), a. št. 3137.

³⁷ AS I, 1487, pismo Albina Kolba 3. 11. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1016.

³⁸ AS I, 1487, pismo Albina Kolba 3. 11. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1015.

Kolbov občutek ogroženosti je povezan z dogodkom, ki se je pripetil 25. septembra 1943. Tistega dne so se s Kolbovim avtomobilom odpeljali na sestanek k PK KPS Barle, Franc Kalan-Evstahij ter Kolb s šoferjem. Pred Poljanami sta v skladu z dogovorom Barle in Kalan izstopila, nad Hotavljami pa naj bi ponovno prisledla v avto. Toda po izstopu iz avtomobila ju je napadla nemška zaseda in sta se komaj rešila. Sumila sta, da je šlo za Kolbovo izdajo. Aktivist iz Št. Vida pa je v tem času poročal o Kolbovi plavogardistični usmerjenosti ter o še nepreverjenih govoricah Kolbove žene, da so moža "spravili v Begunje komunisti zato, da bi ga ne bilo treba po vojni ubiti", in še o tem, da obstajata v partizanih dve struji, komunistična in nacionalistična. Ko bo nacionalistična prevzela iniciativo, bo tudi Kolb prišel do veljave. Prizadevanja za lastno uveljavljanje naj bi bilo zaznati tudi pri Trampužu.³⁹

Opisane razmere razkrivajo vsestransko vzdušje negotovosti in pomanjkanje zaupanja. Ob tem pa je treba poudariti, da je Kolb vsaj v določenem trenutku užival visoko stopnjo zaupanja pri PK KPS, sicer ne bi bil npr. predlagan za delegata na kočevskem zboru odposlancev.⁴⁰ Kolb pa je bil tudi tisti, ki je PK KPS večkrat prepričeval o iskrenem Miklavčevem delu za OF in zavračal sumničnja o njegovi plavogardistični usmerjenosti. Priznaval pa je, da je pri njem opazna nekoliko "prevelika ambicija".⁴¹ Tudi o sebi je Kolb izpovedoval odločno protimonarhistično stališče. Glede taktike pritegovanja t.i. "boljših" ljudi za potrebe pridobivanja materialne podpore osvobodilnemu gibanju pa je pokrajinskemu komiteju svetoval, naj do njih nima zadržkov, da je dobro te ljudi vključevati v odbore, ker bodo v njih odigrali vlogo "muhe", ki bo nase pritegnila širši krog pripadnikov svojega razreda, preprečiti pa je treba njihov prevelik vpliv. S tem bi se izognili prevelikemu vplivu reakcije in tudi preveliki čistki, "ki bo ob zlomu sedanjega prehodnega okupatorskega režima potrebna."⁴²

Delovanje pokrajinskega odbora OF je povezano z občutljivo temo, tj. njegove povezanosti z vodjem gestapa na Gorenjskem Helmuthom Rozumekom.⁴³ Odbor je poleti 1943 skoraj uspel prepričati pokrajinsko partijsko vodstvo, da je vodstvo gestapa na Bledu resnično pripravljeno podpreti partizansko vojsko z vojaško opremo in celo z orožjem. Zadnje dni julija 1943 je celo prišlo do presenetljivih razgovorov med štabom 2. (gorenjske) operativne cone (komandant Pero Popivoda, politični komisar dr. Jože Brilej-Bolko) ter nekaterimi člani pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko s Helmuthom Rozumekom v Farjem potoku v Davči. Po hudem porazu komaj ustanovljene Prešernove brigade na Žirovskem vrhu v dneh od 2. do 4. avgusta 1943, ki je bil vsaj posredno povezan z Rozumekovim delovanjem (brigada je namreč čakala na obljubljeni pomoč in zaradi tega odlašala s prehodom v Ljubljansko pokrajino, kamor jo je poklical GŠ NOV in POS),⁴⁴ po množičnih aretacijah kot posledici vdora gestapa v terenske organizacije in predvsem po prihodu člana CK VOS in načelnika obveščevalnega oddelka pri GŠ NOV

³⁹ Glej op. 33.

⁴⁰ Niko Kavčič: Pot v osamosvojitve. Ljubljana 1996, str. 116.

⁴¹ AS I, 1487, pismi Edvarda Kolba 9. 8. 1943 in 14. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1003 in 1004.

⁴² AS I, 1487, pismo Edvarda Kolba 9. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 1003.

⁴³ O tem obširneje pišeta Karel Forte-Marko Selin (Nič več strogo zaupno, str. 484-503) in Niko Kavčič (Pot v osamosvojitve, str. 64-118).

⁴⁴ Stanko Petelin: Prešernova brigada. Nova Gorica 1969, str. 51, 52, 67-69.

in POS Vita Kraigherja na Gorenjsko konec avgusta 1943, ki je naznanil začetek načrtne organizacije VOS na Gorenjskem pod vodstvom Nika Kavčiča, pa je partizansko vodstvo začelo pospešeno razčiščevati Rozumekovo vlogo. Ta proces pa je imel za posledico tudi dokončno prenehanje obstoja Miklavčevega odbora. Večina ljudi, povezanih z Miklavčevim odborom, je doživela tragičen konec.

Prvega je takšna usoda doletela Adolfa Sluga, nad katerim je že 31. januarja 1943 izvršila smrtno obsodbo partizanska stran.⁴⁵ Nekateri, zlasti bratje Kavčič, so mu očitali politično preračunljivost, pretirano željo po osebnem uveljavljanju, zanemarjanje političnega dela na terenu, zapostavljanje "delovnega ljudstva" na račun inteligence in meščanstva, skratka, v njem so prepoznavali človeka, "ki mu je resnično delo in propaganda o naši revoluciji tuje".⁴⁶ Vznemirjali so jih njegovi stiki z nekaterimi pomembnejšimi Škofjeločani iz katoliškega tabora ("klerikalne klike"), ki so bili v povezavi z Brodarjem, saj so v tem krogu prepoznavali predstavnike bele garde, obenem pa bi naj bil Sluga nestrpen tudi do sokolov. Previdnost

oziroma strah so povečali še glasovi, da je treba obstoječi odbor OF v Škofji Loki zamenjati s "popularnejšimi ljudmi", dotedanje terenske aktiviste pa poslati v partizansko vojsko.⁴⁷ Sluga je očitke o podleganju meščanskim in belogardističnim vplivom zavračal in opozarjal, da "spornih" ljudi, s katerimi ima zveze, ni mogoče obsojati le na osnovi ljudskega mnenja.⁴⁸

Tudi na Bena Anderwalda je bilo naslovljenih kar nekaj očitkov v smeri domnevnega opuščanja partijske usmeritve in zapadanja oportunistu.⁴⁹ Za posameznike je bilo sporno Anderwaldovo povezovanje s svakom, sicer krščanskim socialistom, Francem Cerarjem, in še zlasti intervencija zanj v juniju 1943, ko so Cerarja osumili belogardizma.⁵⁰

Precej pozornosti je vzbudil predlog o reorganizaciji PK KPS za Gorenjsko, ki ga je pripravil junija 1943 Anderwald skupaj z okrožnim sekretarjem OK KPS Kranj Antonom Nartnikom-Černivcem. Vzpodbuda za pripravo takšnega predloga naj bi po njenem zatrjevanju izšla iz njenega spoznanja o premajhni delovni učinkovitosti in nesistematičnosti PK KPS, ker je le-ta imel sedež na skrajnem robu Gorenjske, t.j. na škofjeloškem območju, ker je bil premalo številčen in ker naj bi bilo celotno vojaškopolično delo v pokrajini premalo osredotočeno v samem pokrajinskem partijskem vodstvu. Predlagala sta premestitev sedeža PK KPS v središče Gorenjske (t.j. v kranjsko okrožje) in njegovo popolno centralizacijo, s čimer bi se omogočile redne zveze, nadzor in enotno vodenje pokrajinskega vodstva v vseh gorenjskih okrožjih ter na Koroškem kot strateško izjemno pomembnim območjem s stališča prizadevanja združitve vseh Slovencev. PK KPS naj bi se razširil na 13 članov: sekretar, referenti za vojsko, OF, literaturo, agitprop (miš-

⁴⁵ AS I, 1487, poročilo Jožeta Kavčiča 2. 2. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1943.

⁴⁶ AS I, 1487, pismo Franca Kavčiča-Veljka 1. 1. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 3802.

⁴⁷ AS I, 1487, pismo Jožeta Kavčiča 17. 12. 1942 Maksu Krmelju, a. št. 568; pismo Antona Nartnika 5. 1. 1943 Maksu Krmelju, a.e. 2303; pismo Adolfa Sluge 19. 1. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1939; pismo Nika Kavčiča 25. 1. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1023.

⁴⁸ AS I, 1487, pismo Adolfa Sluge 14. 1. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 1938.

⁴⁹ AS I, 1487, poročilo Antona Nartnika 5. 7. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 2312; pismo Vinka Hafnerja 5. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 987.

⁵⁰ AS I, 1487, poročilo Bena Anderwalda 8. 6. 1943 Maksu Krmelju, a. št. 2358.

ljeni sta protiobveščevalna služba v partizanski vojski in VOS na terenu!), finance in gospodarstvo, zveze, KPS ter sekretarji petih okrožij. Vsi ti ukrepi naj bi bili potrebni zaradi očitnega prehajanja v končno in odločilno fazo boja proti okupatorju in bi zavarovali partijski cilj, tj. izvesti revolucijo ter prevzeti oblast. Predlog je med drugim predvideval pripravo konkretnih ukrepov za prevratno obdobje, npr. javnih kuhinj za čas vračanja internirancev iz koncentracijskih taborišč ter pripravo načrtov koncentracijskih taborišč za domače nasprotnike.⁵¹ Z mnogimi ugotovitvami v tem predlogu se je mogoče strinjati (slabša povezanost PK KPS z oddaljenejšimi okrožji, neenakomerno politično zajetje prebivalstva in neenakomerno izvedena mobilizacija z vsemi političnimi implikacijami, prepuščenost posameznih partizanskih enot samim sebi z vsemi neugodnimi posledicami itd.). Seveda pa je bilo neobičajno in v popolnem nasprotju s partijskimi principi, da nižji forum izreče nadrejenemu forumu tako temeljito kritiko in predlaga lastne rešitve. Odziv PK KPS je bil pričakovano negativen, v predlogu pa je videl predvsem poskus lastnega uveljavljanja njegovih avtorjev, kar pa sta oba poskušala ovreči oziroma dokazati dobronamernost.⁵² Ob že prislovični partijski občutljivosti na pripravljane raznih načrtov zunaj pristojnih mest pa so bili za PK KPS najbrž še posebej moteči posamezni konkretni predlogi: npr. o preprečevanju usmrtitev Nemcev, ki Slovencem neposredno ne škodujejo, saj njihova odstranitev osvobodilnemu gibanju neposredno ne koristi temveč le povzroči streljanje talcev; preprečevanje smrtnih obsodb brez konkretnih dokazov ali celo iz osebnega maščevanja; izvajanje le takšnih vojaških akcij (npr. napadi na komunikacije), ki bodo koristne za osvobodilno gibanje, ki bodo povzročile okupatorju velike težave, z veliko verjetnostjo pa ne bi imele za posledico streljanja talcev.

Novembra 1943 je PK VOS aretiral Anderwalda in sekretarja kranjskega rajona inž. Mitjo Valenčiča-Sonca. O obeh je menil, da kot partijca zaslužita smrtno kazen, ker sta zatajila, da sta vedela za Rozumekovo zahtevo, da mu Hojan izroči seznam kranjskih aktivistov, čeprav sta o tej zahtevi bila seznanjena. Toda zaradi natančnejše preiskave ju je poslal na PK KPS, kateremu je predlagal aretacijo tudi Hojana in Cerarja.⁵³ Po zaslišanju so Anderwalda poslali v škofjeloško tehniko, kjer je padel 9. februarja 1944 ob nemškem napadu, ki ga je očitno organiziral Rozumek.⁵⁴

Oktobra 1943 je VOS aretiral Kvartiča, ki je bil kot sekretar okrožne gospodarsko-finančne komisije tudi član OOOF Kamnik, bil pa je tudi kandidat za člana KPS. Med njegova obremenilna dejanja je VOS uvrstil: sestajanje z Rozumekom; članstvo v POOF, saj je tudi ta imel zvezo z Rozumekom; sprejemanje Rozumekovih navodil, da morajo partizani prenehati z zahrbtnimi napadi in s požiganjem tovarn, v skladu s katerimi je tudi Kvartič zahteval od Kamniškega bataljona prenehanje izvajanja vojaških akcij; oviranje terenskega političnega dela a obnem propagiranje za vstop v OF; opiranje na imovitejše ljudi; stremljenje, da

⁵¹ AS I, 1487, predlog Bena Anderwalda in Antona Nartnika 29. 6. 1943 o reorganizaciji PK KPS za Gorenjsko, a.št. 2313; Skice kot dodatek k predlogu za centralizacijo in razširitev PK KPS za Gorenjsko z dne 29. 6. 1943, a. št. 2138.

⁵² AS I, 1487, pismo Antona Nartnika 11. 7. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a.št. 2314; pismo Bena Anderwalda 1. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 2364.

⁵³ AS II, 1636, fasc. 671/I, poročilo PK VOS za Gorenjsko 29. 11. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

⁵⁴ Niko Kavčič: Pot v osamosvojitve, str. 96, 103.

postane član OOOFF; oddaljevanje ljudi od partije; zavlačevanje izvajanja direktiv ali njihovo neupoštevanje; širjenje govoric o belogardističnem značaju okrožnega komiteja KPS in omalovaževanje njegovih članov; stalno vzdrževanje zvez s plavogardističnimi organizatorji v kamniškem okrožju (Lojze Plemelj, Franc Polak, Vitko in Lojze Mejač) itd. Vse navedene očitke naj bi Kvartič priznal, zanikal pa je obtožbo poneverbe denarja skupaj z Miklavcem, vendar pa naj bi VOS iz zasliševanj (ni jasno katerih) ugotovil, da sta z Miklavcem poneverila 60.000 mark. Obsojen je bil na smrt.⁵⁵

Ko je bil Rozumek razkrit, oziroma je odpovedala njegova dvojna igra, so Gorenjsko zajele množične aretacije in streljanja talcev. Takrat je Rozumek obračunal tudi z Miklavcem in Kolbom, ki še vedno nista spregledala njegovih namer. Na sestanek 5. novembra 1943, katerega bi se moral udeležiti tudi Rozumek, je le-ta poslal policijo. V spopadu je padel Ivan Trampuž, Miklavc in Kolb pa sta bila aretirana. Oba sta bila nato ustreljena kot talca 31. januarja 1944.⁵⁶

Hojana, ki je poleti 1943 postal član KPS, so konec oktobra poslali v vojsko, kjer je opravljal naloge operativnega oficirja v Prešernovi ter Vojkovi brigadi,

nazadnje pa je bil celo šef operativnega oddelka 31. divizije. V začetku leta 1944 je bil obtožen kot gestapovski agent in "organizator be-ga" ter na zahtevo PK KPS za Gorenjsko usmrčen.⁵⁷

Do ustanovitve POOF za Gorenjsko je prišlo šele na prvem zborovanju gorenjskih aktivistov OF 13. in 14. maja 1944, ki je bilo združeno tudi s partijskim posvetovanjem. Za to zborovanje je predlog sestave POOF pripravil Ob K KPS za Gorenjsko skupaj s poverjenico CK KPS za Primorsko, Gorenjsko in Koroško Lidijo Šentjunc-Jožo, ki je ob tej priliki prišla na Gorenjsko, del pa so jih predlagali sami aktivisti na zborovanju. O ustanovitvi POOF pa je pokrajinsko partijsko vodstvo poročalo: "S formiranjem POOF bo Ob. K. res lahko postal politično vodstvo, ker se mu ne bo treba izgubljati v drobnarijah in celo v tehničnih in administrativnih poslih."⁵⁸ Glede metod delovanja partije oziroma organizacijskih načel pa so sprejeli dva pomembna sklepa, ki kažeta na krepitev funkcije Osvobodilne fronte kot transmisije partije in sicer, da je treba odbore OF med drugim okrepiti s pritegnitvijo članov partijskih komitejev, ter da sekretarji okrožnih in okrajnih komitejev KPS odslej avtomatično postanejo obenem tudi sekretarji vzporednih odborov OF.⁵⁹ Kar je pomenilo, da je treba "uresničiti avantgardno vlogo Partije, ki mora vse delo v Osvobodilni fronti spretno razdeliti na sektorje in voditi vse ostale organizacije".⁶⁰

⁵⁵ AS II, 1636, fasc. 689/II, poročilo OK VOS Kamnik o zaslišanju Slavka Kvartiča 30. 11. 1943.

⁵⁶ Niko Kavčič: Pot v osamosvojitve, str. 91, 92; Stane Šinkovec: Begunje 1941-1945, str. 372.

⁵⁷ Boris Mlakar: Tragedija v Cerknem pozimi 1944. Gorica 2000, str. 107-109; AS II, fond AS 1636, fasc. 662/I, Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 26. 3. 1944 CK KPS.

⁵⁸ AS II, 1636, fasc. 662/I, poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 20. 5. 1944 CK KPS. Oblastni komite KPS je od POOF pričakoval predvsem uspešnejše reševanje gospodarskih in finančnih vprašanj, kakor jih je zmožel dotlej sam reševati. Glej: prav tam, fasc. 662/I, poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 14. 4. 1944 CK KPS.

⁵⁹ AS II, 1636, fasc. 662/I, zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko z dne 31. 5. 1944.

⁶⁰ Prav tam, fasc. 662/I, zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko z dne 5. 5. 1944. Podčrtano v originalu.

Sklep

Poskus avtonomnega oblikovanja političnega vodstva na Gorenjskem v okviru partizanskega gibanja konec leta 1942 vsekakor sodi med zanimive pojave iz obdobja okupacije. Na eni strani izraža samoiniciativno pobudo organiziranja protiokupatorskega odpora. Kaže tudi na nekatere temeljne konceptualne razlike Glavnega odbora OF za Gorenjsko oziroma Miklavčevega odbora v primerjavi z usmeritvijo Osvobodilne fronte pod partijskim vodstvom. Predvsem pa razkriva vprašanja, ki so najtesneje povezana z vprašanji širine ali ožine revolucijskega osvobodilnega boja, partijske strategije in taktike, partijskega monopola, razmerja do nacionalne in socialne osvoboditve. V tem oziru razkriva različne poglede ne samo med pripadniki OF temveč tudi med samimi komunisti.

Opazno je nezaupanje komunistov do imovitejših slojev, kajti njihova razredna pripadnost jim je, z redkimi izjemami, po partijskih merilih odvzemala legitimacijo zanesljivega zaveznika. Obveljalo je načelo, da je uglednejše in imovitejše posameznike dopustno vključevati v osvobodilno gibanje pod določenimi pogoji. Od njih se je pričakovala materialna podpora osvobodilnemu gibanju, ni pa jim bilo dopuščeno opravljati vidnejših funkcij; lahko bi rekli, da jim je bilo dovoljeno sponzoriranje lastne družbene degradacije in delovati izključno v korist protiokupatorskega odpora. Zato so si partijski voditelji toliko prizadevali, da ta odbor eliminirajo, njegove člane pa vključijo v najnižje terenske organizacije, ter s tem čim bolj omejijo njihovo vplivno območje.

Vendar Glavni odbor OF za Gorenjsko ni ogrožal le partijskega monopola. Povzročal je tudi dvotirnost v vodenju upora. Predvsem so bila problematična tista njegova stališča, ki so poudarjala predvsem izgradnjo terenskih organizacij in pripravljanje na oddaljeni konec vojne, zmanjševala pa so pomen partizanske vojske in se zavzemala za opuščanje določenih zvrsti partizanskih akcij. S povezanostjo z vodjem gestapa Rozumekom pa je odbor, čeprav kot kaže nenamerno, povzročil številne žrtve med pripadniki osvobodilnega gibanja.

 Vida Deželak-Barič

 THE AUTOGENOUS AND UNRECOGNISED PROVINCIAL COMMITTEE OF THE LIBERATION
 FRONT FOR GORENJSKA

 S u m m a r y

In December 1942, the Main Committee of the Liberation Front (MCLF) for Gorenjska, also known as Miklavc's Committee, was formed. Most of its members (Ivan Miklavc, Albin Kolb, Slavko Kvartič) were from the commercial and business sectors. The Committee was set up on their initiative and that of Jože Sluga, a member of the Provincial Liberation Front Committee (PLFC) for Gorenjska, but without the authorisation of other PLFC members. The Committee was set up, therefore, without the approval and knowledge of the PLFC or that of the Slovenian central political leadership. It operated until Autumn 1943 without ever being recognised.

From the outset, the Central Committee of the CPS disagreed with the composition and political orientation of the Main Committee and, with the support of the PCCPS, strove to prevent its operation. While it sought to secure its members' material support for the National Liberation Movement, it tried to prevent their independent political activity at provincial level by tying them to their places of residence. To the Communists, from the class viewpoint, they were unreliable allies.

Despite distrust and the threat of liquidation, the Committee members continued to sponsor the Liberation Front, but without completely renouncing their own activity.

Around the New Year 1943, the Committee formulated a plan for military and political activity in Gorenjska, with ambitions to intervene also in neighbouring Carinthia and Styria. The plan envisaged, among other things, a personnel structure with the Communists in the minority. The Committee was supposed to lead all underground activities during the occupation and seize power in the country immediately after the war. Particular emphasis was placed on the latter.

During the occupation, however, most of its efforts were directed at the formation of field organisations, while the strengthening of the partisan army and the armed struggle against the occupier were of secondary concern. On several occasions its members openly called for restraint in partisan fighting, which, in their view, would avert the occupier's reprisals and reduce unnecessary casualties. As a result of such views and individual liaisons with Chetnik organisers, they were accused of belonging to the Blue and the White Guard.

The operation of the MCLF for Gorenjska was connected with another sensitive issue - that of collaboration between resistance leaders and Helmut Rozemuk, the chief of the Gestapo in Gorenjska. They naively trusted his apparent sympathies with the Liberation Front and failed to recognise his true intentions. This had catastrophic consequences for themselves and many LF members.

1.01
Prejeto 22. 9. 2000

UDK 796.5(497.4)"1945/1950"

Natalija Glažar*

Snovanje turizma v Sloveniji 1945-1950

IZVLEČEK

Začetki organiziranega turizma v Sloveniji po drugi svetovni vojni, ki je temeljil predvsem na "delavskem turizmu". Snovalci turizma v Sloveniji pa zaradi bogatih predvojnih izkušenj kažejo tudi višje želje po mednarodnem, zdraviliškem in potovalnem turizmu, ki se je začel realizirati v šele poznejših 60-tih in 70-tih letih. Trdne osnove za pospešeni razvoj turizma pa so bile postavljene že v prvih povojnih letih. Slovenija je v novonastali SFR Jugoslaviji imela poleg Hrvaške vodilno vlogo glede na predvojno stopnjo turističnega razvoja. Prav tako pa je bila tudi zgled in pobudnik turističnega razvoja za ostale predele Jugoslavije kot tudi za državo kot celoto.

Ključne besede: turizem, povojna obnova, investicije v turistične in gostinske objekte, turizem, gostinstvo, turistična društva, promet, hotelirstvo

ABSTRACT

TOURISM IN SLOVENIA BETWEEN 1945 AND 1950

While organised tourism in Slovenia after the Second World War was initially based on "workers' tourism", Slovenian tourism planners, drawing on a rich pre-war tradition, also aspired to international health and travelling tourism. Although solid foundations for the rapid development of tourism had been laid already in the first post-war years, it was not until the late 1960s and the early 1970s that these aspirations began to materialize. Due to its pre-war advance in this area, Slovenia, together with Croatia, played a leading role in the development of tourism in the People's Federal Republic of Yugoslavia, being a model and promoter for other parts of the federation.

Key words: tourism, post-war reconstruction, investments, catering, hotel trade, associations, traffic

Začetki turizma v Sloveniji po končani drugi svetovni vojni imajo lastnosti, ki so značilne tako za takratno gospodarsko politiko kot tudi za takratne širše družbene in politične razmere v novi državi. Gospodarska situacija zajema predvsem plansko gospodarstvo z načrtovanjem petletk, iz katerih turizem ni bil izvzet. Razumljivo je, da je bil turizem v povojnem planiranju gospodarske obnove

* Prof. zgodovine in sociologije, Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1.

potisnjen v ozadje gospodarskih načrtov¹ - razlogi so v porušeni infrastrukturi, v poudarku na pospešeni industrializaciji ter nacionalizacijski problemi (tudi turistično-gostinskih objektov). Gospodarska politika FLRJ v letih 1945/46 je poudarjala obnovo industrije, ker je le ta "hrbtenica" vsega gospodarstva in zato tudi pogoj za obnovo in delovanje vseh ostalih gospodarskih področij.² Takratni pojem "obnova industrije" je pomenil približati se ravni predvojne industrije - tako je tudi na področju turizma v celotnem prvem obdobju prisotno primerjanje s predvojnimi stanjem. Obnovitveni načrt Slovenije je v vsebinskem in časovnem pogledu ločeval dva sklopa: obnovo mest in podeželja ter obnovo gospodarstva. Gospodarska obnova kot osnova naj bi se kot temelj začela takoj, medtem ko je bila obnova mest in podeželja do konca leta 1945 še "začasna in zasilna", "načrtna in končna" pa naj bi se začela v letu 1946 in naj bi trajala najmanj pet let.³ Predvsem obnova mest in podeželja je ne samo zaradi bivalnih razlogov ampak tudi zaradi "turističnih razlogov" bila v tem času pomembna za snovalce turističnega razvoja v povojnem obdobju. Zato je bila obnova mest in podeželja velikokrat predmet razprav prvih državnih organov za turizem kot tudi turističnih društvenih odborov - predvsem zaradi prilagajanja nacionalnim obnovitvenim planom mest in podeželja.

Kljub navidezni odrinjenosti turizma kot gospodarske panoge v prvih "industrijsko usmerjenih letih" pa je turizem v takratni družbeni ureditvi in politični miselnosti našel neko posebno pozicijo, to pa je bil tudi razlog v poznejšem relativno hitrem razvoju. Predvsem je tu mišljena nova vloga turizma namenjenega delovnemu človeku - gre za sekundarno podporo **nujno potrebni delovni sili**, ki ima v obnovitvenih nacionalnih projektih in planiranih gospodarskih načrtih svoj pomemben delež. Pomembnost prispevka vseh delovnih ljudi po vojni je bila veliko večja, kot si mogoče danes predstavljamo. Ob tem pa ne gre pozabiti, da so v obnovitvenih načrtih KPJ računali tudi na "notranje domače vire" - tudi na prostovoljno in brezplačno delo, ki se je izražalo prek množičnih delovnih akcij, tekmovanj in udarništv.⁴ Turizem kot oblika "državne nagrade" za obnovo delovnih moči in udarniške volje je v tej delovni miselnosti vsekakor našel ugodno pozicijo. To potrjujejo zaključki regionalnih turističnih konferenc v letu 1948 (od 16. 11. do 3. 12. 1948) ki govorijo ne samo o "zasluženem odmoru in utrjevanju zdravja" pač pa tudi o tem, da so "izpolnjeni vsi notranji pogoji za izgraditev in napredek turizma".⁵ Te notranje pogoje si lahko za leto 1948 razlagamo predvsem v politično-ideološkem smislu, zelo težko v gospodarsko-finančnem smislu ali celo v smislu konkretne turistične infrastrukture, ki je bila v precej porušeni stanju. Zato ugotavljam, da turizem v prvih industrijsko - gospodarskih načrtih ni bil potisnjen v ozadje, pač pa je pridobil povsem svojo "specifično moralno pozicijo", ki ni bila nepomembna. Potrebno strokovnost dela na turističnem področju so pri-

¹ Božo Repe: Turizma ni mogoče zavreti, čeprav bi ga prepovedali z zakonom. Razvoj turizma v Sloveniji, 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled 26. - 28. 9. 1996, str. 17.

² Jože Prinčič: Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu 1945-1956. Novo mesto, 1992 (dalje Prinčič, Slovenska industrija).

³ Prinčič, Slovenska industrija, str. 21.

⁴ Prav tam, str. 18. Drugi notranji viri pa so bili: brezplačno delo političnih zapornikov, denarna in materialna sredstva zasežena s konfiskacijo zaplenjenih podjetij ter akumulacija in amortizacija industrijskih in trgovskih podjetij, vojni dobiček, dohodki od prodaje Unrinega blaga.

⁵ Arhiv Republike Slovenije, AS 278, fond Komite za turizem in gostinstvo Vlade LRS (dalje AS, KTG), a.e. 693, šk. 17.

spevale še izkušnje tistih posameznih osebnosti, ki so delovale v turističnem sektorju že v predvojnem obdobju. Posledica vseh naštetih pogojev pa je bila, da so izkušeni snovalci turistične politike, ki so zagledali "zeleno luč za turizem" s strani najvišjih političnih nivojev - pokazali večje "turistične apetite" za različne usmeritve kot zgolj za delavski turizem. Vse to je bila ugodna podlaga za nekoliko kasnejši razvoj turizma v 60-tih in 70-tih letih, ki se je zato tudi hitreje razmahnil. Če ne bi bilo tako ugodne politične osnove na najvišji ravni, bi veliko težje prišli do masovnega in organiziranega, tudi inozemskega turizma v 60-tih in 70-tih letih, ki je zahteval že močno razvejano in organizirano turistično strukturo (turističnih podjetij, gostinskih in hotelskih objektov ter administrativno-državno organiziranost). Zato ugotavljam, da so bili začetki turizma zelo zgodnji (konec 40-tih let) in za povojne razmere presenetljivo dobro organizirani ter so nudili podlago za poznejši obsežnejši razvoj.

Čeprav sta do začetka petdesetih let prevladovala sindikalni turizem in izletništvo,⁶ pa v razvojnem elaboratu dr. Cirila Žižka, pisanem še v času vojne in domnevno za potrebe najvišjih političnih vrhov novo-nastajajoče države, z naslovom "Obnova turizma", srečamo razmišljanja o bodočem avtomobilskem turizmu, ki bi potreboval sodobne avtomobilske ceste, ki bi povezoval glavna mesta posameznih držav in so po njegovih besedah pomembne ne samo zaradi avtomobilskega turizma pač pa tudi za celotni ekonomski razvoj dežele.⁷ Pisec prav tako omenja mednarodni zračni promet (trans-atlantski promet v smeri Amerika-Evropa-Azija) ter potrebo po mednarodnem letališču. Poudarja pomen železniškega prometa na Balkanu, prav tako ločuje mednarodni in domači turizem. Seveda pisec poudari tudi novo vsebino turizma v novih družbenih spremembah "da se savremeni turizem razvija u sasvim drugom pravcu od dosadašnjeg, to jest, da se svojim većim delom, a u prvo vreme čak potpuno stavi u službu zdravstvenih, socialnih i kulturno-prosvetnih potreba naroda i da se tek u drugom redu unapređjuje kao grana narodne privrede".⁸

Organizacijske oblike na državnem nivoju

V obdobju ob koncu 40-tih in v začetku 50-tih let nastajajo organizacijske oblike za turistično dejavnost na dveh področjih: a) upravno državne organiziranosti v okviru Ministrstva za trgovino in preskrbo LRS ter Sveta Vlade LRS za blagovni promet in b) nedržavne društvene organiziranosti, vendar z značilnostjo strokovne profesionalnosti; to so lokalna turistična društva in Turistična zveza Slovenije.⁹ Na državni ravni je področje turizma po vojni prevzel Odsek za turizem v okviru Oddelka za trgovino pri Ministrstvu za trgovino in preskrbo LRS (dalje MTP).¹⁰ Ministrstvo je bilo ustanovljeno 5. maja 1945, Odsek za turizem pa je že deloval

⁶ Repe, nav.d., str. 158.

⁷ AS, KTG, a.e. 617, šk. 14; dr. Ciril Žižek: Obnova turizma - elaborat, za katerega ni razvidno, s kakšnim namenom je bil pisan, razvidna pa sta dva datuma pisca: Rim, 21. 7. 1944 ter Bari, 2. 12. 1944.

⁸ Prav tam.

⁹ Natalija Glažar: Razvoj turizma v Sloveniji - ali - kaj najdemo v fondu Komiteja za turizem in gostinstvo Vlade LRS. Arhivi, 1996, št. 1-2.

¹⁰ Uradni list Predsedstva SNOS in Narodne vlade Slovenije, št. 5, 1945.

julija oz. avgusta 1945. Odsek sta vodila Anton Gnidovec ter Karel Kušar.¹¹ V letu 1947 je sledila reorganizacija z ustanovitvijo Uprave za turizem in gostinstvo LRS 30. maja 1947, ki je bila še vedno v organizacijski sestavi MTP.¹² Na področju Slovenije je imela splošno vodstvo nad ureditvijo turizma in nad izvajanjem turistične politike, organizirala je turistično propagando ter prenašala izvajanje načrtov na nižje organe ljudske oblasti.¹³ Uprava za turizem in gostinstvo je bila ukinjena 20. avgusta 1948 in njene pristojnosti je prevzel samostojni Komite za turizem in gostinstvo Vlade LRS.¹⁴ Glavna direkcija za gostinstvo, ki je bila v organizacijski sestavi Komiteja, je bila ustanovljena 20. maja 1949¹⁵ in je bila operativni upravni voditelj državnih gostinskih podjetij republiškega pomena. Z ukinitvijo Komiteja 11. aprila 1951 so njegove pristojnosti prešle na Glavno upravo za turizem in gostinstvo Vlade LRS,¹⁶ ki je bila v organizacijski sestavi Sveta vlade LRS za blagovni promet. Glavno upravo sta vodila direktorja ing. Viktor Turnšek in dr. Žiga Vodušek.¹⁷ Po ukinitvi Glavne uprave 10. 12. 1951 (delovala je le 8 mesecev) je njene pristojnosti prevzel sam Svet Vlade LRS za blagovni promet.¹⁸

Nedržavna organiziranost na področju turističnega sektorja je potekla v okviru prostovoljne društvene dejavnosti, ki je imela svojo bogato tradicijo in izkušnje že v predvojnem času. Predhodnik današnje Turistične zveze Slovenije je bilo Turistično društvo Slovenije (v nadaljevanju TDS), ki se je preimenovalo v Zvezo 5. septembra 1950 z Odločbo Ministrstva za notranje zadeve LRS.¹⁹ **Turistično društvo Slovenije** pa se prvič zasledi v povojnem obdobju v dokumentu Ministrstva za notranje zadeve LRS, obče upravni oddelek, **31. avgusta 1946**, s katerim je izveden postopek likvidacije Tujsko prometne zveze v Ljubljani in Tujsko prometne zveze v Mariboru (sklep sprejet na obeh občnih zborih, v Ljubljani 6. 6. 1946 in v Mariboru 18. 5. 1946). Obe zvezi sta istočasno sklenili, da "pripada premoženje po izvršeni likvidaciji novo ustanovljenemu Turističnemu društvu Slovenije".²⁰ V poznejšem obdobju v 50-tih letih so se turistična društva tako okrepila, da so za leto 1955 tvorila že pravo mrežo društvene dejavnosti v slovenskem prostoru. Tako je bilo število društev v Sloveniji ob koncu leta 1953 70, ob koncu leta 1955 pa že 95.²¹ Organizacije, ki so delovale na turističnem področju v samem začetku razvoja v letu 1946, so bile: Odsek za turizem pri MTP (vodja Karel Kušar), podjetje Turist-hotel (Marko Ivanetič), Zveza nameščencev in delavcev gostinske stroke (Cizej), Združenje gostinskih podjetnikov (dr. Levičnik), Podjetje Putnik (Prevoršek), Planinsko društvo in Turistično društvo.²²

¹¹ AS 230, fond Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS, a.e. 2705, šk. 79.

¹² Uradni list Ljudske republike Slovenije (dalje UL LRS, št. 22, 1947).

¹³ Brane Kozina: Republiški upravni organi v LRS od 1945-1953. Ljubljana 1996.

¹⁴ UL LRS, št. 36, 1948.

¹⁵ UL LRS, št. 17, 1949.

¹⁶ UL LRS, št. 15, 1951.

¹⁷ UL LRS, št. 15, 1951 in št. 39, 1951.

¹⁸ UL LRS, št. 39, 1951.

¹⁹ AS, KTG, a.e. 460, šk. 11.

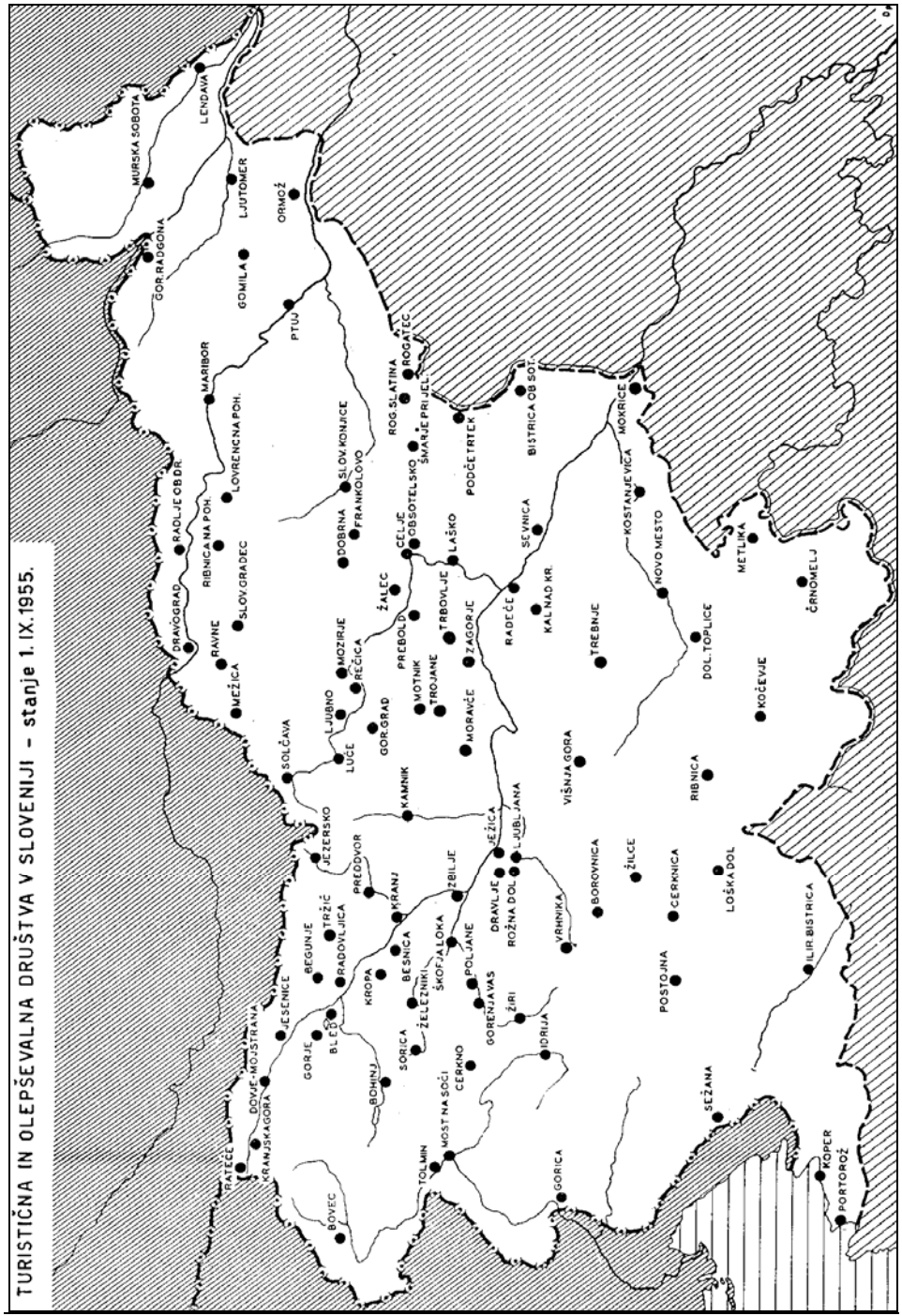
²⁰ AS, KTG, a.e. 66, šk. 4; prvi podpisani predsednik TDS je dr. Ciril Žižek.

²¹ AS, KTG; a.e. 409, šk. 10; Letno poročilo TZS za poslovno dobo 1954/1955, str. 12.

²² AS, KTG; a.e. 579, šk. 13; prisotni na sestanku dne 9. 10. 1946.

Skica 1: *Turistična in olepševalna društva v Sloveniji.*²³

²³ AS, KTG, a.e. 409, šk. 10, Letno poročilo za poslovno dobo 1954/55.

Investicijska vlaganja in turistične kapacitete v prvih letih

V prvem povojnem obdobju so snovalci turizma iskali primerjave s predvojnimi obdobjem, predvsem v številčnih razmerjih ter v obsegu turističnega prometa. Tako so pogoste primerjave o stanju turističnih krajev, ki jih je opravljalo MTP²⁴:

Priznani turistični kraji	1938			1946
zdravilišča in toplice	10			9
planinsko klimatski kraji	29			27
Podzemске jame	1938			1946
(Postojnska, Županova, Škocijan pri Divači, Škocijan pri Rakeku)	1			4
Letovišča	32			67
(turistični kraji v ožjem smislu)				
Zimsko športni centri	1938			1946
(Planica, Pokljuka, Bohinj, Bloke)	4			4
Turistični kraji glede na sezono	1938			1946
	letna	zimska	letna	zimska
zdravilišča	10	-	9	3
planinsko klimatski kraji	29	3	27	4
letovišča	32	-	67	-

Podatki včasih niso povsem enotni, elaborat leta 1946 citira za leto 1938: 71 vseh priznanih turističnih krajev, od katerih pa 18 še ni imelo vodovoda, 17 jih je bilo brez kanalizacije, v 13 le deloma izpeljana, brez električne razsvetljave le 2 kraja, 44 kopališč, od tega 16 v umetnih bazenih.²⁵ Za celotno prvo povojno obdobje (v 40-tih in 50-tih letih) je značilno, da arhivsko gradivo KTG-ja in njegovih predhodnikov kaže stalna prizadevanja lokalnih oblasti in republiških organov, da bi naredili pregled stanja gostinskih in turističnih objektov in potreb njihove dograditve in adaptacije v povojnih razmerah. Omenjeni "republiški pregledi" se ne odražajo v preglednejših razvojnih elaboratih, temveč so prisotni v zelo različni dokumentaciji. Primerjava podatkov leta 1946 s predvojnimi podatki leta 1938 o stanju turističnih objektov privatnega in državnega sektorja kažejo naslednjo sliko:²⁶

	1938		1946	
	zasebni	državni	zasebni	državni
hoteli	83	20	25	52
domovi	4	66	-	149
zdravilišča	6	3	-	9
sanatoriji	3	2	1	2

"Razdelilnik investicijskih kreditov za leto 1947 po podjetjih in ustanovah Ministrstva trgovine in preskrbe Vlade LRS" prikazuje skupen znesek investicijskih

²⁴ AS, KTG, a.e. 676, š.k. 16.

²⁵ AS, KTG, a.e. 615, š.k. 14.

²⁶ AS, KTG, a.e. 676, š.k. 16.

kreditov za področje turizma 44.900.000 din.²⁷ Dokument natančneje razčlenjuje vse tri posamezne investicijske sklope (šolstvo, gostinska podjetja in ostala državna podjetja) vse do končne vsote za posamezno državno podjetje. Med najbolj zanimivimi finančnimi postavkami je vsekakor šolstvo, v katerem si državne finance deli pet strokovnih šol (Srednja in nižja gospodarska šola v Mariboru, Srednja in nižja gospodarska šola v Ljubljani, Srednja in nižja gospodarska šola v Novem mestu, Srednja in nižja gospodarska šola v Celju ter Gospodinjska šola "Vesna" v Mariboru). "Poročilo o realizaciji plana investicij v letu 1948"²⁸ daje nekoliko bolj strnjen pregled za zdraviliške gostinske objekte v Sloveniji (Dolenjske Toplice, Šmarješke Toplice, Rogaška Slatina, Radenci, Zdravilišče Dobrna) ter za pomembnejše hotelske objekte (Hotel Union v Ljubljani, Hotel Evropa Kranj, Hotel Orel Maribor, Dom pod Prisojnikom v Kranjski Gori, Hotel Mežaklja Bled, novogradnja Doma na Pokljuki).

Med pomembna sredstva delovanja turizma vsekakor sodijo tudi cestne povezave in tega so se zavedali že v letu 1949. Tako Ministrstvo za lokalni promet LRS obvešča Komite za turizem LRS (planski oddelek) o podatkih za zvezne, republiške in okrajne ceste. Tako je bilo v LR Sloveniji 9. januarja 1949 456,809 km "zveznih cest", 2.246,690 km "republiških cest" ter 4.908,380 "okrajnih cest", kar skupno pomeni 7.611,879 km vseh cest v Sloveniji.²⁹ Poleg cestnih povezav so pomembne tudi prometne zveze javnega prometa. Tako je dne 3.12.1947 Komite predlagal Glavni direkciji za eksploatacijo železnic v Ljubljani uvedbo "weekend vlakov" za letno in zimsko sezono: Ljubljana-Planica-Gorica z vmesnimi postanki, kopalni vlak Ljubljana-Rijeka-Opatija-Matulji z vmesnimi postanki v Postojni in Il. Bistrici ter vlak Ljubljana-Novo mesto-Črnomelj.³⁰ Hkrati so predlagali tudi popravke rednega železniškega voznega reda. Zanimivo je tudi to, da je v takratnih prevoznih razmerah predstavljalo železniško prevoznništvo tako pomemben del turizma, da so problematiko posameznih prog in voznih redov obravnavali tudi na regionalnih turističnih konferencah.³¹ Širša infrastruktura, kot sta energetika in oskrba z vodo, prav tako sodi med vprašanja, s katerimi so se ukvarjali turistični snovalci po vojni. Ker v letu 1951 opozarjajo, da "so turistični kraji nemogoči, ako nimajo ali nimajo dovolj zdrave vode za pitje in higienske potrebe", ugotavljajo, da bi idealno reševal to nalogo le vodovod.³² Opozarjajo pa tudi, da so obstoječi vodovodi dotrajani ali z nezadostno zmogljivostjo, kar velja tudi za turistična središča, kot so Ljubljana, Maribor, Nova Gorica, Bled, Postojna, Rogaška Slatina, Tolmin, Radenska Slatina, Dol. Toplice, Čateške Toplice, Idrija, Sežana, Novo mesto in Ptuj, ki pa v tem času še ni imel vodovoda. V Slovenskem Primorju so oskrbo z vodo reševale vodovodne naprave z zbiralniki, ki so bili precej poškodovani v vojni.³³ Zato so poudarjali nujnost sodelovanja Komiteja za turizem s

²⁷ AS, KTG, a.e. 675, šk. 16; ta znesek je področno zajemal: strokovno šolstvo 2.500.000, državna gostinska podjetja "Turist-hotel" 30.500.000 din in ostala državna podjetja republiškega pomena 11.900.000 din.

²⁸ AS, KTG, a.e. 537, šk. 12.

²⁹ AS, KTG a.e. 537, šk. 12; dokument daje tudi natančne podatke o stanju cest (kocke, beton, asfalt, makadam): vseh asfaltiranih 474.853 km in 2.135.272 km makadamskih cest.

³⁰ AS, KTG, a.e. 671, šk. 16.

³¹ Prav tam; izletniški vlak v Savinsko dolino, Smučarski vlak Ljubljana-Kamnik-Jesenice, ipd.

³² AS, KTG, a.e. 554, šk. 13.

³³ Sviščaki pod Snežnikom in Mašun pod Snežnikom v Okraju Il. Bistrica, podzemna jama Dimnice - Okraj Sežana.

Komitejem za vodno gospodarstvo LRS in z Upravo za vodno gospodarstvo LRS.³⁴ Za leto 1949 je ohranjen podatek o investicijah v Slovenskem Primorju: dokument sicer omenja, da še ni odobrenih investicij za to področje, zato so bila predvidena le manjša investicijska dela v gostinska podjetja, in sicer v republiška podjetja (Hotel Triglav Sežana, Hotel Kanin Bovec, Jamska restavracija Postojna) ter lokalna gostinska podjetja (manjši hotelski obrati in gostilne v okrajih Idrija, Sežana ter Tolmin). Skupno predvideno investiranje za ta predel je bilo 12.407.000 din.³⁵ Zanimivo je to, da je v letu 1948³⁶ Glavni odbor Planinske zveze Slovenije že razmišljal o izboljšavi avtobusnega prometa v Primorje zaradi povsem turističnih razlogov. Predvsem v dokumentu, poslanem Avtobusnemu in prevozniskemu podjetju SAP Ljubljana, opozarjajo na turistični pomen Postojnske jame, ki je v letu 1938 že imela 170.000 obiskovalcev,³⁷ zatorej poudarja pomen boljše avtobusne in železniške povezave Ljubljane s Trstom in Ilirsko Bistrico, tudi zaradi boljše dostopnosti do Snežnika, Razdrtega, Kozine, Divače, Cerknice in Babnega polja.

Pomemben del turističnih zmogljivosti je v povojnih razmerah predstavljal tudi zasebni sektor, predvsem ponudba "tujskih sob" (dejavnost, ohranjena še iz obdobja pred II. svetovno vojno). Ta dejavnost je bila ogrožena predvsem zaradi posebnosti povojnih razmer in nevarnosti zasega turističnih sob v "neturistične namene", zato so si na Upravi za turizem LRS prizadevali doseči dogovor s Predsedstvom Vlade LRS (Oddelek za gospodarsko koordinacijo).³⁸ Ta problem je obravnavala celo Zvezna turistična konferenca v Beogradu od 9. do 12. 12. 1947, ki je sprejela "načelo o zaščiti turističnih in gostinskih objektov v neturistične svrhe", kar pomeni v stanovanjske, vojaške, pisarniške in druge namene.³⁹ V glavnem se je odražal ta problem v pritožbah na odločbe stanovanjskih komisij pri Ljudskih odborih po Sloveniji z dodeljevanjem stanovanj v turističnih objektih. Zaradi splošne nezadostne zmogljivosti državnih in združenih gostišč in drugih zasebnih turističnih objektov je bilo tudi nemogoče izvajati "vsakokratni plan turističnega prometa".⁴⁰ Statistični pregled objavljen 16. marca 1948 prikazuje, koliko turističnih objektov je služilo za povsem drugačne namene: **30 hotelov, 56 gostišč, 1331 tujskih sob, 2035 ležišč**. Samo Jugoslovanska armada je od tega zasegla 13 hotelov, 17 gostišč, 596 tujskih sob in 916 ležišč; Državna uprava pa 10 hotelov, 13 gostišč, 406 tujskih sob in 597 ležišč.⁴¹

Pomembnost privatnega sektorja je bila večkrat poudarjena v letu 1948, ne samo v smislu zasege kapacitet v prvih povojnih razmerah, kjer si turizem celo težko predstavljamo, pač pa tudi v smislu oskrbe privatnega sektorja z živili in drugim materialom (tekstila, žimnic ipd.). Kljub temu je Glavna direkcija za turizem razmišljala o zagotavljanju oskrbe hotelov v Sloveniji za tuje goste. 3. februarja 1948 je tako direkcija obvestila Zvezno Ministrstvo za trgovino in

³⁴ Prav tam.

³⁵ AS, KTG, a.e. 18, šk. 1.

³⁶ Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 928; 15. 9. 1947 je Prezidij ljudske skupščine FLRJ razširil veljavnost ustave na Slovensko Primorje, ker je začela veljati pariška mirovna pogodba z Italijo, podpisana 10. 2. 1947.

³⁷ AS, KTG, a.e. 732, šk. 18.

³⁸ AS, KTG, a.e. 537, šk. 12.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Prav tam.

preskrbo FLRJ-Glavno upravo za turizem, Beograd o tem, kateri hotelski in gostinski objekti v Sloveniji so namenjeni tujim turistom, pri čemer je bila prisotna tudi realna zavest o "negotovem pričakovanju inozemskih turistov".⁴²

Turistične konference in organizacijski dogovori

Med prvimi konferencami za področje turizma zasledimo 9. oktobra 1946 "Konferenco organov turizma za sestavo petletnega načrta izgraditve turizma v LR Sloveniji".⁴³ Ker je bil Odsek za turizem pod vodstvom Karla Kušarja v sestavi Ministrstva za trgovino in preskrbo LRS, je bil tudi petletni načrt turizma sestavni del planiranja celotnega ministrstva. Na omenjeni konferenci je petletni načrt za turizem predstavil A. Vrhunec, šef Odseka za načrtovanje pri MTP-ju. Petletni perspektivni načrt je poudarjal investicijska vlaganja na področju turizma. Za leto 1946 je Vrhunec navedel 1.700.000.000 din investicij, ki "daleč presega vse predvojne letne investicije".⁴⁴ Zaradi investicijskih potreb drugih gospodarskih sektorjev pa je bilo poudarjeno, da se ta znesek v letu 1947 ne bo povečal. Pri vsebinski sestavi petletnega plana so se iz vseh obstoječih turističnih organizacij⁴⁵ iskali predlogi za oblikovanje skupnega načrta, kar je bilo za "centralizirano petletko" nekoliko nenavadno. Za podjetje Putnik, kot podjetje "zveznega značaja", je bilo poudarjeno, da bo moral izdelati načrt za Zvezno vlado, ki mu bo določila investicijsko kvoto. Zanimivo je, da so se strinjali že v letu 1946, da je treba v petletnem načrtu upoštevati tudi Slovensko Primorje, planinske domove in kraške podzemne jame. Posebna komisija pa naj bi predloge vseh naštetih organov oblikovala v enoten petletni plan.

V prvem obdobju turistične organiziranosti so bile značilne Zvezne turistične konference za vse republiške organe turizma, ki so običajno potekle v Beogradu. V fondu Komiteja za turizem in gostinstvo so primarni dokumenti omenjenih konferenc ohranjeni le deloma,⁴⁶ pač pa je več sekundarnih dokumentov, ki govore o pripravi slovenske delegacije na vsako zvezno turistično konferenco. Običajno je to poročilo ali elaborat za Zvezno turistično konferenco, ki podaja opis stanja in aktualno turistično problematiko v Sloveniji v preteklem letu.⁴⁷ Zvezne turistične

⁴² Prav tam. Naštetih objekti za tuje turiste 3. 2. 1948: Hotel Slon Ljubljana, Hotel Evropa Kranj, Hotel Orel Maribor, Hotel Evropa Celje, Hotel Toplice Bled, Hotel Zlatorog Bohinj, Hotel Terapija Radenska Slatina, Zdraviliški dom Šmarješke Toplice, Dom pod Prisojnikom Kranjska gora, Dom na Pokljuki (v gradnji), Dom v Planici Rateče-Planica, Dobrnske Toplice-Zdraviliški dom, Rogaška Slatina-Slovenski dom, Dolenjske Toplice-Kopališki dom.

⁴³ AS, KTG, a.e. 579, šk. 13.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ AS, KTG, a.e. 579, šk. 13; Odsek za turizem MTP, Podjetje Turist-hotel, Zveza nameščencev in delavcev gostinske stroke, Združenje gostinskih podjetnikov, Podjetje Putnik, Planinsko društvo, Turistično društvo.

⁴⁶ AS, KTG, a.e. 518, 519, 520, 522, 523, šk. 12 in a.e. 593, šk. 14.

⁴⁷ AS, KTG, a.e. 581, šk. 13, poročilo IO Turističnega društva Slovenije za zvezno konferenco o turizmu v letu 1946; AS, KTG, a.e. 593, šk. 14, Program rada savezne turistične konferencije 1947 in Elaborat za vsedrjavno turistično konferenco, 1947; AS, KTG, a.e. 700, šk. 17, Poročilo za zvezno turistično konferenco (odgovor na Okrožnico 22. 11. 1948); AS, KTG, a.e. 523, šk. 12, poročilo slovenskih državnih organov za konferenco 1949 Turizem leta 1948 v LRS.

konference v Beogradu so potekale v naslednjih letih: 1946, 1947, 1948 in 1949.⁴⁸ V fondu KTG ni podatka o poteku zvezne konference za leto 1950.

Regionalne turistične konference

Regionalne turistične konference so bile prvič organizirane konec leta 1947 in konec leta 1948 v naslednjih regijah: v Ljubljani 16. 10. 1947 v prostorih Hotela Union,⁴⁹ v Celju 27. 10. 1947 v prostorih Hotela Evropa,⁵⁰ v Novem mestu 20. 10. 1947 v dvorani okrožnega sodišča,⁵¹ v Postojni 25. 10. 1947 v prostorih Jamske restavracije⁵² ter v Mariboru 23. 10. 1947 v prostorih Okrajnega odbora OF Maribor.⁵³ Vsaka regionalna konferenca zajema poročila vseh Okrajnih LO-jev, ki so delovali na posameznih regijah in so zato lokalno obravnavali stanje turističnih objektov ter možnosti nadaljnjega razvoja. Vsem regionalnim konferencam za leto 1947 je predsedoval Jožko Sottler - vodja plana turističnega prometa pri Upravi za turizem in gostinstvo LRS, kar kaže tudi na plansko usmeritev vsebine prvih turističnih konferenc. Pri izvedbi konferenc je imelo pomembno vlogo tudi Turistično društvo Slovenije, katerega delo je podpirala tako Uprava za turizem in gostinstvo kot tudi Komite za turizem in gostinstvo Vlade LRS. V pripravah na turistično konferenco leta 1948 je Turistično društvo Slovenije izpostavilo, da je težišče dela društva in njegovih podružnic "na olepševanju turističnih krajev".⁵⁴ Od Komiteja pa so pričakovali predvsem "moralno zaslonbo in materialno pomoč". Regionalne turistične konference za leto 1948 so potekale od 16. 11. do 3. 12. 1948 v Ljubljani, Mariboru, Celju, Radenski Slatini, Novem mestu in Postojni. V zaključkih vseh regionalnih konferenc za leto 1948 je razviden splošen odnos do turizma v tem obdobju ter razumevanje njegove namembnosti v socialistični družbeni ureditvi. Ugotavljajo, da je "... turizem celotnega področja LRS važen činitelj v ljudski dejavnosti. Niso tu posredi samo gospodarski, kulturni in politični momenti; namen nuditi delovnemu človeku zasluženi odmor, utrjevanje njegovega zdravja, sploh telesno in umsko sprostitev, daje novemu socialističnemu turizmu njegovo pravo vsebino in zato še posebno vlogo in pomen".⁵⁵ Posamezne regionalne konference so obravnavale problematiko, ki je bila značilna za določeno področje, in sicer s povsem konkretnimi problemi posameznih krajev, tako npr. vozne povezave, varstvo spomenikov ipd.

⁴⁸ Več o tem Natalija Glažar: Slovenske in zvezne turistične konference 1945-1949, Arhivi, 2000, št. 1-2.

⁴⁹ AS, KTG, a.e. 1, šk. 1; za naslednje okraje: Okrajni LO Ljubljana-okolica, Mestni LO Ljubljana, Okrajni LO Grosuplje, Okrajni LO Jesenice, Okrajni LO Kranj, Okrajni LO Kamnik, Okrajni LO Škofja Loka.

⁵⁰ AS, KTG, a.e. 2, šk. 1; za Mestni LO Celje, Okrajni LO Slovenske Konjice, Okrajni LO Mozirje, Okrajni LO Šmarje pri Jelšah, Okrajni LO Trbovlje.

⁵¹ AS, KTG, a.e. 3, šk. 1; za Okrajni LO Črnomelj, Okrajni LO Trebnje, Okrajni LO Novo mesto, Okrajni LO Kočevje, Okrajni LO Krško.

⁵² AS, KTG, a.e. 4, šk. 1; za Okrajni LO Tolmin, Okrajni LO Idrija, Okrajni LO Postojna, Okrajni LO Ilirska Bistrica, Okrajni LO Rakek, Okrajni LO Gorica, Okrajni LO Sežana.

⁵³ AS, KTG, a.e. 5, šk. 1; za Mestni LO Maribor, Okrajni LO Maribor-okolica, Okrajni LO Lendava, Okrajni LO Prevalje, Okrajni LO Radgona, Okrajni LO Ljutomer, Okrajni LO M. Sobota, Okrajni LO Ptuj, Okrajni LO Slovenska Bistrica.

⁵⁴ AS, KTG, a.e. 694, šk. 17.

⁵⁵ AS, KTG, a.e. 693, šk. 17.

Zaključki vseh regionalnih konferenc za leto 1948, dne 8. decembra 1948, zajemajo kar 37 točk,⁵⁶ ki opozarjajo ne samo na potrebo izgradnje in modernizacije turističnih krajev", pač pa tudi dati "regulativno osnovo za prednost važnejših turističnih krajev, opozarjajo na posebnost vključitve Slovenskega Primorja, ki je prešel v LRS, izkoriščanje kulturno-zgodovinskih in naravnih znamenitosti v turistične namene, na označbo vseh pomembnejših krajev iz NOB, preprečevanje industrijskega onesnaževanja rek (zlasti Save), izboljšavo prometnih in voznih povezav, okrepitev ljubljanske filiale Putnik za izvajanje "množičnega turizma", omejevanje konzuma alkoholnih pijač,⁵⁷ ustanovitev turističnih svetov pri Okrajnih LO, načrtovanje izletov s Putnikom in turističnimi društvi, podpiranje izletniškega turizma delovnih ljudi med vikendi in tudi ponudba zabave. V zaključkih konferenc nadalje naštevajo, da je treba turizem bolj vzpodbujati tudi pri delovnih ljudeh, da je novemu turizmu potreben študij in znanstveno-kritična obravnava, da se vzgaja strokovni kader in tudi prevzgoja širokih množic⁵⁸ ter izboljšava informacijske službe za turiste itd.

Regionalne konference so podale tudi nekaj statističnih podatkov o večanju števila gostov v prvih letih⁵⁹:

	1946	1947	1948 (do septembra)
število gostov	160.643	215.207	180.243
število nočitev	638.082	1.137.290	991.402

Izračunano povprečje za obdobje med leti 1932-1940 kaže⁶⁰:

število gostov	181.237	(tujih: 46.432,	domačih: 134.805)
število nočitev	921.048	(tujih: 239.356,	domačih: 681.692)

Ta primerjava pokaže, da glede na predvojno raven turizma tudi povojni turizem (vsaj v številkah) ne more biti zanemarljiv, ker že z letom 1947 preseže predvojno nekajletno povprečje tako v številu gostov kot v številu nočitev. Z letom 1947 dosežejo celo maksimalno stanje turističnega prometa iz leta 1938 (v številu gostov: 214.073 in v številu nočitev: 1.136.022). Bistven pa je po vojni predvsem osip tujih gostov, ki so pred vojno dosegli povprečje 46.432 letno, maksimalno pa leta 1938 z 62.946 tujimi gosti. Po II. svetovni vojni pa v letu 1946 le 3.134 tujih gostov in leta 1947 6.478 tujih gostov. Tuji gostje so v predvojnem obdobju predstavljali okrog eno četrtnino vsega turističnega prometa v slovenskem prostoru, neposredno po vojni pa le 3% za leto 1947 in 1,9% za leto 1946, kar je tudi povsem razumljivo. Zelo slikovit je tudi podatek o letnem dohodku, izračunanem za obdobje pred II. svetovno vojno: letno je bilo vseh gostov okrog 200.000, povprečna doba bivanja 5 dni, kar zneso 1 milijon nočitev na leto, povprečni potrošek gosta je bil 100 din na dan (nastanitev, hrana, potni

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ AS; KTG, prav tam; slikovito se izrazijo glede konzuma alkohola na dopustu: "vsakdo naj bi dobil pripadajočo merico. Interesi skupnosti seveda izključujejo prekomerno uživanje ali celo pijančevanje in bi bilo zoper kršilce - konzumente, kakor za gostince - uporabiti kazenske sankcije".

⁵⁸ Da se izboljša tudi odnos podeželjskega prebivalstva do turistov.

⁵⁹ AS, KTG, a.e. 694, šk. 17; iz uvodnega nagovora na eni od konferenc v letu 1948.

⁶⁰ AS, KTG, a.e. 589, šk. 13.

stroški, osebna poraba), kar zneso letni dohodek 100 milijonov din v slovenskem prostoru.⁶¹

Dne 1. oktobra 1949 je gostinska mreža zajemala 50 hotelov, 759 nočišč, 45 restavracij, 2858 gostiln, 83 bifejev, 84 kavarn-slaščičarn in 5 barov. Prenočitvene kapacitete so bile v državnem sektorju 10.427 postelj, v zasebnem sektorju 821 postelj, kar je skupno 11.248 postelj.⁶² Od tega je bila vsaka postelja zasedena povprečno samo 100 dni v letu, povprečen gost pa je bival okoli 5 dni (v zdraviliščih 10 dni). Največ turističnega prometa je bilo v poletni sezoni, kjer pa je bila prenočitvena zmogljivost daleč premajhna (za domače goste). Poleg rekreativnega in zdravstvenega turizma so razmišljali tudi o mladinskem turizmu (spoznavanje domovine, kulture, taborjenja, vzgojni pomen - po vzoru Sovjetske zveze). Že konec leta 1948 so razmišljali o tem, da bo motorizirani turizem naraščal posebno z odprtjem meja - in z začetkom mednarodnih turističnih tokov. O morebitnem nadaljevanju letnih regionalnih turističnih konferenc v letih 1949 in 1950 v fondu KTG ni podatkov.

Razvoj gostinstva

Razvoj gostinstva v povojnem obdobju je tako obširna tema, da bi zahtevala povsem ločeno obravnavo, zato prikazujem le nekaj glavnih smeri razvoja in težav, s katerimi so se srečevali. Gostinsko dejavnost je v začetku vodila Uprava za turizem in gostinstvo pri MTP (ustanovljena 30. 5. 1947⁶³), dokler se ni pokazala potreba po samostojnem organu za gostinstvo in je bila ustanovljena posebna Glavna direkcija za gostinstvo 20. maja 1949 v okviru Komiteja za turizem in gostinstvo Vlade LRS.⁶⁴ V prvem povojnem obdobju se kot turistično podjetje pojavlja predvsem dvoje podjetij, "Turist hotel" za gostinsko področje ter "Podjetje Putnik" za turistično področje (izletništvo, množični turizem). Podjetje Turist-hotel je bilo ustanovljeno 14. 3. 1946 kot Državno gostinsko podjetje. Imelo je svoje gostinske objekte po vsem ozemlju takratne LR Slovenije in je prevzelo tudi večino z nacionalizacijo zaseženih gostinskih podjetij ter v treh mesecih obnovilo 99 gostinskih obratov.⁶⁵ Na informativnem sestanku z namenom razmejitev delokrogov v gostinstvu 10. oktobra 1946 so prišli do zaključka, da ni potrebe za ustanovitev vsedržavnega gostinskega podjetja, ker je imelo v tem obdobju Podjetje Turist-hotel že organiziran aparat za vodstvo gostinskega podjetja - preureditev pa bi pomenila le večje finančne izdatke.⁶⁶ Gostinsko podjetje Slovenije Turist-hotel je tako 31. decembra 1946 oblikovalo predlog za osnovanje gostinstva v LRS in ga naslovilo na Upravo za turizem in gostinstvo pri MTP.⁶⁷ Ta predlog je zajemal: 1. turistični delokrog uprave: Planinsko društvo, Turistično

⁶¹ AS, KTG, a.e. 615, šk. 14; Elaborat k proračunu stvarnih izdatkov za pospeševanje turizma v letu 1946 (MTP; Uprava za turizem)

⁶² AS, KTG, a.e. 694, šk. 17.

⁶³ UL LRS, št. 22, 1947.

⁶⁴ UL LRS, št. 17, 1949.

⁶⁵ AS, KTG, a.e. 318, šk. 9; Natalija Glažar: Turizem kot gospodarska panoga v fondih uprave po letu 1945. Zbornik XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije. Koper, okt. 1996.

⁶⁶ AS, KTG, a.e. 615, šk. 14; zapisnik sestanka 10. 10. 1946 za razmejitev delokrogov.

⁶⁷ AS, KTG, a.e. 615, šk. 14.

društvo, jamarstvo, DAPPS⁶⁸- v zadevah turizma, železniško upravo, upravo brodarstva in civilnega letalstva ter 2. gostinski delokrog uprave: a) neposredno operativno-upravno vodstvo republiških gostinskih podjetij (brez operativnega vpliva LO-jev), b) načrtno kontrolno vodstvo (s posredovanjem LO-jev) vseh nižjih državnih gostinskih podjetij v LRS (okrajnih, mestnih, krajevnih) in c) načrtno in kontrolno vodstvo združnega in zasebnega gostinstva. Vsa podjetja skupaj bi imela naziv "Državna gostišča Slovenije". Organizacija gostinstva je predvidevala osem republiških gostinskih podjetij: tri v mestih (Ljubljana, Celje, Maribor), eno letoviško podjetje (Bled) in štiri zdraviliška podjetja (Rogaška Slatina, Radenci, Dobrnske Toplice, Združene Dolenjske Toplice).⁶⁹ Republiška podjetja so se imenovala "Gostinsko podjetje Turist-hotel v Ljubljani, Bledu ... itd.", nižja podjetja pa z imenom "Okrajno (mestno ali krajevno) gostinsko podjetje Zagorje, Maribor itd.". Ekspoze k proračunu stvarnih izdatkov za pospeševanje turizma v letu 1946 (MTP; Odsek za turizem) določa 300.000 din za pospeševanje in kontrolo gostinstva (vključno za preureditev in modernizacijo) okrog 6000 gostinskih obratov, ki jih je takrat delovalo na slovenskem ozemlju.⁷⁰ Glede na celotni proračunski znesek (3.805.000 din) za turistično in gostinsko področje skupaj so bila sredstva, namenjena tako širokemu področju kot je gostinstvo, precej nizka (7,8% proračunskih sredstev). Podobno je bilo tudi mnenje avtorja omenjenega ekspozeja. Iz istega proračunskega predloga je namreč razvidno, da je bila enaka vsota kot gostinstvu namenjena tudi podpori tujsko prometnim zvezam in društvom ter enaka za organizacijo in propagiranje množičnih izletov, festivalov, koncertov ter nekoliko nižja vsota za nabavo inventarja Strokovni šoli za turizem in gostinstvo. Na splošno pa so bila najvišja sredstva namenjena področju propagande (22,5% celotnega proračuna).⁷¹

Za področje gostinstva je bilo za koordinacijo na republiškem nivoju potrebno Odseku za turizem pri MTP reševati probleme skupaj z Odsekom za trgovino v okviru MTP. Šef Odseka za turizem Karel Kušar je 7. oktobra 1946 že opozarjal na povezavo z referentom za turizem pri PNOO za Slovensko Primorje ter na priprave za priključitev cone B (tako za planiranje gostinstva, kot tudi turizma) - zatorej vključiti cono B v petletni gospodarski plan.⁷²

Državno podjetje Turist-hotel je poleg gostinske dejavnosti opravljalo tudi del propagandne dejavnosti. Večina propagandnega dela pa je bila dodeljena podjetju Putnik - predvsem za turistično propagando v tujini (sklenjeno na Zvezni turistični konferenci v Beogradu 1946), za kar je Putnik tudi prejemal redno provizijo iz vseh turističnih sektorjev.⁷³ Kljub temu je del propagandne dejavnosti izvajal tudi Turist-hotel, njegovi stroški pa naj bi planirano znašali skupno za leto 1947 1.000.000 din, s naslednjo razdelitvijo: za slatine 250.000 din, za letno sezono letovišča in zdravilišč 500.000 din, za reklamo zdravilišč v zimski sezoni 100.000

⁶⁸ DAPPS - Državno avto-prevozniško podjetje Slovenije.

⁶⁹ AS, KTG, a.e. 615, šk. 14.

⁷⁰ Prav tam. Ekspoze k proračunu stvarnih izdatkov za pospeševanje turizma v letu 1946.

⁷¹ Prav tam. Za primerjavo vrednosti: V letu 1947 je bila cena penziona s tremi obroki in nočitvijo od 125-370 din, cene sob pa od 30-140 din, povprečna plača uslužbenca je bila 4000 din (AS, KTG, a.e. 581, šk. 13; Elaborat za vsedrjavno turistično konferenco: Cene gostinskih storitev 1947).

⁷² AS, KTG, a.e. 615, šk. 14; Načrt za delo Odseka za turizem in gostinstvo pri MTP.

⁷³ AS, KTG, a.e. 581, šk. 13; zapisnik Odseka za turizem 5. 2. 1947.

din.⁷⁴ Iz omenjenih razlogov je tudi podjetje Turist-hotel zahtevalo svojo redno provizijo, predvsem iz nočitev privatnega sektorja. Podjetje Turist-hotel je prevzelo tudi organizacijo "Blejske turistične sezone" v letu 1946, ki je domnevno ena prvih turističnih prireditev po II. svetovni vojni in je potekala med 6. in 8. junijem 1946.⁷⁵

Med najpomembnejšimi opravili državnih organov za področje gostinstva je bila že v letu 1946 kategorizacija gostinskih objektov, ki je predvidevala štiri kategorije: v prve tri so se razvrstili objekti, ki so bili neobhodno potrebni turističnemu sektorju; vsi ostali objekti pa so bili razporejeni v IV. kategorijo ter se v roku največ 5-tih let modernizirali in usposobili za eno od treh kategorij.⁷⁶ Za gostinstvo je bilo vsekakor središčno tudi vprašanje preskrbe s hrano. Ker je bila oskrba organizirana centralizirano, se v letu 1946 pojavljajo potrebe po "kontingentih prehrane za turiste".⁷⁷ Prav tako so že v letu 1946 opozarjali na potrebo po izboljšavi kvalitete hrane za turiste, pa tudi po znižanju cen "ako naj turizem postane last delovne množice".⁷⁸ Vendar so tudi v poznejšem obdobju 1948-49 še problemi s prehransko oskrbo (npr. pomanjkanje govejega mesa, ki ga državna podjetja niso smela nabavljati na prostem trgu ipd.). V nekoliko poznejšem obdobju 1948-51 je bilo področje gostinstva na nivoju državne uprave bolje organizirano, predvsem z delovanjem Komiteja za turizem in gostinstvo pri Vladi LRS. Organizacijska struktura komiteja, ustanovljenega 20. 8. 1948⁷⁹ pa je za področje gostinstva imela naslednje oddelke: Glavno direkcijo za gostinstvo LRS (ustanovljena 20. 5. 1949), Agencijo za preskrbo gostinstva LRS, v Planskem oddelku Komiteja: referat za omrežje, postranske obrate gostinstva, kapitalno izgradnjo in kadre ter referat za preskrbo in prometna sredstva, v operativnem oddelku komiteja: odsek za gostinstvo, ki je imel v sestavi: referat za neakumulativno gostinstvo, referat za akumulativno gostinstvo, referat za postranske obrate gostinstva, skupino za poslovno organizacijo in instruiranje.⁸⁰

Organizacija gostinstva na nivoju ljudskih odborov

Na območju vsakega (mestnega) okrajnega LO se je ustanovilo "Okrajno (mestno) združenje gostinskih podjetij", v katerega so bila včlanjena vsa državna gostinska podjetja na območju okraja (pripadnost podjetij, republiška, okrajna ali krajevna), vsa zakupna gostišča, združna gostišča, obrati družbene prehrane, sindikalni in drugi počitniški domovi, planinske postojanke in gostišča drugih

⁷⁴ Prav tam, Pripombe podjetja Turist-hotel na zapisnik Odseka za turizem pri MTP 5. 2. 1947.

⁷⁵ AS, KTG, a.e. 250, šk. 7.

⁷⁶ AS, KTG, a.e. 581, šk. 13; Poročilo za zvezno konferenco o turizmu 1946.

⁷⁷ AS, KTG, a.e. 289, šk. 8.

⁷⁸ AS, KTG, a.e. 581, šk. 13.

⁷⁹ UL LRS, št. 36, 1948; Komite je prevzel pristojnosti ukinjene Uprave za turizem in gostinstvo LRS. Komite za turizem je bil ustanovljen 20. 8. 1948, vendar so do konca leta 1948 "tekli posli po starem" (domnevam, da je Komite zaživel šele v letu 1949). S Komitejem se izvede organizacijska razdelitev pristojnosti - Komite izključno za funkcionalne posle, operativne zadeve pa se prenesejo na njemu podrejene organe (AS, KTG, a.e. 523, šk. 12).

⁸⁰ AS, KTG, a.e. 635, šk. 15.

organizacij.⁸¹ Združenje je imelo svoj upravni svet in nadzorni svet ter ravnatelja združenja (postavljenega na predlog upravnega sveta ter Okrajnega LO). Združenje je organiziralo in izvajalo vso materialno oskrbo za gostinska podjetja in obrate. Komite za turizem in gostinstvo je nakazoval vsakemu združenju "planske in izven planske kontingente iz državnih fondov". Stroške za vzdrževanje svojega administrativnega aparata je združenje krilo iz prispevkov članov združenja. Sestavek je predvideval tudi, da morajo akumulativna gostinska podjetja v združenju odvajati združenju del svoje akumulacije - ta sredstva pa se zbirajo v Skladu za pospeševanje gostinstva. Čeprav privatna gostinska podjetja niso bila člani združenja, so bila v evidenci za materialno oskrbo ter v evidenci gostinske službe. Republiška, okrajna in krajevna vodstva državnih gostinskih podjetij so še naprej obdržala funkcije operativnega upravnega voditelja, četudi so bili člani združenja (razbremenili so se le operativnih poslov materialne oskrbe). S tem pa se je razbremenilo tudi delovno področje okrajnih (mestnih) organov za turizem in gostinstvo (poverjeništev, uprav in referatov).⁸²

Zaključek

Kljub zgodnjemu povojnemu obdobju, katerega glavna naloga je bila obnova dežele, srečamo korenine povojnega turizma, ki so se presenetljivo hitro razrasle ter poskušale čim širše zajeti področja takratnega življenja. Ne glede na to da je bil poudarjen "delavsko-množični turizem", pa so predvojne izkušnje in posamezne osebnosti vplivale na veliko širše in dolgoročneje načrtovanje ter razmišljanje o turizmu, čeprav še ni bilo realnih okoliščin za celovito realizacijo. Poznejšemu razvoju je vsekakor pripomoglo tudi razvijanje šolskega sistema za oblikovanje turističnega kadra - česar ne obravnavam, ker bi vsebina zahtevala podrobnejši prikaz razvoja turističnega šolstva, ki se je realiziral predvsem v dveh gostinsko turističnih izobraževalnih ustanovah: Srednji šoli za gostinstvo in turizem v Ljubljani ter Nižji gostinski šoli v Rogaški Slatini. Ugodna zvezna državna podpora turističnemu sektorju je vsekakor bila podlaga za oblikovanje državno-administrativnih organov za ta gospodarski sektor, kot tudi za razvoj državnih turističnih in gostinskih podjetij. Upam si tudi trditi, da je taka povojna politična odločitev o "sprejemljivosti turizma" - kot nekdanjega "kapitalističnega užitekstva, v novem socialističnem sistemu, bila ena od ključnih razlik z ostalimi socialističnimi državami v srednji in vzhodni Evropi. Ta razlika pa je stopila na vidno mesto že konec 40-tih in v 50-tih letih.

Natalija Glažar

TOURISM IN SLOVENIA BETWEEN 1945 AND 1950

S u m m a r y

After the Second World War in Slovenia, new foundations were laid for tourism, regardless of a rich pre-war experience. Massive, working-class tourism could only exist within the framework of a

⁸¹ AS, KTG, a.e. 717, šk. 18; Reorganizacija organov za turizem in gostinstvo (Ponatis članka v Ljudski upravi, št. 12/1950).

⁸² Prav tam.

centralist, planned economy, which could not afford to ignore such an important branch of the economy as tourism. At that time, however, tourism was perceived as 'health leisure for the working masses' rather than as a branch of the economy with revenue generating potential. Although this 'workers' tourism' focused on domestic guests, tourism planners of the time displayed a surprising variety of endeavours and ideas.

During that period solid structural foundations were set in tourism-orientated Slovenia, that allowed for a blossoming of tourism in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in the 1960s and 1970s. At government level, the structural forms often changed. The most important among these were the Bureau of Tourism and Catering of the People's Republic of Slovenia (1948-1951), the Tourism and Catering Committee of the PRS Government and the Head Office for Tourism and Catering of the PRS Government (1951).

The most important among the non-governmental tourist organisations was the Tourist Society of Slovenia, renamed the Tourist Association of Slovenia in 1950, which connected local tourist organisations to a national network. The ownership structure of tourist facilities showed the following picture: the total number of privately owned facilities in the pre-war period roughly matched those owned by the State. After the Second World War, however, State ownership prevailed over the private, which became insignificant. New investments were made predominantly in health resorts and spas, such as Dolenjske and Šmarješke Toplice, Rogaška Slatina, Radenci and Dobrna, as well as in major hotels in Ljubljana, Maribor, Kranj, Kranjska Gora and Bled. After the war, a major hindrance to the development of tourism was the use of many former tourist facilities for residential, military and administrative purposes. In the field of catering, apart from the categorisation of hotel and restaurant facilities, State owned enterprises were reorganised within the framework of a national hotel and catering company 'Turist Hotel'.

In the initial period, annual conferences on tourism were the professional basis for its development. From 1946 to 1949, federal conferences on tourism were held in Belgrade. Particularly significant for Slovenian tourism were the annual regional conferences, the documentation of which for the years 1947 and 1948 is entirely preserved. These were held in six regions: Ljubljana, Maribor, Celje, Radenci, Novo mesto and Postojna. In the period of the centralised economy, the leading role in tourism was played by the two State controlled companies, Putnik (for travelling and advertising) and Turist Hotel (for the organisation and running of hotel and catering facilities).

1.01 UDK
 930.1(497.1)"1980/1999":94(100)"1939/45"
 Prejeto 17. 7. 2000

Božo Repe*

Mesto druge svetovne vojne v notranjem razvoju Slovenije in Jugoslavije**

IZVLEČEK

V prispevku prikazuje avtor spremembe v razumevanju zgodovine 2. svetovne vojne, kakršne so nastale v Jugoslaviji po smrti Josipa Broza-Tita leta 1980. Osemdeseta leta so zaznamovale ostre polemike o sodobni zgodovini, posebno zgodovini 2. svetovne vojne. Te polemike so se razvijale nacionalistično do konca osemdesetih let, ko so bili vsi institucionalni in osebni stiki med jugoslovanskimi zgodovinarji pretrgani. V Sloveniji so bile polemike osredotočene na vprašanje vloge komunistične partije, kolaboracije med 2. svetovno vojno oz. narodnoosvobodilno vojno, polastitev moči po vojni, poboja pripadnikov Slovenskega domobranstva in razmerij med političnimi nasprotniki. Avtor zaključuje - v povezavi s pomembnimi spremembami v Evropi po letu 1990, razpadom Jugoslavije in osamosvojitvijo Slovenije ter demokratizacijo slovenske družbe - s ponovno neizogibno ocenitvijo 2. svetovne vojne kljub temu, da večina Slovencev še nadalje gleda nedvoumno na fašizem-nacizem in narodnoosvobodilno gibanje med drugo svetovno vojno.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenija, Jugoslavija, posledice, polemike, revizija

ABSTRACT

THE PLACE OF THE SECOND WORLD WAR IN THE INTERNAL EVOLUTION OF POST WAR SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

In the paper, the author deals with a change of attitudes towards the Second World War, emerged in Yugoslavia after the death of Josip Broz-Tito in 1980. The 1980 marked by stormy polemics over the recent history and especially the Second World War. These polemics grew progressively nationalistic until, in the late 1980s, all institutional and personal contacts between Yugoslav historians were broken. In Slovenia, the polemics have mainly focused on the role of the Communist Party, collaboration during the National Liberation War, seizure of power after the War, execution of members of the Home Guard (Domobranci) and retaliation against political adversaries. The author concludes that - in the context of the momentous changes in Europe after 1990, the disintegration of Yugoslavia, and the independence and democratization of Slovenian society - a reassessment of the Second World War has been inevitable but despite that, the majority of Slovenes continue to view positively the Fascist and resistance movement of that war.

Key words: Second World War, Slovenia, Yugoslavia, consequences of, polemics, reassessment of

* Dr., izredni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2.

** Referat na 19. mednarodnem kongresu zgodovinskih znanosti, Oslo, 6. - 13. avgust 2000.

Druga svetovna vojna v Jugoslaviji in Sloveniji je bila do začetka osemdesetih let v glavnem obravnavana v okviru naslednjih elementov: vodilna sila osvobodilnega gibanja je bila komunistična partija, ki je pod okriljem druge svetovne vojne začela z revolucionarnimi ukrepi in je po vojni tudi izvedla revolucijo; v Jugoslaviji je med vojno potekala tudi (neformalna) državljanska vojna;¹ za vojno obdobje je bil značilen dualizem oblasti (mednarodno priznana kraljeva vlada v izgnanstvu na eni strani, novi organi oblasti zrastle iz osvobodilnega gibanja pod Titovim vodstvom, ki so si prizadevali za mednarodno priznanje, na drugi strani), pri čemer so zahodne sile (zlasti Velika Britanija) poskušale problem razrešiti na osnovi delitve interesnih sfer (v jugoslovanskem primeru po načelu "fifty-fifty"; ob koncu druge svetovne vojne se je zaradi odpora na vsem slovenskem (in hrvaškem) etničnem ozemlju, ne glede na predvojne meje, odprla možnost revizije zahodne meje (Julijska Krajina, Trst, Koroška),² kar je privedlo do zaostritve odnosov z zavezniki (tržaška kriza); obstajala je velika nevarnost spopada med zahodnimi zavezniki in Sovjetsko zvezo, v katerega bi bila vpletena tudi Jugoslavija, kjer bi lahko prišlo do nadaljevanja državljanske vojne.

Slovenija (kjer so zadnji vojaški spopadi potekali še sredi maja 1945, teden dni po nemški kapitulaciji) je vojno je končala kot del jugoslovanskega odporiškega gibanja in s tem kot del protifašistične koalicije; to ji je omogočilo priključitev Primorske (eno tretjino nacionalnega ozemlja), ne pa tudi združitve vsega etničnega teritorija; v Jugoslaviji je - v skladu s Titovo politiko bratstva in enotnosti, ki je temeljila na izrecnem priznanju vseh jugoslovanskih narodov in na pravici do samoodločbe - formalno dosegla federativen status, dejansko pa je zaradi prej navedenih razlogov prišlo do centralizacije na vseh področjih (vključno z ukinitvijo slovenske partizanske vojske, ki je bila vključena v JA); izvedeni so bili revolucionarni ukrepi (nacionalizacija, agrarna reforma), izveden obračun z nasprotniki (ta del dogajanja se do osemdesetih let ni omenjal oz. se je prikazoval omejeno in enostransko), uveden t.i. sistem ljudske demokracije in administrativnega socializma.

Po Titovi smrti leta 1980 je postopoma prišlo do bistveno drugačnega vrednotenja zgodovinskega dogajanja. Dogajanje je mogoče do določene mere primerjati z odnosom Francozov do druge svetovne vojne in do Vichyja, kot ga je opisal Henry Rousso,³ le da se je v Jugoslaviji problem odprl več kot dve desetletji

¹ Državljska vojna večinoma ni bila interpretirana v ideološkem smislu (kot boj za oblast med dvema nasprotujočima si taboroma, revolucionarnim in kontrarevolucionarnim) pač pa kot boj med narodnoosvobodilnimi silami in kolaboranti oz. narodnimi izdajalci. V Sloveniji je bil obstoj državljanske vojne sploh zanikan, šele sredi osemdesetih let je bil v historiografijo uvedena definicija, da je šlo za elemente državljanske vojne, ki je bila časovno (od leta 1942 dalje) in geografsko omejena (na t.i. Ljubljansko pokrajino, to je na italijansko okupacijsko cono). V vojaškem smislu je sicer vedno šlo za kombiniran boj kvislinskih in italijanskih oz. nemških enot proti partizanom, "čista" državljanska vojna pa je dejansko potekala zgolj jeseni 1943, po kapitulaciji Italije, ko so se spopadale prejšnje enote Milizie volontarie anticomuniste in maloštevilnih četnikov s partizani. Milizia volontaria anticomunista (Prostovoljna protikomunistična milica) imenovana tudi vaške straže, je pod pokroviteljstvom italijanskih okupatorjev nastala spomladi 1942 in naj bi varovala posamezna ozemlja pred nasiljem partizanov.

² Revizija zahodnih mej je bila tudi cilj emigrantske vlade, ki je s strani Velike Britanije tudi dobivala (precej neobvezujoče) izjave o podpori.

³ Rousso: *Le syndrom de Vichy*. Seuil, Paris 1990.

kasneje.⁴ Zaradi prejšnjega prikrivanja, ideološke kontrole in izrabe zgodovinskih tem za politične in mednacionalne boje pa je bil toliko silovitejši. Kritika se je najprej izražala prek literarnih del, pri čemer so sodelovali tako najbolj znani jugoslovanski pisci (npr. Dobrica Ćosić), kot taki, ki so si ime z obravnavo vojnega in povojnega dogajanja šele ustvarili.⁵ Problemi, povezani z obravnavo skupne preteklosti jugoslovanskih narodov so se nato preselili takorekoč v čisto politiko. Politične elite v posameznih republikah so prek vrednotenja preteklosti poskušale utrditi svojo pozicijo in svojo vizijo preureditve jugoslovanske družbe. Vse, kar je bilo povezano z vrednotenjem preteklosti - umetniška dela, spomini, feljtonistika ali "prava" zgodovinopisna dela, je postalo predmet polemik, zaradi česar se je meja med strokovnim zgodovinopisjem in bolj poljudnimi žanri zabrisala, zgodovinopisna stroka pa se je vedno bolj politizirala in zapirala v republiške meje. "Kadar se cela zgodovina hoče napisati z določenih, medsebojno nasprotnih pozicij, to postane del politične borbe v Jugoslaviji," je leta 1985 zapisal dr. Dušan Bilandžić.⁶ Osemdeseta leta v Jugoslaviji so bila boj za interpretacijo preteklosti ("videli bomo, kaj se bo zgodilo v preteklosti" je tedaj zapisal srbski novinar Aleksandar Tijanić). Toliko knjig, strokovnih razprav, publicističnih del, časopisnih člankov, okroglih miz, radijskih, televizijskih in drugih debat z zgodovinopisno vsebino ni izšlo oz. ni bilo v nobenem desetletju prej, morda pa ne celo v vseh skupaj.⁷ V tej ihti je bila prihodnost dejansko pozabljena in ni presenetljivo, da nihče od jugoslovanskih zgodovinarjev ni napovedal razpada Jugoslavije.

Krivulja obravnave zgodovinskih tem se je začela vzpenjati leto ali dve po Titovi smrti. Pred tem je še vladalo nekakšno pietetno zatišje, zbiranje sil, potem pa se je kar usulo in "zgodovinopisna nevihta" se je sprevrgla v vztrajen in nepretrgan dež, ki je ponehal šele v začetku devetdesetih.⁸ Najbolj intenzivne so bile polemike od srede osemdesetih let do leta 1988, ko se je oblikoval odnos posameznih narodov do bodočnosti Jugoslavije in so nastajali nacionalni programi (1986 Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti, leta 1987 slovenski nacionalni program, objavljen v Novi reviji).

Tako kot so se trgale komunikacije na politični ravni, so se trgale tudi med jugoslovanskimi zgodovinarji in so bile konec osemdesetih let (razen redkih osebnih vezi) tako rekoč prekinjene. Vsaj od leta 1988 dalje je bila misel na organizacijo kakšnega pomembnejšega vsejugoslovanskega srečanja popolna utopija. Tudi Zveza zgodovinarjev Jugoslavije je po zadnjem skupnem kongresu v

⁴ O možnosti oz. nemožnosti primerjave med Francijo in Slovenijo glej: Božo Repe: Francija med drugo svetovno vojno: vprašanje kolaboracije, odpora in epuracije ter možne primerjave s Slovenijo. Borec, št. 561-562-563, 1988, str. 5-92.

⁵ Sam se v prispevku omejujem predvsem na del zgodovinopisne obravnave. Obširneje sem problem obravnaval v članku: Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala, Zgodovina za vse, 1996, št. 1, str. 69-78.

⁶ Dušan Bilandžić: Predrasude povijesti. Vjesnik, 9. 11. 1985, str. 6.

⁷ Celovitega pregleda nad vso jugoslovansko časopisno in drugo historiografsko produkcijo, ki gre v osemdesetih letih v stotine člankov, si zaradi pomanjkljive bibliografije in razpada države ni mogoče ustvariti. Sam sem pri pisanju pričujočega prispevka upošteval približno 150 časopisnih in revijalnih člankov (dostopnih v Sloveniji) o tistih temah, ki so bile najbolj v ospredju polemik.

⁸ Po izračunu Dušana Bilandžića je bilo v Jugoslaviji na temo druge svetovne vojne med leti 1979 in 1982 426 posvetov zgodovinarjev in udeležencev narodnoosvobodilne vojne (Dušan Bilandžić: Jugoslavija poslije Tita 1980-1985, Zagreb 1986, str. 200). Sredi osemdesetih let je ta intenzivnost še narasla, v drugi polovici pa postopoma zamrla oz. se omejila na posamezne republike.

Prištini (1987) potihem zamrla. Zadnje večje skupno dejanje, v katerem so sodelovali tudi zgodovinarji, je bila nova verzija Enciklopedije Jugoslavije, ki pa zaradi razpada države ni bila izdana do konca. V zadnjem natisnjenem zvezku je bil na novo ovrednoten nastanek države leta 1918 in njen kasnejši razvoj. Kljub številnim kritičnim pripombam so novo verzijo zgodovinske intepretacije sprejele vse republiške redakcije, vendar je knjiga zaradi razpada države obležala v skladišču založbe v Zagrebu. Že leta 1987 pa je dokončno propadel poskus, da bi izdali Zgodovino Jugoslavije; dva zvezka o obdobjih do 18. stoletja sta namreč izšla že v šestdesetih letih, za nadaljevanje pa jugoslovanski zgodovinarji niso zmogli dovolj enotnosti.

Prevrednotenje vojnega dogajanja in prvih nekaj let po vojni je sicer sodilo v kontekst širšega obračuna s preteklostjo in ga je treba ocenjevati tudi v luči razpadanja Jugoslavije. Zato je bilo spornih tem ogromno, bile so zelo raznovrstne, zajemale pa so različna zgodovinska obdobja (vendar s poudarkom na novejši zgodovini). Jasno prepoznavni sta bili dve "ciljni" točki polemik.⁹ Prvo - vprašanje (socialistične) družbene ureditve - je bilo problematizirano skozi kritiko revolucije. Drugo - vprašanje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji - je bilo problematizirano skozi kritiko jugoslovanskega (kon)federalizma. Oboje pa je bilo neposredno povezano z obdobjem druge svetovne vojne, vlogo komunistične partije v njej in koncipiranjem t.i. avnojske Jugoslavije.

V začetni fazi konfliktov je postal "objekt" obravnave zlasti Josip Broz-Tito, ki je bil kot vodja narodnoosvobodilnega gibanja in revolucije tudi glavni kreator povojne jugoslovanske ureditve in s tem simbol obeh spornih točk. Rušenje Titovega mita je začel njegov uradni biograf Vladimir Dedijer, ki je v drugi biografski knjigi o Titu (prva je izšla leta 1953) z naslovom *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza -Tita* (Zagreb, Rijeka 1981) objavil mešanico dokumentov, spominov in tudi nepreverjenih zgodb, ki so zadevale tako Titovo zasebno življenje kot vprašanja revolucionarnih ukrepov in mednacionalnih odnosov.¹⁰ Dedijer (ki mu je bolj kot za takšen ali drugačen politični koncept šlo za lastno promocijo) v tej knjigi še ni konsistentno načeval obeh spornih vprašanj (je pa to storil v nekaterih kasnejših), pa tudi v ocenjevanju Tita ni šel tako daleč, kot nekateri drugi pisci, ki so Tita preprosto proglasili za "poslušnega špijona Kominterne".

Knjiga, ki je dejansko načela ideološko strukturo oblasti v Jugoslaviji, je bila delo beograjskih sociologov Vojislava Koštunice in Koste Čavoškega *Stranački pluralizam ili monizam* (Beograd 1983), v katerem sta avtorja opisala povojni

⁹ Med konkretnimi temami, ki so v zvezi z drugo svetovno vojno povzročale razhajanja, so bile odločitve drugega zasedanja AVNOJ-a novembra 1943 v Jajcu in ustanovitev federalne države, t.i. bujanska konferenca konec leta 1943 (na kateri so se albanski delegati izrekli za priključitev Kosova in Metohije k Albaniji); vprašanje smisla oborožene vstaje, državljanska vojna (zlasti močan je bil pritisk po rehabilitaciji četnikov), iz zgodovine neposredno po drugi svetovni vojni (vendar še v povezavi z njo) pa obračun z nasprotniki (poboj vrnjenih kvislinških enot), prevzem oblasti s strani komunistične partije skozi t.i. sistem ljudske demokracije in izvedba revolucionarnih ukrepov, odnos med Jugoslavijo in SZ in z njim povezana stalinistična narava jugoslovanskih oblasti ter spor z Informbirojem.

¹⁰ Kritični zapisi o Titu so oblasti spodbudili, da so sprejele zakon o zaščiti imena in dela Josipa Broza-Tita, ustanovljen je bil tudi poseben odbor, ki naj bi se ukvarjal s tem (podobno tudi z zaščito drugih mrtvih revolucionarjev). Slovenski zgodovinar dr. Dušan Biber je nato ironično predlagal, naj bi ustanovili kar odbor za zaščito revolucije.

prevzem oblasti s strani komunistične partije, pri čemer sta upoštevala zlasti srbsko videnje problema.¹¹

Drugo vprašanje, to je problem ureditve mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, se je odprlo ob objavi dveh knjig Veselina Djuretića *Saveznici i jugoslovenska ratna drama* (Beograd 1985). Knjiga (ki je bila proglašena za "prvorazredno historiografsko provokacijo") je sicer nameravala rehabilitirati četništvo. Djuretić je v njej problematiziral tudi vprašanje revolucije in državljanske vojne. Del knjige pa je bil namenjen tudi dokazovanju, da drugo zasedanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (Avnoja) 29. novembra 1943 v Jajcu ni ustrezno rešilo srbskega vprašanja. Z napačnim tolmačenjem teh sklepov naj bi se po piščevem mnenju kasneje začel tudi proces dezintegracije Jugoslavije. Seveda ni bilo naključje, da je bila ob svečani promociji Djuretićeve knjige v srbski Akademiji znanosti in umetnosti prvič omenjena tudi zahteva po t.i. tretji Jugoslaviji (po vrnitvi na nekdanjo centralistično ureditev).¹²

Medtem ko je pri kritiki (in obrambi) revolucije v vseh sredinah obstajalo določeno sozvočje tako rekoč do konca osemdesetih let, pa so se sredi osemdesetih let nasprotujoče si pozicije nacionalnih historiografij že popolnoma izkristalizirale. Sredi osemdesetih let so izšla tri historiografska dela, ki so zbudila veliko pozornosti in so bila v različnih sredinah dočakana zelo različno, pač v znamenju gesla "kakršno koli izjavo daste danes, bodisi o zgodovini, bodisi o čemerkoli, vnaprej veste, da bo vaša sodba v nekaterih sredinah dočakana z aplavzom, v drugih pa na nož."¹³ Šlo je za knjige Dušana Bilandžića *Istorija SFRJ* (Zagreb 1985), Janka Pleterskega *Nacije, Jugoslavija, revolucija* (Beograd 1985) in Branka Petranovića ter Momčila Zečevića *Jugoslavija 1918-1984* (Beograd 1985). Bilandžić je bil obtožen, da Srbom pripisuje težnje po redefiniranju Jugoslavije, Petranović in Zečević, da sta z izborom in krajšavami dokumentov poskušala prikazati srbski pogled na nastanek in razvoj Jugoslavije, Pleterski pa je bil kritiziran zaradi teze o "mnogonacionalni revoluciji" (vsak posamezen narod v Jugoslaviji je med vojno pod vodstvom delavskega razreda kot vodilne politične sile izbojeval temeljno politično bitko sam, na svoji način, s svojimi močmi in svojimi specifičnimi problemi). Tej tezi se je ostro uprl Petranović, zaradi česar je med obema zgodovinarjema prišlo do polemik; prvič sta sicer polemizirala že dve leti prej, 1983 ob izidu Petranovićeve knjige *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji*. V polemiko s Petranovićem se je najprej na okrogli mizi v beograjskem Inštitutu za sodobno zgodovino nato pa tudi v časopisih konec leta 1985 spustil tudi dr.

¹¹ "Meščanska" interpretacija odnosov v Kraljevini Jugoslaviji ter vrednotenje narodnoosvobodilnega boja in revolucije se je sicer v posameznih delih pojavila že v sedemdesetih letih (prej je bila značilna le za pisanje emigrantskih piscev, katerih dela so ilegalno prihajala v Jugoslavijo). Meščanski pisci so v svojem pisanju negirali "plemenite" cilje revolucije, predstavljali narodnoosvobodilni boj kot državljansko vojno, dejavnost KPJ pa kot slepo poslušnost Kominterni in boj za oblast. Ta boj naj bi KPJ (označena za stalinistično partijo) dobila le zaradi spleta okoliščin in "makiavelizma", z izvedbo revolucije pa naj bi v jugoslovansko družbo vrnila absolutizem 18. stoletja (to tezo je razvijal npr. Ljubomir Tadić v knjigi *Tradicija i revolucija*, ki je izšla v začetku sedemdesetih let). Pomemben element tovrstnega pisanja je bila tudi rehabilitacija kvizlinških in kontarevolucionarnih sil. To pisanje je imelo določen vpliv tudi na marksistično zgodovinopisje, saj je le-to vsaj deloma načelo nekatere problematične teme (npr. poboj kvizlingov po drugi svetovni vojni ali t.i. "leva gibanja" (obračun z domnevnimi razrednimi nasprotniki) v Črni gori leta 1942, pa tudi drugod.

¹² Dr. Zlatko Čepo: Opake besjede gospoda akademika. *Danas*, 14. 10. 1986, str. 25-28.

¹³ Dušan Bilandžić: Predrasude povijesti. *Vjesnik*, 9. 11. 1985, str. 6.

Dušan Biber. Biber (sicer oster kritik poskusov rehabilitacije četništva in velikosrbstva) je nasprotoval Petranovićevi tezi, da so bili četniki tudi antifašisti.¹⁴

Ključen pa ni bil "slovensko - srbski" historiografski spor, ki je služil bolj za ogrevanje.¹⁵ Ključen je postajal hrvaško - srbski spor, ki je z občasnimi izbruhi v prvi polovici osemdesetih let tlel že dlje časa, čeprav največkrat zavil v ideološke konflikte. Srbski in črnogorski zgodovinarji (npr. Velimir Terzić v knjigi *Slom kraljevine Jugoslavije*) so lansirali tezo, da je hrvaški narod leta 1941 izdal Jugoslavijo (tej tezi je javno nasprotoval hrvaški zgodovinar dr. Ljubo Boban). Na osnovi takih tez je del zgodovinarjev zahteval, da zgodovinopisje razišče in dokaže "obstojanje kontinuitete med nacionalističnimi in separatističnimi gibanji in organizacijami, ki so si prizadevale razbijati Jugoslavijo med svetovnjima vojnoma, in današnjimi nacionalizmi."¹⁶

V nekaterih drugih delih¹⁷ je bila postavljena teza o genocidnosti Hrvatov, ki da izvira še iz 16. in 17. stoletja, ne pa "samo" iz časov Paveličeve NDH. To je pomenilo stopnjevanje historiografske vojne med hrvaškimi in srbskimi zgodovinarji (vsak je pisal seveda v svojih revijah in časopisih) vse do začetka prave vojne in še čez.¹⁸

"Spustitev psa z verige", kot je navzkrižno obstreljevanje z zgodovinopisnimi temami označil slovenski zgodovinar dr. Tone Ferenc, je bilo za politiko dvorezno. Po eni strani ji je ustrezalo (in ga je - zlasti v medrepubliških sporih - spodbujala), po drugi strani ji je zrastle čez glavo, saj je načenjalo njeno legitimnost, utemeljevano v revoluciji. Zato je poskušala zgodovinarje - komuniste nekako pripraviti do tega, da bi "psa začeli loviti." Ker pa so bili tudi marksistični zgodovinarji različnih nacionalnosti in kljub članstvu v ZKJ tudi različnih političnih in ideoloških prepričanj, ne nazadnje pa med sabo tudi sprti, je bil to precej jalov posel. Proti koncu osemdesetih let politika discipliniranja ni več imela moči niti na simbolni ravni. Boj za interpretacijo preteklosti se je nadaljeval v posameznih republikah.

V Sloveniji je - podobno kot drugod po Jugoslaviji že v osemdesetih letih - prišlo do obravnave prej zatajevanih ali enostransko obdelanih tem ali vsaj do načrtov, da bi jih obdelali.¹⁹ Ta obravnava je segala od ideološko-propagandnega stigmatiziranja narodnoosvobodilnega boja do resnih znanstvenih obravnav. V ospredju obravnave so bile zlasti teme kot je monopolizacija odporniškega gibanja (Osvobodilne fronte) s strani komunistične partije, usmrtnitve kolaboracionistov in

¹⁴ Mirko Arsić: Ambicije in interesi, Komunist, Ljubljana, 27. 12. 1995 in drugi članki.

¹⁵ Tudi slovensko - srbski spor sicer ni bil nepomemben, še zlasti, ker so ga v Srbiji povezovali s slovensko podporo Albancem. V Sloveniji je v osemdesetih letih izšlo nekaj knjig o Kosovu in Albancih, ki so bile za srbske zgodovinarje, še bolj pa politike, sporne.

¹⁶ Agonija učiteljice življenja (pogovor s prof. dr. Miomirjem Dašićem, predsednikom Zveze zgodovinarjev Jugoslavije), objavljen v beograjski reviji Duga, ponatis v Naši razgledi, 21. 11. 1986, str. 651.

¹⁷ Npr. Vasilije Krestić: O genezi genocida nad Srbima. Književne novine, Beograd, 15. 9. 1986.

¹⁸ Polemike so sicer sprožale nekatere druge teme že prej, npr. o hrvaškem komunističnem voditelju Andriji Hebrangu (uradno naj bi po vojni v zaporu naredil samomor, dejansko so ga verjetno ubili), ki so mu dokazovali sodelovanje z ustaši ter nacionalistično in separatistično naravnost (kar naj bi bila sicer značilnost hrvaških komunistov med vojno). Že od konca šestdesetih let je bilo sporno število pobitih Srbov v ustaškem koncentracijskem taborišču Jasenovac (zaradi dokazovanja o manjši številki od uradne je bil tedaj napadan dr. Franjo Tušman, v osemdesetih letih pa je dr. Ljubo Boban o številu pobitih polemiziral z dr. Rastislavom Petrovićem).

¹⁹ Eden takih je bil npr. načrt za objavo dokumentov o narodnem izdajstvu in kolaboraciji oz. kontrarevoluciji, ki pa potem ni bil realiziran.

protikomunistov med vojno, izvajanje t.i. druge faze revolucije (obračunavanje s 'kulaki' in drugimi razrednimi nasprotniki na osvobojenem ozemlju), vprašanje, kdo je začel državljansko vojno, še posebej pa poboj vrnjenih domobrancev ob koncu vojne. O pobojih je pisala emigrantska literatura, posamezni zgodovinarji so ga omenjali tudi v Jugoslaviji (npr. Dušan Biber v feljtonu v zagrebškem Vjesniku u srijedu 17. in 24. oktobra 1973). Na velik odmev v javnosti in ostro reakcijo slovenskih politikov pa je naletel šele intervju pisatelja in med vojno enega od nekomunističnih voditeljev Osvobodilne fronte Edvarda Kocbeka v tržaški reviji Zaliv leta 1975, v katerem je govoril tudi o pobojih domobrancev in se zavzel za narodno spravo.²⁰ V sedemdesetih letih so se sicer umirili odnosi med katoliško cerkvijo in državo (cerkev so oblasti šteje za glavno zagovornico kolaboracije in do začetka šestdesetih let tudi za najnevarnejšo opozicijo), kar se je izrazilo tudi v izjavi ljubljanskega nadškofa dr. Pogačnika leta 1977. V izjavi je nadškof v zvezi z medvojnimi dogajanjem med drugim dejal, da v imenu katoličanov "odpuščamo vse, kar nas je po človeški krivdi hudega zadelo. Vse, kar se je v imenu krščanske vere krivic zgodilo, obsojamo..."²¹ Leta 1984 so se polemike znova razvzele zaradi spisa *Krivda in greh*, v katerem je sociologinja Spomenka Hribar za domobrance zapisala, da so se tudi oni borili za domovino in se zavzela za narodno spravo. Predlagala je tudi, naj bi kot simbol sprave v Ljubljani postavili obelisk.²² Njene teze so v osrednjem časopisu Delo kritizirali, še preden so bile objavljene, ostro je potem nanje reagiral del vodstva Zveze komunistov in Zveze borcev, spis pa je lahko izšel šele nekaj let kasneje. V stroko je (tudi zaradi pomanjkanja dokumentov) obravnava usode domobrancev prodirala počasi. Na četrti (in zadnji) okrogli mizi britanskih in slovenskih zgodovinarjev leta 1985 je potekala razprava o njihovi izročitvi,²³ sicer pa je bila to do začetka devetdesetih let predvsem tema časopisnih zapisov in publicistike.

Vprašanje sprave je postalo aktualno po spremembi oblasti spomladi leta 1990. Pred zamenjavo je izjavo v zvezi s spravo dalo Predsedstvo Republike Slovenije, temu pa je nato sledila tudi slovenska škofovska konferenca. Predsedstvo republike je svoja stališča objavilo v posebnem pismu 5. marca 1990. Zavzelo se je za "državlansko umiritev". V pismu je bilo izraženo stališče, da je med drugo svetovno vojno, predvsem v Ljubljanski pokrajini, boj Osvobodilne fronte naletel na nasprotovanje dela državljanov in da so se ti iz različnih razlogov (ideološki in politični razlogi, napake osvobodilnega gibanja) obrnili proti osvobodilnemu gibanju ter se pri tem povezali z okupatorjem. Predsedstvo se je zavzelo za preučitev odgovornosti državnih organov za storjene krivice in za spravo, ki naj je stranke ne bi izkoriščale v politične namene. Izjava je bila predložena v izvedbo skupščini, vendar ta v času pred zamenjavo oblasti nanjo ni reagirala. Škofovska konferenca, ki jo je vodil spravljeni škof dr. Alojzij Šuštar, je 13. marca spravo z mrtvimi

²⁰ Edvard Kocbek - pričevalec našega časa (intervju Borisa Pahorja z Edvardom Kocbekom). V: Zaliv, Trst, 1976, ponatis: Naši razgledi, 9. 5. 1975.

²¹ Iz pridige ljubljanskega nadškofa in metropolita Jožefa Pogačnika, na veliki četrtek, 7. aprila 1977. France M. Dolinar, Resnici na ljubo (dalje Resnici na ljubo) : Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih, Družina, Ljubljana 1988, str. 24. Obžalovanje zaradi napak, ki so jih med vojno zagrešili "nekateri duhovniki in nekateri katoličani" je v izjavi predsedniku povojne slovenske vlade če julija 1945 izrekel tudi tedanji vikar ljubljanske škofije in kasnejši škof Anton Vovk (glej nav. d. str. 19).

²² Spomenka Hribar: *Krivda in greh*. Maribor 1990.

²³ Konec druge svetovne vojne v Sloveniji (uredil Dušan Biber), Borec, 1986, št. 12.

označila kot spoštljivo priznanje dostojnega spomina na vse mrtve, ne glede na to, kako in zaradi kakšnega prepričanja so izgubili življenje, zavzela se je za ureditev grobov in presojo dogodkov v času druge svetovne vojne in po njej v okviru tedanjega časa in tedanjih razmer ter ob čim jasnejšem ugotavljanju vzročnih povezav. Po mnenju škofov bi se morali tudi odpovedati vsaki želji po obračunavanju.²⁴ Izjava je sicer odstopala od ostrega protikomunističnega tona v verskem tisku in nastopih večine cerkvenih ideologov.

V govoru ob konstituiranju večstrankarske skupščine 9. maja 1990 je njen prvi predsednik France Bučar dejanje označil za konec državljanske vojne, ki je Slovence lomila in hromila skoraj pol stoletja.²⁵ Še pred volitvami je Stranka demokratične preнове (naslednica Zveze komunistov) obsodila t.i. dolomitsko izjavo, s katero si je komunistična partija leta 1943 uzurpirala oblast v Osvobodilni fronti in izničila njeno koalicijsko organiziranost. Ustanovljena je bila organizacija domobranskih veteranov z imenom Nova slovenska zaveza (po istoimenski politični zvezi, ki je v Sloveniji nastala leta 1942 na pobudo Draže Mihailovića). Ta si je prizadevala za uveljavitev domobranske resnice, s pomočjo cerkve je postavljala spominske plošče domobrancem in poskušala ugotoviti število pobitih. Nova slovenska zaveza je zagovarjala stališče, da je bila med vojno komunistična nevarnost večja od okupacije in da je bil zato oborožen odpor na strani okupatorjev proti odporniškemu gibanju legitim.

Po prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 in zamenjavi oblasti je prišlo do simbolične spravne slovesnosti na enem od krajev, kjer so bili pobiti domobranci (Kočevski Rog). V spravi slovesnosti sta sodelovala predsednik države in nadškof katoliške cerkve.²⁶ Spravna slovesnost - razen na simbolni ravni - na ideološka razhajanja in poglede na drugo svetovno vojno ni bistveno vplivala. V parlamentu je bila ustanovljena komisija (najprej poizvedovalna, nato po osamosvojitvi nova, preiskovalna), ki na bi povojne poboje in pravno dvomljive procese celovito preučila, vendar svojega dela ni končala.²⁷

Ker pa je bil to tudi čas boja za osamosvojitve in so bili v ospredju nacionalni interesi, je kazalo, da bodo ideološka nasprotja v zvezi z vrednotenjem druge svetovne vojne in njenimi posledicami po vojni, potisnjena v ozadje. Kljub temu pa je bilo nekaj manjših ekscesov, povezanih s preteklostjo, bodisi pri bolj zagretilih lokalnih oblastnikih, bodisi pri posameznikih. Ponekod je prišlo do odstranjevanja

²⁴ Slovenska škofovska konferenca: Izjava o narodni spravi, 13. marec 1990. Resnici na ljubo, str. 31.

²⁵ France Bučar: Prehod čez rdeče morje. Ljubljana 1993, str. 11.

²⁶ Katoliška cerkev je med vojno ravnala v različnih okupacijskih območjih različno (v nekaterih so duhovniki podpirali partizansko gibanje) v t.i. Ljubljanski pokrajini (italijanskem okupacijskem območju) pa se je zaradi kolaboracije in nasprotovanja odporniškemu gibanju (ki ga je enačila s komunistom) možno izpostavila.

²⁷ Preiskovalna komisija o raziskovanju povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih tovrstnih nepravilnostih je bila ustanovljena 5. julija 1993 in je o svojem delu izdala prehodno poročilo v dveh delih (Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije št. 38, 4. 10. 1996 in Poročevalec št. 42, 17. 10. 1996). Komisija si glede dela poročila in sklepov ni bila enotna. Strinjala se je v obsodbi množičnih pobojev in v tem, da pravno in moralno odgovornost zanje nosi prejšnja državna oblast, ter izrazila obžalovanje zaradi pobojev. "Poudarila" pa je tudi zgodovinsko vlogo narodnoosvobodilnega gibanja za osvoboditev in graditev slovenske državnosti. Manjšinski del komisije pa je poleg tega ocenjeval, da pravno in moralno odgovornost za izvršene poboje nosi vodstvo komunistične partije in zahteval, da sodne oblasti zločine kategorizirajo in kazensko in pravno ukrepajo proti domnevnim storilcem.

posameznih spomenikov (zlasti Titovih) in drugih simbolov, povezanih z drugo svetovno vojno in revolucijo. Na splošno pa je prehod potekal na visoki kulturni ravni, še vedno pa potekajo polemike v zvezi s spomenikoma dveh najpomembnejših komunistov in voditeljev narodnoosvobodilnega boja (Borisa Kidriča in Edvarda Kardelja), ki stojita na vidnih mestih v centru Ljubljane. Do politične delitve je prišlo ob določanju novih praznovanj leta 1990, vendar je zaradi tesnega razmerja sil v parlamentu prišlo do kompromisa, po katerem se je v spomin na odpor ohranil 27. april (dan ustanovitve Osvobodilne fronte). Bil pa je preimenovan v Dan odpora proti okupatorju. Ob praznovanjih je del političnega spektra to praznovanje bojkotiral (to počne tudi danes), večkrat je v parlamentu prišlo do neuspešnih poskusov, da bi praznik ukinili, ostre polemike pa je leta 1995 izzvalo tudi obeleževanje zmage nad fašizmom oziroma konca druge svetovne vojne.

Po relativno mirnem stanju v prehodnem času osamosvajanja se je boj za interpretacijo preteklosti znova razplamtel. Novi predsednik parlamenta Herman Rigelnik, manager pragmatičnega duha, je sredi devetdesetih let slovenske zgodovinarje zaprosil, naj pripravijo znanstveno poročilo o novejši zgodovini Slovencev. Besedilo naj bi bilo zgodovinopisna podlaga za opredeljevanje državnega zbora do nekaterih odprtih vprašanj bližnje preteklosti.²⁸ Skupina dvanajstih zgodovinarjev različnih generacij je nato pripravila poročilo na 111 straneh, ki je naletelo na različne odmeve, na odločitve politikov pa ni imelo večjega vpliva.

Sredi devetdesetih let so se začela tudi prizadevanja katoliške cerkve za rehabilitacijo medvojnega škofa ljubljanske škofije dr. Gregorija Rožmana, ki je bil po vojni v odsotnosti obsojen zaradi kolaboracije in narodnega izdajstva. Ta prizadevanja je močno podpiral tudi državni tožilec Anton Drobnič, sicer nekdanji domobranec. Drobnič je najprej naročil zgodovinsko študijo o Rožmanu, ki naj bi pokazala na neupravičenost obsodbe,²⁹ predlagal pa je tudi revizijo procesa. O zahtevi sodišče po pritožbi še ni dokončno odločilo. Tik pred iztekom mandata je tožilec zahteval razveljavitev sodbe, vendar je to zahtevo njegova naslednica umaknila. Med Rožmanovimi soobtoženci so bili tudi vodja slovenskih domobrancev general Leon Rupnik, šef politične policije med vojno dr. Lovro Hacin, emigrantski politik dr. Miha Krek, domobranski polkovnik Milko Vizjak ter nacistični zločinec Ervin Rösener (za njega sicer tožilec, ki se je skliceval na to, da je bil proces nezakonit, ni zahteval razveljavitve sodbe, vendar bi bil v primeru ugotovitve sodišča, da proces ni bil legitimen, seveda prav tako oproščen).³⁰

V letih 1997 in 1998 je nastalo več osnutkov deklaracij o narodni spravi ter vrednotenju dogajanja med drugo svetovno vojno in po njej, ki so jih napisale razne stranke (med drugim tudi Združena lista socialnih demokratov, naslednica nekdanje Zveze komunistov Slovenije). Najbolj ostre, ki so jih pripravile desne stranke, so komunistično partijo obtoževale za prevzem oblasti in povojne poboje, obdobje komunističnega režima med leti 1945 in 1990 označevale za obdobje

²⁸ Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1995: znanstveno poročilo. Ljubljana 1995, uvodno pojasnilo.

²⁹ Študiji, ki sta izšli v knjigi Rožmanov proces (Ljubljana 1996), sta ločeno napisala dr. Tamara Griesser Pečar in dr. France M. Dolinar. Pečarjeva se je postavila v izrazito obrambno vlogo, medtem ko je bil Dolinar previdnejši in je Rožmana obravnaval bolj problematizirano.

³⁰ Delo, 18. 11. 1998, str. 4; Predlog državnega tožilstva okrožnemu sodišču v Ljubljani.

totalitarizma, režim pa za zločinski.³¹ Desne stranke, zlasti socialdemokratska, so tudi zahtevale sprejem lustracijske zakonodaje po češkem vzoru. Prizadevanja, da bi razne deklaracije uskladili v eno, ki bi bila sprejemljiva za vse stranke in bi jo nato sprejel parlament ter tako na politični ravni določil "resnico" o medvojnem in povojnem dogajanju, niso uspela.

Zgodovinopisje zahtevi po reviziji zgodovine, ki je izhajala predvsem iz političnih in ideoloških zahtev ob zamenjavi oblasti, zaradi več razlogov večinoma ni sledilo. Že v osemdesetih letih se je uveljavila nova, mlada in neobremenjena generacija, ki, potem ko se je otresla enega tutorstva, ni hotela drugega, poleg tega pa je bila večina dosežkov starejše generacije vsaj v faktografskem smislu solidna (res pa so obstajale manj raziskane in neraziskane teme). Nastala je vrsta monografskih študij, ni pa še (razen na ravni kronik in učbenikov) na novo napisana zgodovina Slovencev med drugo svetovno vojno oz. v 20. stoletju sploh, čeprav tako delo nastaja na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Z jugoslovansko zgodovino v širšem kontekstu se v Sloveniji po razpadu države ne ukvarja skoraj nihče.³²

Od obsežnejših projektov je občasnih kritik in polemik deležna Enciklopedija Slovenije, ki so jo začeli pripravljati na začetku osemdesetih let, prvi zvezek je izšel leta 1987, zadnji pa se šele pripravljajo. Gesla, ki zadevajo drugo svetovno vojno in obdobje po njej, so bila izbrana in dostikrat napisana po prejšnjem vrednostnem kriteriju, zaradi česar so posamezne teme neuravnotežene.

Tudi v zvezi z razstavo o Slovencih v dvajsetem stoletju, ki jo je pripravil Muzej novejše zgodovine v Ljubljani, so na zgodovinopisje leteli očitki, da se drži starih ideoloških dogem in da morajo namesto zgodovinarjev posel opravljati drugi. Na pobudo pisatelja Draga Jančarja, ki je razstavo kritiziral, češ da prikazuje samo "svetlo" stran preteklosti, je nastala "dopolnilna" razstava z naslovom *Temna stran meseca*.³³ Osnovno izhodišče razstave je bilo, da je od časa, ko je komunistična partija prevzela oblast, in med vojno in po njej obračunala z nasprotniki, pa do leta 1990 v Sloveniji vladal totalitarni sistem, ki se v svojem bistvu v posameznih razdobjih sploh ni razlikoval. Razstava in istoimenski zbornik,³⁴ sta izzvala polemike, ustvarjalci razstave pa so se pri svojih tezah sklicevali tudi na Črno knjigo komunizma, čeprav je v njej jugoslovanski primer prikazan zgoščeno, predvsem v širšem regionalnem kontekstu in ne obravnava celotnega povojnega obdobja. Oktobra 1999 je Muzej novejše zgodovine v Ljubljani postavil tudi razstavo o domobrancih z naslovom *Mati, Domovina, Bog* in sočasno izdal obsežen katalog.

Najnovejši poskus revizije pogleda na obdobje druge svetovne vojne je knjiga (sedaj že pokojnega) dr. Aleksandra Bajta (sicer enega najbolj znanih jugoslovanskih socialističnih ekonomistov, vodje Ekonomskega inštituta pri Pravni fakulteti v Ljubljani in svetovalca zadnjih dveh jugoslovanskih vlad). Bajt (ki je del vojne

³¹ Poročevalec državnega zbora, 23. 11. 1997 str. 35-36; Predlog deklaracije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima. Predlog sta vložila poslanca Janez Janša, predsednik Socialdemokratske stranke Slovenije in Lojze Peterle, predsednik Slovenskih krščanskih demokratov.

³² Ena od izjem je dr. Jože Pirjevec, ki je napisal knjigo *Jugoslavija 1918-1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper 1995). Knjiga je najprej izšla v italijanščini.

³³ Muzej je D. Jančarju ob njegovih kritikah ponudil možnost, da predstavi svoje videnje resnice in ekipi, ki jo je izbral, nudil strokovno pomoč, razstavo pa je financirala država.

³⁴ *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990*. Ljubljana 1998.

preživel kot član četniškega štaba v Rimu) v knjigi poskuša rehabilitirati četništvo, partizane obtožuje, da so prvi napadli četnike in začeli državljansko vojno, ki jim je bila važnejša od odpora, sam odpor pa označuje za nesmiseln, saj bi tako ali tako prišlo do zasedbe s strani Rdeče armade in do sovjetizacije (stalinizacije) Jugoslavije. Za Slovence (in Jugoslovane) bi bilo po njegovem bolje, da bi počakali osvoboditev od zunaj in se tako izognili žrtvam.³⁵ Del tiska in javnosti je Bajtovo interpretacijo pozdravil kot revizijo zgodovine, v najbolj evforičnih komentarjih so se pojavile celo teze, da zgodovinarji niti niso več potrebni, saj je končno napisana "prava" resnica. Odgovori na Bajtove teze izhajajo iz zgodovinskih dejstev, da je bil slovenski narod med okupacijo obsojen na smrt, da so Nemci začeli z množičnim izseljevanjem in prisilno mobilizacijo in da Slovenci brez odpora ne bi preživel.³⁶ Njihova povojna usoda bi bila bistveno drugačna, če ne bi bili del protifašistične koalicije (drugačen bi bil položaj v Jugoslaviji, če bi se obnovila, drugače bi se reševalo mejno vprašanje ipd., ne bi prišlo do informbirojevskega spora in jugoslovanske neuvrčenosti itd.).

Odnos ljudi do druge svetovne vojne in do odpornišva je sicer bolj pozitiven, kot ga kažejo politične in javne polemike, ki zajemajo v glavnem isti krog razpravljavcev, v največjem delu pa se izražajo skozi komentarje istih piscev in skozi pisma bralcev v časopisih in revijah.

V reprezentativni anketi slovenskega javnega mnenja, ki jo vsako leto izvaja Fakulteta za družbene vede leta 1995 pa je bila namenjena predvsem odnosu Slovencev do preteklosti (ponovljena je bila tudi leta 1998), je večina anketirancev menila, da se je Slovenski narod leta 1941 znašel v življenjski nevarnosti in da bi Slovenci kot narod izginili, če se ne bi uprli, čeprav pod vodstvom komunistov. Le manjši odstotek anketirancev se je strinjal, da je komunistična revolucija predstavljala hujšo nevarnost kot okupacija, da je upor proti okupatorju povzročil preveč žrtev in da bi bilo zato pametneje čakati na zmago zaveznikov. Vlogo komunistov med vojno je zelo pozitivno ocenjevalo 7 odstotkov anketirancev, pozitivno več kot 57 odstotkov, negativno pa 15 odstotkov. Povojne poboje pa je skoraj polovica označila kot strahoten zločin, dvajset odstotkov kot veliko politično napako, več kot 11 odstotkov za tragično, a neizogibno posledico državljanske vojne, skoraj sedem odstotkov kot razumljivo dejanje maščevanja in osem odstotkov kot kazen za izdajo lastnega naroda. Večina tudi meni, da je imelo odporniško gibanje podporo večine prebivalstva. V nasprotju s tem je domobranstvo ocenjeno negativno, prav tako pa vloga katoliške cerkve med vojno. Vlogo katoliške cerkve v vojnih letih zelo pozitivno ocenjuje manj kot dva odstotka ljudi, pozitivno 25 odstotkov, negativno več kot 42 odstotkov in zelo negativno skoraj deset odstotkov in to kljub temu, da se po interpretacijah vodstva katoliške cerkve več kot 70 odstotkov Slovencev deklarira za katoličane.³⁷

Med letoma 1995 in 1998 je sicer opazno rahlo upadanje pozitivnega vrednotenja odpora, bolj kritičen odnos do komunistične partije in večji posluš za

³⁵ Aleksander Bajt: Bermanov dosje. Ljubljana 1999.

³⁶ Najbolj tehtno in poglobljeno kritiko Bajtove knjige doslej je objavil zgodovinar dr. Janko Pleterški v Slovenski panorami 2. 12. 1999 (Janko Pleterški o "bermanovem dosjeju").

³⁷ Podatke o obeh anketah povzemam po: Slovensko javno mnenje 1998, podatkovna knjiga, Niko Toš et al. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede - Inštitut za družbene vede, Ljubljana, december 1998 in Božo Repe: Kaj Slovenci mislimo o svoji preteklosti. V: Slovenska država, družba in javnost (ur. Anton Kramberger), Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1996, str. 85-91.

domobranstvo, kar je verjetno odraz postopne zapolnitve belih lis v zgodovino-pisju, bolj pluralne obravnave, obstoja več "resnic" pa tudi politično - medijske ofenzive.

V celoti vzeto so obdobje druge svetovne vojne in njene posledice v Sloveniji še vedno aktualna politična tema, ki ljudi deli in razdvaja. Stranke jo izrabljajo za pridobivanje političnih točk, ljudje nanjo gledajo v skladu s svojim političnim in ideološkim prepričanjem (kot kaže anketa daleč najbolj na njihovo vrednotenje vpliva osebna in družinska izkušnja, šele nato pridejo učitelji, učbeniki in mediji), mlade generacije zanima vedno manj. Na Jugoslavijo, kakršna je izšla iz druge svetovne vojne in se nato postopoma reformirala v znosno obliko samoupravnega socializma, večina ljudi gleda precej pozitivno ali vsaj nevtralnno.³⁸ V zadnjem desetletju njenega obstoja je izginil prvinski strah pred Nemci in Italijani kot glavnimi slovenskimi sovražniki, na prvo mesto pa so se zaradi notranjih konfliktov povzpeli Srbi. Po osamosvojitvi se prvotni strah in sence iz preteklosti obnavljajo, predvsem zaradi italijanskih in avstrijskih pritiskov. Zaznavno je obnavljanje neofašističnih idej v sosednji Italiji in Avstriji, kar se je še posebej pokazalo po velikem volilnem uspehu Haiderja na volitvah v Avstriji leta 1999.

Vrednotenje druge svetovne vojne v kontekstu vseh velikih sprememb po letu 1990 je bilo neizogibno in se je dotaknilo tudi Slovencev, vendar lahko tvegamo oceno, da vsaj v temeljnih postavkah pri večini ni spremenilo pozitivnega vrednotenja protifašizma in odpornišva.

Božo Repe

THE PLACE OF THE SECOND WORLD WAR IN THE INTERNAL EVOLUTION OF POST WAR SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

S u m m a r y

In the paper, the author deals with a change of attitudes towards the Second World War, which emerged in Yugoslavia after the death of Josip Broz-Tito in 1980. Among the issues raised were those regarding Tito's role in the recent national history, the nature of the Chetnik movement, the conflicts between the Yugoslav nations (the civil and ethnic war) and the resulting number of victims, the birth of the second Yugoslavia, post-war executions of collaborationists and political opponents, and the role of the Communists during the National Liberation War and the revolution. The 1980s were marked by stormy polemics over the recent history and especially the Second World War. They were voiced at various rallies and round tables as well as through press and media coverage.

These polemics grew progressively nationalistic until, in the late 1980s, all institutional and many personal contacts between Yugoslav historians were broken. As a result, all joint research projects on the common history were suspended. These polemics continued within the respective republics of Yugoslavia and, after its disintegration, within the independent states which were heavily affected by the new situation.

In Slovenia, the polemics have mainly focused on the role of the Communist Party, collaboration during the National Liberation War, seizure of power after the war, execution of members of the Home Guard (Domobranci) and retaliation against political adversaries. More recently, the very purpose of the resistance movement itself has been put in question, which, arguably, only resulted in unnecessary casualties.

The question of national reconciliation between the war-time adversaries has been unresolved since the mid-1980s. The author concludes that - in the context of the momentous changes in Europe after 1990, the disintegration of Yugoslavia, and the independence and democratization of Slovenian society

³⁸ Življenje v Jugoslaviji 8% ocenjuje kot zelo dobro, skoraj 80% kot dobro, 6% kot slabo. Pretežno pozitivne izkušnje ima 34% anketirancev, tako pozitivne kot negativne 50%, pretežno negativne pa nekaj manj kot 7%.

- a reassessment of the Second World War has been inevitable. However, he ventures to conclude that despite the polemics, the majority of Slovenes continue to view positively the anti-Fascist and resistance movement of that war.

Zapisi

1.04
013:061.6
Prejeto 20. 11. 2000

UDK

Igor Zemljčič*

Prispevek k analizi objav sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino v letih 1989-1998

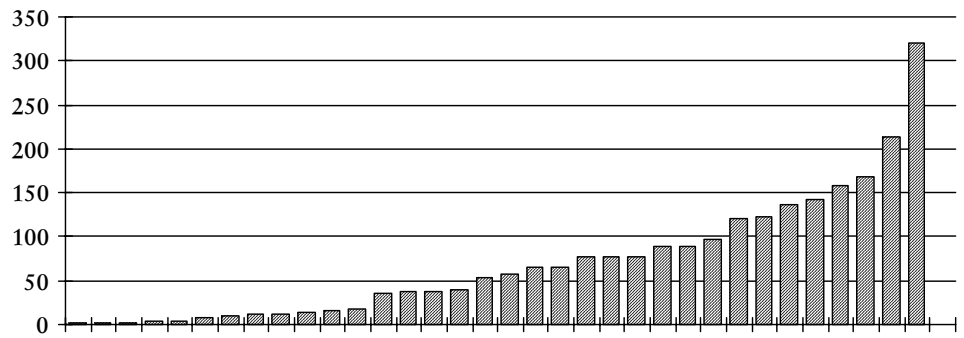
Lani je bila v Prispevkih za novejšo zgodovino objavljena desetletna bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino.¹ Ta ni le kvantitativni prikaz vseh njihovih objav ampak hkrati tudi zanimiva slika publicistične dejavnosti. Bibliografija vsebuje pregled vseh tiskanih objav zaposlenih na Inštitutu od 1. januarja 1989 do 31. decembra 1998. Za sodelavce, ki so po organizacijskih spremembah (od novembra 1992) prešli v Arhiv Republike Slovenije in za tiste, ki so se medtem zaposlili na drugih inštitucijah ali odšli v pokoj (z izjemo dr. Toneta Ferenca in dr. Milice Kacin Wohinz, ki še sodelujeta v projektih Inštituta), bibliografija vsebuje podatke le za leta, ko so bili zaposleni na Inštitutu za novejšo zgodovino.

Celotna bibliografija vsebuje 2331 bibliografskih enot, ki jih je ustvarilo 34 avtorjev. V povprečju torej 68,5 bibliografskih enot na avtorja. Daleč najbolj obsežna je bibliografija dr. Toneta Ferenca (320 bibliografskih enot), število 200 bibliografskih enot pa je presegel tudi dr. Boris Mlakar. Naj še dodam, da je več kot 100 bibliografskih enot objavilo še šest sodelavcev, vendar ta podatek ni povsem relevanten, saj bi to mejo zagotovo preseglo še več raziskovalcev, če ne bi pri nekaterih upoštevali le let, ko so bili zaposleni na Inštitutu.

Diagram 1: *Skupnega števila bibliografskih enot sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino v letih 1989-1998.*

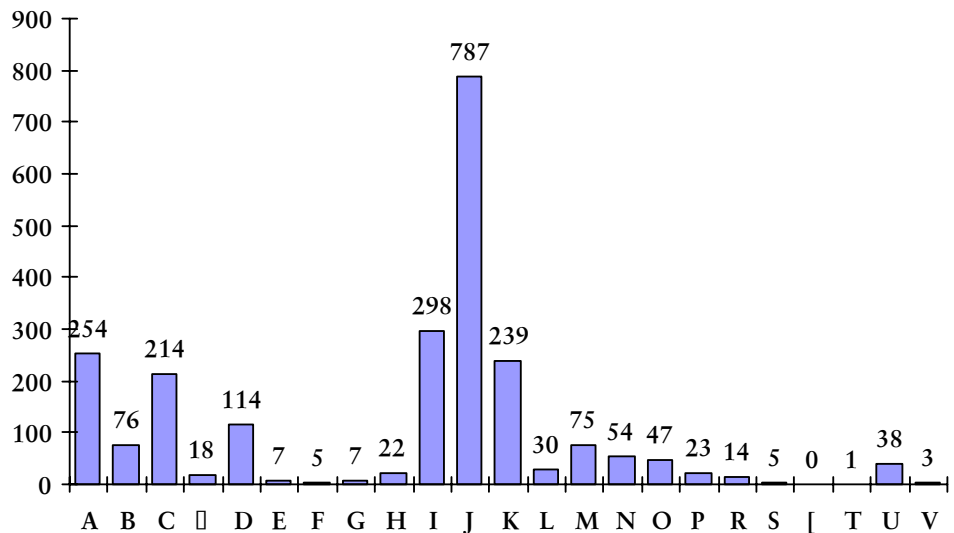
* Zgodovinar, bibliotekar, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1.

¹ Bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino 1989-1998. Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 47-263.

Bibliografske enote so urejene po *Tipologiji del za vodenje bibliografij v okviru sistema COBISS*, ki jo je pripravilo Ministrstvo za znanost in tehnologijo. Ta celoten opus posameznika deli v 23 podskupin, pač odvisno od vsebine članka. Ob tem prihaja do več nesmislov, saj tipologija še zdaleč ni pisana na kožo zgodovinopisju, kjer nekatere prispevke težko uvrstimo v katerokoli od predpisanih skupin.²

Diagram 2: Skupnega število posameznih bibliografskih enot sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino v skladu s tipologijo MZT v letih 1989-1998.

A - Izvirni znanstv. članek	B - Pregledni znanstv. članek	C - Strokovni članek
Č - Poljudni članek	D - Predavanje na znanstv. konf.	E - Predavanje na strok. konf.
F - Razširjen povz. pred. na zn. konf.	G - Povz. pred. na znanstv. konf.	H - Poglavlje v znanstv. knj.
I - Poglavlje v strokovni knjigi	J - Sestavek v enciklopediji	K - Recenzija
L - Predgovor	M - Polemika	N - Intervju
O - Drugi članki	P - Znanstvena monografija	R - Strokovna monografija
S - Učbenik	Š - Bibliografija	T - Katalog razstave
U - Urednik	V - Prevod	

² Primerjaj: Igor Zemljič: Uvodna pojasnila. Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 49-50.

Med bibliografskimi enotami inštitutskih sodelavcev vidno izstopajo enciklopedični članki (787), "nenavadno" ogromno je tudi prispevkov označenih kot "poglavje v strokovni knjigi" (298). Prvo lahko pojasnimo z dejstvom, da je v obravnavanem obdobju izšlo kar 11 zvezkov Enciklopedije Slovenije,³ visoko število objav v strokovnih monografijah pa gre na račun dveh zvezkov Slovenske kronike XX. stoletja, v katerih imajo avtorji iz Inštituta objavljenih 173 prispevkov. Na tretjem mestu so izvorni znanstveni članki (254), ki so najboljši pokazatelj znanstvene produkcije inštituta. Smiselno bi jim bilo prišteti še peto rubriko "Vabljeni predavanja na znanstveni konferenci", saj večina naših raziskovalcev deli svoje objave zgolj na **razprave**, ki predstavljajo izvirne znanstvene dosežke, ne glede na to ali so ti predstavljeni na kakšnem znanstvenem simpoziju ali zgolj objavljeni v znanstveni publikaciji, na objavo **monografskih del** ter na ostale **strokovne članke**, ki zajemajo predstavitev svojih dognanj širši javnosti. Prav strokovni članki (214 jih je bilo) so poleg različnih recenzij (239) zadnja izstopajoča kategorija v naši bibliografiji. Ob tem moram še enkrat poudariti, da stolpci prikazujejo skupno število vseh objav in da se lahko posamezne kategorije člankov od raziskovalca do raziskovalca precej razlikujejo. Še več, videti je, da prihaja do razlik v odvisnosti od "generacije", v katero sodi raziskovalec.

Za ponazoritev tega sem pripravil prikaz, podoben tistemu zgoraj, za tri raziskovalce, ki izražajo značilnosti inštitutovih raziskovalcev treh "generacij": dr. Ervin Dolenc sodi v mlajšo generacijo inštitutovih raziskovalcev (A), dr. Zdenko Čepič v srednjo generacijo (B), dr. France Kresal v skupino najstarejših sodelavcev inštituta (C).

Diagram 3: *Tipološki pregled bibliografije raziskovalca "A" 1989-1998.*

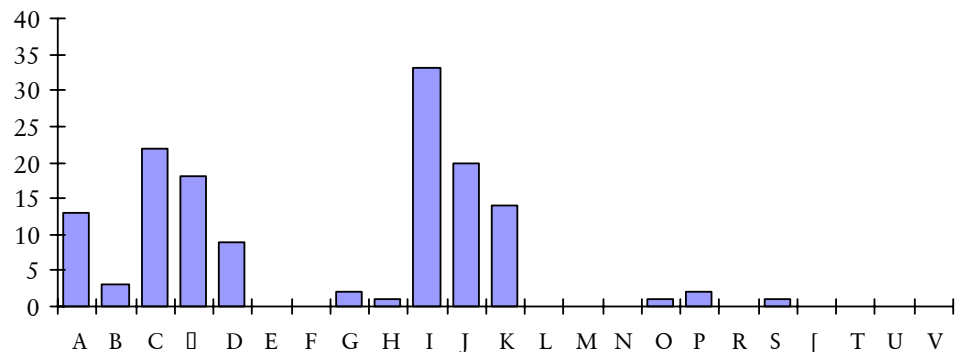

Diagram 4: *Tipološki pregled bibliografije raziskovalca "B" 1989-1998.*

³ Pri tem imam v mislih 10 rednih zvezkov, in ponatis 1. zvezka v letu 1997.

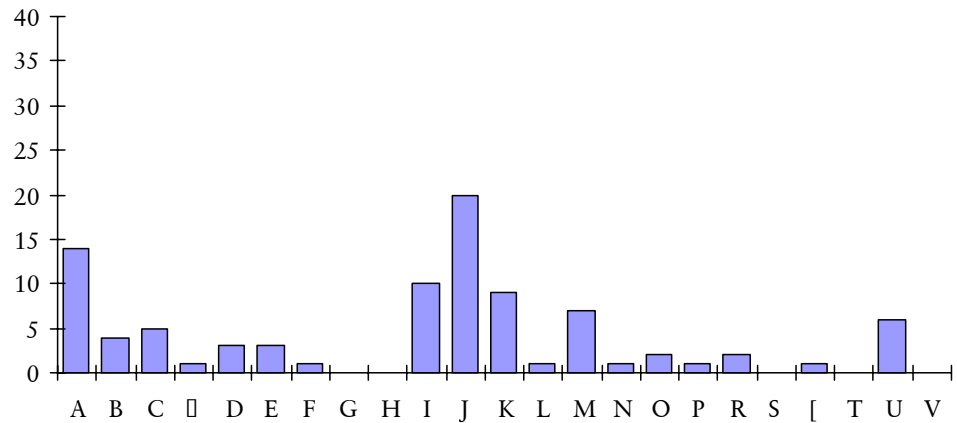
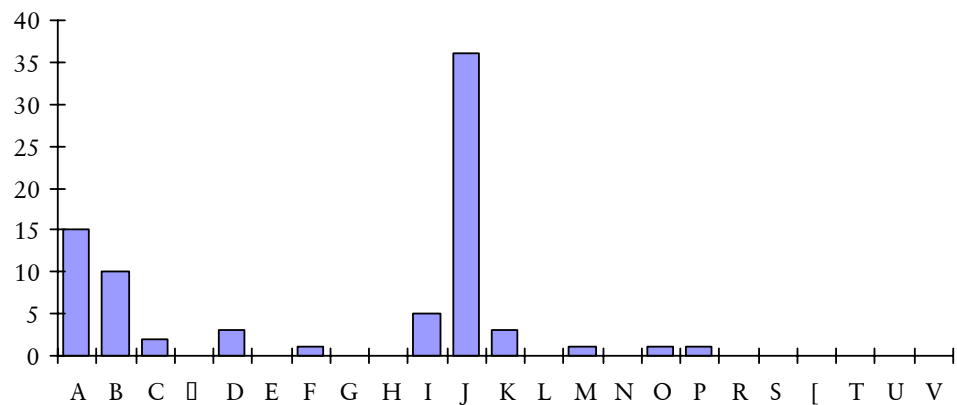

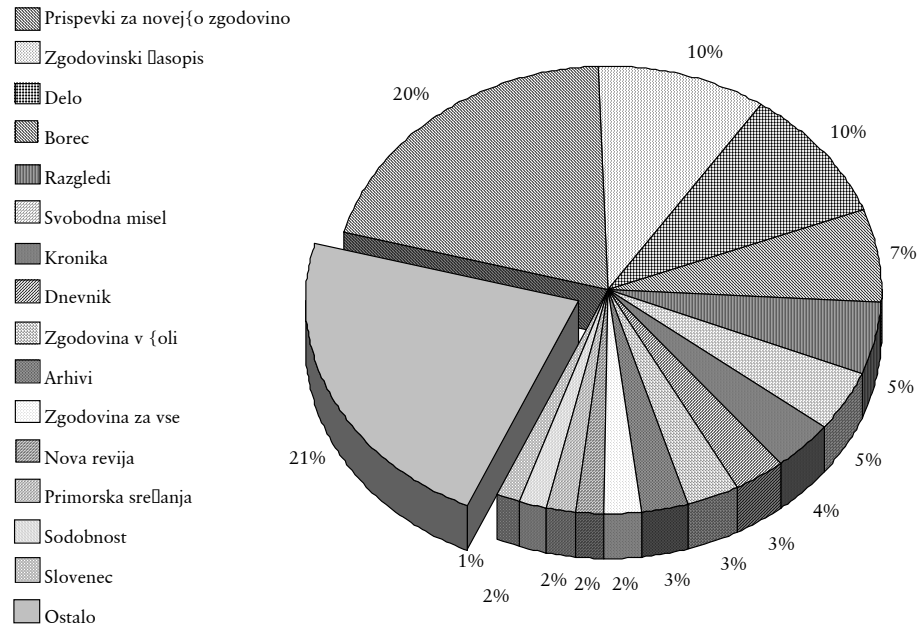
Diagram 5: Tipološki pregled bibliografije raziskovalca "C" 1989-1998.

Iz njihove medsebojne primerjave je razvidno, da med njimi ni bistvenih razlik v številu znanstvenih razprav. Razlike so v ostalem delu tabele. Bibliografija raziskovalca B je najbolj razpršena in vsebuje širok spekter člankov, medtem ko sta raziskovalca A in C objavila več istozvrstnih člankov. Tako pri raziskovalcu C prevladujejo članki v Enciklopediji Slovenije, pri raziskovalcu A pa poglavja v strokovnih knjigah, zlasti v Slovenski kroniki XX. stoletja. Prav pri tem raziskovalcu predstavljajo izstopajočo kategorijo še strokovni in poljudni članki.

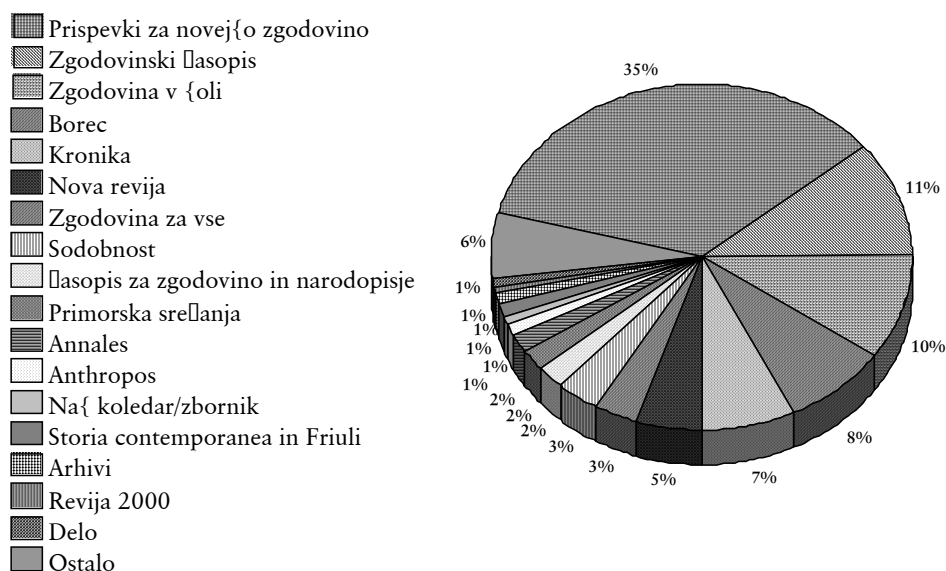
Delež objav v monografskih publikacijah je večji od tistega v periodiki. Kljub temu je zanimiv pogled na serijske publikacije v katerih objavljajo sodelavci inštituta.

Diagram 6: Deleži posameznih serijskih publikacij, ki so objavljale prispevke inštitutovih avtorjev v letih 1989-1998.

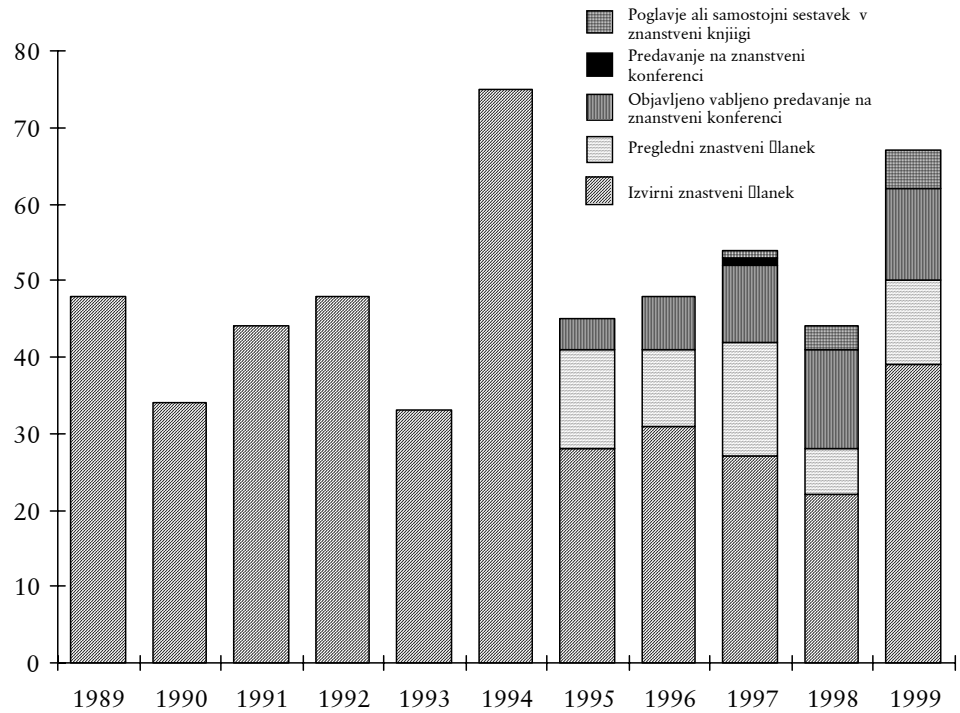
Glede na to da so Prispevki za novejšo zgodovino "domača revija", nas njihov vodilni delež (20%) ne preseneča. Poudarim naj naraščanje tega deleža; ta je leta 1999 narasel že na 37 odstotkov. Sledijo objave v Zgodovinskem časopisu, Borcu in prispevki v časnikih Delo (86), Dnevnik, Slovenec. V skupino ostalo sodi 72 naslovov periodike, več kot enkrat pa se pojavljajo le: Časopis za zgodovino in narodopisje, 27 vasi, Primorske novice, Nedeljski dnevnik, Primorske novice, Naš koledar/zbornik, Primorski dnevnik, Annales, Mladina, Večer, Obvestila ARS, Prešernov koledar, Ljubljana, Glasnik Slovenske matice, Revija 2000, Storia contemporanea in Friuli, Ostereichiche Osthefte, Anthropos, Danas, Republika, Rast, Družina, Pazinski memorial, Glas, Teorija in praksa, Parlamentarec, Slovenske brazde, Gorenjski glas, Novo jutro, Zaveza, Delavska enotnost, Qualestoria, Revija 4000, Zbornik za povijest, Raziskovalec, Slovenske novice, Šolska kronika, 7 dni, Dolenjski list, Acta histrie. Očitno je veliko število objav v "nestrokovni periodiki" (dnevniki, Razgledi, Svobodna misel...). To si razlagam z aktualnostjo novejše zgodovine v obravnavanem desetletju in z velikim številom knjižnih predstavitev in ocen. Prav zato, ker so v prejšnjem prikazu zaobjete vse vrste člankov, sem znanstveno publiciranje v periodiki prikazal posebej.

Diagram 7: *Deleži posameznih serijskih publikacij, ki so objavljale znanstvene članke inštitutovih avtorjev v letih 1989-1998.*

Tukaj je delež Prispevkov še večji (35%), primerjava s posameznimi letniki pa zaradi (pre)majhnega vzorca ni več relevantna, saj lahko število znanstvenih člankov od leta do leta precej niha. Zato naj za konec pogledamo le še število znanstvenih člankov po letnih bibliografijah Nataše Kandus. Ob tem moram opozoriti na spremenjeno tipologijo bibliografije po letu 1995, saj so do takrat različne znanstvene članke (danes iz področij 1.01, 1.02, 1.06, 1.08 in 1.16) razvrščali v enotno skupino znanstvene razprave in članki. Visoko število člankov leta 1994 gre na rovaš knjige Dokumenti slovenstva, kjer je objavljalo več avtorjev Inštituta za novejšo zgodovino, delno pa tudi na dve izdaji (angleško in slovensko) knjige 75 let Univerze v Ljubljani, zaradi česar so bili ti prispevki šteti dvakrat.

Diagram 8: Pregled znanstvenih člankov sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino v letih 1989-1998.

Iz članka si lahko okvirno predstavljamo publicistično dejavnost Inštituta za novejšo zgodovino v desetletju 1989-1998. Prikazani rezultati so v bistvu novost, saj podobne analize bibliografskega dela pri nas še nimamo. Iz analize tudi ni razvidna kvaliteta člankov, saj gre zgolj za kvantitativni prikaz publiciranja. Zavedati pa se moramo, da predstavlja obravnavana bibliografija izsek iz mnogo daljšega raziskovalnega dela naših raziskovalcev, ki jih je zajela v različnih obdobjih znanstvene in strokovne kariere, iz česar izhajajo nekatere razlike, ki se ob tem pojavljajo. Strukturno gledano je zanimiva velika količina "neznanstvenega" publiciranja, čeprav smo hkrati lahko zadovoljni, da to ne gre na račun ostalih objav, saj število znanstvenih objav iz leta v leto narašča.

To dejstvo pa priča o uspešnem delu raziskovalcev in Inštituta v celoti.

Poročila o znanstvenih srečanjih

Okrogla miza Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju. Ljubljana, 26. oktobra 1999

Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani je svoj okrogli jubilej želel praznovati delavno, zato je ob 40-letnici eno od dveh številčk svoje revije *Prispevki za novejšo zgodovino* (1999, št. 1) posvetil bibliografiji vseh svojih sodelavcev, ki so v desetletju 1989-1998 delali v njegovem okviru. Popolna bibliografija sodelavcev Inštituta za prvih 30 let dela (1959-1988) je namreč izšla pred desetimi leti, prav tako kot posebna številka revije *Prispevki za novejšo zgodovino* (1989, št. 2). Drugi dogodek, ki je zaznamoval jubilej, je bila okrogla miza z naslovom *Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju*.¹ Inštitut za novejšo zgodovino se raziskovalno ukvarja sicer z nekoliko daljšim časovnim obdobjem; novejša zgodovina naj bi predstavljala čas zadnjih dveh stoletij, oziroma čas od postopnega oblikovanja moderne države ali od francoske revolucije do danes. Vendar je preučevanje tako dolgega in različnega časa nacionalne zgodovine preveč heterogena in brezbrežna tema za le en tak pogovor, zato smo se organizatorji odločili za "zamejeno" 20. stoletje od prve svetovne vojne do padca berlinskega zidu in razpada Jugoslavije. To je obdobje, katerega raziskave, interpretacije in ocene so tudi v širši slovenski javnosti zelo aktualne. Zato da bi pogovor stekel neposredno v "sredo stvari", je bilo nekaj poznavalcev povabljenih, da na kratko izpostavijo in utemeljijo glavne teze o posamezni problematiki preučevanja tega časa. Pripravljalni odbor je izbral najmanjše možno število uvodničarjev, ki so bili naprošeni, da na zelo omejenem prostoru (4-6 straneh) izpostavijo svoje videnje teh problemov. Uvodničarji so bili izbrani tako, da so bile bolj ali manj enakomerno zastopane različne generacije raziskovalcev, inštitucije, kjer delajo in tudi ideološka razhajanja med slovenskimi zgodovinarji, ki se ukvarjajo z 20. stoletjem. Njihovi prispevki so bili natisnjeni kot teze za razpravo v posebni brošuri² in razposlani

¹ Razpravo na okrogli mizi o slovenskem zgodovinopisju o 20. stoletju je nameravalo uredništvo *Prispevkov za novejšo zgodovino* objaviti v celoti, vendar je zaradi denarnih težav in pomanjkanja prostora v reviji ugotovilo, da bi bila objava celotne, skoraj triurne razprave, za revijo obremenjujoča. Pobudnika okrogle mize in moderatorja dr. Ervina Dolenca smo zato zaprosili, da naj razpravo, kolikor je mogoče na kratko, povzame v poročilu. Pri tem je uporabljal tonski zapis okrogle mize, ki ga hrani Inštitut za novejšo zgodovino. Če so po mnenju prizadetih razpravljalcev njihove razprave povzete preveč površno, če je brez številnih primerov, s katerimi so določeno misel šele konkretnije pojasnili, po njihovem mnenju izražena misel preveč okrnjena in če mislijo, da so zaradi prostega govorjenja ponekod tudi napačno interpretirani, jim velja opravičilo. V kolikor se kdo od sodelujočih čuti ob povzemanju njegovih misli prizadet ali čuti dolžnost za dodatna pojasnila in misli, ga pozivamo, da to predstavitev sam pisno, z objavo v naslednji številki *Prispevkov za novejšo zgodovino* popravi ali dopolni. Tako bi okrogla miza in tudi osrednja revija za novejšo zgodovino svoj temeljni namen odpiranja in razčiščevanja problematike lahko plodno in aktualno nadaljevali.

² Teze za razpravo na okrogli mizi *Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju* : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. (ur. Ervin Dolenc) Ljubljana 1999.

skupaj z vabili na okroglo mizo okrog 80 zgodovinarjem, novinarjem in drugim, ki se s to problematiko kakorkoli ukvarjajo oziroma jih zanima. Brošuro uvaja kratka utemeljitev pobudnika okrogle mize, urednika knjižice in moderatorja pogovora *Ervin Dolenc*. O splošni problematiki raziskovanja in pisanja o 20. stoletju govori prispevek Petra Vodopivca, probleme pri pisanju slovenske gospodarske in socialne zgodovine 20. stoletja je definiral Žarko Lazarevič, problematiko kulturne zgodovine v tem času Aleš Gabrič. Andrej Studen je pisal o proučevanju slovenskega vsakdanjika, o problemih pri raziskovanju 1. svetovne vojne na Slovenskem Petra Svoboda, čas prve Jugoslavije in probleme njene politike je opredelil Jurij Perovšek, 2. svetovno vojno na Slovenskem in travme, ki nam jih še danes povzroča, je predstavil Bojan Godeša. Razmerja med slovenskim in jugoslovanskim zgodovinopisjem po 2. svetovni vojni je opisal Božo Repe. Jera Vodušek Starič pa je dodala nekaj ključnih problemov pri raziskovanju slovenske preteklosti v drugi Jugoslaviji.

Okrogle mize na Inštitutu za novejšo zgodovino se je udeležilo okrog šestdeset ljudi. Udeležence je najprej pozdravila direktorica inštituta Jasna Fischer. *Ervin Dolenc* je uvodoma izpostavil najvažnejše ali najbolj provokativne teze devetih uvodničarjev natisnjenih v brošuri in tako poskusil bodoče razpravljalce primerno ogreti.

K razpravi se je prvi javil *Jurij Perovšek*, ki je le dopolnil svoje teze iz brošure. Opozoril je na pogosto pozabljanje na velik del Slovencev, ki so v času med obema vojnama živeli zunaj Jugoslavije, v kontekstu današnje slovenske države je treba upoštevati predvsem takratno Primorsko. *Nevenka Troha* je Perovškovim dopolnitvam pritegnila in poudarila, da je razumevanje Slovenije v času med obema svetovnima vojnama pa tudi v drugih časovnih obdobjih prevečkrat skrčeno na Slovence v Jugoslaviji. Slovenski zgodovinarji bi morali, po njenem mnenju, enakovredno raziskovati vsaj dogajanje na vsem slovenskem etničnem ozemlju, če že ne širše, in tako tudi s pomočjo državnih institucij ohranjati kompletnejši nacionalni spomin.

Stane Granda je repliciral na namigovanja Boža Repeta v brošuri z uvodnimi tezami, da so organizatorje srečanja "Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti", bilo je spomladi 1998 v Mariboru, pri izboru referentov vodili tudi ideološki razlogi. Granda je kot predsednik ZZDS to zanikal. *Božo Repe* je svoje mnenje podrobneje utemeljil s tem, da na mariborsko srečanje ni bil povabljen nihče od profesorjev, ki se na ljubljanski filozofski fakulteti ukvarjajo z zgodovino 20. stoletja, čeprav je za tako srečanje pred časom dal pobudo že Dušan Nečak, niti ni bil povabljen upokojeni profesor Janko Pleterški, ki bi k obletnicam s končno številko 8 gotovo imel kaj povedati. Na to je odgovoril *Franc Rozman*, ki je v pripravljalnem odboru za to znanstveno srečanje predstavljal mariborsko Pedagoško fakulteto, češ da je bil v odboru tudi predstavnik z ljubljanskega oddelka za zgodovino in da je udeležba profesorjev s tega oddelka torej stvar tega predstavnika, saj je Rozman sam uspešno interveniral za aktivno udeležbo predstavnika z mariborske fakultete. Smer razgovora o osebnih in ideoloških zamerah je prekinil Zdenko Čepič in predlagal razpravo o bolj vsebinskih problemih, ki so jih nakazale objavljene teze.

Janko Prunk je objavljene teze pozdravil in izrazil strinjanje z večino od njih. Hkrati jih je razdelil v dve različni skupini: teze avtorjev, ki se sami raziskovalno

ukvarjajo s problematizirano tematiko, so konkretne, jasne in so mu blizu, teze drugih pa da se s temi problemi ukvarjajo zgolj teoretično in načelno in mu kot take ne povedo nič novega. Prunk je k objavljenemu gradivu dodal še dve svoji tezi, ki se mu v raziskovanju 20. stoletja zdita posebno pomembni: 1. kritični pretres virov, oziroma tekstna analiza, in pri tem navedel primer Mikuževe interpretacije temeljnih gesel osvobodilnega boja iz junija 1941 kot anticipacijo točk OF, kar da ni res, ker so neposredno izvedena iz komunističnega programa. Na to ga je pred mnogimi leti moral opozoriti medievist Janez Peršič. Drugi primer površne analize teksta naj bi bila interpretacija domobranske prisege, ki pa po Prunkovem mnenju v resnici ni prisega Hitlerju; 2. vpenjanje naše nacionalne zgodovine in zgodovinopisja v širši evropski kontekst obojega tako v duhovnem, idejnem kot metodološkem smislu. Na konkretni ravni pa ugotavljati specifične slovenskega razvoja v tem kontekstu. Pri nas trije problemi in njihove ocene oziroma interpretacije povsem odstopajo od splošnih evropskih ocen; to so ocene klerikalizma, komunizma in kolaboracije. V metodološkem smislu pa bi približevanje evropskemu zgodovinopisju pomenilo osvoboditi se raznih eshatoloških in determinističnih pogledov, kar pa naj bi se pri nas v zadnjem času spet obujalo.

Ker po Prunkovi diskusiji ni bilo odziva, se je oglasil moderator s provokativno tezo, da je bilo slovensko zgodovinopisje v primerjavi z drugim jugoslovanskim zgodovinopisjem, zlasti srbskim in hrvaškim, dostikrat "bolj papeško od papeža" v smislu marksistične pravovernosti. Vprašal se je, ali je k temu mogoče prispevala tudi slovenska mentaliteta, obrobni položaj in slabša kadrovska pokritost ali sposobnost, tako da je bil spekter historiografskih raziskav mnogo ožji kot v Srbiji in na Hrvaškem, kjer so imeli mnogo pred nami obdelane vsaj glavne "meščanske" stranke pred 2. svetovno vojno, nasprotnike komunizma med vojno, pa tudi prve zgodovinske preglede druge Jugoslavije.

Zdenko Čepič je opozoril, da je celo SLS prvi obdeloval srbski zgodovinar in se vprašal, zakaj tega niso delali slovenski zgodovinarji. Ugotavljal je, da vzrok temu verjetno ni toliko v marksistični pravovernosti, pač pa v njeni strokovno metodološki inačici, ki je preveč spoštovala arhivsko gradivo, časopisnega pa štela za drugorazrednega.

S tezo o marksističnem zgodovinopisju se ni strinjal tudi *Jože Dežman*. Po njegovem marksizmu na Slovenskem ne v politiki ne v zgodovinopisju ni doživel kakšne velike afirmacije. K Prunkovim primerom napačne analize pa je dodal primer z žrtvami 2. svetovne vojne, kjer naj bi bilo okrog 30.000 na 'napačni' strani padlih od skupno okrog 70.000 žrtev enostavno zamolčanih. "To je falsifikat kot se šika," je poudaril. Opozoril je, da je bila pri nas predvsem javna oziroma politična raba zgodovinopisja taka kot je bila in je lahko še, saj tudi naši sosedje, najsi bo na južni ali na zahodni strani, še vedno dostikrat niso daleč od take rabe. Pozval je k primerjalnosti in odpiranju zgodovinarjev k sebi. "Tudi mi smo udeleženci iste zgodbe in čim več povemo o tem, kako jo doživljamo, lažje in razumljiveje se nas bo dalo brati."

Na moderatorjev izziv je repliciral tudi *Božo Repe*. Ugotavljal je, da je v bistvu ta zaprtost slovenskega zgodovinopisja težko razumljiva, saj je tudi npr. denar za raziskovanje, ki presega nacionalne meje, tako rekoč nemogoče dobiti. Take raziskave so mogoče izključno s povezovanjem z zunanjimi partnerji. Ena od po-

manjkljivosti je tudi, da ne izkoriščamo svojega poznavanja prostora in svoje geostrateške lege. Tako imajo danes v poznavanju tega prostora že prednost inštituti na Dunaju, v Münchnu ali v ZDA. To pa ni vprašanje nekega marksizma ali česa podobnega, pač pa neke drugačne zavrtosti.

Milica Kacin Wohinz občuti predvsem pomanjkanje odkrite kritike. Izogibamo se pojma revizije. Vsak celo pri samem sebi občasno opravlja revizije ocen. Nič ne govorimo o reviziji terminologije, ki je zelo aktualna in živa. Ravno tako se je strinjala s klicem Petra Vodopivca v uvodnih tezah, da premalo populariziramo svoje rezultate. Dogaja se, da najnovejši učbeniki za zgodovino ne upoštevajo 30 let starih rezultatov raziskav. Zakaj pred letom 1990 niso raziskovali predvojnih političnih strank: opozorila je na svoj primer, ko je Dušan Kermavner odgovoril na njeno raziskavo tudi drugih, ne le marksističnih organizacij na Primorskem s celo knjigo napadalnih obtožb, češ da nacionalistične organizacije niso vredne raziskovalnega truda. Pod strogim nadzorom je bila že izbira raziskovalne tematike, če pa bi kdo vseeno delal nekaj politično nezaželenega, mu tega gotovo ne bi objavili. Edini dovoljen pristop k raziskavam je bil razrednobojni vse tja do osemdesetih let. Posamezniki (npr. Ivan Jelić iz Zagreba glede ocene žrtev Jasenovca) so morali pred sodišče, pa tudi če ti niso ravno jezika odrezali ali te zaprli, si vedel, do kod smeš oziroma do kod lahko greš brez večjih posledic.

Zdenko Čepič je na izvajanju Milice Kacin Wohinz še enkrat pojasnil, da ni govoril o političnih pritiskih, pač pa o metodološki zavrtosti glede uporabe različnih virov in ne le arhivskih. Pri raziskovanju zgodovine Inštituta za novejšo zgodovino (nekoč Inštitut za zgodovino delavskega gibanja) je naletel na izrekanje potrebe po raziskovanju "meščanskih" strank že sredi šestdesetih let, vendar naj bi prevladali pomisleki proti temu med zgodovinarji samimi.

Peter Vodopivec je opozoril, da smo živeli v nekem zelo drugačnem času, v nasprotju s tem, v katerem živimo danes, kjer je vladala zelo usmerjena raziskovalna politika, ter da smo tudi v tistem času lahko precej različno pisali in še bolj različno mislili. Kot primer je navedel Mikužev pregled NOB, kjer naj bi z natančnim branjem lahko ugotovili, da je že takrat mnogo stvari presenetljivo dobro in pravilno postavil. Zavzel se je za bolj odprto, drugačno in res kompleksno zgodovino 20. stoletja, kjer naj bi Slovence uvrstili malo na Balkan, malo v srednjo Evropo, malo pa tudi nasproti zahodni Evropi. Če hočemo priti do bolj odprte, objektivnejše zgodovine, potem se moramo pogovarjati predvsem kaj je še treba narediti, kaj je od tistega, kar je narejeno, še problematičnega, zakaj pa določene stvari niso narejene, ne bi imelo prevelikega smisla razpravljati. Treba si je med drugim tudi postaviti temeljno teoretsko izhodišče in se vprašati, ali bomo z revizijo samo postavili nove ideološko politične kalupe, ali bomo gledali na zgodovino z vidika rezultata nekega procesa, torej z vidika tega, da smo dobili nacionalno državo in demokracijo, ali bomo gledali na določena časovna obdobja v kontekstu teh obdobj samih. To vprašanje je postavil že Taras Kermauner v diskusiji o Perspektivah in se postavlja tudi pri vseh interpretacijah 20. stoletja v tujini.

Na Petra Vodopivca je replicirala *Jera Vodušek Starič*: pravil vrednotenja zgodovine ne postavljam nikomur, temveč jih vedno znova, ko pišem, postavljam sama sebi. Mogoče tudi moje delo vedno znova zapada pragmatizmu. Mogoče zato, ker sem občudovalec tistega, kar se v evropski zgodovini imenuje obdobje

razuma ali, če pod to sintagmo razumemo vse, kar se je pisalo s pravnjo mero skepticizma od sv. Avguščina do Voltaira. Kar je nastalo kasneje, je nekoliko zmedeno. Prav ta skepticizem je mogoče kriv za razbijanje vrednot v 20. stoletju in posledično za atomizacijo zgodovine. Lahko pa iz vsega tega skepticizma potegnemo tudi drug poduk, ki zapolnjuje prazno mesto tistega, kar je mišljeno kot konec zgodovine in sem v svojem uvodnem prispevku označila s humanizmom. Danes pa po tej atomizaciji sledi pisanje celovitejših del o 20. stoletju in temu velja prisluhni. Žal pri nas premoremo samo enega zgodovinarja, ki se je skušal dvigniti iz te atomizacije in to je prof. Janko Prunk. Meni osebno pa odgovarja politična zgodovina in zgodovinarji kot je bil A. J. P. Taylor, kakorkoli je bil kontroverzen in revizionist leta 1961. Pri tej debati pa me moti nekaj drugega. V človeški naravi je, da človek pri prizadevanju za samoohranitev uporablja metode zapeljevanja in prevare. Vendar si tega, da bo pri nas ta način delovanja danes dobil take dimenzije faustovskega obvladovanja zgodovinske scene, nisem mislila. Pri tej zgodbi gre vendar predvsem za radovednost, za ljubezen do stroke, za užitek pri pisanju zgodbe, kakor je to lepo pokazal Andrej Studen. Če pa kdo tega ne zmore, naj pa filozofira.

Po odmoru je *Vida Deželak Barič* govorila o svoji fascinaciji nad dejstvom, da v štiridesetih letih obstoja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja oz. za novejšo zgodovino, na katerem se sama ukvarja z zgodovino Komunistične partije, ni bil napisan celovit pregled niti zgodovine delavskega gibanja niti KPS. Vzroke za to stanje vidi v tem, da so se raziskovalci ves čas obstoja Inštituta za novejšo zgodovino bolj ali manj zavestno in domišljeno izogibali temu delu. To je bilo odvisno tudi od srečne roke pri kadrovanju na inštitutu, in od spoznanj, da je to vendar preozka tema v celotnem kontekstu nacionalne zgodovine, da bi se ukvarjali samo z njo. Danes nam ti stari pomisleki dokazujejo, da je bila na inštitutu vedno prisotna tudi določena raziskovalna širina, čeprav se je ta verjetno spreminjala. Pri svojem delu je prišla do spoznanja, da samo zelo konkretna raziskava, ki upošteva tudi posameznega človeka z vsemi svojimi slabostmi, ne pa samo visoko načelni pristopi, pripelje do celostne podobe, ki je hkrati najbolj resnična in ustvarja tudi nove možnosti medsebojne komunikacije med zgodovinarji.

Aleš Gabrič je prisotne kolege pozval, naj raje kot o tem, kaj je bilo in zakaj, konec koncev so bile te napake značilne za vso družboslovno znanost v komunističnih režimih, razmišljajo o tem, kako naprej. Danes se spoprijemamo z zelo podobnimi problemi, kakor so se zgodovinarji, ki so pisali prve preglede o vojnem dogajanju desetletje po koncu vojne, namreč z iskanjem arhivov, npr. o tem, kaj je dokumentiranega o dogajanju v Društvu pisateljev v osemdesetih letih ipd. Spraševati bi se morali predvsem, kaj lahko zgodovinarji sami naredimo, da nam bo dokumentacija bolje ohranjena. Drugo vprašanje, ki ga je izpostavil, je samopromocija naših del v javnosti, kjer zelo šepamo. Vprašal se je, kaj lahko sami pri tem naredimo in ugotovil, da po navadi naredimo zelo malo v primerjavi s tem, kar bi lahko.

Marko Štepec je bil zelo razočaran, da razprava o teh problemih vedno pristane na plitvi politični ravni. Pohvalil je predvsem prispevka Andreja Studena in Aleša Gabriča v uvodnih tezah in ugotavljal, da sta predvsem kulturna zgodovina in zgodovina vsakdanjega življenja preveč zapostavljeni pri raziskovanju, kar naj bi bilo simptomatično. Kulturna zgodovina je po njegovem še vedno preveč politično

obarvana. Treba bi jo bilo obravnavati mnogo širše. Zgodovina vsakdanjega življenja pa še vedno deluje samo kot privesek velikih tem. To pa je pravzaprav tematika, ki je v samem bistvu preučevanja preteklosti, ne pa da poskuša zgodovino pisati še vedno služiti mitologiji. Kot primer je navedel razliko med mitološko kolektivno zavestjo, ki jo diktira javnost, in historično zavestjo, ki je dosti bolj konkretna, kot to utemeljuje Eliade v *Kozmosu in zgodovini*.

Nevenka Troha je dodala svoje strinjanje s tem, da dosti premalo naredimo za to, da bi naše delo predstavili širši javnosti. Številčna majhnost in finančna omejenost nam onemogočata, da bi se z istimi temami vzporedno ukvarjalo več zgodovinarjev, kar onemogoča dialog in konstruktivno polemiko na visoki strokovni ravni.

Justin Stanovnik je prispeval pogled od zunaj, predvsem kot "konzument zgodovinskih raziskav". Povedal je, da ga je v razpravi najbolj prizadel prispevek Jere Vodušek Starič, zlasti del, ki govori o duhovni senzibilnosti zgodovinarja. Spomil ga je na Tacitov življenjepis o Juliju Agricoli, svojem tastu. Tacit naj bi imel občutek senzibilnosti pri pisanju tega dela strašno razvit, saj je moral le tri leta prej preživeti čas velikega nasilja. Tacit nekje s stavkom "Tistih nekaj, ki nas je preživelo, ne samo druge, temveč tudi samega sebe", opozarja na to soudeležnost v nasilju in izredno občutljivost pri zgodovinsko obravnavanju takega časa. Stanovnik je po navajanju določenih primerov iz naše nacionalne preteklosti, zlasti pobojev domobrancev in čustvenega vtisa, ki ga je to dogajanje zapustilo pri določenem segmentu Slovencev, zaključil, da zgodovina danes na Slovenskem nima tistega mesta, ki bi ga morala imeti v duhovnem prizadevanju nekega naroda. Dobila bi ga, če bi vsi skupaj, posebej pa zgodovinarji, poskušali izostriti to duhovno senzibilnost.

Stane Granda je pohvalil dotedanji tok diskusije in opozoril, da bi se morali tudi sami s sabo več ukvarjati, zlasti z našim pogumom, ki ga marsikdaj manjka. Pri tem je navedel primer Dušana Bibra, ki je tudi v trših časih znal udariti po mizi in se upreti sugestijam od zunaj o raziskovalnem programu raznih partijskih konferenc in sestankov. Glede odmevnosti našega dela je pripomnil, da se je naše število zelo povečalo, samo v Arhivu Slovenije naj bi bilo menda že okrog 60 zgodovinarjev in da gre za naše delo razmeroma veliko denarja. Ostaja pa vprašanje rezultatov našega dela. Če bi bilo več kritike znotraj naših vrst, bi bila verjetno tudi odmevnost navzven večja. Žal se največkrat dogaja, da se o tem, kar delaš, nimaš s kom pogovarjati. Smiselno bi se bilo poleg brošure o problemih zgodovinarstva o 20. stoletju, ki je zelo dobrodošla, vprašati tudi o vplivu tega stoletja na pogled na starejša obdobja. Opozoril je, da je srednjeveško zgodovino naših krajev po letu 1918 povsem zasenčila srednjeveška zgodovina Srbov in Hrvatov, kar se šele zadnje čase rahlo popravlja.

Jože Dežman se je vprašal o korelaciji med Inštitutom in Muzejem za novejšo zgodovino, ko prihaja do razlik v časovni opredeljenosti. Treba bi bilo tudi določiti prioritete v nadaljnjem preučevanju naše preteklosti, ki bi se morale bolj prilagajati novim trendom v zgodovinsko pisarstvu v smislu, ki ga je izpostavil že Marko Štepec.

Jasna Fischer je replicirala na trditve Staneta Grande. Po njenem pregledu je pišočin raziskovalcev za vsa obdobja zgodovine pri nas le okrog 80-90. Število zgodovinarjev v arhivih, muzejih in drugod ni pomembno za to razpravo, govorimo o raziskovalcih, ki tudi objavljajo rezultate svojih raziskav. Na INZ jih je ta hip 19, na ZRC SAZU jih je 8, na oddelku za zgodovino FF je manj kot 10

profesorjev, ni ji znano koliko jih je še na Pedagoški fakulteti mariborske univerze, pri tem pa je samo na graški univerzi v Avstriji okrog 50 zgodovinarjev. Opozorila je na trenutne denarne težave inštituta na ZRC SAZU. Mogoče se zdi vsota denarja, ki prihaja na inštitute res velika. To je npr. za INZ, za 4 projekte in 2 programa približno 100 milijonov tolarjev letno. Dela 19 raziskovalcev, po metodologiji MZT za financiranje takih inštitutov pa imamo plačanih 12,5 raziskovalcev, vsi drugi delajo iz t. i. notranjih rezerv, notranjega prelivanja in zelo skrbnega obračanja denarja. Veliko stvari bi na inštitutu naredili hitreje, vendar ob ustreznih podpori. Leta je INZ opozarjal, da bi bilo treba narediti popis žrtev 2. svetovne vojne. Ko je bil projekt pripravljen, je trajalo 3 leta, da je prišel v financiranje Ministrstva za znanost in tehnologijo. Pokrit je z 2300 raziskovalnimi urami letno, dve raziskovalki, ki sta polno zaposleni, jih sami porabita 3400. Zavedamo se, da generacija, ki jo ti podatki najbolj zanimajo, hitro umira, vendar bodo podatki po takih postopkih, ki jih omogoča MZT, dostopni javnosti šele čez 3 leta. Če bi bilo denarja za zgodovinopisje res toliko kot pravi Granda, bi lahko pač zaposlili še 3 ljudi na tem projektu in s hitrejšim preverjanjem in vnosom podatkov prišli do rezultatov mogoče že čez eno leto. Vendar temu ni tako.

Boris Mlakar je opozoril, da znotraj kroga slovenskih zgodovinarjev manjka sproščenosti, kot je značilna za Mediteran in da smo preveč vkopani vsak za svojim okopom. Značilno je, da nekaj primorskih zgodovinarjev redno posega v javnost, npr. Jože Pirjevec in Branko Marušič s svojimi rednimi prispevki v nekaterih primorskih časopisih, kjer neobvezno razpravljata in dostikrat postavljata nekoliko provokativne teze o širokih problemih, ki se tičejo tudi zgodovinopisja. V tem pogledu je pohvalil Jožeta Dežmana s pogostimi prispevki v sobotni prilogi *Dela*. Drugo so pripombe na uvodne teze, s katerimi se je mogoče skoraj v celoti strinjati, vendar pa mu je kljub temu po branju ostalo kar nekaj vprašajev in klicajev na robu. Npr. vprašanje teleoloških pogledov v slovenskem zgodovinopisju, na katere je opozoril Peter Vodopivec, se pravi pisanju po neki rdeči niti, s pogledom na neki smoter, ki se v razvoju bolj ali manj uresničuje. Seveda je po Mlakarju smešno govoriti o slovenski državnosti v devetdesetih letih kot o uresničitvi 2000-letnih sanj. Vendar pa je nemogoče od zgodovinarja zahtevati, da npr. dogodkov ali programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848 ne vidi kot pomembnega prispevka k razvoju, ki je končno pripeljal do te državnosti. Navedel pa je tudi primer, kako je okrog leta 1970 kot študent zgodovine sam prepričeval kolege študente drugih strok, da je samostojna Slovenija nemogoča, oni pa njega v nasprotno: "Zakaj pa ne samostojna Slovenija?" Glede teleologije je opozoril, da je določen zgodovinski proces mogoče ocenjevati šele, ko je končan. Predvsem to velja za neko oceno oziroma sintezo tega dogajanja. Tudi glede aktivnosti KP med vojno je povsem človeško in upravičeno, da to delovanje ocenjujemo z vidika tistega, kar je naredila KP po vojni, ko se je tudi sklicevala na svoje medvojno delovanje. Glede Repetovega uvodnega prispevka pa je izrazil pomislek o tezi, da je po osamosvojitvi prišlo do pritiska za ideološko in politično revizijo zgodovine. To, da je revizija potrebna, je že zunaj diskusije. Revizija v mehki obliki je potrebna, logična in do nje nujno vedno znova prihaja, ne glede na to kaj o njej mislimo. Problem je seveda, da je trenutno pojem revizije v Evropi povezan s težnjami po zanikanju holokavsta. Sicer pa je do negativnega odziva na

knjižico o ključnih problemih slovenske zgodovine med letoma 1929 in 1955, ki jo je naročil Državni zbor, prišlo z obeh političnih polov, tako z desne kot z leve.

Božo Repe je Mlakarju odgovarjal z ostro ločitvijo med revizijo kot spontanem procesu, ki ga vsak sam in stroka v celoti ves čas dela, in revizijo, ki je plod pritiska od zunaj. Pojasnil je, da njegova omemba reakcije z desnice na knjižico o ključnih problemih slovenske zgodovine med letoma 1929 in 1955 kaže le na to, da je bila ta reakcija pač bolj pričakovana kot tista iz leve. Drugič pa je postavil pod vprašaj, ali konec nekega procesa res omogoča končno objektivnejšo oceno nekega zgodovinskega procesa in navedel primer, kako je stara Avstrija postala "ječa narodov" po tistem, ko je ni bilo več, podobno prva Jugoslavija in podobno postaja neki "slepi ro-kav" druga Jugoslavija šele po letu 1991. Revizije bodo bistveno drugačne, ko bomo enkrat v Evropski skupnosti, odvisno tudi od tega, kako se bo ta skupnost razvijala.

Francu Rozmanu je bilo nerazumljivo, zakaj Slovenci častijo dneve smrti pomembnih ljudi, tistih, ki so padli v vojnah, pa še pokopati ne znajo. Povedal je, da mu je pred kratkim ambasador na Poljskem, Bojan Grobovšek, pripovedoval, da je v Galiciji ob Mazurskih jezerih obiskal 80 grobišč slovenskih vojakov iz prve svetovne vojne. Na nekaterih naj bi bilo tudi po 1000 slovenskih imen. V zadnjih 85 letih do danes nihče ni niti na enem od teh grobišč v imenu slovenskega naroda položil kakega venca v njihov spomin. Rozman upa, da smo razumeli, kaj je hotel s tem povedati. Drugič: nekatera področja, kot so kulturna, gospodarska zgodovina ipd., se na oddelkih za zgodovino v Ljubljani in Mariboru ne predavajo, kot je bilo večkrat omenjeno v uvodnih tezah. Število študentov je vse večje. V Ljubljani je trenutno okrog 700, v Mariboru okrog 300 študentov zgodovine. Možnosti zaposlitve v stroki so minimalne, kadra za predavanja je približno toliko kot ga je bilo včasih, prostorov prav tako, seminarji so prenatrpani. Nihče na najde rešitve, novih ljudi skoraj ne moremo zaposliti, je pa po novi zakonodaji zelo težko dobiti nova profesorska mesta. Vse se meri na ure, kdor nima 180 ur, ne more dobiti plače, asistenti ne smejo imeti predavanj in seminarjev, lahko imajo samo vaje in to po svetu ni običaj. Tretjič: nobene revizije ni treba. Zadnji pregled slovenske zgodovine je izšel leta 1979 in novega bi bilo treba napisati na novo, ne pa starega revidirati. Tudi pri večjih narodih vsak, ki piše kak pregled, napiše vedno novega.

Aleš Gabrič je ugovarjal na Rozmanovo izvajanje o nemogočih pogojih pri morebitnem sprejemanju novih ljudi v učni proces na fakultetah. Po njegovi presoji je kakovost študija zdaj slabša kot je bila v času njegovega študija pred približno 15 leti, ko je bil stopenjski in je druga stopnja omogočala več seminarskega dela, torej več samostojnega dela študentov. Glede Mlakarjeve diskusije o nujnosti, da so za resnejšo oceno zgodovinski procesi zaključeni, je pripomnil, da se je potreba po zgodovinski distanci v preteklosti večkrat izrabljala za opravičilo, da ne bi raziskovali bližnje preteklosti, češ arhivi niso še povsem odprti ipd. Vse gradivo o določenem dogajanju nam tako ali tako nikoli ne bo dostopno, treba je le upoštevati vse dostopne vire in se stvari lotiti na podlagi teh. Revizija pa absolutno ne sme dobiti samo slabšalnega pomena, kot ga je npr. imel včasih nacionalizem.

Končno je beseda ostala moderatorju, ki je opazil, da po triurnem razpravljanju energija počasi kopni. Obdelali naj bi kar nekaj problemov: majhnost, zaprtost, pomanjkanje kritike. Pozval je na nadaljevanje razprave, še posebej koga, ki zgodovinopisje spremlja od zunaj. K besedi se je zadnja priglasila *Monika Kokalj*

Kočevar. Navezala se je na Gabričevo izvajanje o problemu predstavitve raziskovalnega dela. Sama prihaja iz Muzeja novejše zgodovine v Ljubljani, kjer je postavila razstavo o gorenjskem domobranstvu. Ugotovila je, da je komunikacija z javnostjo v muzejih mnogo lažja, saj je razstava lažje dojemljiva stvar kot znanstvena razprava. Opozorila je, da smo pri izbiri teme kolaboracije v primerjavi z drugimi evropskimi narodi, zlasti na podlagi stikov s skandinavskimi in drugimi kolegi, razmeroma pogumni, ker se tam o teh občutljivih problemih sicer več piše, vendar manj razstavlja. Opozorila je tudi na preveliko osredotočanje na arhive, premalo pa naj bi se zbiralo informacij po terenu.

Moderator je okroglo mizo zaključil z ugotovitvijo, da prireditev sicer ni niti odprla, še manj razčistila vseh problemov v zvezi s preučevanjem slovenske zgodovine 20. stoletja, vendar pa je opravičila svoj namen že s tem, da je evidentirala najbolj moteče stvari v našem delu. Menil je, da je nedvomno razprava na okrogli mizi nekaj prispevala tudi k premagovanju premajhne sproščenosti in pripravljenosti za pogovor, oziroma koristila dialogu med različno mislečimi kolegi.

Ervin Dolenc

Ideology and Historiography: The Making of Identity in Yugoslavian Historiography, Firenze, 8. in 9. maj 2000

European University Institute, ki je organiziral delavnico z zgoraj navedenim naslovom, je edina skupna ustanova petnajsterice za postdiplomski študij družboslovnih znanosti. Podobna institucija za naravoslovne znanosti je menda nekje v Belgiji, obe pa sta financirani neposredno iz držav članic EU. Praviloma na inštitutu, ki domuje v dveh čudovitih renesančnih dvorcih v premestju Firenc, študirajo diplomiranci iz držav Evropske zveze, vendar, vsaj v Firencah, lahko srečamo veliko študentov tudi iz drugih držav, največ vzhodnoevropskih, pa tudi iz drugih delov sveta. Študij na European University Institute naj bi jim omogočale bilateralne pogodbe njihovih matičnih držav s posameznimi članicami EU. Tako sem srečal študenta iz Albanije, slišal za študente iz Slovaške, Hrvaške itd., nihče pa se ni spomnil, ali so kdaj gostili kakega Slovenca. Trenutno na EUI študira oziroma se izpopolnjuje okrog 800 študentov.

Znanstveno delavnico (workshop) o pomenu ideologije in historiografije pri oblikovanju različnih nacionalnih identitet v Jugoslaviji so zelo uspešno organizirale tri študentke, ki končujejo disertacije na tej šoli pod vodstvom predstojnika oddelka za zgodovino in civilizacijo, švedskega profesorja z imenom Bo Strath. Ukvarja se s socialnim, gospodarskim in političnim razvojem v Evropi 20. stoletja. Operativne organizatorke so bile Sabine Rutar, Nemka slovenskega porekla, ki raziskuje odnose med italijansko in slovensko socialdemokracijo v Trstu do 1. svetovne vojne; Grkinja Augusta Dimou in Danka Brigitta Frello. Na konferenci je s strani šole sodeloval še britanski profesor John Rees, ki se ukvarja z Rusijo.

Gostje smo bili v Firence povabljeni že v soboto 6. maja. Sobotni večer in nedelja sta bila namenjena neformalnemu srečanju, razgovorom in pripravam med udeleženci in organizatorji, kakor tudi svobodnim turističnim potepom po Firencah za tiste, ki so si to časovno lahko privoščili.

V ponedeljek 8. 5. je imel za krajšimi nagovori organizatorjev o namenu in glavnih temah konference (Sabine Rutar, Augusta Dimou, prof. dr. Bo Strath) uvodno predavanje profesor univerze v Leipzigu dr. Wolfgang Höpken, z naslovom *Zgodovinska identiteta v razdeljeni družbi: Primer Jugoslavije 1918-1941*, kjer je opozoril predvsem na napake uveljavljanja skupne identitete Jugoslovancev v njihovi prvi različici. Predavanje je sprožilo obsežno razpravo, ki je tovrstne napake vladajoče politike komentirala in dopolnjevala ter nadaljevala v smeri primerjav s podobnimi položaji v svetu, npr. Italija in Nemčija, Indija, Rusija ipd. Po kavi je sledilo še predavanje mlajšega srbskega zgodovinarja Miloša Kovića z beograjske univerze z naslovom *Jugoslovanska ideja v srbski historiografiji na predvečer prve svetovne vojne (1901-1914)*. Razprava po tem predavanju je razčiščevala predvsem odnos Srbije z Rusijo v tem času.

Po kosilu je sledilo moje predavanje, ki je podrobneje osvetljevalo odnos Slovencev do skupne jugoslovanske države v vsem njenem trajanju (*Slovensko vprašanje: Spremembe pogleda na jugoslovansko skupnost*). V prvem delu sem podal pregled postopnega opredeljevanja različnih skupin slovenskih intelektualcev za slovensko kulturno in jezikovno posebnost, torej proti zlitju v kulturno enotni jugoslovanski narod, v prvi jugoslovanski državi in med drugo svetovno vojno. V drugem delu sem govoril o spremembah v odnosu do nacionalnega vprašanja v slovenski politiki in historiografiji v drugi jugoslovanski državi in po njej (1945-1999). Razprava po predavanju je šla predvsem v smeri komentiranja in dopolnjevanja dogajanj v osemdesetih letih, ki so pripeljala do razpada države. Vprašanja so se nanašala tudi na vzroke za porast slovenskega nacionalizma v tem času. Po kavi je prvi delovni dan zaključilo predavanje kolega iz beograjskega inštituta za socialno zgodovino dr. Predraga Markovića z naslovom *Poskus oblikovanja nadnacionalne identitete v socialistični Jugoslaviji: Primer zgodovinopisja*, ki se je nanašalo predvsem na poskus uvajanja kategorije Jugoslovancev v popisih prebivalstva in nekaterih drugih primerih.

Drugi delovni dan je bil namenjen nekoliko bolj partikularnim, pa zato mogoče še bolj zanimivim temam. Ob 9 h ga je odprlo predavanje mlajšega ameriškega zgodovinarja srbskega porekla Dušana Djordjevića z univerze Stanford v Kaliforniji z naslovom *Novo zamišljanje Jugoslavije: Srbski zgodovinarji in jugoslovanska ideja 1933-1941*. Govoril je predvsem o obratu med srbskimi intelektualci (zgodovinarji in politiki) sredi tridesetih let - ti so takrat opustili stališče integralnega jugoslovanstva in se začeli obračati ponovno k srbstvu - ter o njihovem razmišljanju o nujnosti drugačnega urejanja mednacionalnih odnosov v državi.

Drugo predavanje mlajšega avstrijskega zgodovinarja dr. Christiana Promitzerja z graške univerze z naslovom *Zgodovina in antropologija: Jugoslovanstvo v delu Nika Zupaniča* se je spet neposredno dotikalo vloge Slovencev v Jugoslaviji. V analizi Zupaničevih del o fizični antropologiji, rasni podobi Jugoslovancev ipd. je dr. Promitzer utemeljeval modernost te znanosti v prvih desetletjih 20. stoletja, zlasti aktualnost teh idej na dunajski univerzi in opozoril tudi na njene posledice.

Zupanič tudi v takratni Jugoslaviji nikakor ni bil osamljen primer. Dopoldanski del je zaključilo predavanje Karla Bethkeja z berlinske univerze z naslovom *Razvoj narodno-političnih identitet v Vojvodini*, kjer je prikazal pregled politične orientacije številnih vojvodinskih manjšin od oblikovanja jugoslovanske države do danes. V razpravi so se s protiargumenti odzivali predvsem prisotni srbski zgodovinarji.

Popoldanski del je začelo predavanje mlajšega hrvaškega politologa Dejana Jovića, ki je pred kratkim doktoriral na znameniti London School of Economics and Political Science, z naslovom *Ustavna razprava 1967 - 1974: Zakaj so srbski voditelji sprejeli Kardeljev koncept in Ustavo leta 1974?* Ta prispevek se vsaj prek Kardelja spet neposredno nanaša na ožje slovensko zgodovino. Delovni del srečanja pa je zaključilo predavanje danske zgodovinarke Brigitte Frello z mirovnega inštituta v Københavnu z naslovom *Zahodne konstrukcije o jugoslovanskih vojnah*. Brigitta Frello je analizirala pisanje nekaterih vplivnih zahodnoevropskih časnikov, posebej danskih, o dogajanju na ozemlju bivše Jugoslavije po njenem razpadu leta 1991 in ugotovila, da se stališča vodilnih zahodnoevropskih politikov in časopisnih komentatorjev, kakor so se že v tem času spreminjala, niso bistveno razlikovala.

Delavnica, kakor so srečanje naslovili organizatorji, je resnično delovala v pravem pomenu besede. Pasivnih poslušalcev je bilo vedno manj kot aktivnih udeležencev konference, običajno štirje ali pet študentov EUI. Vsakemu predavatelju je bilo na voljo uro ali uro in pol časa in z aktivnim diskutiranjem večine prisotnih namenjenega časa ni bilo nikoli preveč. Nasprotno, diskusija se je navadno preselila v sosednji prostor za jedilno mizo ali na klepet ob kavi. Pogovori o najrazličnejših problemih proučevanja jugoslovanske zgodovine, pobude za nadaljnje delo in stike, so tekli tako rekoč neprenehoma od zajtrka do konca poznih in obilnih italijanskih večerij, ki so se praviloma zavlekle globoko v noč. Konferenca je bila zelo koristna pri soočanju različnih pogledov na po(ne)srečenost obstoja jugoslovanske skupnosti v zgodovini, predvsem pa pri navezovanju stikov med mlajšo generacijo strokovnjakov, ki se s to problematiko ukvarjajo, bodisi znotraj ali zunaj nekdanje države in ki niso imeli priložnosti teh stikov vzpostaviti še za časa njenega obstoja.

Ervin Dolenc

Simpozij o življenju in delu Rudolfa Cvetka, Senožeče 14. 10. 2000

Olimpijski komite Slovenije, občina Divača in krajevna skupnost Senožeče so v olimpijskem letu in ob 120 letnici rojstva prvega slovenskega nosilca olimpijske kolajne, sabljača Rudolfa Cvetka v Senožečah in Divači od torka 10. oktobra do sobote 14. oktobra 2000 priredili Cvetkove dneve. Začela jih je otvoritev razstave o olimpizmu s spremljajočim predavanjem profesorja fakultete za šport v Ljubljani dr. Rajka Šugmana, posebej še predavanja za učence osnovne šole v Divači, sledili so sabljaška akademija, v soboto dopoldan otvoritev razstave o slovenskem olimpizmu in o Rudolfu Cvetku v Senožečah, simpozij o življenju in delu slavljence,

slavnostna skupna seja občinskega sveta, sveta krajevne skupnosti, Olimpijskega komiteja Slovenije, Olimpijske akademije in Sabljaške zveze Slovenije ter popoldan odkritje doprsnega kipa pod častnim pokroviteljstvom predsednika države.

Simpozij o Cvetkovem življenju in delu je bil torej spremljajoča in zato časovno omejena prireditev. Uvodni prispevek je predstavil *dr. Ervin Dolenc* z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani z naslovom *Cvetkova povezanost s Senožečami*. Rudolf Cvetko je bil 17. novembra 1880 rojen v Senožečah, vendar se je družina njegovega očeta Janeza Cvetka, c. kr. žandarmerijskega stražmojstra, po rodu iz Imenega pri Podčetrtku, razmeroma kmalu preselila v Ljubljano. Zato so bile Cvetkove vezi z rojstnim krajem po vsej verjetnosti rahle, pred dogovorom o postavitvi kipa pa tudi, razen rojstva samega, vprašljive. Uvodni referat je na kratko prikazal razmere v Senožečah v času Cvetkovega rojstva ter utemeljil njegovo obsežno in vplivno senožeško sorodstvo. Rudolfova mama, Ivana Zelen, izhaja namreč iz ene bogatejših in vplivnejših senožeških družin tistega časa. Njen stric Jože Zelen je bil v letih 1866-1874 senožeški župan, ustanovitelj čitalnice in pozneje, v letih 1895-1901, deželni poslanec v Ljubljani. Njegov vnuk in Rudolfov bratranec v drugem kolenu je bil znani upornik proti italijanskim fašističnim oblastem Danilo Zelen, katerega doprsni kip že tri leta stoji v neposredni bližini Cvetkovega. Na takratno socialno in politično elito na lokalni ravni kažejo tudi Ivanini krstni botri, priče na poroki Rudolfovih staršev in Rudolfovi krstni botri. Več jih je po svojem narodnjaškem delovanju preseglo svoje lokalno okolje. Družina se je vsaj do leta 1887 preselila v Ljubljano, kjer je Rudolf obiskoval osnovno šolo in poljansko nižjo gimnazijo, s šestnajstimi leti je odšel na kadetnico v Trst. Po službovanju pri 16. pešpolku na Hrvaškem se je izpopolnjeval na akademiji v Wiener Neustadtu, se pozneje demobiliziral, učil telovadbo na goriški gimnaziji, v začetku prve svetovne vojne pa je bil spet mobiliziran. To je bil verjetno tudi eden od vzrokov, da se je septembra 1914 v Divači oženil. Po vojni je ostal oficir v jugoslovanski vojski in bil leta 1926 prisilno upokojen.

Rok Stergar, asistent - mladi raziskovalec na oddelku za zgodovino ljubljanske filozofske fakultete je Cvetka predstavil kot častnika avstro-ogrske armade. Cvetko se je po nižji gimnaziji v Ljubljani vpisal na tržaško vojaško pehotno kadetnico in jo obiskoval med svojim 16. in 20. letom starosti (1896-1900). Šolanje je zaključil z dobrim uspehom. S činom kadeta - častniškega namestnika je bil dodeljen 16. pehotnemu polku, ki je imel štab v Bjelovarju. Po dobrem letu službe je z dobrimi karakteristikami napredoval v čin poročnika. Kot dober telovadec, sabljač, plavalec in kolesar je od oktobra 1904 do junija 1905 obiskoval dva posebna sabljaška tečaja v Wiener Neustadtu in tako postal učitelj sabljanja. Od tega časa se je Cvetko občasno mudil v Wiener Neustadtu tudi kot inštruktor sabljanja. Podobnega vojaškega tečaja sabljanja in telovadbe se je udeležil tudi v šolskem letu 1906/07. Med leti 1908 in 1910 je na tečajih na vojaški akademiji v Wiener Neustadtu napredoval od pomožnega do glavnega učitelja, tega leta pa so ga vzeli celo za stalnega učitelja sabljanja, medtem ko se je prej občasno selil iz Bjelovarja ali Zagreba. V dveh letih stalnega službovanja je dobil pohvalo inštituta in pohvalo vojnega ministrstva, septembra 1912 pa se je vrnil k matični vojaški enoti, varaždinskemu pešpolku št. 16, ki pa je bil takrat na Dunaju. Septembra naslednje leto se je Cvetko demobiliziral, zato da bi se lahko poročil, saj je vojska aktivnim oficirjem ženitve zelo omejevala. Zaposlil se je kot učitelj telovadbe na goriški

gimnaziji. Vendar je bil v začetku prve svetovne vojne takoj spet vpoklican, povišan v stotnika, v bojih pa je zanesljivo sodeloval šele na vzhodni fronti v letih 1915-1917. Njegov polk se je leta 1918 boril tudi na italijanski fronti, vendar je bil Cvetko v tem času del osebja neke vojaške bolnice v zaledju. Ob razpadu avstro-ogrske se je javil novim oblastem in do leta 1926 služil v jugoslovanski vojski.

Tretji prispevek je predstavil diplomant ljubljanske filozofske fakultete *Borut Batagelj*, ki je analiziral odmeve na prvih pet olimpijskih iger, posebej na 5. igre v Stockholmu leta 1912, v slovenskem tisku. Njegova ugotovitev je, da olimpizem v tem prvem obdobju na Slovenskem ni imel skorajda nikakršnega odziva. V časopisih lahko zasledimo zgolj zelo kratka obrobna poročila in omembe o tem dogajanju. Nastopi avstrijske reprezentance so bili v očeh slovenskih častnikov obremenjeni še z nacionalističnimi predsodki. Drugo mesto sabljaškega moštva s Cvetkom na čelu in tretje mesto v floretu posamezno Kočevarja Richarda Verderberja tako nista bili niti omembe vredni.

Diplomant Fakultete za šport in tudi sam aktivni sabljač *Matjaž Flajšman* je govoril o razvoju sabljanja od borilne do športne discipline, v kar se je postopoma razvila šele malo pred nastopom Rudolfa Cvetka. Še v zlati dobi Cvetkovih sablaških uspehov je bilo sabljanje ena od glavnih zvrsti orožja za sicer uradno prepovedano dvobojevanje, reševanje časti med višjimi sloji takratnega prebivalstva: plemiči, častniki, študenti, bogatejšimi meščani in višjimi uradniki.

Magister *Tomaž Pavlin*, asistent na ljubljanski Fakulteti za šport, je Cvetka predstavil kot športnega, predvsem sabljaškega vaditelja, sodnika in organizatorja pri ljubljanskem športnem društvu Ilirija od leta 1926 do druge svetovne vojne. Od teh začetkov pa vse do smrti leta 1977 je Cvetko tako rekoč postavil slovensko sabljanje na noge, vzgojil vrsto dobrih sabljačev in trenerjev in skrbel za strokovno organizacijo, tako da upravičeno velja za nestorja slovenskega sabljaškega športa. Po desetih letih vsestranskega in požrtvovalnega dela je bila leta 1936 jugoslovanska olimpijska sabljaška reprezentanca sestavljena skoraj iz samih Slovencev, Cvetkovih učencev.

Zadnji med referenti je nastopil Cvetkov učenec, dolgoletni sablaški delavec, zbiralec gradiva ter poznavalec slovenskega sabljanja *Andrej Zajc*, ki je Rudolfa Cvetka predstavil bolj osebno, kot človeka, način njegovega dela, pristop in "filozofijo" sabljanja ter športnega udejstvovanja na splošno, saj je bil Cvetko vsa leta svojega dolgega življenja vsestranski in navdušen športnik. Na koncu je svoje vtise in spomine na sabljaško in splošno sodelovanje s Cvetkom dodal še g. Bensa, dolgoletni športni delavec na Taboru v Ljubljani. Pisni prispevki o življenju in delu Rudolfa Cvetka ter sabljanju bodo predvidoma objavljeni v posebnem zborniku.

Ervin Dolenc

Obletnice

Terezija Traven - devetdesetletnica

Upokojena sodelavka Inštituta za novejšo zgodovino Terezija Traven je stopila v deseto desetletje svojega življenja. Rodila se je 1. oktobra 1910 v družini trgovca in gostilničarja iz Tacna nad Ljubljano, kjer se je reklo pri "Koširju". S tem severnim ljubljanskim obrobjem je Travnova ostala najtesneje povezana vse do današnjih dni tako na osebni, čustveni, in kot zgodovinarka tudi na raziskovalni ravni.

Po meščanski šoli je obiskovala triletno Gremialno trgovsko šolo (1927-1930), kar nakazuje, da se je sprva odločila poklicno se ukvarjati z bolj "praktičnimi" zadevami. Toda burna trideseta leta so odločilno vplivala na njeno idejno opredelitev, končno pa tudi na poklicno usmeritev. Takrat se je namreč pridružila levičarskemu gibanju, se vključila v Vzajemnost ter Esperantsko društvo v Tacnu in postala leta 1940 članica Komunistične partije Slovenije v tacenski celici skupaj z Dušanom Pirjevcem. Po nekdanji partijski "klasifikaciji" je sodila med t.i. "malo-buržoazne elemente". Sama o sebi pravi, da je bila vedno zagovornica zmerne socialne neenakosti.

Po okupaciji se je kot komunistka seveda takoj vključila v revolucijsko osvobodilno gibanje; v ilegalo je stopila na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo. Vojna leta je mdr. preživljala kot kurirka CK KPS, tehničarka v ilegalni grafični tiskarni "Tunel" in vodja intendantce v Ljubljani, kot aktivistka OF, SPŽZ in KPS v

Beli krajini in na Štajerskem. Za svoje neprekinjeno politično delovanje je bila odlikovana s Partizansko spomenico 1941.

Po vojni bi se ji lahko zgodilo, da bi se njeno poklicno delo omejevalo le na t.i. družbenopolitično delovanje, kakor so se odločali mnogi iz partizanske generacije. Kljub perspektivnim poklicnim možnostim (bila je zaposlena na ministrstvu za delo LRS in na mestnem ljudskem odboru Ljubljana kot referentka "za zaščito delovne žene", ter je o tej problematiki pisala tudi v takratno časopisje) je nosila v sebi željo po nadaljnem izobraževanju, kar v tistih časih ni bilo vedno najlažje niti posebno zaželeno. Leta 1946 se je vpisala na gimnazijo, nato pa se odločila za študij zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1960 diplomirala. Za študij zgodovine se je odločila z željo pisati o obdobju, ki ga je sama soustvarjala, v tej smeri pa je dobila vzpodbudo tudi pri partiji. Takoj po diplomi se je zaposlila na takratnem Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, kjer je ostala do upokojitve leta 1981. Hkrati je bila angažirana pri ZZB in SZDL, v osemdesetih letih pa je bila tudi članica Sveta republike Slovenije.

Na zgodovinopisnem področju se je posvetila predvsem proučevanju zgodovine partizanstva z njegovega vojaškega in političnega vidika. Pri tem je značilno, da je posebno pozornost usmerjala v proučevanje začetnega obdobja, tj. v leti 1941 in 1942. Takšno usmeritev je nakazala že v obsežni diplomski nalogi (pribl. 200 str.), v kateri je obravnavala razvoj osvobodilnega gibanja in delovanje KPS v severni ljubljanski okolici. Kmalu zatem je pripravila enako obsežno študijo o Rašiški četi. V zvezi z ugotovitvijo o osredotočenju na začetno obdobje protiokupatorskega upora je kolega dr. Stane Granda postavil domnevo, da izhaja takšna njena odločitev "verjetno iz njene osebne narave in tudi narave gibanja, ki mu je dala svoja najboljša leta: takrat je bilo še vse veliko bolj pošteno, manj politično, slonelo je na osebni predanosti in osebnem delu."

Raziskovanje tega obdobja in navedene tematike je bilo povezano s specifičnimi metodološkimi problemi, ki jih je povzročalo pomanjkanje arhivskega gradiva. Zato je bilo mogoče takratno dogajanje rekonstruirati le na osnovi zamudnega zbiranja in preverjanja pričevanj oziroma podatkov, čemur je Travnova posvetila mnogo svojega časa. Kot rezultat teh njenih prizadevanj je nastala npr. bogata zbirka okoli 2600 anketnih listov o partizanskih prvoborcih. Brez tega bi bilo danes slovensko zgodovinopisje siromašnejše za pomembno študijo o politični in socialni pripadnosti slovenskih partizanov v letu 1941.

Ob minucioznem zbiranju in preverjanju podatkov je Travnova objavljala številne prispevke. Njena bibliografija obsega okoli 200 enot in je delno objavljena (Prispevki za novejšo zgodovino; Bibliografija. Ljubljana 1989, št. 1, str. 258-263).

V zgodovinopisnem delu Terezije Traven se izrazito izrisuje nekaj tematik, ki jim je namenjala svojo pozornost. Prvo področje zanimanja predstavljajo prve slovenske partizanske enote, drugega razvoj partijske in frontne organizacije (predvsem v Ljubljani in njeni okolici), tretjega pa delovanja in usode posameznikov, kar potrjujejo njeni številni objavljeni in neobjavljeni biografski zapisi. Ob tem pa se je pogosto vračala na svoje ožje rojstno območje z opisi zgodovinskega dogajanja v Tacnu, v dolini Medvod in predvsem na Rašici kot območju delovanja Rašiške čete in prvi požgani vasi na Slovenskem med okupacijo. Rašici je posvetila tudi samostojno publikacijo.

Med njenimi objavljenimi deli je treba posebej omeniti samostojni monografski obravnavi Mokronoške in Novomeške čete. (*Mokronoška partizanska četa*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, št. 2, Novo mesto 1985; *Novomeška partizanska četa*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, št. 10, Novo mesto 1989). Zlasti zadnjo odlikuje celovit in kritičen pristop, analize splošnih razmer, v kakršnih je četa nastajala, vrednotenje njene bojne učinkovitosti, medosebnih odnosov ter osebnih usod posameznih borcev.

Svoje prispevke je objavljala v raznih časopisih in revijah, posebej pa je treba opozoriti na zaokrožene preglede raznih tematik, ki jih je objavila v zbornikih *Domicili v slovenskih občinah* in *Prazniki slovenskih občin* ter v *Vodniku po partizanskih poteh*. Bogato je njeno delo na področju pisanja enciklopedičnih gesel, ki jih je objavljala v Enciklopediji Jugoslavije, Slovenskem biografskem leksikonu in Enciklopediji Slovenije. Pri Enciklopediji Slovenije sodi Travnova z objavljenimi osemdesetimi gesli med najbolj pogoste pisce v tej nacionalni ediciji.

Travnova je po dolgotrajnem zbiranju virov napisala neobjavljen elaborat (prek 2000 strani) o razvoju partijske in frontne organizacije v Ljubljani v obdobju 1941-1945. Vodila je delo pri zbiranju podatkov o žrtvah okupatorjevega nasilja v nekdanji občini Ljubljana-Šiška ter je za 892 ugotovljenih žrtev napisala biografije; tipkopis obsega prek 1600 strani.

Kot strokovna sodelavka IZDG je bila vključena v projekt bibliografije časopisnih člankov o delavskem gibanju na Slovenskem za obdobje 1917-1941; skupaj s sodelavkami je pripravila za objavo tudi edini v knjižni obliki izišli bibliografski izbor iz te tematike. (*Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem 1917-1941*, I, l. 1917, Ljubljana 1974)

Ne moremo mimo tega, da ne bi opozorili na jubilentkino povezanost z Ljubljano, navezanost nanjo in njeno temeljito poznavanje. Če običajno ob taki priložnosti za nekoga rečemo, da 'pozna vsak kamen', moramo o njej zapisati, da pozna vsako ljubljansko ulico. Je namreč avtorica knjige Ljubljanske ulice in soavtorica druge istoimenske knjige (skupaj z Vladom Valenčičem), ki obravnava oziroma utemeljuje poimenovanje ljubljanskih ulic.

Ob častitljivem življenjskem jubileju ji želimo še vrsto zdravih let in nadaljnje ustvarjalne moči, da bi lahko uresničila še svoje številne načrte (trenutno pripravlja za objavo knjigo o Rašiški četi ter monografijo o partizanskih enotah v letu 1941) in nas kot neutrudna sogovornica še dolgo presenečala z iskrivostjo svojega duha.

Vida Deželak-Barič

Ocene in poročila

Žarko Lazarević, Jože Prinčič: Zgodovina slovenskega bančništva. Združenje bank Slovenije, Ljubljana 2000, 438 strani, ilustr.

Besede, zapisane v predgovoru dr. Nevena Boraka, da "matična veda ekonomske zgodovine ni imela za paradno disciplino in je bila kljub odličnim posameznikom odrinjena na obrobje glavnega toka raziskovanja", se mi zdijo pretrde, tudi če upoštevam dejstvo, da je odločilno, kako nas vidijo drugi in ne, kako se vidimo sami. Nismo bili redki zgodovinarji, ki smo vedno znova opozarjali, da moramo posebno pozornost posvetiti tudi raziskovanju gospodarske in socialne in ne le politične zgodovine slovenskega naroda. Res je tudi, da sem bila celo sama po dolgih letih v dvojni vlogi - gospodarske zgodovinarke in direktorice inštituta - vedno bolj prepričana, da bosta lahko vzgojili dobrega ekonomskega zgodovinarja le skupaj interdisciplinarno zgodovinska in ekonomska veda. Dobro vem, kako poteka študij zgodovine na obeh slovenskih univerzah in zato sem se bala, da ima zgodovinar pač premalo teoretičnega ekonomskega znanja. Na srečo lahko ugotovim, da sem se zmotila. Očitno ne smemo biti preveč neučakani in nestrpni, pustiti moramo času čas; za vzgojo zgodovinarja - specialista za posamezna področja ne samo politične, kulturne in idejne zgodovine, ampak še bolj gospodarske in socialne zgodovine je pač potrebno kar veliko število let. Prav pa ima dr. Borak, ko pravi, da se je spremenilo okolje. Dobro pomnim in še danes me boli, ko se spomnim že mrtvih kolegov, najboljših gospodarskih zgodovinarjev, ki smo jih kdaj imeli, akademika Ferda Gestrina in Jožeta Šorna. Oba sta napisala (ne samo po mojem mnenju) izvrstne temeljne knjige o slovenski gospodarski zgodovini, prvi o slovenskih deželah in zgodnjem kapitalizmu (Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Ljubljana 1991), drugi pa o začetkih industrije na Slovenskem (Začetki industrije na Slovenskem, Maribor 1984) in gospodarskem razvoju pri nas v letih po prvi svetovni vojni (Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924, Ljubljana 1997), pa zanje nista nikoli dobila pravega priznanja; Šorn je umrl, ne da bi dočakal izid svojih knjig, ker preprosto ni našel založbe, ki bi ju bila pripravljena založiti. Nobena ni želela tvegati, češ da je zanimanje bralcev za to vrsto zgodovinopisja premajhno. Časi so se korenito spremenili in tako smo v vrsti dobrih knjig iz gospodarske zgodovine dobili še pomembno in zelo obsežno publikacijo o zgodovini slovenskega bančništva.

Oba avtorja, tako dr. Žarko Lazarević v prvem kot dr. Jože Prinčič v drugem delu - v knjigi ni posebej navedeno, kateri avtor je napisal kateri del (očitno sta se odločila, da bo delo skupno avtorstvo, kar je v slovenskem zgodovinopisju precej neobičajno) - sta se izjemno potrudila ter prvič zbrala in analizirala izredno veliko gradiva, arhivskega in drugih primarnih tiskanih virov, da uporabljene strokovne literature sploh ne omenjam. Samo tisti, ki pregledujemo obsežno in pogosto še neurejeno arhivsko gradivo za gospodarsko zgodovino, vemo, kakšno mukotrpno

delo sta oba avtorja, posebej še dr. Prinčič, opravila. Tovrstno gradivo je žal včasih pastorek arhivske službe, saj po zakonski ureditvi zbiranje tega gradiva ni vedno prioriteta naše javne arhivske službe in je gradivo večinoma še vedno neprevzeto in tako prepuščeno posameznim gospodarskim organizacijam, da ga urejajo ali pa tudi ne. To velja poudariti kljub vsemu spoštovanju do posameznih prizadevnih skrbnikov tega dragocenega gradiva. Težava je namreč tudi, da je gradivo lahko pri njih dostopno ali pa tudi ne, v njihovi lasti je in oni odločajo o uporabi.

Avtorja sta se odločila za kronološko razdelitev, ki temelji na obdobjih, ko so Slovenci živeli v treh državnih okvirih, avstro-ogrskem in obeh jugoslovanskih, če ne upoštevamo še okupacijske razdelitve med tri države v obdobju druge svetovne vojne. Analizo zgodovine bančništva v samostojni Sloveniji sta prepustila novi študiji. Jedro njunega prikaza je tako, kot ponazarja že sama naslovnica te lepe reprezentativne publikacije in opozarjata tudi avtorja, 20. stoletje, naše kratko, za nas Slovence še posebej kratko stoletje. Avtorja sta oris razvoja dela slovenskega gospodarskega razvoja spretno prilagodila naši politični zgodovini, ne da bi s tem okrnila celostni pogled na zgodovino slovenskega bančništva, kot ga omogočajo zdaj dostopni viri.

Vsebinsko nove znanstvene monografije predstavljam le na kratko, saj sta jo avtorja podrobno predstavila v zelo obsežnem in zgovornem kazalu h knjigi. Obdobje do konca prve svetovne vojne, obdobje začetkov bančništva v slovenskih deželah, ko so bile še del habsburške monarhije, je opisano v dobrem, čeprav glede na obseg celotne knjige precej kratkem sintetičnem povzetku. V njem so na kratko predstavljeni prvi začetki bančništva pri nas, od regulativnih hranilnic, kreditnega združništva in do prvih bank kot uvod v precej bolj podrobno analizo zgodovine slovenskega bančništva od konca prve svetovne vojne naprej do naše osamosvojitve. Odločitev dr. Lazarevića le za kratek uvodni povzetek zgodovine bančništva vse do prve svetovne vojne je razumljiva, razvoj bančništva na Slovenskem pred prvo svetovno vojno je vendarle bil obdelan že v posebnih zgodovinskih študijah. V naslednjih petih poglavjih pa dr. Lazarević riše podobo razvoja slovenskega bančništva v času od konca prve do konca druge svetovne vojne, ko je razvoj imel svojo notranjo ekonomsko logiko, ne glede na dva močna negativna razvojna udarca - veliko gospodarsko krizo v tridesetih letih in uničujočo drugo svetovno vojno. V poglavju *Dinamično zaporedje sprememb* oriše razvoj celotnega bančnega sistema med obema vojnoma s poudarkom na bankah - delniških družbah. V poglavju *Izgubljanje pozicij* pa podrobno analizira regulativne hranilnice, ki so nadaljevale razvoj, kot so ga začele še pred prvo svetovno vojno, čeprav se je njihov pomen v strukturi slovenskega bančništva v tem času že zmanjševal. Na prikazu spreminjanja njihove vloge je glavni poudarek. Pomembnejši del slovenskega bančništva, kreditno združništvo, ki je komplementarno dopolnjevalo hranilništvo, je prikazano v poglavju *Ohranjanje pozicij*. Zanimivo je poglavje *Igra približnih razmerij*, v katerem avtor analizira razmerja med vlogami in posojili v vseh treh tipih denarnih zavodov. V poglavju *Konec in začetek*, kot govori sam naslov, je oris konca dolgega obdobja enovitega razvoja, kljub cezuri prve svetovne vojne, slovenskega bančništva v časovnem loku 140-tih let od ustanovitve prve bančne ustanove v slovenskih deželah do medigre okupacije v drugi svetovni vojni in hkrati uvod v nov začetek, ki je bil razvojno dosti bolj razgiban, vendar konceptualno nedorečen, poln nerazumljivih stranpoti,

podrejen političnim in ne ekonomskim principom in zato velika žrtev povojnega razvoja.

Dr. Jože Prinčič je obdobje od konca druge svetovne vojne do slovenske osamosvojitve razdelil v 12 poglavij, ki so jih določile bolj politične kot gospodarske razvojne prelomnice. V prvih treh poglavjih drugega dela je pisec orisal postavljanje novega bančnega sistema, s kratkim dvomesečnim prehodnim obdobjem ob koncu druge svetovne vojne, s podržavljenjem zasebnih denarnih zavodov ter zakoličenjem temeljev nove bančne organiziranosti. V naslednjih poglavjih kronološko niza razvojne etape socialističnega bančnega sistema, tistega sistema, ki je moral po oblastni volji uveljavljati, kot je to pronicljivo preprosto označil profesor Ivan Ribnikar, "čudaštvo" denarnega sistema. Za vsakega bralca bo zanimiv podroben opis tistega, čemur smo pravili politični in ekonomski voluntarizem. Posebej pa ga bo pritegnila pripoved o času zadnjih let življenja v drugi Jugoslaviji, kot se je zrcalil skozi bančni sistem, ki ga je večina med nami tudi živela in ga imamo prvič predstavljenega v celi razvojni liniji od bančništva v službi administrativnega sistema, prek enobančnega sistema in njegovega prehoda na večbančnega, z ustanovitvijo prvih poslovnih bank, komunalnih, investicijskih in komercialnih bank do bank združenega dela. Pri prebiranju dobi bralec vtis, da je pri vsem "ustanovitvenem gibanju", ki je prineslo množico novih bank z raznovrstnimi imeni, vse ostajalo po starem - sistem ni hotel delovati ekonomsko učinkovito. Tudi to je pripeljalo na koncu do razpada bančnega sistema in razpada države.

Metodološka pristopa, ki sta ju avtorja izbrala vsak v svojem delu, se med seboj nekoliko razlikujeta. Dr. Lazarevič se je odločil za kombinirani kronološko-problemski način analize in predstavitve, medtem ko se je dr. Prinčič bolj držal kronološkega načela. To mu je narekoval edini možni način dela, s katerim je oris zgodovine slovenskega bančništva v obdobju po drugi svetovni vojni sploh lahko opravil. Pri dr. Prinčiču smo že razvajeni, vemo, da skoraj vsaka njegova študija predstavlja tudi oranje ledine pri pregledovanju in iskanju arhivskega gradiva. Gradivo, ki ga najde, mu potem določa način njegove predstavitve. Zaradi obilice uporabljenih novih virov, predvsem arhivskih, pa je velika škoda, da jih avtorja nista zbirno predstavila v posebnem poglavju. Takšen pregled bi bralcu omogočil lažjo evidenco uporabljenega gradiva, sedaj pač mora ta podatek sam zbirati z zamudnim pregledovanjem navajanja v opombah. Prav tako ne bi škodili še indeksi, dodani na koncu, vsaj imensko in stvarno kazalo in mogoče še kakšno.

Pred seboj imamo novo pomembno knjigo dveh slovenskih gospodarskih zgodovinarjev mlajše generacije. Gre za zahtevno strokovno delo z navajanjem velikega števila podatkov in analiz. Napisala sta za bralca zahteven znanstveni tekst in ne to, kar si običajno za knjigo o preteklosti predstavljamo ali želimo - namreč čim bolj privlačno zgodbo iz minulosti. Res je to zgodba, vendar specifična zgodba o bankah, hranilnicah, finančnih ustanovah, zgodba, ki je zaradi snovi same polna števil, tabelarnih predstavitev, podatkov, kar se pač ne more brati kot roman.

Jasna Fischer

Marjan Diklič: Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata. Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar 1998, 552 strani

V hrvaški politični zgodovini zavzema t. i. "pravaštvo", ki sta ga utemeljila v drugi polovici 19. stoletja dr. Ante Starčević in Eugen Kvaternik, prav posebno mesto. Gre za fenomen, ki je nedvomno zanimiv tudi za slovenske zgodovinarje, saj so hrvaški pravaši v svoje državnopravne koncepte kot "alpske Hrvate" vključevali tudi Slovence. O tem, kakšne so bile predstave pravaških ideologov o hrvaški državni samostojnosti, je na podlagi odličnih študij prof. dr. Mirjane Gross že dosti znanega, še zlasti kar zadeva pravaše iz Hrvaške in Slavonije oziroma banovine. Pred dvema letoma pa je na knjižne police prišla tudi prva monografija, ki je v celoti posvečena predstavitvi pravaškega gibanja na drugi strani Velebita, v Dalmaciji. Njen avtor je hrvaški zgodovinar dr. Marjan Diklič, znanstveni sodelavec Hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Zadru. V svoje raziskave je vključil veliko število časopisnih virov, ki jih lepo dopolnjuje kar nekaj pomembnih arhivskih zapuščin dalmatinskih politikov.

Kot uvodoma opozarja avtor, je pravaštvo odigralo ključno vlogo v procesu konstruiranja moderne hrvaške nacije in začrtalo pot do samostojne hrvaške države. Pod vplivom Starčevićevega nauka se je pravaška misel konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 19. stoletja iz banovine razširila tudi v Dalmacijo. Kot izvemo iz uvodnega poglavja knjige, v katerem je podrobno in obširno opisano dalmatinsko politično prizorišče v avstroogrskem času, je bilo to obdobje, ko sta se za prevlado v najjužnejši avstrijski kronovini borili dve stranki. Na eni strani je bila Narodna stranka, v kateri so skupno delovali tako srbski kot hrvaški narodnjaki. Na drugi strani so bili t. i. "avtonomisti", ki so poudarjali dalmatinsko deželno zavest in pripadnost Dalmacije italijanski kulturni sferi. Po razkolu v Narodni stranki leta 1879 pa je na dalmatinski politični oder stopila tudi Srbska stranka.

Diklič označuje za miselnega predhodnika dalmatinskega pravaštva duhovnika Mihovila Pavlinovića, ki je sicer deloval v okviru Narodne stranke, vendar je že ob koncu šestdesetih let simpatiziral s Starčevićevimi in Kvaternikovimi idejami, ki so se takrat širile iz banovine. Pavlinovićev ideal je bila Velika Hrvaška, ki bi bila ena izmed kraljevin federativne habsburške monarhije. To pa je bil tudi cilj večine dalmatinskih pravašev, ki so se v osemdesetih letih organizirali v posebno politično grupacijo. Diklič imenuje kot prvega pravega dalmatinskega pravaša duhovnika Iva Prodana. Delovanje slednjega je bilo v zgodovinisju dolgo časa bolj ali manj prezrto, zato je natančna analiza Prodanovih političnih nazorov, ki jo najdemo v Dikličevi monografiji, resnično dobrodošla.

Posebno poglavje monografije je posvečeno tudi liberalni pravaški skupini Anteja Trumbića in Frana Supila, ki se je izoblikovala konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Podobno kot Prodanova skupina je tudi ta nastala kot opozicija politiki stare narodnjaške stranke, ki naj bi bila po mnenju pravašev preveč popustljiva do avstrijskih vladnih krogov in premalo odločna v boju za

združitev hrvaških dežel. Zaradi nezadovoljstva s politiko njenega vodstva je Narodno stranko zapustila tudi pomembna frakcija pod vodstvom državnozborskega poslanca Juraja Biankinija. Diklić nam v knjigi natančno predstavi politično orientacijo vseh naštetih pravaških skupin, ki so se leta 1894 združile v enotno dalmatinsko Stranko prava. Toda že čez štiri leta se je odcepila Prodanova Čista stranka prava, Trumbić pa je leta 1905 v okviru t. i. politike "novega kurza" matico združil z narodnjaško stranko. Spori in razhajanja znotraj pravaškega tabora v Dalmaciji so v Diklićevi knjigi podrobno opisani, prav tako pa tudi odzivanje dalmatinskih pravašev na konflikte med njihovimi idejnimi sopotniki v banovini na prelomu stoletja.

Ko so pravaši govorili o državnem pravu in hrvaški državi, so vanjo poleg banovine in Dalmacije prištevali še Istro, Bosno in Hercegovino ter Medmurje. Pri tem so zagovarjali tudi združitev hrvaških dežel s slovenskimi. Kar zadeva obseg hrvaške države med pravaši torej ni bilo bistvenih razlik. Tega pa ne bi mogli reči, ko gre za vprašanje srbstva znotraj hrvaških meja. Za razliko od Starčevića, ki je v Srbih na Hrvaškem videl zgolj pravoslavne Hrvate, je npr. Pavlinović po Diklićevih ugotovitvah razlikoval med dvema narodoma. V okviru Velike Hrvaške, ki jo je propagiral, bi bil Pavlinović pripravljen hrvaškim in bosansko-hercegovskim Srbom zagotoviti obsežno kulturno in versko avtonomijo, pod pogojem seveda, da bi privolili v vključitev v enoten hrvaški politični narod. Še bolj spravljiv odnos do Srbov sta imela Trumbić in Supilo, ki sta v "bratih" pravoslavne vere videla zaveznike v boju proti domnevemu germanskemu prodoru na Balkan, ki naj bi po njunem mnenju ogrožal razvoj hrvaške nacije. Na drugi strani pa je na podlagi Diklićevih raziskav razvidno, da je bilo med dalmatinskimi pravaši tudi dosti srbofobov. Med temi je izstopal Prodan, ki je menil, da naj bi "pravi" Srbi obstajali samo vzhodno od Drine, tisti na Hrvaškem pa naj bi bili "umetno ustvarjeni". Zanj so bili pač vsi prebivalci na ozemlju historične hrvaške države Hrvati, in to ne glede na vero.

Zadnje poglavje Diklićeve monografije je posvečeno delovanju dalmatinskih pravašev v okviru Vsepravaške organizacije pred prvo svetovno vojno, na kratko pa je opisano tudi njihovo opredeljevanje do jugoslovanske ideje v zadnjih letih obstoja habsburške monarhije. Avtor se dotakne problema trializma in slovensko-hrvaškega sodelovanja ter ovrednoti vlogo pravašev v političnih kombinacijah velikoavstrijskih krogov.

Diklićeva knjiga nam ne daje samo odličnega vpogleda v politiko dalmatinskih pravašev, ampak je tudi polna zanimivih in poučnih informacij o celotni strankarski sceni v Dalmaciji v francisko-jožefinski dobi. Zato je obvezno čtivo za vse, ki jih zanima hrvaška politična zgodovina.

Andrej Rahten

A l e k s a n d e r Ž i ž e k : Rokodelci mojega mesta: drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželnoknežje oblasti. Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2000, 207 strani (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije; 4)

Žižkova monografija o zgodovini celjskih cehov v času krepitve centralne deželno-knežje oblasti pa do uvedbe obrtne svobode leta 1859 je gotovo eno temeljnih del za poznavanje naše gospodarske in socialne preteklosti kot tudi bogat izsek iz širokega spektra zgodovine vsakdanjika naših prednikov. Avtor je z vso akribijo uspel sestaviti mozaik o zgodovini celjskih cehov, ki ga obenem lahko imamo za zgledno zgodovino mesta ob Savinji. Obrtništvo (s trgovci) je v celinskih mestih namreč predstavljalo glavnino prebivalstva ter obvladovalo vzvode mestne oblasti (oba mestna sveta, sodniško/župansko funkcijo). Raziskava celjskih obrti sicer ne ponuja novih "makroekonomskih" dognanj, na mikronivoju pa vendarle odgovarja na prenekatero vprašanje o življenju v malih mestih predindustrijske dobe.

Še posebej pohvalno je, da okostje knjige sestavljajo arhivski viri, zlasti ohranjene cehovske knjige celjskih cehov, ki so zbrane in urejene v Zbirko obrtnih listin Zgodovinskega arhiva Celje. Avtor se je ob slikanju vloge cehov v življenju mesta opiral še na arhivske dokumente okrožnega urada, okrajnega urada (okrajnega gradbenega urada), mestne občine Celje in na posamezne fonde sodišč, v raziskavo pa je vključil tudi relevantno literaturo.

V uvodu avtor poda krajši oris nastanka in razvoja cehov na Štajerskem, vse do obdobja, ko začne v njihove svoboščine posegati država. Že od svojega nastanka so bili cehi strokovna združenja, ki so imela močan vpliv na različnih področjih življenja. Poleg gospodarske in politične so imela tudi versko in karitativno funkcijo, ponekod pa so jim pripadale celo določene kompetence nižjega sodstva. Njihove pristojnosti so začeli postopoma ožiti mestni sveti in nazadnje deželno-knežji državni aparat. Državo so namreč nove potrebe vedno bolj silile, da je posegala v gospodarstvo, kar se je odražalo predvsem v številnih novih obrtnih redih. Cehovsko nedotakljivost in kričečo samovoljo obrtnih združenj so poskušali omejevati že od 16. stoletja naprej številni monarhi in deželni knezi, dokončen udarec pa naj bi temu zadal obrtni red iz leta 1732. Toda stari obliki ceha je dokončno odklenkalo šele v drugi polovici "stoletja napredka", z obrtnim redom iz leta 1859, ko se korenito spremeni dotedanji položaj ceha. Nastanejo t.i. "moderna obrtniška združenja", ki sicer še ohranijo socialno noto, v prvi vrsti pa postanejo strokovno-povezovalne interesne združbe.

Žižek v svoji filigranski raziskavi lepo prikaže pravila, ki so od začetkov cehovstva veljala in določala življenje cehovske strukture. Pot do mojstrstva se je začela z vajeništvom. Učna doba je bila v različnih obrteh različno dolga - od dveletnega tesarskega do petletnega kamnoseškega uka, v večini obrti pa je prevladoval triletni uk, ki ga je zaključil "odpust". Pravila za sprejem in odpuščanje vajencev so bila sprva precej nedorečena, zato so jih poskušali popraviti z novimi obrtnimi redi, ki so precej natančno določali potek izobraževalnega procesa. V njih je bilo npr. določeno vse od svečanega sprejema, štirinajstdnevnega poskusnega dela, do jamstva dveh spoštovanih meščanov, ki sta zagotavljala, da učenec mojstru ne bo pobegnil pred iztekom učne dobe. Vajeništvo je namreč močno poseglo tudi v mojstrovo zasebno življenje; svojemu varovancu je bil dolžan nuditi streho nad glavo in prehrano.

Naslednja stopnja izobraževanja je bilo pomočništvo. Pomočniki so predstavljali glavnino usposobljene delovne sile v obrti. V vase zaprtem svetu

cehovstva so pomočniki, ki so se lahko svobodno potikali po svetu in si na ta način širili obzorje, skrbeli za pretok idej in tudi novih znanj. Običajno je bilo namreč obvezno, da si na svoji poti do mojstrstva pomočnik nabere čimveč izkušenj v različnih krajih. Cehi so bili potujočim pomočnikom dolžni zagotoviti tako delo kot streho nad glavo. Svoj status so pomočniki dokazovali z ustaljeno pogovorno formulo in pozdravom, kasneje pa je bil z obrtnim redom določen poseben obrazec, kamor so vpisovali svoja priporočila in zaznamke cehi, pri katerih je pomočnik pred tem delal. Pri obveznih potovanjih so določeno izjemo predstavljali sinovi mojstrov, za katere je namesto običajnega potovanja zadoščala zgolj nekakšna "priglasitev" očetovih stanovskih kolegov.

Po vrnitvi s potovanja je sledilo običajno enoletno "stažiranje", ki ga je zaključila mojstrska skušnja. Pomočnika po vrnitvi mnogokrat seveda ni pričakala prosta obrtna pravica (jus), zato se je bil prisiljen tudi doma najprej zaposliti kot pomočnik. "Stalni" pomočniki so prevladovali v gradbeništvu, usnjarstvu in sploh v obrtneh, ki so zahtevale velik zagonski kapital in bile odvisne od skupinskega dela.

Na uspešno poklicno pot so v obrti lahko precej vplivale dobre sorodstvene vezi. Običajna je bila t.i. "dinastična pot", kjer je sina do mojstrstva pripeljal kar njegov oče, ali pa je zanj, še posebno če se je sin usmerjal v kakšno drugo obrt, poskrbel kakšen drug sorodnik. Do obrtne pravice je bilo mogoče priti tudi s poroko ali z nakupom obrtne pravice.

Obrtni redi so poleg dolžnosti in pravic določali tudi sankcije za njihovo neupoštevanje. Kazni so bile najpogosteje denarne, njihovi člani pa so šteli tako mojstre kot vajence in pomočnike. Pomočnike so za hujše prekrške (nepokornost, vstajništvo) lahko kaznovali celo s smrtjo, telesnimi kaznimi ali pa zaporom, prisilno delavnico ali gradnjo utrdb. V primeru težjih kršitev je bil predviden začasen suspenz ali celo trajen odvzem obrtne pravice.

Mesto Celje je bilo od srede 18. pa do šestdesetih let 19. stoletja majhna komuna, ki pa je vseeno premoglo široko paleto rokodelcev, ki so stregli povpraševanju domačinov in tudi potrošnikov zunaj meja lastnega pomerija. Žižek v svojem delu (glede na ohranjeno gradivo) podrobno obravnava peke, mesarje, barbarje, tkalce, klobučarje, pa usnjarje, ki so, navkljub smrdljivosti svoje obrti, sodili v sam vrh ugledne celjske elite, dalje kovače in kolarje, mizarje, ključavničarje, ostrogarje, veleurarje in puškarje, izdelovalce orgel, lončarje ter celjske gradbenike (zidarji, tesarji, kamnoseki). S strnitvijo množice drobnih podatkov avtor lepo slika zgodovino mesta. Prikaže npr. gibanje cen nekaterih pomembnejših življenjskih artiklov, nekatere izredne situacije, nenehne borbe cehov z mestnimi (državnimi) oblastmi, pa pogoje dela in stanovanjsko kulturo.

Od leta 1754, ko je v Celju delovalo 168 obrtnikov v 51 obrtnih panogah, pa vse do zakona o obrtni svobodi iz leta 1859, se struktura celjske obrti ni bistveno spreminjala. Številčno razmerje med posameznimi obrtni in gibanje števila mojstrov znotraj posameznega ceha ne kaže prelomnih sprememb. Vse do prihoda južne železnice v Celje (2. junij 1846) je bilo mestece ob Savinji deležno le malo modernizacijskih impulzov. Obrtniška tradicija se je v Celju večinoma prenašala iz roda v rod. Skokovitih sprememb pa ne kaže niti gibanje zaposlovanja pomočnikov in vajencev, ki ga je avtor obdelal v številnih tabelah in grafikonih. Avtor je skratka s svojim delom nadvse prepričljivo dokazal, da niti vedno močnejša volja do modernizacije in centralizacije države, ki so jo gojili vladarji vse

od začetka 16. stoletja naprej, niti državno podprta liberalizacija proizvodnje in prodaje potrošnih dobrin, za katero so navijali nastajajoči sloji založnikov, kapitalistov in modernih veletrgovcev, nista mogli dokončno opraviti s cehovstvom, s tem reliktom preteklosti. Pobuda za opustitev cehovske organiziranosti je morala kljub državnemu diktatu priti od spodaj. Konec cehov je precej bolj od formalnih posegov države sprožilo razkrajanje medsebojnih odnosov med člani. Kljub temu pa so nekatera združenja vztrajala še dolgo po letu 1860, ko jih je novi obrtni red preobrazil v moderne stanovske grupacije.

Andrej Studen

O t o L u t h a r, A l e n k a K o r e n (*urejevalka gradiva*), O žalosti niti besede; *Uvod v kulturno zgodovino vélike vojne*; Založba ZRC, Ljubljana 2000, 211 strani

Delo Ota Lutharja, ki si je naslov sposodilo pri eni izmed številnih angleških domoljubnih popevcic iz časa 1. svetovne vojne, je razdeljeno na dva dopolnjujoča se vsebinska sklopa. Prvi del je kulturno-zgodovinska primerjalna študija o zgodovinskih, umetniških in stvarnih interpretacijah grozot 1. svetovne vojne, drugi del pa komentiran prepis vojnega dnevnika podčastnika Cirila Prestorja.

Svet je pred letom 1914 še poznal mir, ki so ga sicer resda motila manjša vrenja, po letu 1918 pa je celo takšen mir le iluzija in retoričen okrasek populistov. Leta 1914 se je v poguben spopad zapletel dejansko ves planet, Evropa je dobila vojno prvič po nekaj desetletjih na svoj prag. Trčile so vojske Evrope, Azije, Afrike in Amerike. Spopad, začel leta 1914, je bil dejansko triumf vojaške družbe, ki se je razvila s prehodom plačanske novoveške "vojske" v domačo, pretežno iz nabornikov in rezervistov sestavljeno oboroženo silo. Prav s sodelovanjem "vseh" je ta vojna prerasla skorajda herojsko-mitski aseptični spopad vojskovodij in potonila v blatu, krvi, solzah in krikih. In če gre za vojno vseh proti vsem, je treba podžgati tudi ljudi, ki so sicer ostali zunaj jarkov, za funkcioniranje države v vojni pa so bili "neogibno potrebni". Vojna je rodila propagando - dejavnost, ki je z demoniziranjem sovraga in glorifikacijo svojih pravičnih vojnih ciljev mobilizirala milijone in milijone delovnih rok in predanih src. Daleč od idilične slike vojne kot visoke pesmi samožrtvovanja pa je prežala prava krvava orgija groze in brezupa.

Uvod nas polagoma seznanja z veliko vojno kot najbolj nespametno in najbolj cinično vojno vseh časov, ki je z globoko, neopisljivo grozo prežela na milijone neposredno udeleženih. Tisoči med njimi so svoj obup zlili na papir - kot mala, intimna pričevanja zase, za starše, nekateri pa tudi za abstraktne bodoče generacije, ki naj bi jim tovrstna poročila in svarila za vekomaj priskutila pobijanje in umiranje za svetle ideale. Vrednosti teh skromnih zapisov krvave resničnosti v letih 1914-18 se zgodovinska stroka zaveda žal šele v zadnjem času. Dolgo potem,

ko so svoje o tej vojni povedali tisti, ki so jo sprožili in oni, ki so z njo služili (denar, čast, vpliv, moč).

Naenkrat znamo ceniti okorne, zatikajoče se besede komaj pismenih vpo-klicancev, z zanimanjem listamo pisma, dnevnike, zapiske statistikov v strelskih jarkih. Zanima nas vse - hrana, odnosi med soborci, odnos do nasprotnika, strah, tesnoba, pričakovanje konca morije, hrepenenje po domu, ljubezni, miru. Kar nekako sram nas je, da tem glasovom z roba pekla nismo znali prisluhniti prej. Zavedamo se, da so ti zapisi morebiti malce prikrojeni (cenzurirani ali samo-cenzurirani), da so nastajali v različnih stresnih situacijah, da so jih pisali ljudje različnih značajev, a vseeno - so najizvirnejša pričevanja, ki jih je za sabo pustil krvavi čas rojevanja novega stoletja.

Ciril Prestor, rojen leta 1890, je svojo vojno odisejado, ki ga je vodila iz Soprona (tam je služil vojsko) v Bosno, Srbijo, Madžarsko, Galicijo, Italijo in končno spet v Srbijo ter tretjič prek Madžarske domov, začel že leto pred začetkom vojne - 1913. Vse od svojega odhoda v vojsko je vestno beležil etape svoje "poti po svetu". Njegovi zapisi so največkrat eno ali dvovrstični realistični krokiji o postajah ob poti, bojih, "vagoniranjih", poteh v zaledje po nakupih (bil je nekakšen ekonom), spletkah med častniki in podčastniki ter slikah vojnega nasilja (ubitih civilistih, razmesarjenih vojakih...). Sam dnevnik v bistvu ni kaj več od dnevnika njegovega oddelka. V njem ni čustev, zasebnosti, pričakovanj in hrepenenja. Prestor je vsega tega zmožen edinole v sklepnih besedi k dnevniku, ki jo je napisal na novoletni dan leta 1924.

Sam dnevnik bi bil za objavo gotovo pošastno pust, če ga ne bi urednik rašomonsko kombiniral s podobnimi, precej prebavljivejšimi zapisi vojakov Lorenza Prestorja, Ivana Primožiča in Josipa Prelesnika, ki jih hrani Kobariški muzej ter dnevnikom Franca Rueha, ki je izšel pri Slovenski matici. Dogajanje nam pomaga rekonstruirati tudi prgišče člankov iz Slovenskega naroda in Slovenca, kot relacijo "v širni svet" pa je urednik uporabil vojne spomine belgijskega kralja Alberta I., Tirolca Matthiasa Ladurnerja in nemškega štabnega častnika Maxa Hoffmana.

Študija je nedvomno veliko več kot uvod - je tekoče pisana, zanimiva in informativna ekspedicija v čas velikega klanja, je pa tudi dostojen poklon tisočim slovenskih in milijonom svetovnih žrtev te morije, obenem pa iskren "mea culpa" celotnega zgodovinarskega ceha pri nas.

Še namig za 21. stoletje: knjiga je dostopna tudi na spletnih straneh na naslovu www.zrc-sazu.si/prestor. Prihodnost se je začela - tudi v historiografiji.

Aleksander Žižek

M i r o s l a v S t i p l o v š e k : Slovenski parlamentarizem 1927-1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 2000, 497 strani, ilustr.

Profesor Miroslav Stiplovšek, avtor odmevnih monografij in študij o sindikalnem gibanju na Slovenskem od druge polovice 19. stoletja do leta 1941, o slovenski zgodovini med obema svetovnjima vojnama, o obdobju v letih 1941-1945 in o krajevni zgodovini domžalskega in kamniškega območja v 19. in 20. stoletju, je v zadnjih letih intenzivno preučeval eno od najbolj relevantnih vprašanj politične zgodovine Slovencev v prvi Jugoslaviji - to je vprašanje uresničenja tedanjih slovenskih narodno-avtonomističnih teženj. Te so izražale večina slovenskega naroda in njegove takratne politične elite. Prof. Stiplovšek je svoje obravnavanje tega pomembnega historiografskega vprašanja zaokrožil v monografiji Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Monografija ima podnaslov, ki opozarja na njeno vsebinsko širino: *avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Monografija je izšla pri enem od ključnih nosilcev humanistične znanstvene dejavnosti na Slovenskem - Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani.

Monografija Slovenski parlamentarizem 1927-1929 vsestransko razčlenjuje delovanje t. i. oblastnih samouprav in prek tega vprašanje uresničenja avtonomističnega programa na Slovenskem v omenjenih letih. Oblastne samouprave so delovale v okviru t. i. oblasti - izraz je bil povzet iz srbskega jezika - to je posebnih upravno-teritorialnih enot, na katere je bilo v dvajsetih letih razdeljeno ozemlje Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Razdelitev Kraljevine SHS na oblasti je bila izvedena na osnovi centralistične Vidovdanske ustave, sprejete 28. junija 1921. Ta je celotno ozemlje Kraljevine SHS obravnavala kot enoten državnopravni teritorij in je mimo vseh narodno-zgodovinskih meril uzakonila povsem mehanično razdelitev države. Oblasti so smele imeti največ 800.000 prebivalcev, oblikovane pa so morale biti le po naravnih, socialnih in gospodarskih merilih. Ustava je tudi določala, da vsaki oblasti načeluje t. i. veliki župan. Velikega župana je na predlog ministra za notranje zadeve imenoval kralj in je bil dejansko le državni uradnik, ki se je ravnal po odločitvah centralne oblasti. Ko je bila leta 1922 členitev državnega območja na oblasti izvedena, je bilo oblikovanih 33 oblasti, med njimi sta bili dve, ljubljanska oblast in mariborska oblast, na slovenskem ozemlju. Ljubljanska oblast je obsegala ozemlje nekdanje dežele Kranjske in hrvaški okraj Kastav, mariborska pa ozemlje nekdanje dežele Štajerske, Mežiško dolino, Prekmurje in hrvaško Medjimurje. Slovenija je bila s tem upravno razkosana na dva dela, kar je Slovincem odvzemalo eno od osnovnih možnosti za skladen nacionalni razvoj, to je celovitost lastnega narodnega ozemlja. To možnost je še dodatno omejeval zakon o občni upravi iz leta 1922. Po tem zakonu so lahko veliki župani zadržali izvršitev vsake odločbe oblastnih skupščin in oblastnih odborov. Oblastne skupščine in oblastni odbori so bili ustavno določeni organi samostojnega upravljanja finančnih, gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev na območju posamezne oblasti. Veliki župan je lahko zadržal izvajanje njihovih odločitev, če je menil, da niso utemeljene v ustavi in zakonih.

Uvedba oblastnih samouprav, do katere je prišlo po volitvah v oblastne skupščine 23. januarja 1927, je kljub navedenim omejitvam pomenila delno ublažitev ostrega centralističnega državnopravnega sistema v Kraljevini SHS. Samostojno upravljanje zadev, ki ga je dopuščal državni centralizem, je bilo utemeljeno v delovanju najvišjih izvoljenih predstavniških teles slovenskega naroda v prvi

jugoslovanski državi - v oblastnih skupščinah ljubljanske in mariborske oblasti. Tako lahko o času njihovega delovanja - od formalnega konstituiranja 23. februarja 1927 do uvedbe kraljeve diktature 6. januarja 1929, ko so bile oblastne skupščine ukinjene - govorimo tudi kot o času, ko je prvič zaživel slovenski parlamentarizem. Od tod tudi knjigi njen naslov. Slovenci so si namreč pred tem, v avstro-ogrski monarhiji, vsa predstavniška telesa, ki so bila neposredno vezana na slovensko narodno ozemlje, delili z Nemci in Italijani. Po prvi svetovni vojni pa so svoja izvoljena predstavniška telesa imeli le na ozemlju, ki je bilo v jugoslovanski državi. Pri tem sta ljubljanska in mariborska oblastna skupščina, ki sta delovali po zgledu osrednjega beograjskega parlamenta, kljub zakonski prepovedi ob obravnavanju gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih vprašanj, občasno posegali tudi na politično področje. Pri obravnavanju političnih vprašanj je v obeh oblastnih skupščinah posebej prišel do izraza pluralizem pogledov vseh v njih zastopanih tedanjih političnih strank.

Osrednji dejavnik delovanja obeh slovenskih samouprav in njunih izvršilnih organov - oblastnih odborov - je bila najmočnejša slovenska politična stranka - avtonomistična Slovenska ljudska stranka, ki je na volitvah v oblastne skupščine zmagala z absolutno večino glasov. Ker je SLS ocenila, da lahko v obstoječih političnih razmerah prek oblastnih samouprav vsaj deloma uresniči svoje avtonomistične zamisli ter hkrati tudi svojo oblastno dominacijo v Sloveniji, je februarja 1927 stopila tudi v vlado. Tako se je po dolgoletni opoziciji odločila za pragmatično politiko.

Na vprašanje, kaj je Slovenska ljudska stranka, ki je edina med slovenskimi avtonomistično usmerjenimi strankami imela tudi stvarne politične možnosti, da poskusi uresničiti slovenske narodnoavtonomistične težnje, storila, da bi jih lahko v okviru obstoječe jugoslovanske državno-politične realnosti tudi udejanjila, odgovarja Stiplovškova monografija. Avtor po predgovoru (str. 9-13), v katerem opredeli predmet svoje obravnave, v prvem poglavju (str. 15-74) najprej predstavi slovensko samostojnost v okviru novembra 1918 obstoječe Države Slovencev, Hrvatov in Srbov in že takrat obstoječe zamisli, da bi se vzpostavil slovenski nacionalni parlament. Oriše tudi prizadevanja za avtonomijo Slovenije po ustanovitvi Kraljevine SHS 1. decembra 1918. Prizadevanja, v okviru katerih je bila februarja 1919 sprožena tudi zahteva po oblikovanju samostojnega slovenskega pokrajinskega parlamenta, niso bila uspešna. Kljub naporom SLS v delno avtonomni Deželni vladi za Slovenijo, posebej pa še v Ustavodajni skupščini, je bila Slovenija s sprejemom vidovdanske ustave vpeta v strogo centralistični državni sistem. S tem pa je postalo vprašanje slovenskega narodnega programa osrednji problem tedanje slovenske politike. Avtor zato predstavi poglede takratnih slovenskih političnih subjektov glede na upravno razdelitev države na oblasti in na narodno vprašanje v letih od sprejema ustave do volitev v oblastne skupščine januarja 1927. Ob tem posebej opozarja na parlamentarne volitve leta 1923 in 1925. SLS je z zahtevo po vzpostavitvi zakonodajne avtonomije upravno enotne Slovenije na Slovenskem obakrat zmagala z absolutno večino. Avtor v naslednjem poglavju (str. 75-122) predstavi tudi poglede slovenskih strank na vprašanje oblastnih samouprav pred volitvami v oblastne skupščine, njihovo predvolilno dejavnost in rezultate oblastnih volitev 23. januarja 1927.

S konstituiranjem oblastnih skupščin in oblastnih odborov ter imenovanjem obeh velikih županov iz vrst SLS, kar je le-ta dosegla po svojem vstopu v vlado, se je začelo obdobje intenzivnih prizadevanj SLS, da bi v jugoslovanski Sloveniji prek oblastnih samouprav urejali čim več gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev, ki jih je centralistična državna uprava več let neustrezno reševala ali zemarjala. Pri tem je bilo zelo pomembno dejstvo, da sta bila oba velika župana pripadnika SLS. To je bilo glede na njune velike pristojnosti bistveno za učinkovito delovanje oblastnih samouprav. Enaka strankarska pripadnost obeh velikih županov in odločujočih dejavnikov oblastnih samouprav je namreč zagotavljala njuno medsebojno sodelovanje. Avtor delovanje oblastnih samouprav temeljito predstavlja v tretjem, četrtem in petem poglavju svoje monografije (str. 123-302). V tem, jedrnem delu monografije, podrobno razčlenjuje vsa tri zasedanja oblastnih skupščin: prvo, od 23. februarja do 5. novembra 1927, drugo, od 5. novembra 1927 do 5. novembra 1928, in tretje, od 5. novembra 1928 do uvedbe kraljeve diktature 6. januarja 1929. Razčlemba delovanja obeh slovenskih oblastnih skupščin pokaže njuno izjemno voljo doseči, da bi se položaj Slovenije, kolikor je le bilo mogoče, približal narodnim avtonomističnim ciljem. Avtor natančno prikaže, kako sta obe slovenski samoupravi v prvi polovici leta 1927 od ljubljanskega in mariborskega velikega župana prevzeli vrsto pristojnosti: nadzor nad občinami, okrajnimi zastopi in okrajnimi cestnimi odbori in nadzor nad oblastno in bivšo deželno imovino. Kasneje sta ustanovili tudi svoje oblastne denarne zavode. Mariborska samouprava je na osnovi odločbe ministra za zdravstvo prevzela tudi finančno zelo pomembni zdravilišči Rogaška Slatina in Dobrna. Obe slovenski samoupravi sta tudi dosegli, da se je prek ministrskega inšpektorata ohranila enotna zdravstvena uprava za Slovenijo. V času, ko je bila SLS še v vladi - do srede aprila 1927 - je Narodna skupščina dala oblastnim skupščinam tudi pravico, da v mejah ustave in državnih zakonov spreminjajo, dopolnjujejo in razveljavljajo bivše deželne zakone. S tem je bila med drugim tudi slovenskima oblastnima skupščinama delno omogočena uredbodajna pristojnost.

Po sklenitvi *blejskega sporazuma* med SLS in velikosrbsko Narodno radikalno stranko julija 1927, na osnovi katerega je SLS po parlamentarnih volitvah septembra 1927, ponovno stopila v vlado, je prišlo do prenosa številnih pristojnosti in sredstev posameznih ministrstev na slovenske oblastne samouprave. V tem pogledu je bilo sodelovanje SLS v vladi za Slovenijo nedvomno koristno. SLS je bila v vladi do uvedbe kraljeve diktature, njen načelnik dr. Anton Korošec pa je bil od 27. julija 1928 do 6. januarja 1929 celo predsednik vlade. S tem je bil edini nesrbski predsednik vlade v prvi jugoslovanski državi. V času, ko je bila SLS v vladi oziroma jo je vodil A. Korošec, sta ljubljanski in mariborski oblastni odbor od ministrstva za zdravstvo oktobra 1927 prevzela bolnice in okrožne zdravstvene službe v obeh oblasteh. S tem sta slovenski oblastni samoupravi prvi v državi prevzeli pristojnosti na področju zdravstva. Izstopali sta tudi ob izdaji vladne uredbe o prenosu poslov na oblastne samouprave novembra 1927. Od vseh samouprav v državi sta namreč od ministrstev za zdravstvo, za gradnje, za trgovino in industrijo, za socialno politiko in za kmetijstvo prevzeli vrsto ustanov in zadev in dobili največ pristojnosti na področju javnih gradenj, kmetijstva, neagrarnih panog, zdravstva, socialnega skrbstva, šolstva in kulture. Prav tako sta bila njuna oblastna proračuna za leto 1928 in 1929, s katerima sta si zagotovili gmotne

temelje za svoje delovanje in ki sta bila med najvišjimi v državi, sprejeta hitro in brez zapletov. Pri tem pa so centralistične oblasti uspele doseči svoj cilj, to je razbremenitev osrednjega proračuna pri financiranju posameznih oblasti. Tiste samouprave, med njimi tudi slovenski, ki so hotele uspešno izvajati svoje naloge, so morale pri oblikovanju svojih proračunov poiskati tudi lastne vire. To je pomenilo dodatno davčno obremenitev prebivalstva.

Obe slovenski samoupravi sta bili v posebnem položaju tudi glede njihovih uredbodajnih pristojnosti. Narodna skupščina jima je namreč v uvodnem zakonu k proračunu za leto 1928, kot edinima v državi, razširila pravico spreminjanja nekdanjih deželnih uredb tudi na naredbe slovenske Narodne vlade, ki je delovala od razpada Avstro-Ogrske do januarja 1919 in naredbe Deželne vlade za Slovenijo, ki je delovala do sprejema vidovdanske ustave. Naredbe teh vlad so po vidovdanski ustavi dobile značaj zakonov, s pravico do njihovega spreminjanja pa sta slovenski oblastni skupščini edini imeli pravico sprejemati tudi uredbe z zakonodajno močjo oziroma sta *de facto* začeli izvajati celo omejene zakonodajne funkcije. Ta privilegij je bil - enako kot prenos večjega števila zadev in ustanov iz državne uprave na slovenski oblastni samoupravi kot na druge v državi - pogojen s sodelovanjem SLS v vladni koaliciji. Vse to je pomenilo asimetrično udejanjanje oblastne samouprave, kar so odločno kritizirali zlasti na Hrvaškem, kjer so predstavniki centralističnih oblasti ovirali njeno delovanje.

Uvedba diktature je končala manj kot dvoletno obdobje, ko so se Slovenci na področju občne uprave ter na gospodarsko-socialnem, kulturnem in deloma tudi na prosvetnem področju upravljali sami. Kako je bilo kasneje, v prvem letu diktature, ko sta nekdanja vodilna funkcionarja ljubljanske in mariborske oblastne samouprave, dr. Marko Natlačen in dr. Josip Leskovar, v novi funkciji oblastnih komisarjev še uspela skrbeti za izvajanje poglobitvenih oblastnih samoupravnih nalog, avtor predstavi v zadnjem, šestem poglavju svoje monografije (str. 303-350). V njem je prikazano tudi nadaljevanje slovenskih avtonomističnih prizadevanj v okviru skromnih pristojnosti banskega sveta Dravske banovine v tridesetih letih. Toda za leta 1927-1929, na katera je osredotočena avtorjeva monografija, je bilo bistveno, da sta bila upostavitve in delovanje ljubljanske in mariborske oblastne samouprave edina oblika udejanjenja slovenskih avtonomističnih teženj v pogojih centralističnega državnega sistema vidovdanske ustave.

Višja stopnja udejanjenja samouprave oziroma nekaterih vidikov avtonomije na Slovenskem v letih 1927-1929 je bila protiusluga, ki so jo vladne partnerice dale Slovenski ljudski stranki za njeno sodelovanje v vladi. To seveda ni pomenilo uresničenja programa zakonodajne avtonomije Slovenije. Toda - kot opozarja avtor - Slovenska ljudska stranka je delovanje obeh oblastnih samouprav izkoristila za to, da sta, kolikor je le bilo mogoče, prek njenega funkcionarskega kadra delovali kot ena slovenska upravna enota. Seveda je pri tem njuno delovanje izkoriščala tudi za svoje strankarske koristi, vendar je treba poudariti, da so njuni najpomembnejši dosežki koristili vsem oziroma splošnim slovenskim interesom. To je bilo posebej pomembno zato, ker sta ljubljanska in mariborska samouprava v času svojega delovanja zelo napredovali. Svoje največje uspehe sta dosegli na gospodarskem področju - pri javnih gradnjah in vzpodbujanju razvoja agrarnih panog. Njun izjemno pomemben dosežek je bila tudi ureditev zdravstva v povezavi z reševanjem socialne problematike. Izboljšali sta še razmere na področju prosvete

in kulture. Različne vidike tega širokega in prizadevnega dela obeh samouprav posebej prikazujejo obsežne priloge k monografiji (str. 351-480), v kateri so po kriteriju znanstvene objave virov, objavljeni izbrani sejni zapisniki in drugi dokumenti o delovanju skupščin in odborov ljubljanske in mariborske oblasti. To monografiji, ki jo odlikuje tudi bogato slikovno gradivo, daje še posebno dokumentarno vrednost. Objavi izbranih sejnih zapisnikov in drugih dokumentov sledijo vsebinsko lepo zaokrožen povzetek v nemškem jeziku (str. 481-485), navedba Virov in literature (str. 486-490), uporabljenih okrajšav (str. 491) in obsežnejše kazalo osebnih imen (str. 492-497).

Z monografijo Slovenski parlamentarizem 1927-1929 je končno zapolnjena velika vrzel pri celostnem vrednotenju vprašanja slovenske avtonomije v prvi jugoslovanski državi. Sedaj namreč vemo, da so Slovenci prek delovanja oblastnih samouprav v letih 1927-1929 zelo jasno pokazali sposobnost, da samostojno rešujejo pomembna sistemska vprašanja svojega razvoja. S tem monografija prof. Stiplovska dokazuje - in to je tudi njen poseben pomen -, da bi lahko Slovenci že v tistem času svoje narodnopolitično življenje udeležili v polnem obsegu, če bi le obstajala možnost, da bi bil uresničen slovenski avtonomistični nacionalni program. Monografija Slovenski parlamentarizem 1927-1929 je tako pomemben prispevek pri razkrivanju narodno emancipacijskih ustvarjalnih sil slovenskega naroda v njegovi novejši zgodovini. Zato lahko ob sklepu utemeljeno zapišemo, da smo z monografijo Slovenski parlamentarizem 1927-1929 dobili eno od standardnih del, v katerih bo utemeljeno nadaljnje preučevanje slovenske politične zgodovine v prvi Jugoslaviji.

Jurij Perovšek

Franc Rozman, Vasilij Melik, Božo Repe: Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes. (slikovno gradivo izbrala Darja Kerec in Dejan Vončina). Založba Modrijan, Ljubljana 1999, 181 strani, ilustr.

Prazniki so dnevi, posvečeni pomembnim dogodkom ali spominu na le-te. Veliko povedo o ljudeh, ki praznujejo, o njihovih navadah, vrednotah, družbenih in verskih pogledih in so nekakšen odraz civilizacije, kulture posameznega naroda.

Knjiga *Zastave vihrajo* prikazuje in opisuje spominske dneve in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes. Besedo "prikazuje" sem uporabila povsem namerno, saj sta Darja Kerec in Dejan Vončina, soustvarjalca knjige, zadolžena za izbor fotografskega gradiva, za objavo namenila precej ustreznih in zgovornih fotografij. Te dajejo bralcu občutek, da v rokah drži "pregled praznovanj slovenskega naroda v slikah", kar po daje knjigi posebno privlačnost.

Knjiga je vsebinsko razdeljena na pet obdobj. Avtor prvega dela z naslovom *Obdobje 1848-1918* je Franc Rozman. Seznan nas z dejstvom, da je bilo v tem času največ blestečih proslav in prireditev ob različnih jubilejih cesarja Franca Jožefa in habsburške dinastije. Praznovali so cesarjev rojstni dan, njegov god,

obletnice njegovega vladanja, prihod slovenskih dežel pod Habsburžane, ... S temi praznovanji se je lahko, vsaj glede razširjenosti, primerjal tudi delavski praznik 1. maj.

Slovenci so radi in redno praznovali narodne in verske praznike, niso jih pozabili niti v času stisk (med 1. svetovno vojno). Tudi niso pozabili zaslužnih kulturnikov, saj so se zavedali, da je prav jezik ena bistvenih prvin narodnega razvoja. Slavili so Valentina Vodnika, Franceta Prešerna, Primoža Trubarja, pa tudi Frana Levstika, Simona Gregorčiča in druge.

Precej krajše je podpoglavje *Obletnice vojaških zmag*; očitno Slovenci teh niso praznovali s preveliko vnemo.

Nekaj več je bilo političnih praznovanj, predvsem od devetdesetih let 19. stoletja naprej, ko se je slovenski politični prostor razdelil na tri politične tabore, vsak od njih pa je želel z javnimi prireditvami na svojo stran pritegniti čim večje množice. Marca 1914 so se Slovenci spomnili in praznovali tudi petstoletnico zadnjega ustoličenja koroškega vojvode.

Avtor drugega dela, *Obdobje 1918-1941*, je Vasilij Melik. V podpoglavju *Nova dinastija, novi rojstni dnevi* je zapisal, da se je "vsebina spominskih dni, ki so bili povezani z državo, povsem spremenila. Prej so bili namenjeni Avstriji, zdaj Jugoslaviji, prej Habsburžanom, zdaj Karađorđevićem." Novo je bilo tudi to, da sta pri državnih in ostalih praznikih (verskih, kulturnih) država in Cerkev sodelovali; verska praznovanja so ostala nespremenjena, državne proslave pa so pogosto povezovali z verskimi obredi. Kot državna praznika sta bila določena 1. december - dan zedinjenja in kraljev rojstni dan.

Tudi v tem obdobju so Slovenci praznovali obletnice in prirejali spominske dneve v čast zaslužnim možem: Ivanu Cankarju, Ivanu Tavčarju, Rihardu Jakopiču, ... Avtor posebej izpostavi Janeza Evangelista Kreka, praznovanja v njegovo čast in slovesnosti, namenjene spominu na majniško deklaracijo.

Iz pisanja Boža Repeta, avtorja *Obdobja 1941-1945*, razberemo, da naj bi prazniki, ki so jih okupatorji določili kot tiste, ki se jih sme oziroma mora praznovati (to so bili v glavnem prazniki agresorjev - okupatorjev), pripomogli k čim hitrejšemu poitalijančenju, pomadžarjenju oziroma ponemčenju slovenskega naroda. Dopuščali so tudi praznovanje določenih cerkvenih praznikov. Te je protirevolucionarni tabor praznoval zelo goreče, glede ostalih slovesnosti pa je bil omejen, saj je bil primoran praznovati, kar mu je določil okupator. Dovoljeno je bilo prirejati spominske prireditve v čast zaslužnim možem, vendar pri tem niso smeli omenjati oziroma poveličevati slovenstva.

V velikih težavah se je znašel glede organiziranja proslav narodnoosvobodilni tabor, saj praznovanj na ozemlju, zasedenem od okupatorjev, tako rekoč ni bilo mogoče organizirati. Aktivisti in ilegalci so ob pomembnih dnevih z razglasi pozivali k bojkotu javnih prireditev, naj ljudje ne hodijo na ulice. Le na ta način so lahko sovražnikom pokazali, da slovenski narod ne klone, da ne priznava njihove oblasti, da sledi prizadevanjem OF.

Večja praznovanja so pripadniki narodnoosvobodilnega tabora organizirali na osvobojenem ozemlju in v partizanskih enotah. Te prireditve naj bi prebivalcem in borcem dvigale samozavest ter poudarjale povezanost z drugimi jugoslovanskimi narodi v skupnem boju. Poleg praznikov z narodoosvobodilnim in

revolucionarnim značajem so slovesno praznovali tudi cerkvene praznike, predvsem božič.

Božo Repe je tudi avtor *Obdobja 1945-1990*. Piše, da so bili prazniki, oblikovani v povojnem času, predvsem ideološko obarvani. Njihov izvor sega v čas narodnoosvobodilnega boja in revolucije. S temi številnimi prazniki in praznovanji ter javnimi manifestacijami je takratna oblast želela zavest naroda prikrojiti svojim težnjam, želel je, da bi ljudje verjeli, v socializem kot najboljši možni politično-gospodarski sistem. Ob takih težnjah so bili stari prazniki, predvsem cerkveni, potisnjeni ob stran.

Praznovali smo dan žena, 'kultni praznik' dan mladosti, praznik dela 1. maj, dan mrtvih - s prikrojenim konceptom, saj naj bi obujali spomin na padle partizane in tiste žrtve 2. svetovne vojne, ki so umrle za "pravo stvar" - in dan republike. Od vojaških obletnic smo praznovali dan zmage, dan borca, dan Jugoslovanske ljudske armade, dan Osvobodilne fronte in dan oborožene vstaje slovenskega ljudstva. Poleg vseh teh praznovanj na republiški oziroma državni ravni smo Slovenci praznovali še celo vrsto občinskih praznikov in obletnic.

Omenila sem že, da so bili cerkveni prazniki potisnjeni "pod posteljo"; namesto božiča so oblasti, posnemajoč Sovjetsko zvezo, postopoma uvajale praznovanje novega leta.

Slovesnosti v čast pesnikom, pisateljem in drugim umetnikom so bile ves čas dovoljene in močno prisotne - v teh so se Slovenci nekako izživeli, saj so pomanjkanje državniške tradicije poskušali nadomestiti s poudarjanjem kulturne identitete.

Zadnje poglavje knjige je *Obdobje po letu 1990* (avtor Božo Repe). Od začetkov osamosvajanja je bilo jasno, da bomo Slovenci praznovali nove državotvorne praznike. Ni pa bilo jasno, kaj se bo zgodilo s starimi prazniki, ni bilo jasno, ali bomo praznovali tudi cerkvene praznike, in če jih bomo, katere - le katoliške ali tudi protestantske. Konec leta 1991 nas je slovenski parlament s sprejetjem in potrditvijo "liste" praznikov in dela prostih dni v Republiki Sloveniji odrešil nadaljnjih ugibanj.

Imamo, kar je določil, praznujemo pa tisto, kar spoštujemo.

Mojca Šorn

I v a n K r i ž n a r : Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodno-osvobodilnim bojem. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije; Okrožni odbor aktivistov OF Jesenice. Ljubljana 2000, 454 strani, ilustr.

Monografija Ivana Križnarja obravnava severozahodno območje Gorenjske v obdobju nacistične okupacije 1941-1945, ki je bilo organizirano v upravno-politično enoto osvobodilnega gibanja kot jeseniško okrožje. Vključena je v zbirko Knjižnica OF.

Njeno vsebinsko zasnovano označuje zahteven celosten oziroma optimalen pristop. Avtor se je namreč odločil za izrazito trosmerno obravnavo obdobja oku-

pacije in revolucijskega osvobodilnega boja. Prvi tematski sklop predstavlja opis organiziranosti, ukrepov ter ciljev okupacijskih oblasti. Drugega predstavljajo opisi organizacijskega razvoja in dejavnosti partizanskih enot, tretjega pa organizacijska rekonstrukcija ter prikaz dejavnosti protifašističnih in oblastnih organizacij na terenu. Z enakovredno obravnavo navedenih vsebin in njihovih medsebojnih učinkovanj je želel izluščiti čimbolj popolno in večplastno podobo procesov, kakršni so se odvijali na širšem jeseniškem območju v vojnem obdobju, ter položaj posameznika v njegovem vojnem in civilnem vsakdanjiku.

Knjiga zato ni le monografija jeseniškega okrožja OF v ožjem smislu, temveč obenem tudi okupacijske upravne enote, tj. okrožja Radovljica; obe enoti sta se teritorialno pretežno skladali. Poleg že omenjene celovite obravnave je treba opozoriti še na dve dragoceni lastnosti monografije. Prva zadeva avtorjevo izvrstno poznavanje ne samo partizanskih arhivskih virov, ampak tudi arhivskih virov nemškega okupatorja, kar mu je omogočilo, da je naše dosedanje poznavanje posameznih tematik pomembno dopolnil ali pa nekatera vprašanja povsem na novo obravnaval. Druga zadeva dejstvo, da se pisec ni omejil le na opisovanje dogajanj v jeseniško/radovljiškem okrožju, temveč je to dogajanje v znatni meri umestil v pokrajinski ali celo širši okvir.

Območje jeseniškega okrožja je v času 1941-1945 zaradi različnih vzrokov po svojem pomenu v marsičem izstopalo v primerjavi z drugimi območji. Tu je bil sedež okupacijske uprave in osrednji policijski zapor. V njem so obstajali pomembni industrijski obrati, ki so s svojo proizvodnjo predstavljali upoštevanja vredno postavko v nacističnem gospodarstvu, tamkaj zaposleni delavci pa so bili vidni nosilci oboroženega protiokupatorskega odpora in teženj po bolj ali manj radikalnem predrugačenju družbenih razmer.

Uvodoma avtor podaja natančen predvojni portret obravnavanega območja, zajetega v jeseniškem partijskem okrožju oziroma radovljiškem okraju. Sem je uvrstil: teritorialni obseg in geostrateški pomen tega območja; število prebivalstva, naselij in celo hiš; poklicno strukturo prebivalstva z izrazitim deležem delavstva; posestno strukturo kmečkih gospodarstev in kvaliteto kmečkega gospodarjenja; vsakdanje življenje kmečkega človeka; socialno razslojevanje; politično pripadnost prebivalcev skozi prizmo predvojnih volitev; kulturne razmere itd. Navedeni dejavniki so po avtorjevi sodbi tudi pomembno vplivali na razvoj procesov v času okupacije.

Sledi prikaz napada na Kraljevino Jugoslavijo, šibkosti odpora kraljeve jugoslovanske vojske, samoiniciative prebivalstva v obrambi napadene domovine in zasedbe severozahodne Gorenjske - najprej po italijanskem in kmalu zatem po nemškem okupatorju. Zadnji je tu stalno vzdrževal močan represivni aparat ter bohotno in pedantno upravo, ki je z vso natančnostjo predpisovala in omejevala življenje slehernika v novem pravnem in gospodarskem državnem okviru. Podrobno so predstavljeni raznarodovalni ukrepi (izgoni narodno zavednih Slovencev, uvedba nacističnega izobraževalnega sistema) in ustanavljanje organizacij, ki bi naj širile nacistično miselnost (Koroška ljudska zveza, Wehrmannschaft itd.)

Kar štiri poglavja so posvečena vojaškim in političnim pripravam na organiziranje upora proti okupatorju in začetkom oboroženega boja v obdobju pred decembrsko vstajo leta 1941. V njih avtor med drugim stvarno opozarja na posamezne pojave dilem (tudi v vrstah komunistov) glede primernosti takojšnjega

oboroženega upora, stvarno predstavi nastanek prvih ilegalnih skupin (ugotavlja, da je bil odziv manjši od v vodstvu pričakovanega), predstavi ustanavljanje prvih odborov OF, v katere so se pogosto vključevali ljudje ne glede na predvojno strankarsko ali sindikalno pripadnost in tako ustvarjali pluralizem v začetnem obdobju frontne organizacije. Ugotavlja, da so bile možnosti za odpor proti okupatorju in za partizansko bojevanje v posameznih območjih okrožja različne - zaradi okupatorjevega nadzora najmanjše in najtežje na Jesenicah in v zgornji Savski dolini, precej bolj ugodne pa v Bohinju in v naseljih pod Jelovico in Stolom. Poudarja, da NOB ni potekal spontano, v njegovem organiziranju pa izpostavi politično-organizacijsko vlogo komunistov tako v snovanju odborov OF kot prvih partizanskih enot, zaradi česar so bili komunisti od vsega začetka pod močnim udarom gestapa.

V prvem valu oborožene vstaje, ki je med vsemi slovenskimi pokrajinami najbolj množično zajela prav Gorenjsko, je jeseniško okrožje dalo dve četi - Jelovško in Jeseniško, ki sta se avgusta 1941 združili v Cankarjev bataljon, katerega pa je okupatorju v kratkem času uspelo razbiti na manjše skupine. Za vodstvo revolucijskega osvobodilnega gibanja je nastopilo izjemno delikatno obdobje, saj so okupatorjevi povračilni ukrepi širili med prebivalstvom prepričanje, da je z akcijami bolje počakati, pa tudi partizanskih borcev sta se pollašali malodušje in pasivizacija.

Posebno poglavje obravnava decembrsko vstajo, katere težišče je predstavljalo kmetško škofjeloško območje in ne jeseniško z močnim delavskim zaledjem. Razmeroma kratkotrajna vstaja v jeseniškem okrožju je zajela območje Ribnega, Gorij, Dovjega in Mojstrane, med njene največje dosežke pa sodi pregon sovražne posadke iz Dovjega ter ustanovitev nove Jeseniške in Triglavske čete. Naglemu upadu uporniškega razpoloženja so sledili težki povračilni ukrepi okupatorja, ki jih pisec zelo konkretno obravnava. Konec leta 1941 je okupator močno okreпил napore za uničenje partizanskih enot in terenskih organizacij. To mu je z razbitjem Cankarjevega bataljona po boju v Dražgošah in z vdorom v organizacije KPS, SKOJ in OF, do katerega je prišlo decembra 1941 prav na Jesenicah in se je kot plaz razširil po celotni Gorenjski, tudi uspelo. Avtor meni, da je do obsežnega vdora v terenske organizacije prišlo tudi po krivdi samih organizacij, ker njihovo delo ni bilo zadosti prikrito pred okupatorjem in njegovimi obveščevalci.

Spomladi 1942 je sledil ponovni vzpon partizanske oborožene sile na Gorenjskem. V procesu krepitve enot sta tudi Cankarjeva in Poključka četa prerasli v samostojna bataljona. Njuna največja akcija je bila uničenje železniškega mostu v Mostah pri Žirovnici junija 1942, zaradi česar je bil promet 20 dni prekinjen, okupator pa se je maščeval z ustrelitvijo 28 talcev. Naraščajočo partizansko dejavnost je okupator poskušal eliminirati tudi z uvajanjem novih metod protipartizanskega bojevanja, in sicer z organiziranjem "protiband". V jeseniškem okrožju je že sredi leta 1942 ustanovil dve taki skupini. Silovita nemška ofenziva "Enzian" poleti 1942 jeseniškega okrožja v glavnem ni zajela. Toda obsežni varnostni ukrepi, ki so spremljali ofenzivo in so hudo prizadeli civilno prebivalstvo, so imeli težke posledice tudi v jeseniškem okrožju. Avtor navaja, da so bili okupatorjevi povračilni ukrepi (množične aretacije in streljanja talcev) tako hudi, da so ljudje ponekod prosili partizane, naj začasno prenehajo z akcijami, v Ribnem pa naj bi bilo kar 69 mož pripravljenih sprejeti orožje za boj proti partizanom.

V posebnem poglavju avtor obravnava okupatorjevo namero, da v kar največji meri izkoristi materialne in človeške potenciale v okupirani Gorenjski. Da bi okupiranemu prebivalstvu lahko naložil dolžnosti nemških državljanov, je začel uvajati nemško pravno ureditev tudi na Gorenjskem. Zato je oktobra 1942 podelil Gorenjcem državljanstvo na preklic in jih s tem zavezal vojaški obveznosti, kar je bil sploh glavni namen podelitve nemškega državljanstva na preklic. Vojaški urad okupatorjevega radovljiškega okrožja je prve vojne obveznike pozval na nabor novembra 1942, januarja 1943 pa jih je začel mobilizirati. S tem je sprožil partizansko protimobilizacijo in svojevrstno tekmo med obema protagonistoma v pridobivanju mobilizirancev. Avtor po natančni analizi poteka okupatorjeve in partizanske mobilizacije ugotavlja, da se je sprva povsem uspešna nemška mobilizacija postopoma spreminjala v partizansko mobilizacijo, dokler okupator v letu 1944 le-te ni povsem opustil.

Leto 1943 je na Gorenjskem potekalo v znamenju obnavljanja in krepitve tako partizanskih enot kot terenskih političnih organizacij. Kar zadeva terenske organizacije, prihaja avtor do zanimive ugotovitve, da se je osvobodilno gibanje v jeseniškem okrožju obnovilo in razmahnilo v letu 1943 z nekajmesečno zakasnitvijo v primerjavi z ostalimi gorenjskimi okrožji, da je zatem beležilo bolj zmerno rast kakor ostala okrožja, vendar je ta rast potekala neprekinjeno, kar za ostala gorenjska okrožja ne velja; le-ta so namreč po hitrem porastu osvobodilnega gibanja doživela pred koncem vojne še težke udarce in izgube. V poglavjih o terenskih organizacijah podaja avtor podrobno organizacijsko sliko terenskih organizacij (OF, NOO, KPS, ZKM, SPŽZ, DE, VOS) skozi posamezne časovne periode, poimensko navaja številne aktiviste in člane forumov (s tem posredno dokazuje množičnost gibanja), opisuje področja dejavnosti posameznih organizacij, opozarja na različne pogoje delovanja po posameznih rajonih oziroma okrajih itd. Križnar ocenjuje, da se je zaradi vse bolj množičnega značaja osvobodilnega gibanja vloga KPS začela spreminjati v smer zmanjševanja njenega neposrednega odločanja in, da je poslej svojo voljo uveljavljala predvsem prek ustreznih metod delovanja v političnih in oblastnih organih. Problematizira večkrat ponovljeno oceno osrednjega vodstva o jeseniškem proletariatu, ki da ni v celoti izpolnil dolžnosti do svojega naroda.

Na vojaškem področju je leto 1944 potekalo v znamenju vsakodnevnih partizanskih spopadov z oboroženimi okupatorjevimi oddelki in napadov na objekte ter komunikacije, ki so bili za okupatorja pomembni. Ta t.i. "mala vojna" je prisiljevala okupatorja, da je na območju jeseniškega okrožja ves čas moral vzdrževati številčno močne oborožene sile. Dosežena stopnja razvoja partizanske vojske pa je omogočila nadgradnjo dotedanje taktike bojevanje s kombinacijo klasičnega partizanskega bojevanja, katerega nosilci so bili bataljoni Gorenjskega odreda (oz. od avgusta 1944 njegovi nasledniki: Jeseniško-bohinjski, Škofjeloški in Kokrški odred), ter akcijami večjega obsega na izbrane in zahtevnejše cilje, ki so jih izvajale brigade 31. (Triglavske) divizije.

Delo se zaključuje s predstavitvijo različnih ukrepov partizanskih oblastno-političnih vodstev od jeseni 1944 dalje (združevanje okrajev, mobilizacija terenskih delavcev v partizanske enote) ter z zaključnimi boji maja 1945. Z omenjenimi ukrepi, ki so jih sicer izvajali povsod po Sloveniji, je partizansko vodstvo želelo

čimbolj okrepi partizansko vojsko, organizacije na terenu pa usposobiti za prevzem oblasti ob koncu vojne.

Ob predstavljeni vsebini pa avtor obravnava še vrsto drugih vprašanj in posreduje zanimive, bogate podatke. Naj omenimo le nekatera vprašanja, kot npr.: problemi preskrbe civilnega prebivalstva v tem pasivnem predelu Gorenjske; socialni položaj delavstva; naseljevanje Nemcev na Gorenjsko iz Ljubljane, Kanalske doline, Bukovine; stanovanjski problemi nemškega uradništva; komunalno urejanje naselij oziroma načrti za njihovo ureditev; turizem; vpoklici deklet v nemško delovno službo; umik posameznih družin pred partizani na Koroško; delovanje gestapovske agenture; delovanje t.i. samozvanega POOF za Gorenjsko; Gorenjska samozaščita in četništvo; versko življenje pod okupacijo; vojne žrtve itd.

Monografija Ivana Križnarja o jeseniškem okrožju predstavlja pomemben prispevek k zgodovinopisni obravnavi položaja, usode, dejanj in hotenj slovenskega naroda v razmerah okupacije. Njen celovit in temeljit vpogled v čas druge svetovne vojne na izbranem ožjem območju, visoka stopnja dokumentarnosti, avtorjeva študioznost oziroma pedantnost, prizadevanje za čim večjo objektivnost - ko se npr. ne izogiba tudi najbolj občutljivim pojavom v vrstah osvobodilnega gibanja (usmrtitve, samovolja itd.), njegov smisel za razbiranje vzrokov, posledic in večplastnosti procesov, njegov občutek za stvarnost in njegovo izogibanje poenostavitvam, so odlike, ki vsekakor pritrjujejo oceni o pomembnosti knjige. Bralec si tako lahko neodvisno od avtorjevih sklepov ustvarja lastno sodbo o tistem času. Njeno temeljitost nenazadnje izpričujejo že sam obseg in množica uporabljenega arhivskega gradiva, literature in pričevanj, o čemer se lahko bralec prepriča v kar 1870 opombah. Čeprav knjiga zajema dogajanje na majhnem delu slovenskega ozemlja, pa je njen pomen mnogo širši, saj predstavlja pomemben prispevek k spoznavanju mozaične splošno-nacionalne zgodovine v obdobju okupacije in revolucijskega osvobodilnega boja; in sicer v smislu rahljanja poenostavitev, češ da so protiokupatorsko dejavni Slovenci bojevali izključno narodnoosvobodilni ali pa izključno revolucionarni boj.

Ob tem pa avtor kot aktivni udeleženec protiokupatorskega odpora nikakor ne prikriva lastnega naklonjenega odnosa do partizanskega gibanja. Pred seboj imamo torej avtorja, ki v sebi združuje strokovno usposobljenost, pa tudi osebno izkušnjo. Svoje dožemanje takratnega časa je avtor opredelil že v uvodu, kjer pravi: "NOB se je začel in krepil zaradi povsem nasprotnih hotenj okupatorja in slovenskega prebivalstva. Okupator je hotel z napadalno vojno zasedeno slovensko ozemlje čimprej ponemčiti, gospodarsko izkoristiti in ga priključiti k svoji državi; OF in njena partizanska vojska pa sta hoteli to preprečiti, osvoboditi slovensko ozemlje in uveljaviti družbeno ureditev v korist delovnih ljudi kot velike večine prebivalstva." (str. 11)

Monografija o jeseniškem okrožju se nedvomno uvršča med najbolj temeljite in najbolj celovite zgodovinopisne obravnave nekega ožjega teritorija. V tem je njena odlika.

Vida Deželak-Barič

T o n e F e r e n c : "Ubija se premalo" : Obsojeni na smrt - Talci - Ustreljeni v Ljubljanski pokrajini 1941-1943 : Dokumenti. Inštitut za novejšo zgodovino : Društvo piscev zgodovine NOB, Ljubljana 1999, 323 strani, ilustr.

Opazko, ki je služila dr. Tonetu Ferencu za naslov zbirke virov o več vidikih nasilja italijanske okupacijske oblasti v Ljubljanski pokrajini, je prispeval poveljnik njenega vojaškega dela, general Mario Robotti. Naslov dobro povezuje njeno trodelno vsebino (vsak od delov je zastopan s študijo, dokumenti in seznamom žrtev), ki se navezuje na zbirko dokumentov *Fašisti brez krinke*, ki jo je dr. Ferenc pripravil pred leti (Maribor 1987/1988, italijanska izdaja Udine 1994). Če je takrat avtor želel pokazati najpomembnejše notranje dokumente o nasprotjih med civilno in vojaško okupacijsko oblastjo, a tudi uvajanje in poglobitve premise okupacijskega sistema Kraljevine Italije v sicer anektirani Ljubljanski pokrajini, je zdaj delo usmeril k oblikam nasilja policije in zlasti vojske nad prebivalci anektirane pokrajine, ki sicer formalno niso bili državljani Italije. Sistem nasilja je avtor dobro obdelal že v uvodni študiji in skozi nekatere dokumente v že omenjeni zbirki, zato se je tokrat lahko posvetil predvsem natančnemu prikazu posameznih primerov nasilja, saj je z dokumenti samih okupacijskih oblasti, vojaških enot in oblastev prikazal konkretne akte nasilja nad jasno identificiranimi osebami. V tem je velika vrednost objavljenega materiala, saj je na eni strani pomembna informacija raziskovalcem tudi na lokalnih ravneh, kjer pride v poštev obravnava celo na osebni ravni, na drugi pa je tudi dragocen pričevalec na povsem konkretni ravni o postopanju italijanske okupacijske vojske in drugih represivnih ustanov; pomemben pri argumentaciji širših odprtih vprašanj, ki so sicer predvsem politična in tudi sodobna. Gre seveda za vprašanje razmerja med Republiko Italijo in Republiko Slovenijo po osamosvojitvi Slovenije in katerega izraz je bila tudi ustanovitev dvostranske 'kulturne komisije', ki naj bi predelala sporna vprašanja v medsebojnih odnosih, zlasti obdobje fašizma in druge svetovne vojne (slovenska zahteva) in obdobja neposredno po koncu druge svetovne vojne z vprašanjsoma 'fojb' in 'ezulov' (italijanska zahteva). Nepovezano z delom komisije, a vendar v kontekstu pa je mogoče videti tudi pričujočo zbirko virov.

Zbirko dokumentov je uvedel avtor z obširno študijo *Usmrtitve Slovencev pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini*. V njej je obdelal z njemu lastno akribijo vprašanja različnih podlag, pravnih in nepravniških, za usmrtitve, ki jih je izvedel italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini med svojo 22-mesečno zasedbo. Njegova pozornost je veljala sodstvu in zlasti delovanju vojaškega vojnega sodišča, ki je izrekalo smrtno obsodbe.

Nenazadnje je potrebno poudariti, da je zbirka izšla pravzaprav trojezično; z naslovom in prevedeno študijo v italijanščini in tudi angleščini, kar omogoča tujim znanstvenikom, ki tradicionalno ne znajo slovenskega jezika, boljšo uporabo omenjene zbirke, saj so dokumenti itak objavljeni v jeziku originala, torej v italijanščini.

Uvodna študija je obdelala vprašanja organizacije in delovanja sodstva v Ljubljanski pokrajini, prikazala nastanek in njegove pravne pristojnosti ter delovanje.

Avtor se je posvetil predvsem delovanju Vojaškega vojnega sodišča II. armade, ki je 7. novembra 1941 dobilo svoj odsek v Ljubljani (imelo je 16 sistemiziranih mest sodnikov in tožilcev, bilo pa jih je zaradi velikega števila zadev vedno prek 20). Šest dni tedensko naj bi v prvem letu obstoja imelo sodišče po 12 procesov z 20 obtoženimi dnevno. Med strukturami obtožencev so prevladovali kršilci raznih vojaških predpisov, npr. kraje vojaškega materiala, sodelavci osvobodilnega gibanja - ki so bili pogosto obsojani na visoke zaporne kazni ali celo smrtno kazen, in pripadniki italijanskih oboroženih sil, obsojani za zelo različna kazniva dejanja. Znani so podatki o številu začetih in končanih procesov, o dosojenih kaznih (povprečno 9,5 let na obsojenca), manj pa je znano dejstvo, da so zlasti v drugi skupini sodili tudi mnogim, ki jih niso imeli v preiskovalnem zaporu ali so na sojenje čakali v Ljubljani, pač pa so bili "na begu" (latitante), kar pomeni da so bili v partizanskih enotah ali ilegalni. Število tistih, ki so dejansko prestajali dosojene kazni, je bilo torej precej manjše od števila obsojenih.

Avtorja pa tu zanimajo predvsem tisti obsojenci, ki so bili obsojeni na smrtno kazen. Takih je bilo 84; izvršenih sodnih usmrtitev 54, preostalim 29 je bila kazen na podlagi prošnje za pomilostitev spremenjena v dosmrtno ječo, Boris Furlan pa je bil obsojen na smrt v odsotnosti in ker za vojaško sodišče do kapitulacije Italije ni bil dosegljiv, kazen ni mogla biti izvršena. Pomiloščena je bila tudi edina na smrt obsojena ženska. Med usmrčenimi sta bila 2 italijanska vojaka (1 pomiloščen), preostali so bili prebivalci Ljubljanske pokrajine.

Najhujši zločin italijanske vojaške justice je bil proces proti domnevnim storilcem napada na italijansko posadko na mostu čez Ljubljnico pri Preserjah, saj so bili očitno nekrivi; 7. marca 1942 jih je sodišče obsodilo na smrt kar 28, tri dni pozneje pa je bila kazen izvršena nad 16 (preostali so bili pomiloščeni). Ta proces in usmrtitev obsojenih so zastopani s skupino virov, ki govore o okoliščinah njihove usmrtitve (dok. 40-46).

Med 54 objavljenimi dokumenti, nanašajočimi se na vprašanja sodno usmrčenih, so zakonodajni odloki Mussolinija, ki so veljali v Ljubljanski pokrajini, ukazi o ustanovitvi in sestavi sodišča, z nekaj dokumenti so prikazana prizadevanja visokega komisarja Graziolija za ustanovitev Posebnega sodišča, pa tudi njegova edina sodba 8. 10. 1941 s tremi na smrt obsojenimi, ki pa ni bila izvedena.

Med poročili vojaškega vojnega sodišča o svojem delu je zelo povedno poročilo iz začetka 1943 (dok. 26), iz katerega izvemo, da je do 31. decembra 1942 sodišče izreklo tudi 210 pogojnih kazni in 187 odlogov izvršitve kazni, da je bilo med 2906 obtoženci, ki so prišli v tem letu pred sodišče, kar 795 odsotnih. Podobno vsestransko je tudi poročilo o delu sodišča, ki je zajelo celotno obdobje od 16. 11. 1941 do 20. 8. 1943 (dok. 29). Tu med ostalim izvemo, da je tedaj med enormno visokim številom 1369 nezaključenih procesov (pendenti) s 4428 obtoženimi bilo kar 424 procesov proti 3538 obtoženim, ki so bili sodišču nedosegljivi, 215 obtoženih je bilo v postopku za preklic kazni, 252 že v še ne zaključeni razpravi, 273 je bilo neznanih storilcev, tako da je bilo, kot je poudaril poročevalec, pravega sodnega zaostanka le 330 procesov s 423 obtoženci.

Glavnino dokumentov v tem delu pa predstavljajo sodbe in zapisniki o izvršitvi kazni (ustrelitvi), kraju in načinu pokopa ter korespondenca nastala zaradi težav pri izvajanju usmrtitev.

Druga tematika s pripadajočo skupino virov zadeva uvedbo *talskega sistema in usmrčitve talcev*. Poudariti velja, da je bilo jemanje talcev po vojnem pravu tedaj še v okviru dopuščenega, medtem ko so menda med obema vojnoma potekale pravniške diskusije na mednarodni ravni, ali je dovoljeno talce tudi usmrtiti, oziroma, da bi jemanje talcev odpravili (Ivan Tomšič: *Vojno in nevtralnostno pravo*. Ljubljana 1941, str. 43, 76-77). Ukrep jemanja in usmrčevanja talcev so uvedle italijanske oblasti spomladi 1942 na predlog poveljnika 2. armade generala Maria Roatte; bil je eden od povračilnih ukrepov in hkrati ukrep za zaustavitev napadov na oficirje in vojake ter likvidacij nasprotnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Jemale so jih izmed osumljenih zaprtih pristašev odporniškega gibanja; v posameznih primerih je šlo za precej improvizacije in prostega razlaganja načela. Pri predlaganju talcev sta enakovredno delovali policija in vojska, o vsem ostalem (povod, čas in kraj usmrčitve, izbira usmrčencev) pa je v skladu s pooblastilom vojski za obrambo javnega reda in miru odločal štab XI. armadnega zbora. Načeloma, vendar v praksi zelo nedosledno, naj bi usmrtili talca za vsako dejanje upornikov, ki je povzročilo smrtno žrtev med oboroženimi osebami ali tudi lojalnimi Slovenci, če v 48 urah ne bi odkrili krivcev. Usmrčitve so bile javno oznanjene skupaj s povodom zanje, vendar pa žrtve poimensko niso bile navedene. Kar 120 od 146 usmrčenih talcev je fašistična milica, ki je bila določena za eksekucije, usmrtila v Ljubljani, 96 na strelišču ob Dolenjski cesti in v gramozni jami pri Tomačevem; preostale so ustrelili na krajih dejanj, zaradi katerih so bili usmrčeni; med slednje je treba šteti tudi 24 usmrčenih talcev po atentatu na bivšega bana dr. Marka Natlačena, ki so bili usmrčeni pred njegovo vilo na Poljanah v Ljubljani. Med usmrčenimi talci ni bilo žensk. Najpogosteje je italijanski okupator ukrep streljanja talcev uporabljal maja in junija 1942, ko jih je usmrtil kar 83. Jeseni 1942 so začeli talski sistem uporabljati bolj za zastraševanje; poskušali so med talci, izbranimi izmed ljubljanskih intelektualcev in sploh uglednih, imovitih ljudi, zbuditi njihov protikomunistični angažma (posegi generala Montagne, 'Robottijevi talci'), vendar je z upadom likvidacij narodnoosvobodilnega gibanja prenehalo po 28. januarju 1943, ko je bila usmrčena zadnja skupina, tudi streljanje talcev, čeprav so predpisi, na podlagi katerih je talstvo bilo uvedeno, ostali v veljavi.

To tematiko zastopa v zbirki virov 59 dokumentov. Med njimi so dokumenti, ki kažejo postopno oblikovanje ukrepa, od prve pomisli na talstvo 4. septembra 1941 do izdaje odloka o usmrčitvah talcev 24. aprila 1942, dokumenti, ki govorijo o sestavljanju spiskov ljudi namenjenih talstvu (od srede aprila 1942; dok. 16, do seznamov 'Robottijevih talcev'; dok. 55). Najbolj zgovorni so seveda dokumenti in fotografije, ki govorijo o streljanju posameznih skupin talcev. Avtor se je potrudil pokazati tudi na probleme, ki jih je rojevalo tovrstno nasilje, od vprašanja, ali je talce mogoče pokopati z običajnim cerkvenim pogrebom (dok. 47, 49), ali posredovanje generalnega vikarja ljubljanske škofije Ignacija Nadraha, da italijanske oblasti ne bi izvajale ukrepa streljanja talcev zaradi usmrčitve duhovnika dr. Lamberta Ehrlicha in Viktorja Rojica (dok. 37). Tematiko zaključuje še seznam vseh ustreljenih talcev, urejen po 22 skupinah, kakor so bile po kronološkem redu usmrčene.

Tretji del zbirke se ukvarja s problematiko izvensodno *usmrčenih med vojaškimi operacijami* v ljubljanski pokrajini; največ jih je bilo med veliko italijansko ofenzivo med julijem in novembrom 1942. Če je avtor v prejšnjih dveh

delih predvsem sistematiziral že znano in proučevano problematiko, pa gre v tem delu za do sedaj deloma vsebinsko, predvsem pa kvantitativno povsem nove podatke. Usmrtitve zajetih pripadnikov partizanskih enot in moškega civilnega prebivalstva so navajala vsa dela, ki so se pečala z vprašanji italijanske okupacije v Ljubljanski pokrajini, to pot pa je avtor tudi zelo podrobno (s seznamom vseh, ki jih je mogoče iz virov ugotoviti) to početje italijanske vojske tudi sistematiziral in časovno umestil. Dosedanjo previdno oceno o 1500 usmrčenih med ofenzivo je avtor utrdil s številkami: vsaj 1569 usmrčenih oseb, od katerih je bilo 1432 usmrčenih v letu 1942, v sami ofenzivi pa vsaj 1132 oseb, kar pomeni, da bo treba ocene nekoliko spremeniti, celo glede na sumarni pregled poveljnika XI. armadnega zbora po koncu ofenzive (847 ujetih in ustreljenih partizanov, 1627, ki se jih je vdalo z orožjem v rokah - večino slednjih bi glede na navodila enote usmrtili; Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, str. 344). Časovna porazdeljenost usmrčenih dobro ilustrira razlike v trdoti postopanja zoper prebivalstvo, gotovo pa tudi razlike v intenzivnosti odporiškega gibanja.

V letu 1941 je tako zabeleženih le 21, povečini posamičnih usmrtitev, precej med njimi je naključnih usmrtitev zaradi prevelike zavzetosti oziroma živčnosti vojakov. Tudi med dokumenti jih je iz obdobja do marca 1942 le nekaj.

Pravi preobrat je nastopil z izdajo splošnega navodila o ravnanju enot II. armade na jugoslovanskih tleh, znano okrožnico 3C, ki je določila drakonsko postopanje proti moškemu prebivalstvu v "operacijskih conah". Okrožnica je sicer že dolgo vsaj deloma objavljena (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, knjiga VI/2, dok. 145), dr. Ferenc pa je tu objavil še mnogo bolj jasno navodilo o ravnanju z ujetimi, ki je bilo izrecno le interna pojasnitev (dok. 8) "ujete z orožjem v rokah in osebe iz odstavka a) 1 dodatka 1. okrožnice 3 C bodo takoj na mestu ustreljeni; izjeme bodo ranjeni, moški mlajši od 18 let in ženske, ki naj bodo predani pristojnemu vojaškemu sodišču". Na tej osnovi so se začele množiti usmrtitve tudi civilnega prebivalstva; prva množičnejša je bila ustrelitev 14 moških pri Srednji vasi pri Polhovem gradcu 12. maja 1942 kot maščevanje za neverjeten poraz polkovne kolone na cesti med Dobrovo in Polhovim gradcem. Te usmrtitve je Ferenc ilustriral z odlomkom že objavljenega dnevnika vojaškega kaplana Pietra Brignolija (Santa mesa per i miei fucilati : Le spietate rappresaglie italiane contro i partigiani in Croazia dal diario di un cappellano, Milano 1973; Maša za moje ustreljene : Iz dnevnika vojaškega kaplana, Gorica 1995); enako je njegove zapiske uporabil tudi za obdobje med veliko italijansko ofenzivo od 16. julija do 4. septembra 1942.

Impresivna so poročila okrajnega komisarja v Logatcu Rosina o početu vojske med 'čiščenjem' območja Blok med ofenzivo (dok. 21-23, 26). Ta sam ugotavlja, da "med 300 do 400 ustreljenimi pripada največ 30 % pripadnikom band ali njihovim podpornikom", vse ostalo je bilo "mirno civilno prebivalstvo".

Spet drugačni, že nadrealistični, so trije dokumenti iz februarja 1943 (dok. 35-37), v katerih razglabljajo v diviziji Isonzo o protislovju med navodilom o takojšnji usmrtitvi ujetnikov in obljubljenimi nagradami za ujete žive pripadnike partizanskih enot; problem so rešili z navodilom, da je takojšnjo ustrelitev ujetih treba izvesti, poveljnik enote pa naj s svojim podpisom potrdi, da so bili živi ujeti, s čimer je enota dobila pravico do premije.

Marca 1943 so vojaške oblasti odsvetovale uporabljati izraza ustreljen (fucilato, passato per le armi) v občevanju s civilnimi oblastmi; poročale naj bi le, da so bili ubiti v spopadu (e rimasto ucciso in un scontro), kar najbrž kaže na razhajanja glede okupacijske politike s civilnimi oblastmi, morda pa tudi na brisanje sledov (dok. 39, 40-41).

Kot rečeno, je avtor dodal k 51 objavljenim dokumentom v tem delu še dve obširni prilogi:

- izvlečke iz dnevniških zapiskov armadnega zbora med ofenzivo, ki se nanašajo na usmrtitve ujetih partizanov oziroma njihovih simpatizerjev. Navedeni so v kronološkem redu, po "velikih enotah", najprej divizija alpskih lovcev (Cacciatori delle Alpi), nato divizija sardinskih grenadirjev, divizija Isonzo, divizija Macerata, bojna skupina Montagna, bojna skupina 21. april, skupine obmejne vojske, manevrska skupina 11. armadnega korpusa. Vse pa kaže, da so posamezne bojne enote postopale precej enotno, saj so razlike med usmrtitvami posameznih divizij in sorodnih enot le kvantitativne; te pa so izvirale predvsem iz njihovih različnih bojnih situacij med operacijo.

- Druga obsežna priloga je kombinacija odlomkov iz že omenjenega dnevnika Pietra Brignolija in operativnega dnevnika 2. polka divizije Granatieri di Sardegna (avtor je podobno analizo objavil v PNZ 1996, št. 1-2), dopolnjuje pa jo fotografska dokumentacija 1. polka omenjene divizije o usmrtitvah prebivalstva in ujetih partizanov julija 1942 v Novi vasi na Blokah.

S stališča, kaj je prinesla novega zgodovinopisju, pričujočo zbirko virov ocenjujem izrazito pozitivno, saj je avtor v njej zbral dokumentacijo, ki je bila v dobršnem delu dostopna v domačih arhivih, vendar pa prvič zbrana na enem mestu. S tem je na znanstveni ravni osvetljeno še nekaj oblik okupatorjevega nasilja, ki so tudi kvantificirane, in nakazana sovplivanja okupacijske oblasti in narodnoosvobodilnega gibanja. Posebej pa poudarjam pomen koncizno izdelanega, z vsemi dosegljivimi in dodatno zbranimi podatki opremljenega seznama žrtev vseh treh tu obravnavanih oblik nasilja. Zbirka virov nam omogoča nazorno razbrati tako načelne usmeritve kot tudi posledice take okupacijske politike italijanskega okupatorja, ki (neupravičeno?) velja za mehkejšo kot nemška. Objavljena dokumentacija najvišjih okupacijskih organov kaže, da ni mogoče upoštevati teze, da je šlo za divjaštvo posameznikov v vojni, pač pa za sistem nasilja, za katerega je bila odgovorna država, Kraljevina Italija, in seveda posamezni pripadniki njenih rednih oboroženih sil, policije in zasedbenega uradništva, ki so v njej sodelovali kot naredbodajalci ali izvršitelji. V tem pa prehaja pomen objavljene študije iz pomena za historiografijo v širši, tudi državno-politični pomen; saj dokumentirano in nazorno opozarja tudi tiste, ki terjajo odgovornost Republike Slovenije za dejanja njene predhodnice (Jugoslavije, celo odporniškega gibanja), na dejanja, ki bremenijo tudi predhodnico današnje Republike Italije.

Damijan Guštin

Spomini Slovencev na Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo. Zbral in uredil Jernej Borovnik-Bartol. Samozaložba, Šentjur 1998, 313 strani, ilustr.

Fenomen koncentracijskih taborišč vzbuja v širši zavesti še vedno močne asociacije na dogajanja, vezana na nacizem in fašizem ter drugo svetovno vojno, čeprav omenjena asociativna moč nedvomno relativno upada. Upadanje je posledica širšega zavedanja in spoznanja, da ta poguben pojav ni bil le domena nacizma in fašizma, ki naj bi s propadom - uničenjem tega sistema tudi sam ostal le še zgodovinski pojem, temveč da je bil lasten vsem totalitarnim sistemom in, da celo demokratski sistemi niso bili povsem odporni proti njemu. In drugič, neposredno izkustvo potrjuje, da so koncentracijska taborišča še vedno aktualno sredstvo omejevanja ali fizičnega uničevanja tistih pripadnikov družbe, ki so zaradi nacionalne, verske, politične ali kakšne druge različnosti "moteči" za določene dele družbe.

Ne glede na to bo tematika o nacistično-fašističnih taboriščih v zgodovini Slovencev ohranila trajno vidno mesto, saj je vrata "tovarn" prevzgoje, smrti ali "le" izkoriščanja človeških delovnih moči v času druge svetovne vojne prestopilo mnogo Slovencev. Ko govorimo o koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno, pogosto pomislimo na nacistična uničevalna ali koncentracijska taborišča, kakršni sta bili npr. v Auschwitzu ali Dachauu. Manj je bilo v naši zavesti tudi v času skupne jugoslovanske države prisotno dejstvo, da je uničevalna sla ustvarila nekaj najstrašnejših taborišč na evropskem zemljevidu tudi v jugoslovanskem prostoru. Gre za taborišča, ki jih je vzpostavil fašistoidni ustaški režim v Neodvisni državi Hrvatski in jih je predvsem označevalo nasilje ustaškega režima nad Srbi, Židi in Romi. Toda v njih so trpeli in umirali tudi Slovenci; k sreči v manjšem številu, kar je tudi eden izmed vzrokov, da smo Slovenci to problematiko sprejemali predvsem kot žgoč problem v hrvatsko-srbskih odnosih.

S knjigo *Spomini Slovencev na Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo* je v precejšnji meri zapolnjeno naše vedenje tudi o položaju tistih Slovencev, ki jih je usoda zanesla na Hrvatsko že pred drugo svetovno vojno, in predvsem tistih Slovencev, ki jih je tja izgnal nemški okupator s Štajerske in Gorenjske kmalu po okupaciji leta 1941 in so se tam znašli v primežu ustaškega režima. Poudariti velja, da ima knjiga značaj zbornika in da je značaj prispevkov precej raznorodni. Ugotoviti je še treba, da naslov povsem ne ustreza vsebini zbornika, saj vsebina ponekod presega sporočilnost naslova. Uredništvo se je namreč odločilo umestiti naslovno tematiko v širše okvire in ponuditi bralcu celovitejšo informacijo. Zato se je odločilo za prepletanje zgodovinskega in spominskega pristopa.

Avtorja uvodnih dveh prispevkov sta zgodovinarja prof. dr. Tone Ferenc in dr. Damijan Guštin. Pisca predstavita in analizirata širše okoliščine, ki so privedle do oblikovanja slovenske skupnosti na Hrvatskem. Le-ta je leta 1941 na območju NDH štela okoli 47.000 Slovencev, med katere je že všteto več kot 10.000 od nemškega okupatorja v letu 1941 izgnanih Slovencev, ki so "motili izvajanje nacističnih etnocidnih ukrepov v Sloveniji" (Ferenc). Dalje okarakterizirata ustaški režim v od nemškega in italijanskega okupatorja odvisni NDH, ki je sodil med najhujše režime, ki so jih okupatorji v Evropi tolerirali. Udejanjanje ustaške fašistoidne in nacionalistične ideologije je dobilo svoj zunanji izraz v množičnem

nasilju in uničevanju nehrvatskega prebivalstva in hrvatskih protifašistov vključno s komunisti.

Osrednje stvarno in obenem simbolno mesto v hierarhiji nasilstev ustaškega režima nedvomno pripada koncentracijskemu taborišču v Jasenovcu in z njim povezanima taboriščema v Stari Gradiški in Lepoglavi. Zadnji dve taborišči sta temeljili na kaznilniški tradiciji še iz avstroogrskih časov ter kraljeve Jugoslavije in so jih tudi Slovenci razmeroma že dobro poznali (v Lepoglavo so pred drugo svetovno vojno npr. množično zapirali tudi slovenske komuniste), medtem ko je taboriščni kompleks Jasenovac začel nastajati povsem na novo kmalu po ustanovitvi NDH, t.j. sredi leta 1941. Pravni okvir represije, ustaških taborišč, historiat in glavne karakteristike predvsem jasenovškega taborišča podaja v svoji razpravi Guštin, ki med drugim ugotavlja, da so omenjena taborišča pomenila za slovenski narod "po obsegu eno manjših, gotovo pa eno najgrozovitejših izkušenj, ki so jih doživeli Slovenci v vrsti koncentracijskih taborišč v drugi svetovni vojni". Že sama ta ugotovitev potrjuje smiselnost izida omenjenega zbornika, ne glede na to da so slovenski bralci že imeli možnost seznaniti se z grozotami v tem taborišču v dokumentarno-memoarski knjigi dr. Nikole Nikolića *Taborišče smrti Jasenovac*, ki je leta 1969 izšla tudi v slovenskem jeziku. Za razliko od Nikolićeve knjige pa je pričujoči zbornik napisan skozi prizmo usod in doživljanja slovenskih taboriščnikov, ki so pred tem praviloma morali že doživeti usodo izgnanstva s svojih domov. Njihova usoda je bila torej dvakratno trpka.

Knjiga prinaša nekaj daljših spominskih zapisov, poleg njih pa še krajše spominske utrinke, biografije in celo nekaj pesmi. Ponatisnjen je tudi tisti del Nikolićeve knjige, ki govori o kruti usodi šestih slovenskih duhovnikov, simpatizerjev osvobodilnega gibanja. Objavlja tudi še ne povsem popoln seznam Slovencev iz naslovnih treh taborišč, ki obsega nekaj manj kot 300 oseb.

Med nosilne spominske prispevke moremo uvrstiti zapise naslednjih treh avtorjev: urednika zbornika in predsednika odbora taboriščnikov Jerneja Borovnika - Bartola, Pepce Razbornik in Rada Palirja. Kljub spominskosti kot skupnemu imenovalcu teh prispevkov pa se v svojem pristopu oziroma sporočilnosti medsebojno precej razlikujejo.

Bartol pripoveduje o izgnanstvu in taboriščnem življenju bolj ali manj na ustaljen način osebne izpovedi. Njegova zgodba je tipična zgodba narodnostno zavedne slovenske družine, ki jo je nemški okupator izgnal sredi leta 1941 na Hrvaško, kjer si je morala v težkih razmerah sama zagotavljati najosnovnejše eksistencialne pogoje. Tam so se nekateri člani vključili v osvobodilno gibanje, bili aretirani in poslani v ustaška taborišča.

Razbornikova je avtorica dveh prispevkov in si zelo prizadeva osebno usodo umestiti v širši zgodovinopisni okvir. V prvem podaja pregleden historiat jasenovškega taborišča in oris sistema trpinčenja ter fizičnega uničevanja taboriščnikov. Drugi prispevek je osebnospominske narave in torej konkretizirani komplementarni del prvega prispevka. V njem prikaže razmere v taboriščih, kakor jih je sama spoznala, a jih je kljub doživetim strahotam bila sposobna diferencirano obravnavati (različni tretmani posameznih narodov, nihanja v stopnji ustaškega pritiska v posameznih obdobjih, občasno blažje ravnanje z ženskami kot z moškimi itd.). Pretresljivi so njeni stvarni opisi psihičnega propadanja človeka zaradi trpljenja in lakote, ko ga je gnal le še nagon po preživetju. V prikazanih krutih taboriščnih

razmerah se zdi njeno sporočilo, da je smrt postala vsakdanja zadeva, življenje pa srečolov - sicer človek ne bi mogel preživeti, težko sprejemljiva, a edina razumljiva razlaga človekovega vztrajanja pri življenju.

Pri Palirju imamo opraviti s svojevrstnim primerom "spominov na spomine", s tankočutno pripovedjo in izpovedjo osebe, ki je ob začetku vojne bila stara šele leto dni, toda z izgnanstvom ter izgubo obeh staršev v Jasenovcu globoko zaznamovana za vse življenje, čeprav se danes ne zaveda več popolnoma, do katere mere so njeni spomini rezultat neposrednega osebnega doživljanja vojnih strahot, od kod dalje pa so usedlina pripovedovanja drugih prič takratnega dogajanja. Čeprav ni razloga, da bi dvomili v verodostojnost osnovne črte Palirjeve nemile življenjske zgodbe iz zgodnjega otroštva, ki jo je že zaradi krutosti bilo vredno trajneje zabeležiti, je pomen njegovega prispevka še nekje drugje - namreč v psihološko poglobljeni študiji otroškega doživetja vojne in predvsem v živem pričevanju, kako globoko ali trajno lahko vojna zaznamuje otroško osebnost. V Palirjevem obsežnem prispevku se občuti, da ga je pisala strokovno večča roka. Avtor je namreč po izobrazbi psiholog in je s svojim prispevkom tudi v interdisciplinarnem smislu pomembno obogatil naše poznavanje tematike vojnega nasilstva. Glede na pričakovano ravnanje človeka, da se le-ta tudi v bodoče najbrž ne bo odrekel vojnem kot sredstvu za razreševanje konfliktov, v katere bodo neizogibno pritegnjeni tudi otroci, pa je vsaj tolažilna Palirjeva ugotovitev, da je on sam v intenzivnem podoživljanju vojne preteklosti vendarle prej izjema kot pravilo, ker v človeku praviloma deluje obrambni mehanizem izločanja obremenjujočih izkustvenih vsebin iz njegovega spomina.

Med pomembnejše sporočilnosti zbornika moremo uvrstiti ugotovitev, da Slovenci niso bili izpostavljeni ustaškemu nasilju zaradi narodnostne različnosti temveč zaradi svoje protifašistične opredelitve in aktivnega sodelovanja v osvobodilnem gibanju; v tem se je njihov položaj bistveno ločeval od pripadnikov srbskega naroda oziroma se izenačeval s položajem taboriščnikov Hrvatov. V narodnostnem oziru so jih ustaške oblasti namreč smatrale za nekakšne alpske Hrvate, kar je med drugim izkazovala črka "H", ki so jo poleg Hrvatov nosili tudi slovenski taboriščniki kot označbo pripadnosti hrvatski narodnostni skupnosti.

Najbrž je odveč ponovno poudariti, da tudi skozi tokratne pripovedi prihaja do izraza tista tragična razsežnost ustaških taborišč, ki jih razločuje celo od nacističnih - to so še posebej kruti načini ubijanja ljudi, uporaba hladnega orožja in stalna prisotnost skupine likvidatorjev v taborišču. Ob tem pa je treba ugotoviti, da so pripovedi izgnancev in taboriščnikov praviloma stvarne, sposobne diferenciranega pristopa. Nizanje stvarnih dejstev samo po sebi najbolj prepričljivo ustvarja verodostojno podobo vloge in funkcioniranja ustaških taborišč in ustaškega režima nasploh.

Med opaznejšo pomanjkljivost knjige, ki pa bistveno ne zmanjšuje njene vrednosti, moremo uvrstiti odsotnost uredniške moči v zadnji fazi dela. Zaradi tega se nekatere vsebine po nepotrebem ponavljajo, nekatere kratke prispevke, kadar gre za istega avtorja, pa bi bilo smotrno združiti v večje celote. Najdemo tudi nekaj nasprotujočih si podatkov itd. Eden večjih nepotrebni spodrsrljajev zadeva število jasenovških žrtev. Čeprav je ta tematika navzoča v javnih razpravah že dolgo časa in je znano, da se je v preteklosti pretiravalo v navajanju števila žrtev, je škoda, da se pretirane ocene pojavljajo tudi v najnovejši literaturi. Še bolj je nerodno, če bralec v isti knjigi naleti na dva bistveno različna podatka, kakor se

je to zgodilo v našem primeru. Tako na straneh 22-23 v izčrpnější analizi manipulacije s številom jasenovških žrtev in metodoloških problemih v zvezi z ugotavljanjem njihovega dejanskega števila dobimo podatek o nekaj deset tisoč žrtvah jasenovškega taborišča, na strani 222 pa kar o 700.000 žrtvah.

Vida Deželak-Barič

Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945/1954. Zbrala in uvodno besedilo napisala Darinka Drnovšek. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, 386 strani, ilustr. (Viri št. 15)

Na začetku kratkega zapisa o objavi temeljnih dokumentov o delovanju vodstva Komunistične partije Slovenije je treba ugotoviti, da gre za objavo dokumentov, ki kažejo s čim in kako se je Partija lotila 'oblasti' in kako jo je obvladala. Gre namreč za zapisnike (morda bi nekatere lahko bolj natančno označili za zapise) vodilnega partijskega organa - Političnega biroja, 'politbiroja' (po VI. kongresu ZKJ novembra 1952 Izvršnega komiteja), ki je bil tisti organ, ki je določal razmere in odločal o politiki v Sloveniji v času t.i. partijske države, ko je bilo zlitje partije in države v personalnem smislu ('personalna unija' partijskih funkcij in državne oblasti) največje. O čemer se je razpravljalo in kar je bilo sklenjeno na politbiroju, se je odražalo v življenju države in njenih državljanov. In objavljeni zapisniki (zapisi) nazorno kažejo, kaj in kako so o posameznih življenjsko pomembnih vprašanjih razpravljali tisti, ki so vodili partijo in državo v obdobju t.i. revolucionarnega etatizma ali administrativnega socializma.

Avtorica zbirke virov oziroma urejevalka Darinka Drnovšek, arhivistka Arhiva Republike Slovenije, ki skrbi za gradivo nekdanjega Zgodovinskega arhiva CK ZKS, zato na začetku svojega predgovora ugotavlja, da pri odločitvi za objavo ni potrebna posebna utemeljitev. Ta je jasna: predstaviti z avtentičnimi dokumenti - na tak način so tudi objavljeni z vsemi tipkarskimi in jezikovnimi 'napakami' vred (jasno ni le, ali so 'tiskarski škrti' in napake v natisnjem tekstu tudi 'posnetek' originala) - kako je partija obvladala državo, celotno življenje v njej, od kadrovskih vprašanj, kdo bo vodil katerega od partijskih in državnih organov, do vsebinskih odločitev. Avtorica opozarja na obliko oziroma način pisanja zapisnikov; ti so bili sprva rokopisne beležke v zvezek, kar je pomenilo zahtevnost glede objave, kasneje pa so pisani s pisalnim strojem.

Pri tem je treba povedati, da iz delovanja politbiroja slovenske komunistične stranke ni mogoče razbrati prav tistih ključnih dogodkov oziroma dogajanj, ki so v zgodovini znana in opredeljena kot ključna in značilna za t.i. komunistični režim pri nas; tako ni v dokumentih domala nič (vsaj vsebinskega ne) o agrarni reformi, nacionalizaciji, informbiroju, dachauskih procesih, o samoupravljanju itd. O vsem tem je v objavljenih dokumentih bolj posredno povedano. Tako izvemo "o vprašanjih in problemih" odnosov z VKP(b) in z ZSSR resnično na kratko iz informacije Edvarda Kardelja, podane na seji politbiroja 6. marca 1948 v dveh

stavkih - 7 vrsticah. Naslednjič so o tem razpravljali šele 22. junija, ko se je 'spor' že razplamtel, o resoluciji Informbiroja pa 2. julija. Vsekakor zahteva branje in 'uporaba' objavljenih zapisnikov precejšnje predznanje o času, v katerem so nastali, in o načinu delovanja Partije, drugače so zaradi načina pisanja - mnogokrat gre za resnično 'telegrafski' način in bolj za zabeležko - lahko zavajajoči. So bolj napotilo k nekemu dogodku ali pojavu kot pa 'vsa resnica' o tem.

Politbiro CK KPS je predstavljal v vsem času, za katerega so njegovi (zapisniki) zapisi objavljeni, osrednje vodstvo, 'dušo in srce' slovenske Partije. Do II. kongresa KPS novembra 1948, ko se je tudi slovenska partija legalizirala (čeprav se ni nikoli registrirala pri državnih organih!), je bil v resnici edini partijski organ; imel je funkciji izvršilnega pa tudi 'zakonodajnega' organa KPS, saj t.i. plenuma oziroma Centralnega komiteja dejansko ni bilo. Ta je bil izvoljen šele na II. kongresu KPS in je odločitve politbiroja na plenumih (na sejah CK) potrjeval. Ker je šlo za tak partijski organ, omogočajo objavljeni zapisniki politbiroja CK KPS in izvršnega komiteja CK ZKS "vpogled v ozadje dogajanj in pojavov v slovenskem javnem (političnem) življenju" (str. 8) v času od konca 2. svetovne vojne do III. kongresa KPS maja 1954, torej za devet let, ko je bila partija resnični 'gospodar'.

Na začetku predstavi urejevalka organiziranost KPS in sestavo politbiroja. Ta je bil na začetku obdobja, za katerega so dokumenti objavljeni, resnično maloštevilen - le 5 članov, ki so sebe imenovali *ozona* (po posebni obliki kisika). Člane politbiroja (14) predstavi v obširnejših biografskih orisih, medtem ko vse, ki 'nastopajo' v dokumentih, pojasni v opombah pod črto ob vsakem objavljenem zapisniku posebej; predstavljeni so v funkciji, ki so jo takrat opravljali. Objavljen je tudi faksimile t.i. *anketnega lista* dr. Jožeta Potrča, tudi člana politbiroja. Anketne liste so morali po vojni izpolniti vsi partijski člani, pri čemer so morali biti iskreni in 'samokritični', zato bi bila vsekakor zanimiva objava 'samopodobe' članov politbiroja. Na koncu knjige je obširno imensko kazalo, kar omogoča spremljanje pogostosti pojavljanja posameznikov v delovanju politbiroja.

Objavljenih je 157 zapiskov / zapisnikov politbiroja CK KPS. V posameznih letih se je politbiro sestajal različno pogosto in če bi po tem sodili, kakšno je bilo 'politično' življenje, je mogoče sklepati, da je bilo najbolj intenzivno leta 1949, ko se je sestel 28-krat.

V prvem letu oziroma od konca vojne - prvič se je politbiro KPS sestel po koncu vojne 2. junija 1945 in razpravljal o revolucionarnih ukrepih pri prevzemanju oblasti, o situaciji v Trstu, na Koroškem - do konca leta se je sestel 15-krat. Razpravljali so predvsem o strategiji in taktiki, zlasti taktiki prevzemanja oblasti, glede odnosa do Cerkev, o pripravah na volitve, pa tudi o sektaških napakah in oblastnem in nasilnem postopanju OZNE (31. 8. 1945), o gospodarski problematiki in cenah. Zanimivi, čeprav kratki so zapisi o položaju na terenu pred volitvami v ustavodajno skupščino, ko so poročali okrožni sekretarji. Tako zvmemo, da je bila v mariborskem okrožju politična situacija slaba, da je bil problem pijančevanje, saj je prihajalo v ljutomerskem okraju 70-80 % pijanih na sestanke, da je bila agitacija "napijte se, pa vas ne bodo silili na volitve." In v tem okraju je na volitvah dobila skrinjica OF manj glasov kot 'črna' skrinjica.

V vseh letih so mnogo govorili o vprašanju duhovščine in odnosu do nje, oziroma kako njeno moč omejiti. "Najti moramo primerne oblike borbe in to s propagandnim razkrinkavanjem, a še bolj važno je organizirati borbo od spodaj, da

bodo ljudske množice na konkretnih primerih same organizirale borbo," je junija 1946 ugotavljal Miha Marinko, Ivan Maček pa je poročal, da se je udeležba pri verskih obredih dvignila in da v cerkev hodijo tudi člani partije in njihovi svojci. Pogosto pa je politbiro razpravljalo tudi o kulturniških in prosvetnih vprašanjih ter *agitpropu*. Vsekakor je bilo to področje pomembno za obvladovanje politične situacije in za izvajanje oblasti.

Zanimivo je tudi odkrivanje zakulisja glede kadrovanja, kdo bo kje sekretar in zakaj nekdo ni mogel biti. Nasploh je v vseh letih, za katera so zapisniki objavljeni, bilo mnogo sej oziroma točk dnevnega reda posvečenih kadrovanju in postavljanju 'pravih ljudi na prava mesta'. Tako je politbiro razpravljalo o spremembah v slovenski vladi. Ni pa iz zapisnikov mogoče razbrati bistvene kadrovske spremembe, ki se je zgodila v partijskem vrhu, namreč zamenjave sekretarja slovenske komunistične stranke; decembra 1945 je bil namreč na zahtevo jugoslovanskega 'centra' zamenjan Franc Leskošek-Luka, ki je bil sekretar KPS od čebinskega kongresa aprila 1937 dalje, z Borisom Kidričem, tedaj predsednikom Narodne vlade Slovenije. Nasploh je glede kadrovanja treba povedati, da je bilo to centralizirano, saj je uprava za kadre CK KPJ postavljala tudi ministre vlade LRS, kot kaže faksimile o imenovanju Staneta Kavčiča za ministra industrije LR Slovenije (str. 195). Politbiro pa je kadriral 'navzdol'.

V letu 1946 se je politbiro v vseh obravnavanih letih sestal najmanjkrat - le sedemkrat, od februarja do začetka junija se sploh ni sestal. Prve tri seje so reševale tudi 'kadrovska' vprašanja, spremembe v vladi oziroma na čelu vlade, saj je Kidrič odšel v Beograd, pa v zapisnikih niso izpostavljene. Jeseni 1946 so govorili o gospodarski problematiki, na primer o tem, kaj je treba v Sloveniji graditi v okviru 'petletke'. O gospodarskih temah so govorili tudi v letu 1947. Preskrba, odkup, število razdeljenih 'kart' je postajala ena od stalnejših tem na sejah politbiroja v naslednjih letih, zlasti v letu 1949, za katerega je značilno, da se je začelo s problematiko zadružništva in politike na vasi, kar je bilo v neposredni povezavi z organizacijo preskrbe prebivalstva.

V letih 1947 in 1948 je bilo število sej politbiroja enako, obakrat se je sestal po 14-krat. Leta 1947 so bile seje mesečno ali celo več sej na mesec (maja in novembra jih ni bilo). Leta 1948, ki je bilo za partijo prelomno, saj sta bila v tem letu zvezni partijski kongres in tudi slovenski, kar je bila v veliki meri posledica spora s Stalinom in Informbirojem, pa se je politbiro sestal zadnjič v začetku septembra. O problematiki Informbiroja in razhajanju z njim se je največ govorilo na seji 22. junija 1948, torej še pred resolucijo IB-ja o stanju v jugoslovanski komunistični partiji. Na tej seji so člani politbiroja govorili o vsebini pisma CK VKP(b), za katerega je bilo rečeno, da "ostane v krogu navzočih", in se opredeljevali glede letga. Razpravljali so tudi o odhodu jugoslovanske delegacije na sestanek IB-ja v Bukarešto, kar so v slovenskem politbiroju odklonili. Na dan, ko je bila resolucija IB sprejeta, na Vidov dan, pa so razpravljali o kadrovskih zadevah in o pripravah na partijski kongres, o resoluciji pa v začetku julija. Ta razprava je pokazala, da so bili v slovenskem partijskem vrhu, čeprav so menili, da ni nevarnosti za enotnost, čuječi, in menili, da je treba v kali zatreti vsak poskus nezadovoljnežev. Boris Kraigher pa je opozoril, da je treba paziti, da ne bi "meščanski elementi" dobili vtisa, "da hočemo popuščati" in da sta v resoluciji nevarni dve stvari: namen prepričati delavce, da je KPJ kulaška partija in da so težave v preskrbi zaradi

napačne politike partije (str. 113). Nasploh je iz zapisnikov mogoče razbrati občutek ogroženosti in potrebe nenehnega boja proti pravim in namišljenim 'sovražnikom', kar je izrazil dr. Jože Potrč z besedami: "S tem, da tolčeš razrednega sovražnika, krepiš lastne vrste." (str. 352). Najbolj nevarne so se jim zdele "malomeščanske tendence".

Zapisniki politbiroja kažejo, da je bila KPS prava razredno usmerjena stranka. To morda še najbolj kažejo njegove seje v letu 1949, ko se je sestal kar 28-krat. To in pa teme sej pa kažejo tudi, kakšna stopnja politizacije oziroma intenzivnosti celotnega življenja je nastopila v letu 1949, ko je postalo jasno, da pri razmerju z Informbirojem ne gre za nespornost, ampak za resnični 'boj za življenje'. To se je pokazalo zlasti glede gospodarskega stanja, saj so Sovjetska zveza in njeni sateliti prekinili gospodarsko sodelovanje z Jugoslavijo, ki je svojo 'petletko' zasnovala prav na pomoči teh držav. Že 10. januarja 1949 so se sestali in razpravljali o združništvu, kmetijstvu in politiki na vasi; zapisnik te seje je med najizčrpnějšími oziroma najbolj povednimi zapisniki. O preskrbi, trgovini, odkupih so v tem letu, ki je bilo zaznamovano s kolektivizacijo v kmetijstvu - s *politiko na vasi* kot so tedaj rekli - še večkrat govorili; junija so ugotovili, da zaostaja politična akcija za ekonomskimi ukrepi, kot so odkupi, davki ipd. in da se pri tem pretirava (str. 162).

Podobno politično intenzivno, kar se je pokazalo tudi po pogostosti sestajanja politbiroja, je bilo tudi leto 1950; v tem letu so se na sejah sestali 26-krat. Tudi v tem letu so bile najpogosteje na dnevnem redu gospodarska problematika, kmečka politika in kmečke delovne zadruge, pa tudi volitve. Zanimivo, da v tem letu niso govorili o samoupravljanju, ki je bilo uzakonjeno sredi leta. V naslednjih letih se je število sej zmanjšalo - leta 1951 so se sestali 19-krat, 1952 17-krat, 1953 14-krat, 1954 pa do partijskega kongresa maja 3-krat; problematika, ki so jo obravnavali, pa je ostala enaka.

O pripravi na zvezni partijski kongres leta 1952, ki je spremenil ime stranke v zvezo in naj bi spremenil tudi vlogo in način delovanja komunistov v družbi, so nekajkrat razpravljali, vendar so zapisniki tako 'skopi', da njihovih pogledov ni mogoče razbrati. Po VI. kongresu KPJ novembra 1952 se je politbiro preimenoval v Izvršni komite, ime pa je spremenila tudi slovenska komunistična stranka - in to v resnici brez sklepa kakršnegakoli njenega organa - v Zvezo komunistov Slovenije. Po kongresu in deklarativni spremembi vloge komunistične organizacije v državi in družbi tega ni opaziti v zapisnikih osrednjega partijskega organa; razpravljali so o kadrovske vprašanjih glede reorganizacije vlade oziroma oblikovanja izvršnega sveta, glede volitev v zvezno skupščino, o volitvah, o tržaškem vprašanju, o stanju v Ljubljani - vendar je vse to v zapisnikih le omenjeno. Daljši zapisnik je s seje 10. decembra 1953, ko so analizirali politično situacijo v zvezi z volitvami. V letu 1954 so imeli do slovenskega kongresa ZK tri seje Izvršnega komiteja, zadnjo v začetku marca, kongres pa je bil maja. Očitno so vse priprave na kongres, tehnične in vsebinske, tekle mimo Izvršnega komiteja. Sredi januarja so na kratko spregovorili tudi o člankih, ki jih je pisal v Borbi Milovan Djilas, o katerega 'liberalnih' pogledih se je takrat pripravljala zvezni partijski plenum, ki je Djilasa 'odžagal'. Na slovenskem 'politbiroju' so glede Djilasovih člankov ugotovili, da je "reakcija dobila v teh člankih ideološko

podlago, svoj program", predvsem v Ljubljani. Niso pa nič povedali, kaj menijo o njih, zakaj se z njihovo vsebino ne strinjajo.

Objavljeni zapisniki politbiroja CK KPS odkrivajo način delovanja vodstva slovenske komunistične stranke in problematiko, s katero so se ukvarjali. Na eni strani je bilo njihovo delovanje notranje partijsko, organizacijsko in kadrovsko, kar je imelo tudi ideološki prizvok, ki ga je bilo opaziti tudi navzven, zlasti ko so se spuščali na področje kulture in prosvete. V veliki meri pa je bilo delovanje politbiroja nekako 'pragmatično', usmerjeno v povsem življenjske probleme takratnega časa, npr. oskrbo prebivalstva. O tem so govorili celo več na tem partijskem forumu kot v slovenski vladi. Problematika oskrbe, kar je povezano z odkupi, je imela poleg 'krušnega vprašanja', kako zagotoviti hrano prebivalstvu v neagrarni proizvodnji, tudi velik ideološki 'naboj', uvedbo socialističnih odnosov na vas, pri čemer je iz zapisnikov mogoče bolj razbrati načine uvajanja le-teh.

Ker gre za objavo zapisnikov, kot so nastali, tudi brez jezikovnih in tipkarskih popravkov, so ti zapisniki resnično vir prve roke glede delovanja slovenske partije, njene politike in načina njenega delovanja. Pogovori na sejah oziroma zapisi o njih so bili odkriti in neposredni, saj so bili namenjeni njim samim, zato ni v njih 'taktiziranja' ali olepševanja. Dokumenti oziroma njihova vsebina, podatki, ki jih vsebujejo, so zato, ker so bili namenjeni sprejemanju političnih odločitev in izvajanju partijske politike, nepotvorjeni in predstavljajo tako lahko prvovrsten vir za 'sliko' takratnega časa. Tako npr. izvemo od tega, kakšna je bila plača člana CK-ja leta 1945, do števila kmečkih gospodarstev v Sloveniji leta 1948, do obremenitev kmetov po posestnih kategorijah, socialnega sestava kmečkih delovnih zadrug, podatkov o potrošnikih zagotovljene preskrbe, števila učencev in dijakov v Sloveniji leta 1950, socialne strukture in gospodarske ter komunalne problematike Ljubljane leta 1952 itd. Za te in druge podatke, ki jih zapisniki vsebujejo, lahko verjamemo, da so pravi.

Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS v letih 1945-1954 so predvsem "svojevrstno ogledalo Partije same kot tudi razmer, ki so vladale v takratni družbi", je v uvodni študiji zapisala Darinka Drnovšek (str. 8). Objavljeni zapisniki so 'sneli masko' iz KPS oziroma njenega najožjega vodstva, ki je usmerjalo tako delovanje Partije kot celotne slovenske družbe. Takratno delovanje partijskega vrha je postalo s tem javno in jasno in na razpolago ne le zgodovinarjem, raziskovalcem tega obdobja, temveč vsem, ki jih takratno delovanje partije 'razburja' iz katerega koli razloga. Z objavo teh zapisnikov je pred nami tisto, o čemer se je sicer že mnogo vedelo, še več pa šepetalo in špekuliralo, sedaj pa so pred nami na najbolj neposredni način. Vsakdo lahko tako spozna način in vsebino delovanja slovenskega partijskega vrha v času, ko je bila partija resnično edina sila, in ga lahko tudi različno razume in interpretira - vendar pa mora pri tem upoštevati čas in zgodovinske okoliščine, v katerih so objavljeni dokumenti nastali.

Še bolj jasno, zlasti po vsebinski plati, pa bo to obdobje, ko bodo objavljeni na tak način, kot so zapisniki politbiroja, tudi zapisniki partijskih pleniumov, ki so njegove odločitve potrjevali in o njih bolj podrobno razpravljali. Za sedaj pa se lahko 'potolažimo' z zapisniki politbiroja, ki bodo nedvomno doživeli različne vsebinske interpretacije. Bistveno je, da se je začelo tudi pri nas izdajati na znanstveni podlagi vire tudi iz povojnega delovanja komunistične stranke, kar bo Partijo postavilo na njeno mesto v slovenski zgodovini.

Zdenko Čepič

E r i c H o b s b a w m : Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1514-1991. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 2000, 612 strani, ilustr.*

V dvajsetem stoletju je eden najboljših še živečih zgodovinarjev Eric Hobsbawm. Njegova specialnost sta 18. in 19. stoletje in tu je brez dvoma ena največjih avtoritet. Dvajsetega stoletja se je lotil bolj kot človek, ki ga je doživljal, *kibbitzer*, kot pravi sam. Čeprav ni bil zgolj kot opazovalec pri partiji taroka - njegova življenjska usoda židovskega begunca iz Nemčije, člana angleške komunistične partije in angažiranega levega intelektualca je mnogo več kot to. V njegovem pisanju se združujeta neposredna življenjska izkušnja človeka, ki je doživel najhujše trenutke "časa skrajnosti" in zreła zgodovinska rutiniranost na najvišji ravni. To daje delu nenavadno žlahtnost, a hkrati tudi subjektivnost, ki je pisec ne zanika. Delo je sicer avtorsko, a je za njim čutiti angažiranost večjega števila ljudi, kar je za zahodne razmere običajno, za naše pa precej nenavadno, saj si le težko predstavljamo, da bi pri nas tudi za uglednim piscem stala ekipa asistentov, ki bi mu zbiral gradivo in literaturo, pripravljala baze podatkov, selekcionirala gradivo in s tem v končni posledici omogočila intelektualni premislek, ki ga ne zamegljuje ali - kot v tem primeru - celo onemogoča težavno večletno delo v arhivih. Nemogoče si je namreč predstavljati, da bi bil nekdo zmožen napisati zgodovino dvajsetega stoletja predvsem na arhivskem gradivu, zelo težko pa tudi na osnovi literature, saj je bila ta neobvladljiva že do prve izdaje Hobsbawmove knjige leta 1994, do danes, torej šest let kasneje, pa je zgodovinskih knjig o dvajsetem stoletju izšlo vsaj še nekaj tisoč.

Sam Hobsbawm do sedaj nisem imel čast osebno spoznati, čeprav se pogosto udeležujem mednarodnih konferenc. Občasno pa srečujem nekaj ljudi, na katere se v svoji knjigi sklicuje. Pripadava pač različnim generacijam, čeprav ne tudi različnim svetovom. Hobsbawm je - poleg Mommsena in še koga - verjetno ena zadnjih markantnih zgodovinopisnih osebnosti. S tem hočem povedati, da se s Hobsbawmom končuje obdobje nepreklicnih avtoritet, eruditov v dobrem in slabem pomenu besede, ljudi, ki so bili zmožni obvladovati stoletja, izreči kritično besedo o vsem in vsakem. Zamenjala jih je tehnika "decentraliziranega pristopa" in medijsko odmevnega nastopaštva v slogu Fukuyaminega slogana o "koncu zgodovine", ki ga je Hobsbawm z vzvišeno distanco posredno kritiziral, ne da bi pisca sploh omenil. Na praktični ravni to med drugim pomeni, da nimamo več mogočnih mednarodnih konferenc z dolgimi uvodi, pač pa na desetine panelov z bolj ali manj bistroumnimi prispevki, ki pa jih je - že zaradi kvantitete - le redko mogoče sintetizirati v smiselno celoto. To ne nazadnje kaže tudi Hobsbawmovo delo, saj je med ljudmi, ki se jim zahvaljuje, pa tudi med navedeno literaturo, le

* Nagovori na predstavitvi knjige 31. 5. 2000 na Inštitutu za novejšo zgodovino.

nekaj ljudi, ki bi jih takoj prepoznal tudi zelo izobražen zgodovinar. Značilnost sedanjega obdobja v zgodovinopisju in družboslovju sploh je, da zelo veliko pišemo, a vedno manj beremo. Že zato so dela, kakršno je *Čas skrajnosti*, potrebna, saj spodbudijo določeno pozornost, s tem pa tudi človeka prisilijo, da jih ne samo prebere, ampak o njih tudi razmisli.

Pričujoče Hobsbawmovo delo sem prebral v izvorniku na dušek takoj po izidu in ga v preteklih letih precej uporabljal pri predavanjih, še zlasti med profesorskim gostovanjem leta 1995 v Litvi, kjer je bil tovrsten pristop k zgodovinopisju še nepoznan.

Toda Hobsbawm je bil izzivalen tudi za Zahod, saj je bilo o njegovem delu organiziranih nekaj deset seminarjev v raznih aranžmajih, ki so se jih udeleževali tudi naši profesorji in študenti. Za nas, ki smo bolj ali manj navajeni 'žabjega' pogleda na dogajanje - v to nas ne nazadnje sili tudi omejena raziskovalna politika, čeprav žal ne moremo zanemariti niti tipične podalpske miselnosti - Hobsbawm s svojo knjigo gotovo pomeni širjenje miselnega obzorja. Prisilil nas je, da vsaj razmišljamo o 'ptičjem' pogledu na dvajseto stoletje in zgodovinopisje sploh, poudarja globalnost sveta, posredno ali neposredno kritizira evropocentričnost zgodovinopisja, še vedno tako značilno za moderno evropsko zgodovinopisje. Opozarja nas na vertikalne procese, ki so se dogajali na področju znanosti, umetnosti, sprememb v socialni strukturi družbe na svetovni ravni, skratka na vse tisto, kar po Braudelu predstavlja "nižja" nadstropja zgodovine in je pogosto prikrito s hitrim dogajanjem v času revolucij, vojn, nastajanja in izginjanja držav. Seveda 'ptičji' pogled skriva tudi mnogo pasti in Hobsbawm je poln predsodkov. Eden od teh je gotovo nerazumevanje malih narodov, ali pač nameren cinizem v slogu znanega Marxovega reka o zgodovinskih in nezgodovinskih narodih. In še kakšna zamera bi se našla. Konec koncev je Hobsbawm otrok 'kratkega' dvajsetega stoletja, z vsemi zmotami in stranpotmi, ne nazadnje tudi z idealistično vero v socialno preobrazbo družbe po revolucionarni poti. A ne glede na to lahko zase rečem, da ostaja eden mojih najljubših avtorjev, knjiga *Čas skrajnosti* pa po moji presoji delo, ki ga mora poznati vsak kolikor toliko razgledan intelektualec. Seveda velja to tudi za razumnike.

Božo Repe

S Hobsbawmovo knjigo sem se srečal spomladi 1996 v nemškem prevodu. Za slovensko izdajo je nisem priporočil zato, ker bi menil, da v njej najdemo odgovore na vsa pereča vprašanja, ki nas dražijo in hkrati presenečajo po nenadnem koncu hladne vojne, v kateri se je svet dotlej skoraj pol stoletja v krčih zvijal brez pravega upa. Predvsem mislim, da gre za knjigo, v kateri se Eric Hobsbawm ponovno potrjuje kot avtor, ki sodi - povedano z njegovo besedo - med "mislece, zmožne refleksije". V tem je njegova odlika, zaradi katere ga že dolgo cenijo in radi berejo in prevajajo po svetu. Pomembno je posebno to, da se je s svojo lastno analizo tako brez odlašanja oglasil prav v času preloma, ki je podobno zgodovinsko ključen, kakor je bil tisti, ki se je zgodil dvesto let popreje. Kako ga vidi in v zgodovinski tok umešča Hobsbawm, je vredno brati. Njegova knjiga o zgodovini 20. stoletja ni eden tistih pregledov, neredko odličnih, ki jih svet premore in ki so bogati s temeljno, sistematično podano informacijo kot svojim težiščem. Čeprav je tudi Hobsbawm informativen in sistematičen. In čeprav

izpričuje zmožnost za analizo izredno širokega spektra podatkov o civilizacijskem razvoju in zmožnosti za komparacijo tako v posameznih območjih kot tudi globalno. Hobsbawm je namreč avtor, ki zanimivo razmišlja in bralca k razmišljanju spodbuja. To lahko doseže ne samo zaradi svojega načina izražanja, ki se predmetu primika živo, dostikrat kar sočutno. To je tudi beseda avtorja, ki ne pozna le tistega, o čemer ravno piše. Za sabo ima tri znamenite knjige o "dolgem" 19. stoletju, tako da je njegov pogled časovno globinski in problemsko nepretrgan. To svoje znanje priteguje v vsakem trenutku, ne zato, da bi ga razkazoval, ampak da bi bolje razumel. Razumeti, to pa je njegova ambicija, četudi zopet ne zato, da bi dajal odvezo. Razumeti pomeni zanj ustreči človekovi potrebi po preverjanju sebe, ljudi, družbe. Če se takšna ambicija povezuje, kot pri Hobsbawmu, z nezaupljivostjo in odpornostjo do konvencionalnih tez, in to z močjo obvladanih argumentov, je knjiga nedvomno vredna branja, pa tudi zanimiva in privlačna. Tudi če ji ne moremo vsevprek pritrjevati.

Koncipirana in izpeljana je v hipotetičnem postopku. Ob že ugotovljenih dejstvih oziroma tezah rad postavlja kontrolno vprašanje, ki storjeni sklep problematizira. Lahko bi rekli, da le o pomenu fašizma v povezavi z antifašizmom nima več dvoma. Zanj je to trdno ugotovljeno zgodovinsko osišče stoletja, pojav, ki je bil pogoj in obenem vzrok za to, da se je to stoletje dogajalo sicer kot skrajno protisloven proces, a kot proces, ki je bil v svoji celoti vendarle razvoj, da se stoletje ni dogajalo kot brezupna barbarizacija.

Če se poskusno ozremo na nekatere teme v knjigi, ki so nam bližje in jih bolje poznamo iz lastne zgodovine, lahko opazimo, če drugega ne, neki drugačen, a zanimiv način raziskovalnega zaznavanja. Razpada Avstro-Ogrske, na primer, ne podaja z opisovanjem dogajanja, četudi celotno pripoved knjige začena z nekim travmatičnim dogodkom iz njene zgodovine, z dogodkom, ki je pretresel habsburško državo, s sarajevskim atentatom. Žrtev tega atentata v letu 1914, prestolonaslednik Franc Ferdinand in žrtev še enega atentata, v letu 1916, predsednik avstrijske vlade Karl Stürgkh, sta edini državniški imeni, ki nastopita v Hobsbawmovem prikazu. Kontrast k temu je vrsta imen pisateljev, ki jih je povzdignil na svetovno raven ravno prostor te razpadle države in ki naj sama po sebi razvidneje naznačujejo izgubo tistega vrednega, kar je moralo nezasluženo deliti usodo države.

Lahko mu res očitamo, da nima za naše pojme in za našo zgodovinsko izkušnjo pravega razumevanja za narodno vprašanje, zlasti ne za pomen pojava malih narodov v osrednji Evropi, ki so na poti k lastni državni emancipaciji. Izzivalna je njegova trditev, da bi bilo inteligentnim obiskovalcem iz veselja, ki bi se zanimali za zemeljske strukture, najtežje pojasniti, kaj narodi pravzaprav so. Bi človek k temu rekel, da so neki marsovci nekoč že bili pri nas, takšni, ki res niso dobro razumeli, kaj slovenski narod je. Mislim pač na Angleže, pravzaprav na angleške diplomate, ki so tako samovšečno odločali o nas. Ne le pri mirovni ureditvi po prvi svetovni vojni, ampak še bolj v njihovem odnosu do Slovenije med drugo svetovno vojno in po njej.

Ljudje iz anglosaškega sveta imajo drugačna merila o pomenu etničnosti v razmerju do napredka v našem prostoru, kakor pa jih imamo mi. Hobsbawm je v tem pogledu tipičen Anglosas. Moramo pa mu kot zgodovinarji vendarle priznati, da je takšen, kakršen je, v evidenco slovenskega zgodovinskega spravil nam dotlej

neznani program badenskih republikancev in demokratov iz časa marčne revolucije 1848, njihov program o Združenih državah Nemčije, ki je med temi državami predvidel tudi Ilirsko republiko, v jedru istovetno s Slovenijo, in to z glavnim mestom Trstom. To je storil v knjigi o evropski revoluciji. V knjigi, ki je pred nami, pa v zvezi z razpadom habsburške monarhije v letu 1918, pravilno anticipira Slovenijo kot politični subjekt, podoben že takrat državnopravno priznani Hrvaški. Dosti bolj bi se nanj lahko jezili n.pr. Črnogorci, ki jih za isto leto označuje s prav neverjetno metropolitansko zaničljivostjo ("majhno plemensko kraljestvo pastirjev in roparjev v Črni gori").

Hobsbawm v svoji knjigi ne omenja A. J. P. Taylorja, zgodovinarja, ki bi se z njim dal primerjati po bistrovidnosti, a tudi izzivalnosti sklepov. Gotovo pa ni odveč, če ugotovimo, da koncentracijsko točko zanimanja obema pomeni tisto znamenito desetletje med 1935 in 1945, ki si ga tudi slovenski zgodovinarji še vedno nismo zadovoljivo pojasnili. Njuno zanimanje se ob tem desetletju ne ustavlja le zaradi druge svetovne vojne, ampak se jima še prav posebej zastavlja kot vprašanje o njegovem značaju kot presenetljivo kooperativnega intermezza v sicer sklenjeni dobi svetovnega razkola med kapitalizmom in socializmom, intermezza v imenu odpora proti navalu fašizma / nacionalsocializma. Spomnimo se, kako Taylor problem opazuje z vidika britanskih laburističnih socialistov. Dotlej neomajno nasprotujoči britanskim konservativcem se morajo že 1935 vprašati, "kako se upirati fašizmu, ne da bi postali zavezniki britanskega imperializma, kako se bojevati proti Hitlerju v imenu Versaillesa?" (*The Trouble Makers*, London 1969, 166). Taylor je s tem opozoril na malo zaznano in tudi v naših razpravljanih malo upoštevano plat problema, ki se je sicer v drugi svetovni vojni tako neogibno postavil demokratom in socialistom v Evropi, demokratičnim in revolucionarnim. Problema, ki se je s posebno usodno ostrino odprl tudi na tleh okupirane in zatrtju namenjene Slovenije. Namreč vprašanja, ki se je v jedru glasilo: Kdo lahko s kom sodeluje v odporu? Po eni strani: Ali se je mogoče bojevati proti Hitlerju (Mussoliniju), ne da bi sprejeli zavezništvo s Sovjetsko zvezo in z domačimi komunisti? In vzporedno k temu z druge strani vprašanje, podobno tistemu britanskih laburistov: Ali se je mogoče bojevati proti Hitlerju, ne da bi sprejeli zavezništvo z (britanskim) imperializmom? Še predobro vemo za mnogim danes tako sumljivo omahovanje nekaterih pobudnikov odpora med imenom "osvobodilna" ali "protiimperialistična" za narodovo fronto, čeprav so že prvi hip vsi v njej vedeli, da ne more biti drugačna kot protiokupatorska. Problem je bil seveda evropski. Hobsbawm se mu primika tako, da tudi on izhaja od ugotovitve, da v svetu traja državljanska vojna med kapitalizmom in socialno revolucijo komunizma. Toda prihaja do sklepa, da spričo realnega zgodovinskega dogajanja v tridesetih letih ločnica v tej svetovni ideološki državljanski vojni ni bila tako neposredno in izključujoče omejena zgolj na prvo in najočitnejše nasprotje, ampak da se je spričo Hitlerja odločilnost konfliktnega momenta v tem globalnem dvoboju premaknila. Odločilni moment, brez katerega ni bilo zmage nobene obeh strani, se je premaknil in mora biti za obe izbojevan najpoprej na širšem terenu onega starega, stoletnega nasprotja med dvema ideološkima družinama: na eni strani je to družina potomcev razsvetljenstva 18. stoletja in velikih revolucij, na drugi pa družina vseh nasprotnikov obojega. Hobsbawm govori o premiku na nasprotje, ki ga je 19. stoletje izražalo s pojmom napredek in reakcija. Tu pride

do sklepa, ki je zanj očitno pravi izhod iz osrednjega dvoma o značaju dogajanj v kratkem 20. stoletju, rešitev vprašanja o hipotetičnem smislu tega stoletja. Pride do paradoksalnega sklepa, da je trajni rezultat ruske revolucije bilo to, da je z omenjenim premikom konfliktnega momenta v letih 1935-1945 bila omogočena in tudi odločena rešitev liberalnega kapitalizma in liberalno parlamentarnih držav zahodnega sveta, zunaj ZDA. Kajti "začasna in bizarna zveza liberalnega kapitalizma in komunizma" v tistem desetletju je edina omogočila zmago nad Hitlerjevo Nemčijo in s tem rešila demokracijo. Zanj je ta zveza kljub paradoksalnosti, a zaradi njene uspešnosti, v mnogih ozirih središčna točka in odločilni trenutek zgodovine dvajsetega stoletja. Tukaj se seveda lahko vprašamo, ali stvar tako vidi šele iz položaja po 1989, ali pa mu je takšna ocena tega paradoksa osvetljevala pogled na hladno vojno že dotlej. Njegovo videnje časa po drugi svetovni vojni tja do preloma med sedemdesetimi in osemdesetimi leti, kot zlate dobe vseh svetov, celo tretjega, bi govorilo za drugo možnost, za njegovo zmožnost dojemanja protislovnosti elementov razvoja tako v njihovem globalnem obsegu, pa tudi v kontinuiteti razvoja samega, ki se tudi z letom 1989 ne končuje.

Na račun omenjene Hobsbawmove identifikacije in ocene središčne točke 20. stoletja, ob kateri se čuti liberalna ali liberalnodemokratska samozavest nekaterih prizadeta, je bilo izrečeno opažanje, da je lažje dobro pisati o nedoživeti, kakor pa o doživeti zgodovini, lažje o 19. stoletju in manj zanesljivo o 20. stoletju. V splošnem se s takšnim opažanjem ni težko strinjati. So pa tudi sveža, lastna doživetja, ki zgodovinarju širijo možnost boljšega spoznanja tudi preteklega. So nova doživetja, ki celo vsiljujejo nujnost novega premisleka nekaterih utrjenih sodb glede osebno ne več doživete zgodovine. Šele po svežem doživetju tistega epoha končujočega leta 1989 izjavi Hobsbawm - tako se zdi - z gotovostjo, da marksizem, če se jemlje kot politična doktrina, ne drži. Ali ne bi takšne gotovosti zdaj jemal kot dodaten kriterij, če bi nanovo preišleval svojo že napisano zgodovino dolgega 19. stoletja? In tudi, če se on sam tega ne bo več lotil, bo neogibno tako, vsaj kot bralec, počel vsakdo, ki živi z današnjim časom in z današnjo izkušnjo. Stvar pa je v tem, ali kdo more doumeti in razložiti razliko med prej in zdaj, ali pa tega ne zmore. V tem je mogoče iskati kvaliteto ali pa onemoglost zgodovinarja v času.

Janko Pleterški

**Poročilo o delu
Inštituta za novejšo zgodovino
v letu
1999**

**Poročilo o delu
Inštituta za novejšo zgodovino
v letu
1999**

**Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana, 2000**

Poročilo o delu Inštituta za novejšo zgodovino v letu 1999

Leto 1999 lahko v nekaterih pogledih imenujemo prelomno, pa ne zato, ker je slučajno sovpadlo s štiridesetletnico ustanovitve inštituta. Prehod na nov način financiranja znanstveno raziskovalnega dela v Republiki Sloveniji je gotovo zagotovil vsaj večini raziskovalcev na inštitutu stabilno in varno financiranje raziskovalnega dela za obdobje prihodnjih petih let, res pa je obenem nekoliko bolj izpostavil raziskovalce, ki niso bili sistematizirani. Zagotoviti bo treba, da bo raziskovalno delo teklo nemoteno, tako na primer s polnim pokrivanjem sredstev pasovnega financiranja, začasnega dovoljenega solidarnostnega prelivanja sredstev v okviru enega programa in z zagotovitvijo več sredstev za projektne razpise, s čemer bo omogočeno delo tudi tistih raziskovalcev, ki niso bili sistematizirani. Nov način financiranja dela pomeni, da država izenačuje položaj vsaj večjega dela raziskovalcev predvsem v javnih raziskovalnih organizacijah s položajem delavcev v drugih zavodih, v šolstvu, zdravstvu in kulturi. Statusa raziskovalcev kot delavcev v izvajalskih organizacijah dosedanji način projektne financiranja slovenske znanosti ni poznal. Raziskovalci so si morali sredstva tudi za plače, ne samo za materialne stroške, zagotoviti prek javnih razpisov. Če niso bili uspešni, so izgubili delovno mesto kljub pogodbi o zaposlitvi za nedoločen čas. Podatki o padanju števila zaposlenih v inštitutih zadnjih nekaj let to potrjujejo. S tem se je, čeprav še ne popolnoma, končala - zavedam se, da uporabljam trdo besedo, toda namenoma - diskriminacija raziskovalcev.

Inštitut je delavno praznoval svojo štiridesetletnico. Pripravili smo okroglo mizo z vnaprej izbranimi pisci uvodničarji, njihove natisnjene tekste pa poslali skupaj z vabili v razmislek. Okroglo mizo smo pripravili v prepričanju, da je strokovnih, metodoloških in tudi teoretičnih razprav med slovenskimi zgodovinarji premalo. Okrogle mize o problemih slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju se je udeležila večina slovenskih piščih zgodovinarjev. Pripravili smo tudi posebno številko inštitutske revije *Prispevki za novejšo zgodovino*, za katero je *dr. Zdenko Čepič* napisal nov pregled 40-letne zgodovine inštituta, bibliotekar *Igor Zemljič* pa pripravil bibliografijo 33 znanstvenih in strokovnih delavcev inštituta v desetletju 1989-1999. Vse enote so bile vnesene tudi v COBISS, tako da imamo sedaj inštitutsko bibliografijo v tem sistemu za precej več let, kot to zahteva Ministrstvo za znanost in tehnologijo. To številko *Prispevkov* je inštitut v celoti

financiral iz svojih lastnih sredstev, saj sredstva MZT ne zadostujejo več niti za tisk ene same redne številke. V drugi številki Prispelkov smo objavili razprave, ocene in poročila o knjižnih publikacijah, poročilo o delu v letu 1998, bibliografijo za leto 1998 in inštitutske utemeljitve na predstavitvi programa dela za leta 2000-2004 pred ocenjevalno komisijo Sveta za znanost in tehnologijo Vlade Republike Slovenije. Inštitutovi raziskovalci so v letu 1999 objavili še sedem samostojnih publikacij. Redno zaposleni raziskovalci so objavili 60 izvirnih in preglednih znanstvenih člankov, 24 strokovnih člankov ter 33 gesel v Enciklopediji Slovenije. Dopolnilno zaposleni raziskovalci pa so objavili 7 izvirnih in preglednih znanstvenih člankov, 7 strokovnih člankov ter 9 gesel v Enciklopediji Slovenije. Znanstvenih posvetov, ki so se jih udeležili naši raziskovalci, je bilo 12, na njih je 14 naših sodelavcev imelo skupaj 28 referatov in diskusij.

Mislim, da je največ dela pa tudi veselja nam zaposlenim prineslo nadaljevanje urejanja naših delovnih prostorov, v katerih smo imeli pisarniško opremo staro več desetletij. Večino kabinetov smo popolnoma dokončali, druge samo deloma opremili z najnujnejšo opremo. Z zamenjavo opreme bomo nadaljevali takoj, ko bomo imeli dovolj sredstev. Zamenjali smo staro telefonsko centralo, ki smo jo pred dobrima dvema desetletjema odpisano odkupili od tovarne Kolinska in je bila že takrat zrela za postavitev med lepše eksponate Poštnega muzeja Slovenije. Obnovili smo tudi sanitarne prostore, kar je bilo zaradi zamenjave dotrajanih napeljav nujno potrebno.

1. Znanstveno raziskovalno delo

Leto 1999 je bilo prvo leto formalno spremenjenega načina financiranja temeljnega znanstveno raziskovalnega dela in prehoda iz t.i. projektne na programsko financiranje. Glede na to, da smo zelo premišljeno pripravili in oblikovali oba raziskovalna programa in programski skupini, te spremembe niso vplivale na samo raziskovalno delo, ki je nemoteno teklo dalje. Oblikovali smo dva raziskovalna programa. *Politično, idejno in kulturno zgodovino Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990* raziskuje 14 sodelavcev inštituta, programsko skupino je do upokojitve vodila dr. Anka Vidovič-Miklavčič, od 1. septembra 1999 dalje jo vodi dr. Jurij Perovšek. *Gospodarsko in socialno zgodovino Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990* raziskuje 7 sodelavcev in mladi raziskovalec, skupino vodi dr. Žarko Lazarevič. Oba predlagana programa, vodje in člani programskih skupin so bili v zahtevnem in natančnem ocenjevalnem postopku potrjeni na Nacionalnem svetu za znanost pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo, Svetu za znanost pri Vladi Republike Slovenije in končno je programa 9. septembra 1999 potrdila tudi vlada in tako določila obseg in financiranje t. i. javne službe, to je obsega raziskovalnega dela v okviru nacionalnega raziskovalnega programa na inštitutu za čas med leti 2000 in 2004. Vsi raziskovalci, ki smo jih predlagali v sistemizacijo s polno plačanim raziskovalnim in strokovnim delom, so bili potrjeni. Pogoji, da so lahko dosegli ta status, je bil doktorat znanosti, znanstveni naziv in predpisan obseg zahtevanih bibliografskih enot. Tako ima inštitut sedaj sistemiziranih 12 mest raziskovalcev in 2 bibliotekarjev, to je dobrih 66% od vsega števila znanstvenih in strokovnih sodelavcev. Zunaj sistemizacije so ostali trije raziskovalci, ki v času evaluacije raziskovalnih programov niso izpolnjevali pogojev za sistemizacijo, saj še niso imeli doktorata znanosti in izvolitve v znanstveni naziv, ter dve strokovni sodelavki, ki sta zaposleni za določen čas pri nacionalni zbirki *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*. Projekt je prijavljen do marca 2002. Poudariti pa je treba, da so vsi vključeni v programsko skupino, v času izvajanja projektov pa imajo še zagotovljena sredstva za raziskovalno delo prek preostalih ur v projektih in pokrivanja pasovnega dela stroškov inštituta. Problem pa je nastal ob koncu usposabljanja mlade raziskovalke, ki po obvestilu državnega sekretarja MZT ni bila uvrščena v programsko skupino. To težavo poskušamo rešiti. Upamo, da bomo uspešni, saj je to splošen problem sistemskega vključevanja mladih raziskovalcev v raziskovalne skupine po končanem izobraževanju in se z njim srečujejo tako na javnih raziskovalnih zavodih kot na obeh univerzah. Dokler problem ne bo rešen na sistemskem nivoju, jo bomo financirali iz t.i. direktorjevega sklada ter prijavi v junijskem roku leta 2000 v projektni razpis nacionalnega raziskovalnega programa in srčno upali, da bomo uspešni.

1.1. Raziskovalni programi

Raziskovalno delo je uradno glede na sklenjene pogodbe potekalo v projektu Zgodovina Slovencev v 20. stoletju in dveh programih politične, idejne, kulturne ter gospodarske in socialne zgodovine Slovencev v zadnjih 150-letih. Zaradi vsebinske prepletenosti projekta in programov pa bom o temeljnem raziskovalnem delu inštituta poročala kot delu v obeh programih. O delu pri zbiranju podatkov o žrtvah druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem poročam posebej. Skupaj s poročilom o programih pa bom pri posameznih raziskovalcih navedla tudi opravljeno delo pri inštitutski skupni monografiji Zgodovina Slovencev v 20. stoletju, ki bo končni rezultat raziskovalnega dela pri projektu in pa tudi že delni iz obeh programov. Napisanih in oddanih je okoli 900 tipkanih strani rokopisov, kar je približno polovica vseh predvidenih tekstov. Svoje delo je povsem končalo šest od dvaindvajsetih avtorjev. Ko bodo oddani vsi teksti, bomo začeli redakcijsko delo v uredniškem odboru.

1.1.1. Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990

Ta program je večji izmed obeh potrjenih programov, v njegovem okviru dela 12 raziskovalcev in strokovnih sodelavcev ter do novembra 1999 še mlada raziskovalka. O delu strokovnih delavcev v knjižnici, ki zagotavljajo nepogrešljivo informacijsko podporo raziskovalcem, poročam v drugem poglavju o delu knjižnice in informacijsko dokumentacijske dejavnosti.

Politično, idejno in kulturno zgodovino Slovencev v obdobju do začetka druge svetovne vojne so raziskovali trije zgodovinarji. *Dr. Anka Vidovič-Miklavčič*, znanstvena svetnica, ki je programsko skupino tudi vodila do upokojitve 1. septembra 1999, je sodelovala pri vsebinskem oblikovanju programa. Raziskovala je socialno demokracijo na Slovenskem v letih 1918-1941. Poseben poudarek je bil na raziskovanju odnosa do fašizma in boljševizma, predvsem v luči spremenjene politike jugoslovanskih komunistov po sklenitvi pakta Hitler - Stalin. Analizirala je tudi odnos socialne demokracije do jugoslovanskih integralistov, do Slovenske ljudske stranke oziroma do slovenskega dela Jugoslovanske radikalne zajednice, ki so ji odrekli monopol v političnem življenju in jo obtoževali zaradi opuščanja boja za slovensko avtonomijo. Orisala je prizadevanja in akcije za obnovev socialistične stranke v času vladavine Cvetković - Maček ter prikazala odnose v Delavski zbornici, ko so socialisti izgubili vodstvene položaje zaradi režimskega podpiranja Zveze združenih delavcev. Raziskovalka je tudi napisala večino svojih prispevkov za monografijo Zgodovina Slovencev 20. stoletja, za preostale pa še zbira dodatno gradivo. *Dr. Ervin Dolenc*, višji znanstveni sodelavec, je v okviru raziskave kul-

turne politike med obema vojnama, pripravljaj končno besedilo razprave, ki bo uvrščeno tudi v skupno monografijo. *Dr. Jurij Perovšek*, višji znanstveni sodelavec, ki je septembra prevzel vodenje programske skupine, je raziskoval vprašanje unitarizma pri Slovencih v letih 1918-1941. Preučeval je narodno politično misel in prakso glavnega nosilca jugoslovanskega unitarističnega centralističnega programa na Slovenskem, to je liberalnega tabora od leta 1933, od ustanovitve unitaristično centralistične Jugoslovanske nacionalne stranke do volitev v narodno skupščino kraljevine Jugoslavije leta 1935. Bil je področni urednik poglavij o prvi Jugoslaviji v monografiji, sodeloval z drugimi pisci prispevkov iz tega dela ter sam končal dve tretjini svojega besedila. Meseca oktobra se je namesto dr. Anke Vidovič-Miklavčič vključil v delo te skupine *dr. Peter Vodopivec*, znanstveni svetnik, ki bo raziskoval posamezne probleme politične zgodovine Slovencev v celotnem obdobju do začetka druge svetovne vojne. Vključili smo ga tudi v pisanje skupne monografije.

Zgodovino druge svetovne vojne raziskujejo štirje sodelavci. *Dr. Vida Deželak-Barič*, asistentka - doktorica, je zbirala in preučevala arhivsko gradivo o razvoju Osvobodilne fronte v Slovenskem Primorju. V Arhivu Republike Slovenije je pregledovala fonde primorskih pokrajinskih političnih vodstev, okrožnih forumov in fond partizanskega tiska. To gradivo ji bo omogočilo oceniti specifične razmere v tej pokrajini. Posebej je analizirala odnos Osvobodilne fronte do vere in cerkve, o tem je pripravila elaborat. Za našo monografijo je napisala tri prispevke iz zgodovine komunistične partije v obdobju kraljeve Jugoslavije ter pregled KPS v obdobju druge svetovne vojne. *Dr. Bojan Godeša*, višji znanstveni sodelavec, je nadaljeval raziskavo o poskusih vzpostavitve premirja med sprtima taboroma na Slovenskem v času druge svetovne vojne s pregledovanjem tipkopisa zbirke Nasprotniki NOB in osebnih zbirk Lojzeta Udeta, dr. Albina Šmajda, Angele Vode in Nagodetov dnevnik v Arhivu Republike Slovenije ter gradivo v Šolskem muzeju, NUK-u in arhivu SOVE. Za monografijo je napisal tri prispevke o dolomitski izjavi, OF in nacionalnem vprašanju ter vprašanju meja. *Dr. Damijan Guštin*, asistent - doktor, je preučeval literaturo in zbrano gradivo o delovanju komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev na območju Primorske, ki je specifična zaradi vključenosti tega območja v italijansko državo. Za monografijo, kjer je zadolžen za vojaško zgodovino prve in druge svetovne vojne, je pregledoval še nekatere arhivske vire, za večino že napisal prve osnutke tekstov, dokončal in oddal pa je štiri. *Mag. Boris Mlakar*, višji strokovni sodelavec, je zbiral podatke o jugoslovanski vojski v domovini, komandi za Slovenijo, torej za zgodovino četništva na Slovenskem 1941-1945, v fondu glavnega štaba NOV in POS, gradivu obveščevalnega oddelka 9. korpusa, gradivu jugoslovanske kraljevske vlade v Londonu, britanskega zunanjega in vojnega ministrstva (kopije, ki jih je prinesel dr. Dušan Biber) in gradivu VOS in OZNE za oblast 7. in 9. korpusa NOV in POS. Pregledoval je tudi emigrantsko glasilo Vestnik ter uspel dobiti pisni pričevanji dveh nekdanjih pripadnikov četniškega gibanja iz ZDA in Kanade. Za monografijo je napisal krajše prispevke o nasprotnikih OF po koncu vojne.

Zgodovino Slovencev po letu 1945 sta raziskovala dva zgodovinarja in mlada raziskovalka. *Dr. Aleš Gabrič*, znanstveni sodelavec, je pripravljaj besedila iz politične zgodovine v letih 1945-1947 in kulturne zgodovine do leta 1960. Ob pisanju tekstov je moral zaradi neraziskanosti tem iskati in preverjati podatke. Pregledoval je dokumentacijo v Slovenskem šolskem muzeju, nove izdaje arhivskih

virov ter novejšo rusko, angleško in ameriško literaturo ter stenografske zapisnike slovenske in jugoslovanske skupščine. Teksti bodo objavljeni v monografiji. *Dr. Nevenka Troha*, znanstvena sodelavka, je pregledala gradivo o slovensko italijanskih odnosih, razmerah v coni A in B STO in vprašanju manjšin v fondih Glavni odbor SZDL (za leta 1955-1990) in fondu CK ZKS (za leta 1945-1990) v Arhivu Republike Slovenije, fondu OK KPS Koper, Okrožni komite KP STO za Istrsko okrožje (za leta 1945-954) in OO SIAU za koprski okraj (za leta 1945-1950) v Pokrajinskem arhivu Koper. Napisala je deset prispevkov za monografijo. Mlada raziskovalka *Mateja Režek* je raziskovala slovensko in jugoslovansko politično zgodovino v petdesetih letih in decembra 1999 oddala doktorsko disertacijo z naslovom *Politične spremembe v Sloveniji v desetletju po sporu z Informbirojem*. V njej je predstavila značilnosti slovenskega in jugoslovanskega političnega razvoja v letih 1945-1950 ter analizirala politične spremembe v letih 1950-1953, razloge za notranjepolitični zastoj, značilnosti zunanje politike ter zametke za Jugoslavijo usodnih političnih nasprotij v letih 1957-1958.

1.1.2. *Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990*

V programu sodeluje šest gospodarskih in socialnih zgodovinarjev, mladi raziskovalec in bibliotekar.

Vodja programske skupine *dr. Žarko Lazarević*, višji znanstveni sodelavec, je sodeloval pri oblikovanju programa. Nadaljeval je delo na raziskavi zgodovine slovenskega združništva, pozornost pa je posvetil predvsem povezavam združništva z bančništvom na ravni poslovnih stikov in kapitalskih povezav. Pregledoval je bogat fond Narodne banke Slovenije v Arhivu Republike Slovenije, kjer mora zaradi zelo velike količine gradiva podatke izpisovati. Zaključil je pisanje člankov za skupno monografijo iz gospodarske zgodovine Slovencev med obema vojnama in delal kot področni urednik. *Dr. Jasna Fischer*, znanstvena svetnica, je kot part-time raziskovalka vodila delo na projektu *Zgodovina Slovencev v 20. stoletju* ter sodelovala kot pisec tekstov iz gospodarske in socialne zgodovine. Končala je prispevke o razvoju prebivalstva, uprave, industrije, obrti in trgovine v obdobju do začetka prve svetovne vojne in vojnega gospodarstva v času prve svetovne vojne za monografijo. Vodila je uredniški odbor za pripravo monografije. *Dr. France Kresal*, znanstveni svetnik, je raziskoval reguliranje podjetniške svobode po Obrtnem zakonu iz leta 1859 in Trgovinskem zakonu iz leta 1862 ter obvezno združevanje v zbornice, obrtne zadruge in trgovske gremije na Slovenskem do začetka druge svetovne vojne. Za skupinsko monografijo je napisal tekste o posameznih gospodarskih panogah kot so rudarstvo, gozdarstvo, promet, turizem, o elektrifikaciji, davkih in davčni politiki ter socialni politiki, socialnem zavarovanju delavstva, številu in strukturi delavcev, njihovih strokovnih organizacijah, zbornici, mezdnih gibanjih in stavkah v obdobju stare Avstrije in med obema vojnama. *Dr. Zdenko Čepič*, višji znanstveni sodelavec, je nadaljeval z raziskavo kmetijske politike v

obdobju industrializacije po drugi svetovni vojni. Raziskoval je proces de-
agrarizacije in vprašanje zaposlovanja v neagrarnih panogah in posledice večanja
urbanega prebivalstva, v zvezi s tem pa predvsem preskrbo in z njo povezano
obvezno oddajo kmetijskih pridelkov. Zanimalo ga je tudi nastajanje kmečkih
delovnih zadrug kot najvidnejše posledice "sovjetizacije" kmetijske politike. Gra-
divo za ta vprašanja je zbiral v arhivskem gradivu slovenskih političnih in upravnih
organov (politbiro CK KPS, komisija za kmetijstvo CK KPS), v tiskanih virih -
gradivu Gospodarskega sveta vlade FLRJ. Bil je področni urednik pri monografiji
ter napisal prispevke o ozemlju, mejni problematiki, prebivalstvu in upravi v
Sloveniji po drugi svetovni vojni ter o agrarni reformi, preskrbi in valutni reformi.
Dr. Jože Prinčič, višji znanstveni sodelavec, je napisal vse članke za monografijo iz
področja novejše gospodarske zgodovine Slovencev med leti 1945-1970, za katere
je bil zadolžen. Oddal je skoraj 100 strani besedil. *Dr. Andrej Studen*, znanstveni
sodelavec, je zbiral arhivsko in časopisno gradivo ter relevantno literaturo za
raziskovanje modernizacije načina življenja na prehodu iz 19. v 20. stoletje.
Napisal je tudi članke za skupno monografijo o urbanizaciji od sredine 19. stoletja
do druge svetovne vojne, o turizmu in prometu pred prvo svetovno vojno, ter
začel pisati o življenjskih stilih v dobi pred in po prvi svetovni vojni. *Mag. Andrej
Pančur*, mladi raziskovalec, je uspešno končal prvo fazo usposabljanja z
dokončanjem in uspešno obrambo magistrske naloge Gospodarski in socialni
nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja. V jeseni je že prijavil doktorsko disertacijo o
monetarni politiki v habsburški monarhiji. Začel je zbirati v Sloveniji dostopno
literaturo, predvsem avstrijsko pri nas in na Dunaju ter pregledal vrsto takratnih
revij kot so Čas, Katoliški obzornik, Naši zapiski, Veda, Zora, Zeitschrift für
Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, ki so objavljali članke o monetarni
politiki. Začel je pregledovati dnevno časopisje. Napisal je tudi nekaj prispevkov iz
politične zgodovine pred prvo svetovno vojno za monografijo.

1.2. Raziskovalni projekti

1.2.1. Edicija Viri II

Projekt je vodil *dr. France Dolinar*, v njem pa so sodelovali trije redno za-
posleni inštitutovi sodelavci, 2 polno zaposlena sodelavca Zgodovinskega inštituta
Milka Kosa ZRC SAZU, 10 dopolnilno zaposlenih sodelavcev na našem inštitutu,
ki so redno zaposleni v Arhivu Republike Slovenije, Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani, Škofijskem arhivu v Mariboru, Nadškofijskem arhivu v Ljub-
ljani, part-time raziskovalka s Pedagoške fakultete v Mariboru in trije pogodbeni
sodelavci. Zaradi različnih zvrsti arhivskega gradiva je delo na projektu razdeljeno
na šest tematskih sklopov.

- Evidentiranje virov

Red. prof. dr. France M. Dolinar (ARS) je v Vatikanskem arhivu evidencialni fond: Archivio consistoriale, fasc. 149, 189, 207, 208, 212 in 222 za obdobje 1760-1824. V Arhivu Zunanjega ministrstva v Rimu pa fond Affari politici Jugoslavija za leti 1930 (buste 1382-1389) in 1931 (buste 1-12). Evidence hrani Arhiv Republike Slovenije.

- Politična zgodovina

Delovna skupina, v kateri so Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Metka Gombač in Marija Oblak Čarni, je za 10. knjigo Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji končala izbor dokumentov (136 zapisnikov različnih ustvarjalcev) in nadaljevala s pripravo znanstveno kritičnega aparata.

Dr. Zdenko Čepič je začel v arhivih izbirati gradivo o povojnem združništvu.

Dr. Vida Deželak-Barič je pripravljala arhivsko gradivo o pokrajinskih konferencah KPS na Primorskem v času druge svetovne vojne. K izbranim dokumentom - predvsem so to zapisniki - je pisala pojasnjevalne kritične opombe.

Mag. Matevž Košir je transkribiral in komentiral prvi Zapisnik Kranjskih deželnih stanov za leta 1530-1549.

Docent dr. Stane Granda je za objavo virov za revolucionarno leto 1848/49 evidencialni vse pomembnejše vire in jih začel pripravljati za objavo. Del gradiva je uporabil že pri svoji knjigi Prva odločitev za Slovenijo, ki je izšla 1999 pri Novi reviji.

Dr. Branko Marušič je v celoti obdelal drugi del korespondence dr. Henrika Tuma in jo pripravil za tisk.

Mag. Rozina Švent je iz osebne zbirke Vladimirja Dedijerja odbirala dokumente in jih pripravljala za objavo v zbirki Viri.

- Objava dnevnikov

Izr. prof. dr. Jera Vodusek Starič je nadaljevala s prepisom dnevnika Črtomira Nagodeta. Za pripravo kritičnega aparata pregleduje tudi gradivo Nagodetovega procesa.

Dr. Tamara Griesser Pečar je opremljala prepis Šmajdovega dnevnika s kritičnim aparatom in poskuša razvozlati še zadnje nejasnosti v tekstu.

Mag. Boris Mlakar je opremljal Farno beležno kroniko Sv. Gregorja 1941-1945 s kritičnim aparatom. Podatke je zbiral v župnijskem arhivu in v pogovoru z domačini.

Dr. Bojan Godeša in dr. Ervin Dolenc sta uspešno zaključila projekt izdaje spominov Ivana Ahčina na Antona Korošca, ki so izšli 1999 pri založbi Nova revija.

- Sodni spisi

Mag. Mateja Jeraj in *dr. Jelka Melik* sta obdelali t. i. "Nagodetov proces", pregledali o tem obstoječo literaturo in evidentirali poročila o tem procesu v tujih arhivih. Preučili sta povojno kazensko pravo in začeli z oblikovanjem besedila.

- Vizitacijski zapisniki

Lilijana Žnidaršič je izvedla *inventarni popis iz fondov Kapiteljskega arhiva* v Ljubljani za fasc. 46-53.

Dr. Anton Ožinger je nadaljeval s pripravo *Vizitacij goriškega nadškofa Attemsa za Dolenjsko in Gorenjsko (1752-1771)*, to je s transkripcijo, sestavljanjem uvodnih besedil k posameznim vizitacijam ter sestavljanjem indeksov krajev in oseb za vizitacije goriške nadškofije.

- Korespondenca škofa Friderika Barage

Mag. Franc Baraga je pripravljala kritični aparat k zbrani *korespondenci Friderika Barage v letih 1797-1830*. Kritični aparat obsega že 388 opomb.

1.2.2. Nacionalna zbirka *Žrtve druge svetovne vojne* in zaradi nje na Slovenskem

Vodja projekta *dr. Bojan Godeša* je nadzoroval njegovo izvajanje in sodeloval z metodološkimi in vsebinskimi nasveti. Spremljal je strokovno literaturo in vse podatke, ki se lahko nanašajo na zbirko, posredoval obema izvajalkama strokovnima sodelavkama *Mojci Šorn* in *Tadeji Tominšek Rihtar*. Za lažje delo sta si sestavili bibliografijo literature, ki vsebuje sezname žrtev druge svetovne vojne in jo sproti dopolnjujeta z novimi podatki, ker v zadnjem času izhaja mnogo novih knjig, ki jih uporabljata. Delo imata obe sodelavki razdeljeno po skupinah žrtev. Večina dela v lanskem letu je potekala z zbiranjem in dopolnjevanjem podatkov iz literature s podatki v naši bazi. Konec leta 1999 je bilo v bazo skupaj vnesenih podatkov za 56.830 žrtev. Predvidevamo lahko, da je med njimi približno 5% dvojnikov. Dober del leta je delo potekalo še z zbiranjem podatkov iz literature, zadnje mesece pa sta začeli zbirati podatke tudi že iz arhivskega in drugega gradiva. Delo je zamudnejše, zato pa so podatki popolnejši. *Mojca Šorn* je v glavnem končala popis padlih borcev narodno osvobodilnega boja in začela popisovati civilne žrtve s posameznih geografskih območij po krajevnih zbornikih, seznamih posameznih organizacij, časopisih. *Tadeja Tominšek Rihtar* je prav tako končala z zbiranjem podatkov iz literature in začela pregledovati arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke o žrtvah v Ljubljanski pokrajini. To je gradivo komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, fondi italijanskih okupacijskih organizacij, šolske kronike, kopije gradiva iz Nacionalnega arhiva v Washingtonu in gradivo AFŽ - prijavnice vojnih sirot. Skupaj sta na novo vpisali 13.480 žrtev v tem številu niso všteti dvojniki. *Mag. Boris Mlakar* je spremljal novo literaturo tako knjige kot periodične publikacije s seznamami žrtev ter jih posredoval obema sodelavkama. *Dr. Tone Ferenc*,

upokojeni svetnik Inštituta, je pripravil in objavil knjigo o ubijanju Slovencev pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941-1943, ki obsega študijo o obsojenih na smrt, talcih in ubitih brez formalne obsodbe, 164 italijanskih dokumentov in seznam 1769 žrtev.

Spomladi leta 1999 nam je gospod Adil Zulfikarpašić iz Züricha izročil gradivo popisa nekdanjega Zveznega zavoda za statistiko SFRJ iz Beograda s podatki za približno 41.000 popisanih žrtev na ozemlju Republike Slovenije. Gradivo je na disketah in v natisu, izročil pa je tudi metodološka navodila za popis. Z avtorjem računalniškega programa, ki ga je izdelal za našo zbirko, smo se dogovorili, da bo naredil še nadgradnjo programa, ki bo omogočila primerjavo podatkov iz naše baze in gradiva, ki nam ga je izročil g. Zulfikarpašić.

1.2.3. Slovensko-italijanski odnosi v sodobni zgodovini

Leto 1999 je bilo zadnje leto izvajanja projekta Slovensko-italijanski odnosi, ki ga vodi upokojena svetnica inštituta *dr. Milica Kacin-Wohinz*. Z novim načinom programskega financiranja so bile ure na tem projektu za inštitutove sodelavce prenesene na raziskovalni program Politična, kulturna in idejna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, kljub temu pa o njihovem delu v tem projektu poročam v tem poglavju. Po dveh letih zastoja je ponovno dvakrat zasedala meddržavna kulturno-zgodovinska komisija na dveh plenarnih sestankih, 5. oktobra v Gorici in 19. novembra 1999 v Kopru, kjer so obravnavali osnutek sklepnega dokumenta in ga dali v redakcijo štirim podkomisijam. Kacinova je napisala in objavila več znanstvenih in strokovnih člankov, enciklopedičnih gesel in objav virov z raziskovalnega področja projekta, med drugim o jugoslovansko-italijanskem političnem sporazumu Stojadinović-Ciano leta 1937, o smrtni obsodbi dr. Lava Čermelja, o razmerjih med tržaškim in goriškim političnim društvom Edinost, o volilni in parlamentarni problematiki pri Primorskih Slovencih v dvajsetih letih, o TIGR-u, parlamentarne govore slovenskih poslancev v italijanskem parlamentu ter dokumentacijo o italijanski protijugoslovanski akciji leta 1918. Sodelovala je na mednarodnem znanstvenem posvetu Inštituta za srednjeevropska srečanja in okrogli mizi ob 100-letnici rojstva Iva Juvančiča. V Rimu, Trstu, Čedadu in Tržiču (Monfalcone) je predstavila publikacijo *Storia degli Sloveni in Italia*, ki jo je napisala skupaj z dr. Jožetom Pirjevcem, predstavljala je svojo knjigo Lavrenčič, Podgornik in Stanger v italijanskem parlamentu v Gorici, Trstu in Ljubljani. Imela je intervjuje na RAI I v Trstu in Radiu Ljubljana.

V projektu so sodelovali še trije polno zaposleni raziskovalci inštituta. *Dr. Bojan Godeša* je preučeval različne oblike sodelovanja med slovenskimi in italijanskimi protifašisti med drugo svetovno vojno. *Mag. Boris Mlakar* je kot član slovensko - italijanske kulturno zgodovinske komisije sodeloval na obeh plenarnih zasedanjih komisije ter kot član slovenskega dela sodeloval pri redakciji besedila. Nadaljeval je z zbiranjem podatkov o gospodarskem in kulturnem življenju občine Tolmin pod Italijo. Napisal je tekst o delovanju dr. Iva Juvančiča med drugo

svetovno vojno. *Dr. Nevenka Troha*, tudi članica komisije, je za projekt pripravila razpravo o političnem položaju v koprskem okraju cone B STO v prvem letu po objavi resolucije Infrombiroja 1948-1949, razpravo o delovanju Iva Juvančiča v letih 1945-1947 in prispevek o odnosu med Zavezniško vojaško upravo in Slovencih v letih 1945-1947.

1.3. Drugo raziskovalno delo

Tudi v letu 1999 so raziskovalci, kot že vsa leta, opravili še precej drugega raziskovalnega dela zunaj osnovnih raziskav v programih in projektih. Dva raziskovalca sta pripravljala in končala svoji doktorski disertaciji. *Dr. Vida Deželak-Barič* je svojo končala v prvih mesecih lanskega leta in jo oktobra uspešno branila, *mag. Boris Mlakar* pa je svojo oddal avgusta in zaradi nerazumljivo dolgih postopkov še čaka na obrambo. *Dr. Jasna Fischer*, *dr. Žarko Lazarevič* in *dr. Jože Prinčič* so napisali obsežno pregledno študijo o slovenski gospodarski zgodovini v letih 1750 do 1990, teksti so bili prevedeni v angleški jezik in izdani v samostojni publikaciji *The economic history of Slovenia*. *Dr. Fischerjeva* je napisala pregled gospodarskega razvoja med leti 1750-1918, *dr. Lazarevič* za obdobje 1918-1845 in *dr. Prinčič* za čas med leti 1945-1991. *Dr. Ervin Dolenc* je napisal spremno besedo o fašizmu h knjigi *Gosenica* Cirila Kosmača, ki je po obsegu obsežnejša kot sama Kosmačeva novela, in je pregleden in poljuden prikaz fašizma v Evropi, posebej v Italiji in Nemčiji ter v Jugoslaviji in posebej na Primorskem. *Dr. Aleš Gabrič* je skupaj z *dr. Ervinom Dolencem* in *dr. Bojanom Godešo* pripravil projekt izdaje virov iz kulturne zgodovine Slovencev v 20. stoletju, ki je izšel z naslovom *Slovenska kulturna politika in politike v Jugoslaviji* v zbirki *Zgodovinski viri* založbe Modrijan. S slavistko Polono Kekec in etnologinjo Brigito Rajšter je napisal obsežno monografijo o odvetnici in pisateljici Ljubi Prener, ki bo izšla v letu 2000. Kot član komisije za rehabilitacijo profesorjev Univerze v Ljubljani je pripravil obsežen elaborat o odpuščanju profesorjev z univerze zaradi politično ideoloških razlogov. Tudi ta elaborat bo skupaj z drugimi izšel v posebni publikaciji. Razširil je in pripravil za objavo referat, ki ga je imel leta 1998 v Združenih državah Amerike o odnosu med oblastjo in kulturno srenjo v osemdesetih letih v Sloveniji. Za *Kroniko* 20. stoletja, slovensko priredbo nemškega izvirnika, ki jo izdaja Mladinska knjiga, je napisal tri dodatna poglavja iz slovenske kulturne zgodovine. *Dr. Žarko Lazarevič* in *dr. Jurij Perovšek* sta nadaljevala delo pri dolgoročnem projektu *zgodovina Celja* pri Muzeju novejše zgodovine v Celju. *Dr. Lazarevič* je napisal obsežno razpravo o celjskih denarnih zavodih, *dr. Perovšek* pa študijo o Celju in političnih razmerah v jugoslovanski državi v letih 1918-1941. *Dr. Lazarevič* je skupaj z *dr. Jožetom Prinčičem* pripravljala publikacijo *Slovensko bančništvo v dvajsetem stoletju* o razvoju denarnih zavodov na Slovenskem. *Dr. Lazarevič* je začel pisati tekst o njihovem razvoju do konca druge svetovne vojne, *dr. Prinčič* pa je svoj prek 350 strani dolg rokopis o denarnih zavodih v obdobju socializma 1945-1989 že končal. *Dr. France Kresal* je za sindikat obrtnih delavcev pripravil elaborat o problemih in razvoju pokojninskega in invalidskega zavarovanja posameznih poklicnih skupin

delavcev in strok v času od novele zakona obrtnega reda iz leta 1886 do poenotenja pokojninskega in invalidskega zavarovanja za vse zaposlene delojemalce v odvisnem delu po drugi svetovni vojni. *Mag. Boris Mlakar* je za zbornik k razstavi *Mati, domovina, Bog* napisal tri strokovne članke o vaških stražah, slovenskem in primorskem domobranstvu. *Dr. Jurij Perovšek* je za katalog razstave o razvoju pošte in uprave na Slovenskem Muzeja novejše zgodovine v Ljubljani napisal razpravo o državno pravnem in upravno političnem razvoju Slovenije v letih 1918-1921. Založba Modrijan pripravlja zbornik o slovenskih mitih in legendah in zanj je *dr. Perovšek* napisal prispevek z naslovom *Srbi vladajo, Hrvati razpravljajo, Slovenci plačujejo*, torej o mitu in resničnosti prve Jugoslavije. *Dr. Bojan Godeša* pa je za to publikacijo napisal članek *Možnosti za zedinjeno Slovenijo med 2. svetovno vojno: med pričakovanji in stvarnostjo*. Napisal je še razpravo o jugoslovanstvu in vprašanju narodov v južno slovanski problematiki 19. in 20. stoletja. *Dr. Nevenka Troha* je za tisk pripravila tekst svoje doktorske disertacije, ki je izšla meseca maja in za publikacijo poleg korektur pripravila imensko kazalo. Za objavo v reviji *Annales* je napisala razpravo o italijanskih vojnih ujetnikih. Za Mikužev zbornik so napisali znanstvene članke *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Vida Deželak-Barič*, *dr. Damijan Guštin*, *dr. Jurij Perovšek*, *dr. Jože Prinčič* in *dr. Nevenka Troha*.

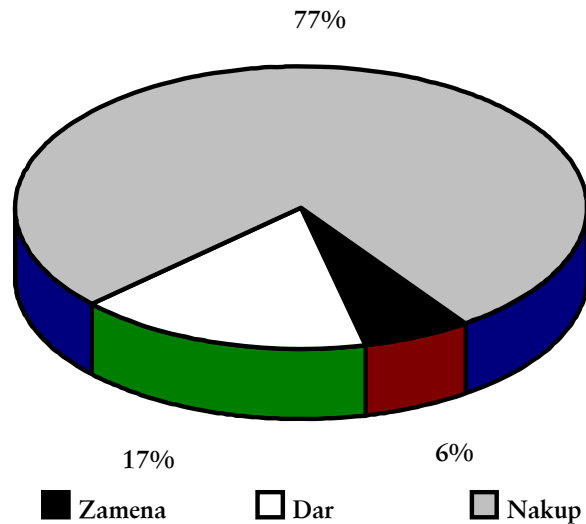
2. Knjižnica in informacijsko - dokumentacijska dejavnost

V knjižnici in dokumentaciji so delali v letu 1999 štiri delavci, višja bibliotekarka in vodja knjižnice *Nataša Kandus*, bibliotekar *Igor Zemljič*, ki je bil do decembra pripravnik, knjižničarka *Irena Mazi* in pisarniška referentka *Damijana Bračko*, invalidsko upokojena s polovičnim delovnim časom.

2.1. Nabava gradiva

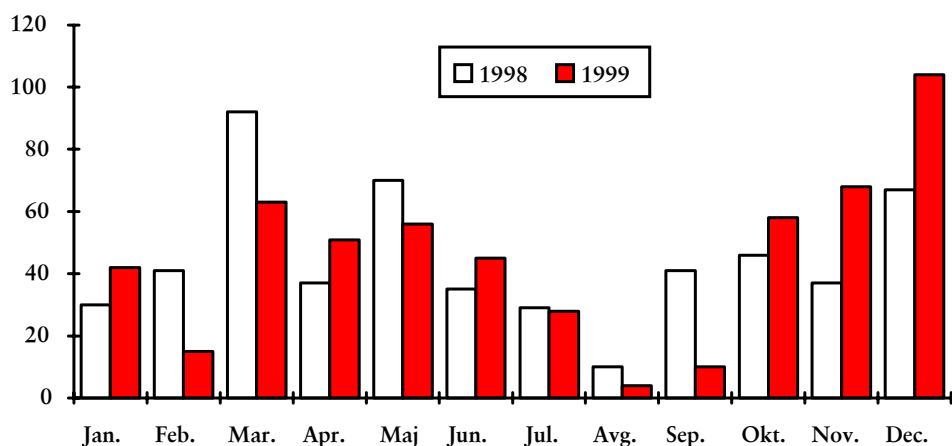
V knjižnici smo leta 1999 na novo vpisali 586 monografskih, od tega 381 slovenskih in 169 letnikov serijskih publikacij, 78 med njimi je bilo slovenskih.

	knjige/brošure	serijske publikacije	skupaj
<i>nakup:</i>	451	121	572
<i>zamena:</i>	36	19	55
<i>dar:</i>	99	29	130
<i>skupaj:</i>	586	169	757

Večina gradiva je v knjižnico prišla z nakupi. Med darovi so prevladovali individualni darovi avtorjev in sodelavcev inštituta ter nekaterih institucij, kot je npr. matična služba ZSDS-Ljubljana. Omeniti je treba tudi dar dr. Franca Novaka - Luke, ki je knjižnici zapustil precej gradiva iz časa po drugi svetovni vojni. Zamenjava je, tako kot vsako leto, potekala s partnerskimi institucijami v Sloveniji in na tujem. Leta 1999 smo tekoči letnik Prispevkov za novejšo zgodovino z dvema številčkama poslali 49 knjižnicam in inštitutom v tujini in 21 slovenskim ustanovam.

Nakup knjig v letu 1999 (po mesecih):

Tako je 31. decembra 1999 obsegal fond knjižnice inštituta:

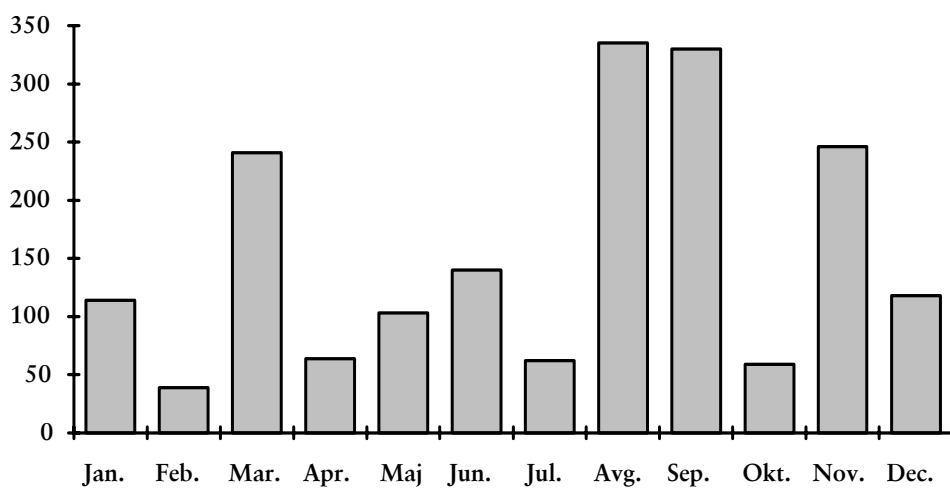
knjige	disertacije	serijske publikacije	neknjižno gradivo	skupaj
26.837	146	6.161	26	33.144

2.2. Izposoja

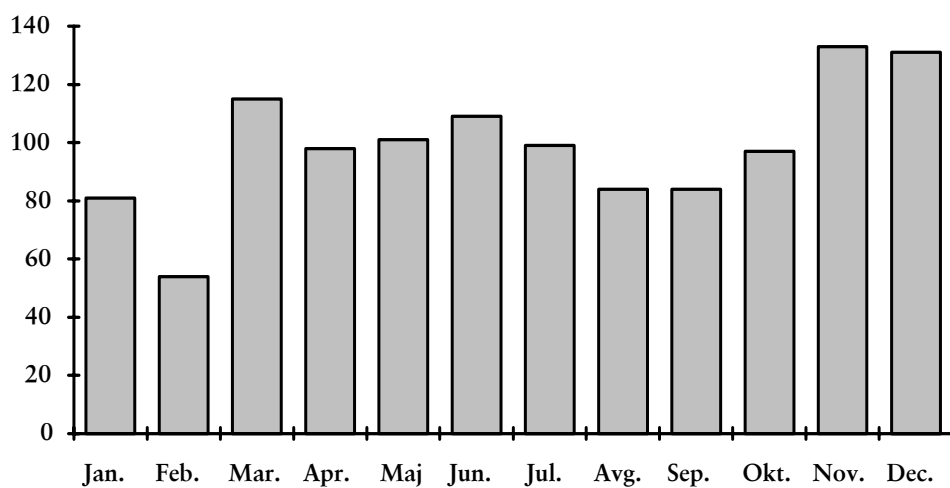
V mesecu juniju leta 1999 smo prešli na vodenje izposoje v COBISS-u, kljub temu pa zaradi neobdelanega starejšega fonda še zmeraj del izposoje poteka s pomočjo listkov. V letu 1999 smo prek računalnika izposodili 1852 knjig, to je 75%, "na listke" pa ostalih 606 knjižnih enot, pri čemer moramo dodati, da poteka ročno še vsa evidenca izposoje serijskih publikacij in časopisja.

	knjige	časniki in časopisi	skupaj
<i>Izposoja na dom:</i>	2458	530	2991
<i>Izposoja v čitalnici:</i>	863	10198	11061

Količina izposojenih knjig po mesecih:

Obisk preko leta:

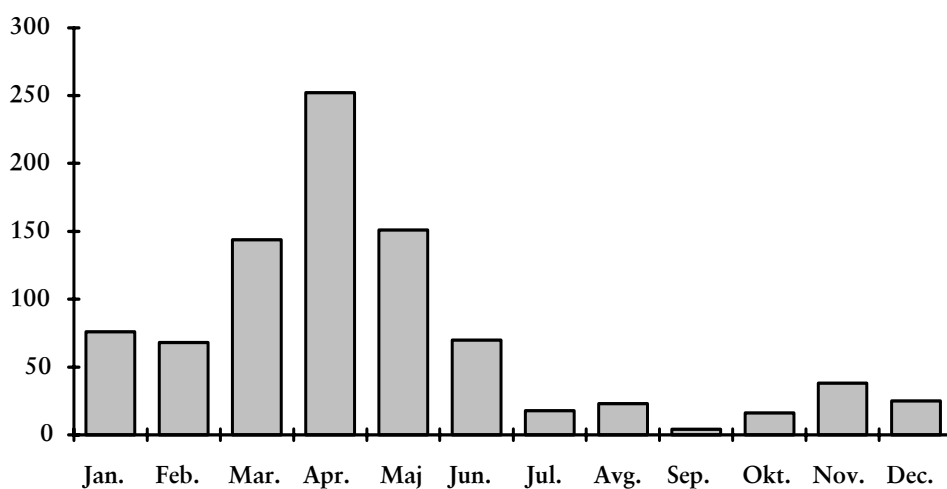

Leta 1999 je knjižnico obiskalo v 11.843 obiskih (2.969 namenjenih izposoji in 8.874 v čitalnico) 490 aktivnih članov, med katerimi je bilo kar 111 vpisanih na novo. Pri medknjižnični izposoji smo si izposodili 34 knjig iz raznih knjižnic po Sloveniji, sami pa smo drugim institucijam iz naših zbirk posodili 27 knjig.

2.3. Strokovno delo

V ta sklop dejavnosti sodi predvsem strokovna obdelava gradiva, ki je bila lani prilagojena sestavi desetletne bibliografije ob 40. obletnici inštituta vseh v teh letih zaposlenih znanstvenih in strokovnih delavcev na inštitutu.

Število v COBISS-u kreiranih zapisov leta 1999:

V COBISS imamo do sedaj vnešenih že 5528 knjižnih enot. V strokovno delo sodi tudi bogata referenčna dejavnost, ki pa jo je precej težko kvalitativno in kvantitativno oceniti. Nekaj časa nam je vzela tudi priprava treh seznamov novosti v naši knjižnici. H knjigovezu smo v minulem letu dajali v vezavo gradivo s poškodovano vezavo in vse časopisje iz leta 1997.

3. Predavanja, mentorstva, recenziranje

3.1. V dodiplomskem študiju je sodelovalo osem inštitutovih raziskovalcev. Na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani so predavali po en semester *dr. Jurij Perovšek* predmet Sodobna slovenska zgodovina, *dr. Andrej Studen* predmet Izbrana poglavja iz socialne zgodovine in zgodovine vsakdanjega življenja na Slovenskem v 19. in začetku 20. stoletja, oba sta vodila tudi seminarja za ta predmeta. *Dr. Peter Vodopivec* je predaval predmet Obča zgodovina 19. stoletja. Na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani sta predavala *dr. Aleš Gabrič* predmet Zgodovina slovenske kulture na oddelku za kulturologijo, *dr. Damijan Guštin* predmet Vojaška zgodovina na katedri za obramboslovje in imel tudi vaje, ter *dr. Ervin Dolenc*, ki je imel vaje iz predmeta Nastanek sodobnega sveta. Slednji je v seminarju prof. dr. Mirka Stiplovska predaval študentom 4. letnika decembra o razvoju slovenske kulture v prvi Jugoslaviji. V podiplomskem študiju na oddelkih za zgodovino in etnologijo Filozofske fakultete, Pedagoške fakultete v Mariboru in Teološke fakultete v Ljubljani so sodelovali kot mentorji, somentorji, konzultanti in člani komisij za zagovor magistrskih in doktorskih nalog *dr. Jasna Fischer*, *dr. Aleš Gabrič*, *dr. France Kresal*, *dr. Jurij Perovšek* in *dr. Jože Prinčič*.

3.2. Sodelavci inštituta so sodelovali v tretjem ciklusu januarja 1999 v okviru predavanj za srednješolske učitelje zgodovine, ki smo jih pripravili skupaj s Centrom za stalno strokovno izobraževanje in izpopolnjevanje pedagoških in drugih delavcev ter mladine Aristoteles Žlahtič. Predavali so *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Aleš Gabrič*, *dr. Damijan Guštin*, *dr. Jože Prinčič*, *Mateja Režek* in *dr. Nevenka Troha*. Na tem zadnjem ciklusu smo predstavili tudi v javnosti odmeven zbornik predavanj iz vseh treh ciklusov z naslovom Preteklost sedanjosti, ki ga je uredil *dr. Zdenko Čepič*.

Dr. Zdenko Čepič in *dr. Jurij Perovšek* sta na povabilo oddelka za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru aprila 1999 predavala o zamislih gospodarske ureditve po drugi svetovni vojni v okviru narodno osvobodilnega gibanja ter o programih političnih strank v Kraljevini Jugoslaviji, ter predstavila publikaciji o obeh navedenih tematikah, ki sta izšli v zbirki Viri. *Dr. Aleš Gabrič* je marca na redni letni prireditvi Gimnazijci gimnazijcem predaval o kulturi in prostem času Slovencev po letu 1945, za dve študijski skupini učiteljev na osnovnih šolah pa novembra o slovenskih kulturnih ustanovah v Jugoslaviji. *Dr. Jurij Perovšek* je s predavanjem o Slovencih in državi SHS 1918 februarja nastopil v Zgodovinskem društvu Ljubljana, isto predavanje je imel tudi za študente 4. letnika zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. *Dr. Jože Prinčič* je na internem posvetu junija o Nemcih na Slovenskem na SAZU predaval o zgodovinskih okoliščinah, ki so bile povezane s pravnimi in ekonomskimi vidiki vračanja odvzete nemške lastnine. *Dr. Andrej Studen* je aprila predaval v seminarju Kurikularna prenova zgodovine v srednjih tehniških šolah in gimnazijah. *Dr. Nevenka Troha* je maja na Fakulteti političnih ved, oddelek humanističnih znanosti Univerze v Trstu, skupaj s prof. Giampaolom Valdevitom, predavala o odnosih med KPI in KPJ od kapitulacije

Italije do krize Informbiroja. *Dr. Peter Vodopivec* je v oktobra v okviru seminarjev Zavoda za šolstvo predaval osnovnošolskim učiteljem zgodovine.

3.3. Dejavnost, ki ji naši raziskovalci posvečajo veliko pozornosti, so ocenjevanje rokopisov, pripravljenih za tisk, in tiskovne konference, ker menimo, da so nujne, da ob že tako ne dovolj uspešnem seznanjanju javnosti z delom ne samo inštitutovih ampak tudi drugih zgodovinarjev, promoviramo naše delo. *Dr. Zdenko Čepič* je predstavil monografiji dr. Jurija Perovška Slovenska osamosvojitve v letu 1918 in dr. Franceta Kresala Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne ter kot urednik v Ribnici tudi Mikužev zbornik. *Dr. Vida Deželak-Barič* je ocenila rokopis monografije avtorja Ivana Križnarja jeseniško okrožje OF v letu 1941-1945 ter v Ljubljani na predstavitvi govorila o monografiji o enotah VDV-NO Zaščita in boj za svobodo avtorjev Draga Vresnika in Branka Jerkiča. *Dr. Ervin Dolenc* in *dr. Bojan Godeša* sta ob izidu predstavila knjigo Izgubljeni spomin na Antona Korošca: Iz zapuščine Ivana Ahčina v Mariboru in Celju, ki sta jo pripravila v okviru projekta Edicija Viri II. *Dr. Aleš Gabrič* je za DZS ocenil Zgodovinski atlas za osnovno šolo. *Dr. Damijan Guštin* je na tiskovnih konferencah v Ljubljani poročal ob izidu knjig Spomini na Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo, Zdravka Klanjščka Deveti korpus ter v Kranju sodeloval pri predstavitvi Franceta Zupančiča Dnevnik 1914-1918. *Mag. Boris Mlakar* je najprej ocenil rokopis, nato pa knjigo Tomaža Pavšiča Ob stari meji tudi predstavil na Primorskem in v Ljubljani. *Dr. Jurij Perovšek* je svojo knjigo Slovenska osamosvojitve predstavljala kar na sedmih tiskovnih konferencah v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ilirski Bistrici, Trstu, gradu Kromberk pri Novi Gorici in v Velenju. V Celju in Mariboru je posebej predstavil še svoj zbornik virov Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). *Dr. Andrej Studen* je ob izidu predstavil svojo knjigo o Matku Curku. *Dr. Nevenka Troha* je svojo znanstveno monografijo - tiskano doktorsko disertacijo Komu Trst predstavila skupaj z dr. Dušanom Nečakom v Ljubljani in Novi Gorici, z dr. Jožetom Pirjevcem in Annamario Vinci dvakrat v Trstu in Kopru ter v Velenju. V Ljubljani je vodila tiskovno konferenco na predstavitvi knjige Milana Pahorja Lastno gospodarstvo, jamstvo za obstoj.

3.4. Naši raziskovalci sodelujejo v komisijah za izvolitve v znanstvene nazive in ocenjujejo delo svojih kolegov zgodovinarjev. V letu 1999 sta bila člana takih komisij *dr. Aleš Gabrič* in *dr. Jurij Perovšek*.

4. Sodelovanje v redakcijah, strokovnih društvih, komisijah, odborih in drugih organizacijah

4.1. V letu 1999 nam je uspelo izdati dve številki 39. letnika naše znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino*. Uredniški odbor sestavljajo *dr. Zdenko Čepič*, glavni urednik, *dr. Jasna Fischer*, odgovorna urednica, *dr. Damijan Guštin*, pomočnik glavnega urednika in člani uredniškega odbora *mag. Boris Mlakar*, *dr. Jože Pirjevec*, *dr. Janko Prunk* in *dr. Franc Rozman*. V prvi sta izšla daljši zgodovinski pregled 40-letnega znanstvenega in strokovnega delovanja naše ustanove, napisal jo je *dr. Zdenko Čepič*, ter bibliografija vseh sodelavcev, znanstvenih in strokovnih, za desetletje 1989-1999, ki jo je po členitvi COBISS-a pripravil bibliotekar *Igor Zemljič*. V drugi številki smo objavili 12 izvirnih znanstvenih člankov, v rubriki *Zapisi poročilo o upravnih ureditvi železnic na Slovenskem*, zapis v spomin umrlemu akademiku prof. dr. Ferdu Gestrinu, 16 poročil in ocen o novih knjigah, letno poročilo o delu inštituta v letu 1998, bibliografijo naših raziskovalcev za isto leto ter javne predstavitve programa dela inštituta v letih 2000-2004 na komisiji Sveta za znanost in tehnologijo R Slovenije.

Dr. Zdenko Čepič je sodeloval pri delu uredniškega odbora za pripravo Mikuževega zbornika, ki je izšel decembra 1999, *dr. Jasna Fischer* pa pri delu uredniškega odbora Melikovega zbornika, ki je v pripravi. *Dr. Aleš Gabrič* je bil član uredniškega odbora revije *Kronika*. *Dr. France Kresal* je bil član uredništva revije *Zgodovina v šoli*. *Dr. Andrej Studen* je bil urednik revije za zgodovino vsakdanjega življenja in historične antropologije *Zgodovina za vse*.

4.2. Sodelovali smo pri pripravi 13. zvezka Enciklopedije Slovenije. Člani strokovnih odborov so bili *dr. Zdenko Čepič*, *dr. France Kresal* in *mag. Boris Mlakar*, gesla pa so pisali *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Vida Deželak-Barič*, *dr. Aleš Gabrič*, *dr. Bojan Godeša*, *dr. Damijan Guštin*, *dr. France Kresal*, *mag. Boris Mlakar*, *dr. Jurij Perovšek*, *Mateja Režek*, *dr. Nevenka Troha* in *dr. Anka Vidovič-Miklavčič*.

4.3. Inštitut je ustanovni član Koordinacije raziskovalnih Institucij Slovenije - KORIS in *dr. Jasna Fischer* je bila izvoljena v njegov 8-članski kolegij. V letu 1999 je KORIS veliko energije porabil za pripravo svojih predlogov za nov zakon o organizaciji in financiranju znanstvene in raziskovalno-razvojne dejavnosti v Sloveniji, ki je osnovni zakon, ki ureja to dejavnost. Žal vsi njegovi predlogi še niso bili sprejeti. Sodeloval je s svojimi predstavniki tudi pri pogajanjih za nova določila kolektivne pogodbe za raziskovalno dejavnost. *Dr. Aleš Gabrič* in *dr. Peter Vodopivec* sta bila člana posebne skupine za pripravo poročila o povojnih političnih odstranitvah z ljubljanske univerze. *Dr. Vodopivec* je bil vodja skupine, *dr. Gabrič* je pripravljal poseben elaborat. *Dr. France Kresal* je bil član komisije za ugotavljanje skladnosti izvolitev v znanstvene in strokovne nazive pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo. *Dr. Aleš Gabrič* je bil član strokovnih svetov Slovenskega šolskega muzeja, Zgodovinskega arhiva Ljubljana in muzeja Univerze v Ljubljani. *Dr. Nevenka Troha* je bila imenovana za članico sveta Muzeja novejše

zgodovine v Ljubljani. *Dr. Zdenko Čepič* je sodeloval v Komisiji za preimenovanje naselij in ulic Mestnega sveta Ljubljana. *Dr. Nevenka Troha* je postala sindikalna zaupnica na inštitutu Sindikata delavcev v vzgoji, izobraževanju in raziskovalni dejavnosti.

4.4. Raziskovalci so tudi v letu 1999 sodelovali v svojih strokovnih zgodovinskih društvih. *Dr. Jurij Perovšek* je bil podpredsednik Zveze zgodovinskih društev Slovenije, *dr. Aleš Gabrič* in *dr. Bojan Godeša* sta bila člana nadzornega odbora tega društva. *Dr. France Kresal* je bil član predsedstva Nacionalnega komiteja za zgodovinske vede Republike Slovenije in predsednik slovensko - češke zgodovinske komisije. V Zgodovinskem društvu Ljubljana so delovali štirje naši sodelavci: *dr. Zdenko Čepič* je bil predsednik društva, *dr. Nevenka Troha* je bila podpredsednica, *dr. Jurij Perovšek* član Izvršilnega odbora, *Mateja Režek* pa tajnica društva. *Dr. Peter Vodopivec* je bil podpredsednik Slovenske matice.

Dr. Žarko Lazarevič je vodil Sekcijo za gospodarsko zgodovino pri Zvezi ekonomistov Slovenije, ki ima pomembne zasluge za povezavo raziskovalnih zanimanj zgodovinarjev in ekonomistov pri preučevanju gospodarske zgodovine Slovencev.

Na različne načine in ne samo s pisanjem zgodovinskih učbenikov in čitank inštitutovi zgodovinarji sodelujejo tudi pri oblikovanju pouka zgodovine v naših šolah. *Dr. Peter Vodopivec* je bil predsednik republiške maturitetne komisije za zgodovino. V okviru Gibanja znanost mladini sta tudi lani delovala *dr. Zdenko Čepič* kot strokovni nosilec za področje zgodovine pri pripravi in predstavitvi raziskovalnih nalog, *dr. Damijan Guštin* kot predsednik področne komisije za zgodovino in ocenjevalec raziskovalnih nalog in *dr. Anka Vidovič-Miklavčič* pri predstavitvi nalog mladih raziskovalcev. Pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije delujejo zgodovinski krožki in pri njihovem delu so sodelovali kot član komisije za delo teh krožkov *dr. Aleš Gabrič*, *Mojca Šorn* kot članica komisije delo z mentorji in učenci in *Tadeja Tominšek Rihtar* kot članica komisije za ocenjevanje osnovnošolskih raziskovalnih nalog. Udeležili sta se izobraževanja mentorjev zgodovinskih krožkov. *Dr. Ervin Dolenc* je sodeloval pri pripravi seminarja za mentorje zgodovinskih krožkov Kako so stanovali naši predniki s sodelovanjem pri zborniku za ta seminar, napisal je tudi svoj prispevek o bivanjskih razmerah svoje družine. Temo je predstavil tudi zamejskim učiteljem v Devinu, Italija oktobra. Pripravil je razpis raziskovalne teme.

V letu 1999 sta *dr. Damijan Guštin* in *dr. Vida Deželak-Barič* nadaljevala delo kot člana komisije za zgodovino pri Glavnem odboru Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilne vojne Slovenije.

4.5. Več kot v preteklih letih smo v letu 1999 sodelovali, za promocijo našega dela vsekakor v najbolj učinkoviti obliki, v oddajah na radiu in televiziji ter z intervjuji v tisku. To je bila tudi posledica uspešne delovne proslave 40-letnice delovanja našega inštituta. *Dr. Zdenko Čepič* je v oddaji Humanistika na prvem programu TV Slovenija februarja predstavil našo publikacijo Preteklost sedanjosti. Novembra je bila v isti oddaji daljša predstavitev inštitutove okrogle mize o problemih slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, v njen so sodelovali *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Ervin Dolenc*, *dr. Jasna Fischer*, *dr. Nevenka Troha* in *dr. Peter Vodopivec*. *Dr. Jasna Fischer* je ob 40-letnici inštituta oktobra govorila v oddaji Humanistika in v

oddaji Odmevi prvega programa TV Slovenija. *Dr. Aleš Gabrič* je sodeloval pri pripravi dveh dokumentarnih oddaj TV Slovenija Temna stran meseca s prispevkom o povojni usodi tigrovcev, januarja je bila predstavljena krajša in novembra daljša verzija oddaje. Dvakrat je na RAI Trst - slovenski program maja in decembra svojo knjigo Komu Trst predstavila *dr. Nevenka Troha*. *Dr. Bojan Godeša* je aprila sodeloval v Studiu ob 17^h prvega programa Radia Slovenija v praznični oddaji ob dnevu upora 27. aprilu, skupaj z *dr. Jasno Fischer* pa v oddaji Intelektu prvega programa Radia Slovenija v okrogli mizi o problematiki slovenskega sodobnega zgodovinopisja. *Mag. Boris Mlakar* je novembra v Studiu ob 17^h prvega programa Radia Slovenije sodeloval v razgovoru z naslovom Rdeče in črno - slovensko domobranstvo v primežu časa in zgodovine. *Dr. Nevenka Troha* je sodelovala junija v Okrogli mizi tretjega programa - program ARS Radia Slovenija ter oktobra na Radiu Koper govorila o svoji knjigi Komu Trst. *Dr. Peter Vodopivec* je na prvem programu Radia Slovenija nastopal trikrat, dvakrat v oddaji Intelektu, oktobra o zgodovinskem dokumentarcu kot zgodovinskem viru in decembra o 20. stoletju, oktobra pa v Studiu ob 17^h v pogovoru o socialni demokraciji včeraj in danes. *Dr. Jurij Perovšek* je dal daljši intervju o svojem raziskovalnem delu tedniku Mag januarja meseca.

5. Znanstveni posveti

Strokovnih srečanj inštitutovih raziskovalcev na znanstvenih posvetih, konferencah, okroglih mizah je bilo v letu 1999 skupaj enajst, kar je resda manj, kot v prejšnjih letih, vendar je eno okroglo mizo o slovenskem zgodovinopisju o 20. stoletju ob svoji 40-letnici pripravil inštitut z željo ponovno začeti metodološki pogovor vseh slovenskih zgodovinarjev o pisanju zgodovine 20. stoletja. Udeležba na okrogli mizi je bila zelo številčna, razprava živahna in tudi polemična, čeprav brez kakršnih posebnih odgovorov in dogovorov, ki so jih nekateri mogoče pričakovali ali želeli. Na dvanajstih kronološko naštetih posvetih je sodelovalo 14 inštitutovih zgodovinarjev z 19 referati in 9 diskusijami.

5.1. Okrogla miza **Politično in narodnostno nasilje v Julijski krajini in Dalmaciji med vojno in tik po njej - Foibe ed peso del passato. Violenca e politica nella Venezia Giulia e Dalmazia tre guerra e dopoguerra**, Cremona, 26. februarja 1999
referentka *dr. Nevenka Troha*, Fojbe in eksodus. Stališča slovenskih zgodovinarjev

5.2. Okrogla miza **Matura z zgodovinske plati in sodobnost**, Ljubljana 18. marca 1999
referent - uvodna razprava *dr. Aleš Gabrič*, Zgodovinski oris mature na Slovenskem

5.3. Znanstveni posvet **Fany Hausmann, revolucija 1848 in meščanska kultura v provinci**, Celje, 15. aprila 1999
referent *dr. Andrej Studen*, Novoceljska graščina

5.4. Okrogla miza **Odred Jugoslovanske armade za Slovensko Primorje, Istro in Trst v conì A zavezniške vojaške uprave**, Nova Gorica, 23. aprila 1999
referenta *dr. Damijan Guštin*, Od NOV in POS do Jugoslovanske armade na Primorskem in *dr. Nevenka Troha*, Odnos med ZVU in Slovenci

5.5. **Posvet o življenju in delu Angele Vode (1892-1985)**, Ljubljana, 5. maja 1999
referenti *dr. Ervin Dolenc*, Pedagoško delo Angele Vode, *dr. Aleš Gabrič*, Angela Vode in povojno politično dogajanje in *dr. Bojan Godeša*, Angela Vode in medvojne dileme

5.6. 5. strokovno posvetovanje o bančništvu **Ravnanje s tveganji**, Portorož, 14. - 15. oktober 1999
referenta *dr. Žarko Lazarevič*, Slovensko bančništvo do konca druge svetovne vojne in *dr. Jože Primčič*, Slovensko bančništvo od Denarnega zavoda Slovenije in priprav na novo povojno ureditev do Narodne banke Slovenije in dogovorne ekonomije (1944-1976)

5.7. Okrogla miza **Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju**, Ljubljana, 26. oktober 1999

moderator okrogle mize *dr. Ervin Dolenc*,

referenti *dr. Aleš Gabrič*, Problematika kulturne zgodovine, *dr. Bojan Godeša*, Druga svetovna vojna in današnje slovenske travme, *dr. Žarko Lazarevič*, Slovenska gospodarska in socialna zgodovina 20. stoletja, *dr. Jurij Perovšek*, Slovenska politična zgodovina prve Jugoslavije, *dr. Andrej Studen*, Proučevanje slovenskega vsakdanjika, *dr. Peter Vodopivec*, Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju

razpravljalci *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Vida Deželak-Barič*, *dr. Ervin Dolenc*, *dr. Jasna Fischer*, *dr. Aleš Gabrič*, *mag. Boris Mlakar*, *dr. Jurij Perovšek*, *dr. Nevenka Troha*.

5.8. Okrogla miza časnika **Večer o povojnih pobojih**, Maribor, 30. oktobra 1999
razpravljalec *mag. Boris Mlakar*

5.9. Mednarodna znanstvena konferenca **Čast: identitete in dvoumnost neformalnega kodeksa** (Sredozemlje 12. - 20. stoletje), Koper, 11. - 13. novembra 1999

referent *dr. Andrej Studen*, Kodeks časti na Slovenskem pred prvo svetovno vojno

5.10. Letna konvencija **American Association for Advancement Slavic Studies**, St. Louis, Združene države Amerike, 18. novembra 1999, panel Vpliv balkanskih migracij na slovenski prostor

referent *dr. Peter Vodopivec*, Migracije od 15. - 18. stoletja in slovenski pogled na Balkan v 19. in v prvi polovici 20. stoletja

5.11. Okrogla miza **Slovensko zgodovinopisje pred koncem tisočletja - Dela za mlade zgodovinarje je še veliko!**, Ljubljana, 25. november 1999

razpravljalci *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Bojan Godeša*, *dr. Damijan Guštin* in *dr. Jurij Perovšek*

5.12. Okrogla miza ob stoletnici rojstva **dr. Iva Juvančiča**, Nova Gorica, 3. decembra 1999

referenta *mag. Boris Mlakar*, *Dr. Ivo Juvančič v času druge svetovne vojne* in *dr. Nevenka Troha*, Delovanje dr. Iva Juvančiča v letih 1945-1947

6. Mednarodno znanstveno sodelovanje

V letu 2000 bo inštitut skupaj z Znanstvenim inštitutom Filozofske fakultete v Ljubljani, Rusko akademijo znanosti in Univerzo v Torontu organiziral mednarodno konferenco *Caught in the Middle*, na kateri bomo obravnavali obdobje hladne vojne v jugovzhodni Evropi in posebej še na ozemlju tedanje Jugoslavije. V programskem odboru je poleg dr. Dušana Nečaka, dr. Leonida Gibjanskega in dr. Ronalda Preussena direktorica inštituta *dr. Jasna Fischer*. V organizacijskem odboru sta s strani inštituta sodelovala še *dr. Zdenko Čepič* in *dr. Aleš Gabrič*, ki je skrbel za povezavo z referenti. Dr. Fischerjeva je usklajevala priprave. Z dr. Leonidom Gibjanskim se je sestala februarja 1999 v Moskvi, kjer sta okvirno določila program konference in izbrala referente. Konference se bodo tako udeležili zgodovinarji iz Republike Avstrije, Republike Hrvaške, Republike Makedonije, Zvezne republike Jugoslavije, Ruske federacije, Kanade in Združenih držav Amerike. Decembra smo konferenco prijaviли na javnem razpisu v sofinanciranje Ministrstvu za znanost in tehnologijo.

Dr. Peter Vodopivec je sodeloval v projektu avstrijske akademije znanosti z Dunaja Zgodovina habsburške monarhije (*Die Habsburger Monarchie*). Za projekt je zbiral gradivo in pisal besedilo o političnih društvih in društvenem življenju v Notranji Avstriji 1848-1918.

Počasi, a vztrajno se obnavljajo in izboljšujejo povezave z nam sorodnimi inštituti v državah, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Tako smo sodelovali pri projektu Položaj Slovenije in Makedonije v obeh jugoslovanskih državah, ki ga v Sloveniji vodi dr. Božo Repe. Rezultat projekta je zbornih razprav Slovenci in Makedonci v Jugoslavije, ki smo ga tudi sofinancirali, z znanstvenimi članki pa v njem sodelujejo *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Aleš Gabrič*, *dr. Bojan Godeša*, *dr. Žarko Lazarevič*, *dr. Jurij Perovšek* in *dr. Jože Prinčič*. Obnovili smo sodelovanje z Inštitutom za istoriju Bosne in Hercegovine. *Dr. Jasna Fischer* se je novembra udeležila proslave in mednarodnega znanstvenega posveta o historiografiji Bosne in Hercegovine v letih 1980-1998 ob 40-letnici Inštituta za istoriju v Sarajevu. Obnovili smo izmenjavo revij in publikacij, hkrati pa smo inštitutu izročili prvi seznam knjig, ki jih bomo inštitutu podarili iz naše zaloge dvojnih izvodov. Povezave, institucionalne in osebne, potekajo tudi z Inštitutom za noviju istoriju v Beogradu. Nadaljevali smo sodelovanje z Bošnjaškim inštitutom iz Züricha. Direktor inštituta nam je v skladu s pisnim dogovorom, sklenjenim marca 1999, izročil gradivo popisa žrtev 2. svetovne vojne v Sloveniji, ki je bil narejen leta 1964. Inštitutu redno pošiljamo naše publikacije.

V sodelovanju z Inštituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia v Trstu smo pripravili in sofinancirali številko revije *Qualestoria*, ki je predstavila slovensko zgodovinopisje v devetdesetih letih in so z razpravami sodelovali *dr. Ervin Dolenc*, *dr. Aleš Gabrič*, *dr. Bojan Godeša*, *dr. Jurij Perovšek* in *dr. Andrej Studen*.

Mednarodne stike in dobro delovno sodelovanje imajo posamezni raziskovalci. Posebej intenzivne stike ima *dr. Peter Vodopivec*, ki je bil član ožje strokovne

komisije v raziskovalnem projektu Evropske znanstvene fundacije Evropa 1400-1700, član strokovne skupine za pouk zgodovine 20. stoletja pri Oddelku za izobraževanje Sveta Evrope, član upravnega odbora Society for Slovene Studies v ZDA, član mednarodne žirije za podeljevanje nagrad Victor Adler in Karl Vogelslang pri avstrijskem ministrstvu za znanost in član znanstvenega sveta Evropskega inštituta v Salzburgu. *Dr. Jurij Perovšek* uspešno nadaljuje sodelovanje z Institutom für europäische Geschichte v Mainzu in je z njim uspešno uredil podelitev štipendije za šestmesečno študijsko bivanje mladega raziskovalca mag. Andreja Pančurja na tem inštitutu. Za Katolischer Akademischer Ausländerdienst v Bonnu je napisal strokovno priporočilo za podelitev štipendije asistentu na Teološki fakulteti v Ljubljani mag. Zvonku Bergantu. *Dr. Nevenka Troha* je uspešno delovno sodelovala s sodelavci univerze v Trstu Anamario Vinci, Giampaolom Valdevitom, Raoulom Pupo in Jožetom Pirjecom in Deželnim inštitutom za zgodovino osvobodilnega gibanja v Trstu.

Ob predstavljanju slovenskega prevoda knjige Črna knjiga komunizma v Ljubljani smo na njegovo željo na inštitutu oktobra pripravili strokoven pogovor z avtorjem in urednikom knjige Stéphanom Courtoisem. Udeležilo se ga je 11 naših zgodovinarjev - specialistov za vojno in povojno zgodovino. Razgovor je bil na trenutke tudi polemičen, naši raziskovalci so imeli vrsto metodoloških pomislekov ter francoskemu zgodovinarju pojasnili dileme in probleme z raziskovanjem teh vprašanj pri nas.

7. Sodelavci inštituta

V letu 1999 smo doživeli, za majhen kolektiv kot je inštitutov, precejšnje kadrovske spremembe. Konec leta je bilo na inštitutu 25 redno in 10 dopolnilno zaposlenih delavcev. Po dolgih letih neuspešnih prizadevanj nam je končno le uspelo zaposliti še enega zgodovinarja - bibliotekarja *Igorja Zemljiča* v naši knjižnici, ki je konec leta uspešno opravil zahtevni bibliotekarski izpit. Septembra se je po 40 letih dela upokojila znanstvena svetnica *dr. Anka Vidovič-Miklavčič*, oktobra pa se je na inštitutu kot znanstveni svetnik zaposlil *prof. dr. Peter Vodopivec*.

Štirje znanstveni sodelavci, *dr. Zdenko Čepič*, *dr. Ervin Dolenc*, *dr. Bojan Godiša* in *dr. Jurij Perovšek* so bili na Senatu Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani izvoljeni v naziv višji znanstveni sodelavec. *Mag. Vida Deželak-Barič* in *mag. Damijan Guštin* sta uspešno branila svoji doktorski disertaciji na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete in bila promovirana za doktorja zgodovinskih znanosti. *Mag. Boris Mlakar* in mlada raziskovalka *Mateja Režek* sta svoji doktorski disertaciji oddala in čakata na njuno obrambo. Mladi raziskovalec *Andrej Pančur* je končal prvi del svojega usposabljanja in uspešno branil magistrsko nalogo na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete ter je že prijavil doktorsko disertacijo, ki je bila potrjena. V decembru 1999 so bili med redno zaposlenimi delavci trije znanstveni svetniki, šest višjih znanstvenih sodelavcev, trije znanstveni sodelavci, dva asistenta - doktorja, en višji strokovni sodelavec, dva asistenta - magistra kot mlada raziskovalca, dve strokovni sodelavki, višja bibliotekarka, bibliotekar, računovodkinja, knjižničarka, pisarniška referentka in snažilka. Sekretarska, tajniška, vzdrževalna in druga tehnična dela so opravljali pogodben delavci.

Ljubljana, februarja 2000

direktorica inštituta
dr. Jasna Fischer, znanstvena svetnica

Igor Zemljič

Inštitut za novejšo zgodovino Bibliografija za leto 1999

1. ČLANKI IN SESTAVKI

1.01 Izvirni znanstveni članek

1. Čepič, Zdenko. Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 157-168.
2. Čepič, Zdenko. Spremembe v posestni sestavi v Sloveniji po drugi svetovni vojni (1945-1953) = Promenite vo imotniot sostav vo Slovenija po Vtorata svetska vojna (1945-1953). V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 87-104.
3. Čepič, Zdenko. Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje po drugi svetovni vojni. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 201-216.
4. Deželak-Barič, Vida. Osvobodilna fronta slovenskega naroda in njen odnos do vere. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 97-112.
5. Dolenc, Ervin. Fra nazionalismo e socialismo : storia culturale e storiografia slovena sul periodo fra le due guerre. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 57-93.
6. Gabrič, Aleš. Divergenze fra Belgrado e Lubiana nella federazione jugoslava. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 171-214.
7. Gabrič, Aleš. Prvi odmevnejši spor med Beogradom in Ljubljano v federativni Jugoslaviji = Prviot spor so pogolem odek meg, y Belgrad i Ljubljana vo federativna Jugoslavija. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 121-136.
8. Gabrič, Aleš. Slovenske gimnazije po letu 1918. V: Šolska kronika, 32, 1999, št. 2, str. 258-278.
9. Gabrič, Aleš. Umetnost in politika v partizanski Beli krajini. V: Jezik in slovetvo, 44, mar. 1999, št. 5, str. 163-168.

10. Godeša, Bojan. Ivan Ahčin in Anton Korošec. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 13-18.
11. Godeša, Bojan. Le autorità italiane di occupazione e gli intellettuali sloveni. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 133-170.
12. Godeša, Bojan. Ocene italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini o vlogi Ljubljane v začetni odporniški dejavnosti. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 497-500.
13. Godeša, Bojan. Pobuda patra Kazimirja Zakrajška za ustanovitev samostojne slovenske države poleti 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 103-122.
14. Godeša, Bojan. Slovenci in jugoslovanska skupnost v letih 1941 do 1945 = Slovencite i jugoslovenskata zaednica vo godinite 1941-1945. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 71-86.
15. Guštin, Damijan. "Komanda Slovenije" : slovenski načrt vojaške uprave slovenskega ozemlja leta 1945. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 169-185.
16. Guštin, Damijan. Načrt glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet iz marca 1942. V: Vojnozgodovinski zbornik, 1999, št. 2, str. 56-69.
17. Guštin, Damijan. Sodni zapor v Ljubljani med drugo svetovno vojno. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 123-141.
18. Kresal, France. Invalidi prve svetovne vojne v okviru jugoslovanske socialne zaščite. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 439-450.
19. Kresal, France. Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji Slovenije. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 27-38.
20. Lazarevič, Žarko. "Aristokrati" in "demokrati" med zadružniki. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 351-363.
21. Lazarevič, Žarko. Oris razvoja slovenskega bančništva. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 75-90.
22. Lazarevič, Žarko. Gospodarski vidiki slovenskega življenja v Jugoslaviji do druge svetovne vojne = Stopanskite aspekti na slovenečiot život vo Jugoslavija do Vtorata svetska vojna. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 49-70.
23. Pančur, Andrej. Obrtna svoboda na zatožni klopi : konservativni nazori o obrtništvu v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. V: Zgodovina za vse, 6, 1999, št. 2, str. 23-43.
24. Pančur, Andrej. Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme : (primer avstroogrške valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 39-50.
25. Perovšek, Jurij. Gli sloveni e la Jugoslavia negli anni dal 1918 al 1941. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 95-132.

26. Perovšek, Jurij. Jugoslovanstvo in vprašanje narodov v južnoslovanski problematiki 19. in 20. stoletja. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 7-24.
27. Perovšek, Jurij. Narodna radikalna stranka na Kočevskem v letih 1921-1923. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 261-271.
28. Perovšek, Jurij. Pogledi slovenske politike na jugoslovansko državo v letih 1918-1941 = Pogledite na slovenečkata politika sprema jugoslovenskata država vo godine 1918-1941. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 9-28.
29. Perovšek, Jurij. Slovenci in država SHS leta 1918. V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 1, str. 71-79.
30. Prinčič, Jože. Gospodarska reforma iz julija 1965 : najresnejši in najbolje pripravljen poskus korenite preobrazbe jugoslovanskega gospodarstva. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 217-228.
31. Studen, Andrej. Iz drobnih posameznosti spisane zgodbe. V: Kamniški sociološki zbornik : humanistične in družboslovne študije = studies in humanities and social sciences. Kamnik: Šolski center Rudolf Maister, 1999, str. 243-247.
32. Studen, Andrej. Popis prebivalstva - neizmerno velik zaklad Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: Arhivi, 22, 1999, št. 1/2, str. 243-247.
33. Studen, Andrej. "Temiamo che scorra il sangue" : i disordini in occasione della visita degli studenti universitari cechi a Celje nel 1899. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 249-262.
34. Troha, Nevenka. Politični položaj v koprskem okraju cone B Svobodnega tržaškega ozemlja v prvem letu po objavi resolucije Informbiroja. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 143-156.
35. Vidovič-Miklavčič, Anka. Kočevski okraj v desetletju pred aprilskim zlomom. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 273-286.
36. Vidovič-Miklavčič, Anka. Okraj Slovenj Gradec v letih 1929-1941. V: Kronika, 47, 1999, Ššt.] 3, str. 41-54.
37. Vidovič-Miklavčič, Anka. Slovenski jug - klub študentov JRZ. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 451-460.
38. Vodopivec, Peter. O protekcionističnih nazorih ljubljanskega trgovca V. C. Supana. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 335-349.
39. Vodopivec, Peter. Tra Oriente e Occidente : uno sguardo alla storia degli sloveni nell'900. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 35-56.
40. Vodopivec, Peter. Velika gospodarska kriza 1873 in Slovenci. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 25-38.

41. Čepič, Zdenko. Kaj smo delali, kaj naredili? : (oris dejavnosti Inštituta za novejšo zgodovino ob 40-letnici ustanovitve). V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 7-46.
42. Dolenc, Ervin. Dosedanje pisanje o Antonu Korošču in Ahčinovi spomini. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 21-38.
43. Dolenc, Ervin. Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji. V: Zgodovina v šoli, 8, 1999, št. 1, str. 17-23.
44. Godeša, Bojan. Medvojni politični dejavniki in slovenska kultura v letih vojne 1941 - 1945. V: Zgodovina v šoli, 8, 1999, št. 1, str. 4-16.
45. Mlakar, Boris. Primorsko domobranstvo. V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, 1999, str. 19-26.
46. Mlakar, Boris. Slovensko domobranstvo v Ljubljanski pokrajini. V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, 1999, str. 11-18.
47. Mlakar, Boris. Vaške straže ter prostovoljna protikomunistična milica. V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, 1999, str. 8-10.
48. Pančur, Andrej. Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski. V: Anthropos, 31, 1999, št. 4/6, str. 336-339.
49. Troha, Nevenka. Odnosi med slovenskimi (jugoslovanskimi) in italijanskimi komunisti med vojno (1941-1945) : pregled objav in vprašanje arhivskih virov. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 187-200.
50. Troha, Nevenka. La questione delle foibe nella storiografia slovena. V: Quaderni giuliani di storia (Trst), 20, 1999, št. 2, str. 329-340.
51. Vidovič-Miklavčič, Anka. Jugoslovanska narodna stranka v Dravski banovini. V: Zgodovina v šoli, 8, 1999, št. 1, str. 24-31.
52. Vodopivec, Peter. De Herder a Hegel = les Slovenes au l'indépendance imprevue. Historiens & géographes (Paris), 1999, št. 366, str. 301-310.

1.04 Strokovni članek

53. Čepič, Zdenko. Agrarna reforma. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 365.
54. Čepič, Zdenko. Koledarske novice : od našega do tretjega tisočletja. V: Primorske novice, 53, 31. dec. 1999, št. 102, 12 str.
55. Čepič, Zdenko. Kmetijsko združništvo. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 369.
56. Čepič, Zdenko. Oris življenske poti in dela prof. Metoda Mikuža. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 371-379.

57. Čepič, Zdenko. **Osvobodilna fronta slovenskega naroda**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 364.
58. Čepič, Zdenko. **Zavezanost resnici : Metod Mikuž (1909-1982)**. V: Svobodna misel, 37, 26. nov. 1999, št. 22, str. 21-22.
59. Dolenc, Ervin. **Bivanjske razmere moje družine**. V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 1999, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 53-57.
60. Dolenc, Ervin. **Kako so stanovali naši predniki : razpis raziskovalne naloge za šolsko leto 1999/2000**. V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 66-69.
61. Dolenc, Ervin. **Prosvetna zveza**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 342.
62. Fischer, Jasna. **Prebivalstvo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 135.
63. Fischer, Jasna. **Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 336.
64. Fischer, Jasna. **Slovenija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 338.
65. Gabrič, Aleš. **Komisija za delo zgodovinskih krožkov in izziv devetdesetih**. V: 30 let mladih zgodovinarjev : (Informacije ZPMS, 1). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 30-34.
66. Godeša, Bojan. **Kocbekov poskus obiska papeža Pija XII. poleti 1944**. V: Svobodna misel, 37, 26. mar. 1999, št. 6, str. 15-18.
67. Godeša, Bojan. **Različne ocene Kocbekovega rimskega bivanja**. V: Svobodna misel, 37, 9. apr. 1999, št. 7, str. 15-18.
68. Godeša, Bojan. **Razlogi za neuspeh Kocbekove misije**. V: Svobodna misel, 37, 23. apr. 1999, št. 8, str. 15-18.
69. Guštin, Damijan. **Judenburg**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 303.
70. Guštin, Damijan. **Slovenci v taboriščih NDH 1941-45**. V: Svobodna misel, 37, 12. feb. - 12. mar. 1999, št. 3-5, str. 15-18.
71. Guštin, Damijan. **Zgodovinopisno raziskovalno delo srednješolcev pri Gibanju znanost mladini**. V: Radosti odkrivanja - trideset srečanj mladih raziskovalcev zgodovine : 1969-1999 : razstava raziskovalnih nalog osnovnošolcev in srednješolcev s področja zgodovine : [Šolski muzej], od 18. 5. do 15. 10. 1999, (Razstavni katalog, 65). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999, str. 13-15.
72. Kandus, Nataša. **Bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino za leto 1998**. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 19-39 = [Š277-288].

73. **Kresal, France. ŠIndustrija].** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 337.
74. **Mlakar, Boris. Kolaboracija.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 348.
75. **Mlakar, Boris. Milizia volontaria anticomunista.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 354.
76. **Mlakar, Boris. Slovenska zaveza.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 354.
77. **Režek, Mateja. Josip Broz Tito (1892-1980).** V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 18.
78. **Perovšek, Jurij. Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 303.
79. **Perovšek, Jurij. Narodni svet v Ljubljani.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 302.
80. **Perovšek, Jurij. Orjuna.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 317.
81. **Perovšek, Jurij. Politični cilji in načela Združenja slovenskih avtonomistov, oblikovana na seji njegovega načelstva 28. junija 1922.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 316.
82. **Perovšek, Jurij. Prevrat 1918.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 308.
83. **Perovšek, Jurij. ŠSlovenci in Jugoslavija v tridesetih letih : odlomek].** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 312.
84. **Perovšek, Jurij. Zahteve Kmečke zveze za Prekmurje, objavljene 11. januarja 1925.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 316.
85. **Prinčič, Jože. Nacionalizacija.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 368.
86. **Studen, Andrej. Električna.** V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 19.
87. **Studen, Andrej. Okno z razgledom, soba brez okna : socialna neenakost bivanja v urbanih aglomeracijah dobe meščanstva.** V: Emzin, dec. 1999, št. 3-4, str. 114-119.
88. **Studen, Andrej. Stanovanjske razmere revnejših stanovalcev Ljubljane pred prvo svetovno vojno.** V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 19-25.
89. **Šorn, Mojca, Tomišek Rihtar, Tadeja. Nacionalna zbirka "Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje" v Sloveniji.** V: Nova revija, 18, jan. 1999, št. 201, str. 21-23 Š189-191].

90. Troha, Nevenka. **Komunistična partija Julijske krajine**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 401.
91. Troha, Nevenka. **Razlastitev**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 365.
92. Troha, Nevenka. **Svobodno tržaško ozemlje**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 363.
93. Troha, Nevenka. **Svobodno tržaško ozemlje**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 403.
94. Vidovič-Miklavčič, Anka. **Quadragesimo anno**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 321.
95. Vodopivec, Peter. **Fiziokratizem**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 192.
96. Vodopivec, Peter. **Francoska revolucija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 201.
97. Vodopivec, Peter. **Francosko-slovenski odnosi**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 203.
98. Vodopivec, Peter. **Industrijska revolucija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 236.
99. Vodopivec, Peter. **Izobraženstvo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 151.
100. Vodopivec, Peter. **Jugoslovanski klub**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 297.
101. Vodopivec, Peter. **Liberalizem**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 236.
102. Vodopivec, Peter. **ŠLiberalizem]**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 289.
103. Vodopivec, Peter. **Narodni prerod**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 198.
104. Vodopivec, Peter. **Narodno napredna stranka**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 277.
105. Vodopivec, Peter. **Prostozidarstvo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 202.
106. Zemljič, Igor. **Bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino : 1989-1999**. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 47-263.

107. Zemljič, Igor. Kratek pregled tega, kaj se je pisalo o Lenartu v zadnjih desetih letih. V: Almanah : Lenart 1989-1999. Lenart: Krajevna skupnost, 1999, str. 25-29.
108. Zemljič, Igor. Vloga in pomen radgonskega sejma za razvoj obmejnega sodelovanja. V: Pannonisches Jahrbuch, 6, 1999, str. 172-180. (Soavtor: Janez Erjavec).

1.05 Poljudni članek

109. Šorn, Mojca. Brez Maistra Maribor ne bi bil slovenski. V: Tabor (Buenos Aires), 1999, št. 1/2, str. 3-6.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

110. Fischer, Jasna. Prebivalstvo in gospodarske krize do prve svetovne vojne. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 47-58.
111. Kresal, France. Gospodarska kriza 1929-1933. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 77-95.
112. Kresal, France. Invalidi in vojne vdove kot trajne posledice prve svetovne vojne, njihov status, število in struktura. V: Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 307-313.
113. Lazarevič, Žarko. Slovensko bančništvo do konca druge svetovne vojne. V: Ravnanje s tveganji : [Šbornik]. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 9-21.
114. Lazarevič, Žarko. Videnji ekonomske svobode posameznika med veliko gospodarsko krizo tridesetih let. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, str. 97-112.
115. Prinčič, Jože. Konec mita o jugoslovanskem gospodarskem čudežu - zastoj v slovenskem gospodarstvu v letih 1960-1962. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 173-190.
116. Prinčič, Jože. Slovensko bančništvo od Denarnega zavoda Slovenije in priprav na novo povojno ureditev do Narodne banke Slovenije ter dogovorne ekonomije : (1946-1976). V: Ravnanje s tveganji : [Šbornik]. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 23-36.
117. Studen, Andrej. Symbols of progress : the waterworks and sewage system in Ljubljana before World War I. V: Urban symbolism and rituals : proceedings of the international symposium, Ljubljana, June 23 - 25, 1997, (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 2). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 1999, str. 25-30.

118. Šorn, Mojca, Tominšek Rihtar, Tadeja. Predstavitev projekta nacionalne zbirke "Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje" v Sloveniji. V: Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 303-306.
119. Troha, Nevenka. Genocid ali kaznovanje fašističnih zločinov : kdo so bili usmrčeni maja 1945 v Tržaški pokrajini. V: Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 285-302.
120. Troha, Nevenka. Odnos KPS in "Babičeve" KPSTO do Slovenske demokratske zveze v času po sprejetju resolucije Informbiroja (1948-1954). V: Josip Agneletto, slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu : prispevki s strokovnega posveta Josip Agneletto - slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu, Trst, 18. april 1998, (Knjižnica Annales, 19). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 1999, str. 129-146.
121. Vodopivec, Peter. Slovenci od Kopitarja do Prešerna. V: Pomlad narodov, (Unbegrenzte Geschichte ; zv. 6). Klagenfurt = Celovec; Ljubljana; Wien: Mohorjeva založba = Hermagoras, 1999, str. 13-30.

1.07 Objavljeno vabljeno predavanje na strokovni konferenci

122. Gabrič, Aleš. Problematika kulturne zgodovine. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 17-19.
123. Godeša, Bojan. Druga svetovna vojna in današnje slovenske travme. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 32-37.
124. Lazarevič, Žarko. Slovenska gospodarska in socialna zgodovina 20. stoletja. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 13-16.
125. Perovšek, Jurij. Slovenska politična zgodovina prve Jugoslavije. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 28-31.
126. Studen, Andrej. Proučevanje slovenskega vsakdanjika. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 20-23.
127. Vodopivec, Peter. Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20.

stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 8-12.

1.16 Poglavlje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

128. Studen, Andrej. "Samoumevna" čistoča telesa nekoč in danes. V: Vigarello, Georges. Čisto in umazano : telesna higiena od srednjega veka naprej, (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 1999, str. 291-313.
129. Studen, Andrej. Svetovi socialne neenakosti spalnic in spanja : k zgodovini postelje na Slovenskem v 19. in 20. stoletju. V: Dibie, Pascal. Etnologija spalnice, (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 1999, str. 291-340.
130. Vodopivec, Peter. Slowenien. V: Der Jugoslawien-Krieg : Handbuch zu Vorgeschichte, Verlauf und Konsequenzen. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1999, str. 28-39.

1.17 Poglavlje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

131. Čepič, Zdenko. Oris pojavnih oblik kmetijske politike v letih 1945-1960. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 175-188.
132. Dolenc, Ervin. Fašizem in Slovenci. V: Kosmač, Ciril. Gosenica, (Zbirka Zgodovinsko klasje). Ljubljana: DZS, 1999, str. 23-45.
133. Deželak-Barič, Vida. Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodno-osvobodilnem boju in revoluciji 1941-1945. V: Naše žene volijo. Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 21-40.
134. Deželak-Barič, Vida. Vloga in značaj Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 95-108.
135. Dolenc, Ervin. Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 85-94.
136. Dolenc, Ervin. Izobraževalna in kulturna dejavnost političnih strank. V: Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih, Obdobje med obema vojnama : poročilo o raziskavi, (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih, zv. 8). Kranj: Moderna organizacija, str. 408-414.
137. Dolenc, Ervin. Izobraževalno in kulturno delo slovenskih političnih strank od njihovega oblikovanja do leta 1929. V: Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih, Obdobje med obema vojnama : poročilo o raziskavi, (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih, zv. 8). Kranj: Moderna organizacija, 1999, str. 352-408.

138. Fischer, Jasna. **The slovenian economy under austrian rule : 1750-1918.** V: *The economic history of Slovenia : (1750-1991)*. Vrhnika: Razum, 1999, str. 9-96.
139. Fischer, Jasna. **Začetki industrializacije na Slovenskem.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 9-18.
140. Gabrič, Aleš. **Brez znanja ni napredka : šolska reforma v Sloveniji temeljito spremeni vse stopnje izobraževanja.** V: *Kronika 20. stoletja : 1950-1959*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 170-171.
141. Gabrič, Aleš. **Razmah slovenske kulture po letu 1945.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 155-164.
142. Gabrič, Aleš. **Slovenija : razcvet kulturnega delovanja in življenja v letih.** V: *Kronika 20. stoletja : 1950-1959*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 106-107.
143. Godeša, Bojan. **Odnos političnih dejavnikov do kulture med drugo svetovno vojno.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 119-130.
144. Guštin, Damijan. **Slovenske vojske v prelomnih obdobjih 1918-1919 in 1941-1945.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 131-142.
145. Kresal, France. **Socialna misel in urejanje socialnega vprašanja.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 53-62.
146. Lazarevič, Žarko. **The slovenian economy between the wars : (1918-1945).** V: *The economic history of Slovenia : (1750-1991)*. Vrhnika: Razum, 1999, str. 97-152.
147. Lazarevič, Žarko. **Značilnosti industrializacije v obdobju med svetovnima vojnama.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 43-52.
148. Mlakar, Boris. **Problematika nasprotnikov partizanstva med drugo svetovno vojno.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 109-118.
149. Pančur, Andrej. **Socialna misel v drugi polovici 19. stoletja.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 19-28,
150. Perovšek, Jurij. **Slovenci in jugoslovanska skupnost med svetovnima vojnama.** V: *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgo-*

- dovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 63-74.
151. **Prinčič, Jože.** Slovensko gospodarstvo od konca druge svetovne vojne do velike reforme : (1945-1970). V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 165-174.
152. **Prinčič, Jože.** The slovenian economy in the second Yugoslav state : 1945-1991. V: The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnik: Razum, 1999, str. 153-199.
153. **Režek, Mateja.** Politične spremembe v Sloveniji v začetku petdesetih let. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 189-198.
154. **Studen, Andrej.** Modernizacija načina življenja na prelomu stoletja. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 29-42.
155. **Troha, Nevenka.** Boj za meje : Slovenci in Italijani na Primorskem - v Julijski krajini v letih 1945-1954. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 143-154.
156. **Troha, Nevenka.** Vstop Primork v politiko. V: Naše žene volijo. Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 43-59.
157. **Vidovič-Miklavčič, Anka.** Nekatero politične in idejne značilnosti na Slovenskem 1929-1941. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 75-84.

1.18 Sestavek v enciklopediji

158. **Čepič, Zdenko. Šnuderl, Makso.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 75.
159. **Čepič, Zdenko.** Tarifni pravilnik. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 187.
160. **Deželak-Barič, Vida. Šentjerc, Lidija.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 27.
161. **Deželak-Barič, Vida. Šobar, Milka - Nataša.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 75.
162. **Deželak-Barič, Vida. Tomšič, Vida.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 286.
163. **Godeša, Bojan. Škerl, France.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 43-44.
164. **Guštin, Damijan. Šeme, Jože.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 17.

165. **Guštin, Damijan. Štok, Drago.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 146.
166. **Guštin, Damijan. Šuc, Pavel.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 163.
167. **Guštin, Damijan. Švajncer, Janez J.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 171.
168. **Guštin, Damijan. Tedenske slike.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 194-195.
169. **Guštin, Damijan. Trampuž, Danilo.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T str. 307.
170. **Guštin, Damijan. Turner, Franc - Kostja.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, zv. 13: Š-T, str. 409.
171. **Guštin, Damijan. Taborišče.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 177-178.
172. **Kresal, France. Tekstilana.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 205.
173. **Kresal, France. Tekstilna industrija.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 206-209.
174. **Kresal, France. Tkalstvo.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 264.
175. **Kresal, France. Tekstil.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 505.
176. **Mlakar, Boris. Šebrelje.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 11.
177. **Mlakar, Boris. Šentvid pri Stični : zgodovina.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 29.
178. **Mlakar, Boris. Šentviška planota.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 30.
179. **Mlakar, Boris. Škerbec, Matija.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 41.
180. **Mlakar, Boris. Škulj, Karel.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 60.
181. **Mlakar, Boris. Šmajd, Albin.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, zv. 13: Š-T, str. 63.
182. **Mlakar, Boris. Štajerski bataljon.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 133.
183. **Mlakar, Boris. Tabor.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 176.
184. **Mlakar, Boris. Tolmin : zgodovina.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 271.
185. **Mlakar, Boris. Tolminsko.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 275.
186. **Perovšek, Jurij. Špindler, Vekoslav.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 110.
187. **Perovšek, Jurij. Telban, Borut.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 215.

188. Režek, Mateja. Študentsko gibanje : po 1945. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 151-152.
189. Troha, Nevenka. Trbovlje : zgodovina. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 318-319. (Soavtor: Branko Goropevšek).
190. Vidovič-Miklavčič, Anka. Tomec, Ernest. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 279

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

191. Čepič, Zdenko. France Kresal : Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 201-204.
192. Čepič, Zdenko. Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 204-208.
193. Deželak-Barič, Vida. Darko Friš, Bogdan Kolar, Andrej Vovko, Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 216-219.
194. Deželak-Barič, Vida. Zdravko Klanjšček (soavtor Stanko Petelin): Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 224-229.
195. Dolenc, Ervin. Jurij Perovšek : Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 208-211.
196. Fischer, Jasna. Večstranska osvetlitev velikega izumitelja : Janez Puh: Človek - izumitelj - tovarnar - vizionar ... V: Razgledi, 17. mar. 1999, št. 6, str. 18.
197. Fischer, Jasna. Zamujena priložnost : Katarina Kobilica, Andrej Studen: volja do dela je bogatstvo. Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku ... V: Razgledi, 7. jul. 1999, št. 14, str. 20-21.
198. Gabrič, Aleš. Črno črna knjiga. V: Svobodna misel, 12. nov. 1999, št. 21, str. 22.
199. Gabrič, Aleš. Lorraine M. Lees: Keeping Tito afloat. The United states, Yugoslavia and the Cold War. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 241-244.
200. Gabrič, Aleš. Vostočnaja Evropa v dokumentah rusijskih arhivov 1944-1953 gg. ... V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 239-241.
201. Guštin, Damijan. France Filipič: Slovenci v Mauthausnu. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 222-224.
202. Guštin, Damijan. Vojnozgodovinski zbornik, št. 1, št. 2. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 246-248.
203. Lazarevič, Žarko. Milan Pahor, Jadranska banka v Trstu. V: Prispjevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 215-216.

204. Šorn, Mojca. Bojan Godeša, Ervin Dolenc : Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 213-215.
205. Šorn, Mojca. Katarina Kobilica, Andrej Studen: Volja do dela je bogastvo. Mikrozdgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku (1885-1953) in njegovi družini. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 211-212.
206. Šorn, Mojca. Najdeni in dobrodošli spomini : Ivan Ahčin, glavni urednik Slovenca, o Antonu Korošču. V: Delo, 41, 22. apr. 1999, št. 92, str. 20,
207. Vidovič-Miklavčič, Anka. Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomini na Antona Korošca. V: Kronika, 47, 1999, Ššt.] 3, str. 109-112
208. Vidovič-Miklavčič, Anka. Janko Prunk: Kratka zgodovina Slovenije. ... V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 244-246.
209. Vodopivec, Peter. Neznosna lahkotnost zgodovine V: Delo 41, 28. okt. 1999, št. 251, str. 22.
210. Vodopivec, Peter. "Osamosvojitve" 1918: "via facti" ali rezultat slovenske politike? V: Delo, 41, 29. jul. 1999, št. 173 str. 58.
211. Vodopivec, Peter. Pri presoji tragičnih zapletov je pomembna kronologija : ameriška slovenska zgodovina o vojni v Bosni in o vrenju na Balkanu. V: Delo, 41, 8. apr. 1999, št. 80, str. 21.
212. Vodopivec, Peter. Un contributo al dibattito sulle "foibe". V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 263-269.
213. Vodopivec, Peter. Zakaj je bila "iluzija" vse 20. stoletje tako globoka? : Furetove Minule iluzije. V: Delo, 41, 14. jan. 1999, št. 10, str. 18.

1.20 Predgovor, spremna beseda

214. Čepič, Zdenko. Predgovor. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 6-7.
215. Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan. Predgovor. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 9-10.
216. Dolenc, Ervin. Uvodno pojasnilo. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 5-7.
217. Lazarevič, Žarko. Gospodarske krize in Slovenci: predgovor. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 5-7. (Soavtor: Neven Borak).
218. Mlakar, Boris. Spremna beseda. V: Pavšič, Tomaž. Ob stari meji : pričevanja in spomini. Idrija: Bogataj, 1999, str. 7-11.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

219. Fischer, Jasna. Sivi konji in svete krave. V: Delo, 41, 7. jul. 1999, št. 205, str. 43.
220. Štepec, Marko, Vodopivec, Peter, Dolenc, Ervin. Zgodovinski učbeniki : resnicoljubni ali tendenciozni? : polemikam ob rob. V: Svobodna misel, 37, 10. nov. 1999, št. 17, str. 7-8.

1.22 Objavljeni intervju

221. Čepič, Zdenko. Zgodovina je učiteljica življenja : dr. Zdenko Čepič o pisanju Koledarskih novic in zgodovinopisju. V: Primorske novice, 53, št. 101, str. 12.
222. Dolenc, Ervin. Senožeče skozi zgodovino. V: Glasnik, 5, apr. 1999, št. 1, str. 14.
223. Čepič, Zdenko, Godeša, Bojan, Guštin, Damijan, Perovšek, Jurij. Dela za mlade zgodovinarje je še veliko! : slovensko zgodovinopisje pred koncem tisočletja. V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 28-35. (Sointervjuvanec Stane Granda).
224. Mlakar, Boris. Kaj pričakovati od tistih, ki so jim v Glavnjači pulili nohte : zgodovinarji za okroglo mizo. V: Večer, 55, 30. okt. 1999, št. 253, str. 40-41. (Sointervjuvanci: Jože Dežman, Milko Mikola, Jože Pirjevec, Božo Repe, Jera Vodušek- Starič, Marjan Žnidarič).
225. Perovšek, Jurij. Dr. Jure Perovšek : intervju. V: Mag, 5, 13. jan. 1999, št. 2, str. 34-37.

1.25 Drugi članki ali sestavki

226. Dolenc, Ervin. Kronologija Koroščevega življenja. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 227-229.
227. Dolenc, Ervin. Naloge, nagrajene s posebnimi priznanji : OŠ Pinka Tomažiča, Trebče pri Trstu: Vsak dan z mlekom v Trst - mlekarice iz tržaške okolice. V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 1999, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 80-81.
228. Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš. Osnovna literatura. V: Koraki v času : 20. stoletje, Gradivo za učitelje. 1. izd. Ljubljana: DZS, str. 53.
229. Fischer, Jasna. O programu dela Inštituta za novejšo zgodovino. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 20-23 = Š270-273].
230. Fischer, Jasna. Poročilo o delu Inštituta za novejšo zgodovino v letu 1998. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 1-19 = Š251-269].

231. Fischer, Jasna. Predstavitev programa dela Inštituta za novejšo zgodovino (2000-2004). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 20 = Š270].
232. Gabrič, Aleš. Pomembnejše kulturne ustanove in organizacije v Sloveniji in zamejstvu : Šzemljevid]. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 436. (Soavtorji: Vojko Stopar, Milan Pahor, Janez Stergar).
233. Kresal, France. Sporočilo avtorjev ob izidu knjige Slovenci skozi čas. V: Delo, 41, 8. apr. 1999, št. 80, str. 20. (Soavtorji: Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Janez Marolt, Darja Mihelič, Božo Repe, Franc Rozman, Maja Žvanut).
234. Lazarevič, Žarko. Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 25-26 = Š275-276].
235. Mlakar, Boris,. Vse zlo in vse dobro 20. stoletja. V: Primorske novice, 53, 1999, št. 102, str. 34. (soavtor: Branko Marušič).
236. Prinčič, Jože. Gospodarske naložbe v Sloveniji 1945-1955 : Šzemljevid]. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 369.
237. Vidovič-Miklavčič, Anka. Politični, idejni in kulturni razvoj na Slovenskem 1848-1991. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 23-25 = Š273-275].
238. Vodopivec, Peter. Koprška univerza da! Toda kakšna? V: Primorske novice. 53, 29. okt. 1999, št. 84, str. 23.

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.01 Znanstvena monografija

239. Prinčič, Jože. V začaranem krogu : slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme : 1955-1970, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999, 287 str.
240. Studen, Andrej. Volja do dela je bogastvo : mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku in njegovi družini, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 148 str. (Soavtorica: Katarina Kobilica).
241. Troha, Nevenka. Komu Trst : Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana: Modrijan, 1999, 327 str.

2.02 Strokovna monografija

242. Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože. The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnika: Razum, 1999, 239 str.

243. Kresal, France. **Slovenci skozi čas : kronika slovenske zgodovine.** - Ljubljana : Mihelač, 1999, 519 str. (Soavtorji: Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Janez Marolt, Darja Mihelič, Božo Repe, Franc Rozman, Maja Žvanut).
244. Troha, Nevenka, **Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije.** Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999. 3 zv. (Soavtorji: Marjeta Adamič ... et. al.).

2.04 Drugi učbeniki z recenzijo (srednje- in nižješolski ...)

245. Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš. **Koraki v času : 20. stoletje : zgodovina za 8. razred.** 1. izd. Ljubljana: DZS, 1999, 204 str.
246. Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan, Gabrič, Aleš. **Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji, (Zbirka Zgodovinski viri za srednje šole).** 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 1999, 199 str.

2.08 Doktorska disertacija

247. Deželak-Barič, Vida. **Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941-1945 : doktorska disertacija.** Ljubljana: [V. Deželak-Barič], 1999, 468 f.
248. Mlakar, Boris. **Slovensko domobranstvo od ustanovitve do umika iz domovine : doktorska disertacija.** Ljubljana : [B. Mlakar], 1999, 645 f.
249. Režek, Mateja. **Politične spremembe v Sloveniji v desetletju po sporu z Informbirojem : doktorska disertacija.** Ljubljana: ŠM. Režek], 1999, 212 f.

2.09 Magistrsko delo

250. Pančur, Andrej. **Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem : magistrska naloga.** Ljubljana: [A. Pančur], 1999, 279 f.

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4. 1 Urednik

251. **Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine).** Ljubljana: Nova revija, 1999, 254 str. (Uredila Ervin Dolenc in Bojan Godeša).

252. **Gospodarske krize in Slovenci**, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, 280 str. (Uredila: Neven Borak, **Žarko Lazarević**).
253. **Mikužev zbornik**, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, 430 str. (Uredili: **Zdenko Čepič**, Dušan Nećak, Miroslav Stiplovšek).
254. **Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine**. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, 198 str. (Uredil: **Zdenko Čepič**).
255. **Prispevki za novejšo zgodovino**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 39, 1999. 2 zv. (Glavni urednik **Zdenko Čepič**, odgovorna urednica **Jasna Fischer**, pomočnik glavnega urednika **Damijan Guštin**, **Boris Mlakar**, Jože Pirjevec, Janko Prunk, Franc Rozman).
256. **Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji**. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999. (Uredili: Božo Repe, Dušan Nećak, Jože Prinčič).
257. **Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju**, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, 44 str. (Uredil Ervin Dolenc).

4.03 Prevajalec

258. Schulz, Andreas. **Vzpon tiska kot "četrte sile" : mediji, politika in javnost v obdobju množičnih komunikacij**. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 1999, št. 2, str. 157-168. (Prevedla: **Mojca Šorn**).

Igor Zemljič

Inštitut za novejšo zgodovino
Bibliografija za leto 1999

1. ČLANKI IN SESTAVKI

1.01 Izvirni znanstveni članek

1. Čepič, Zdenko. Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 157-168.
2. Čepič, Zdenko. Spremembe v posestni sestavi v Sloveniji po drugi svetovni vojni (1945-1953) = Promenite vo imotniot sostav vo Slovenija po Vtorata svetska vojna (1945-1953). V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 87-104.
3. Čepič, Zdenko. Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje po drugi svetovni vojni. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 201-216.
4. Deželak-Barič, Vida. Osvobodilna fronta slovenskega naroda in njen odnos do vere. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 97-112.
5. Dolenc, Ervin. Fra nazionalismo e socialismo : storia culturale e storiografia slovena sul periodo fra le due guerre. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 57-93.
6. Gabrič, Aleš. Divergenze fra Belgrado e Lubiana nella federazione jugoslava. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 171-214.
7. Gabrič, Aleš. Prvi odmevnejši spor med Beogradom in Ljubljano v federativni Jugoslaviji = Prvot spor so pogolem odek megy Belgrad i Ljubljana vo federativna Jugoslavija. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 121-136.
8. Gabrič, Aleš. Slovenske gimnazije po letu 1918. V: Šolska kronika, 32, 1999, št. 2, str. 258-278.
9. Gabrič, Aleš. Umetnost in politika v partizanski Beli krajini. V: Jezik in slovetvo, mar. 44, 1999, št. 5, str. 163-168.
10. Godeša, Bojan. Ivan Ahčin in Anton Korošec. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 13-18.
11. Godeša, Bojan. Le autorità italiane di occupazione e gli intellettuali sloveni. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 133-170.
12. Godeša, Bojan. Ocene italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini o vlogi Ljubljane v začetni odporiški dejavnosti. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 497-500.

13. Godeša, Bojan. Pobuda patra Kazimirja Zakrajška za ustanovitev samostojne slovenske države poleti 1941. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 103-122.
14. Godeša, Bojan. Slovenci in jugoslovanska skupnost v letih 1941 do 1945 = Slovencite i jugoslovenskata zaednica vo godinite 1941-1945. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 71-86.
15. Guštin, Damijan. "Komanda Slovenije" : slovenski načrt vojaške uprave slovenskega ozemlja leta 1945. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 169-185.
16. Guštin, Damijan. Načrt glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet iz marca 1942. V: Vojnozgodovinski zbornik, 1999, št. 2, str. 56-69.
17. Guštin, Damijan. Sodni zapor v Ljubljani med drugo svetovno vojno. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 123-141.
18. Kresal, France. Invalidi prve svetovne vojne v okviru jugoslovanske socialne zaščite. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 439-450.
19. Kresal, France. Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji Slovenije. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 27-38.
20. Lazarević, Žarko. "Aristokrati" in "demokrati" med zadružniki. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 351-363.
21. Lazarević, Žarko. Oris razvoja slovenskega bančništva. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 75-90.
22. Lazarević, Žarko. Gospodarski vidiki slovenskega življenja v Jugoslaviji do druge svetovne vojne = Stopanskite aspekti na slovenečkoti život vo Jugoslavija do Vtorata svetska vojna. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 49-70.
23. Pančur, Andrej. Obrtna svoboda na zatožni klopi : konservativni nazori o obrtništvu v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. V: Zgodovina za vse, 6, 1999, št. 2, str. 23-43.
24. Pančur, Andrej. Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme : (primer avstroogrskete valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev). V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 39-50.
25. Perovšek, Jurij. Gli sloveni e la Jugoslavia negli anni dal 1918 al 1941. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 95-132.
26. Perovšek, Jurij. Jugoslovanstvo in vprašanje narodov v južnoslovanski problematiki 19. in 20. stoletja. V: Prispевki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 7-24.
27. Perovšek, Jurij. Narodna radikalna stranka na Kočevskem v letih 1921-1923. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 261-271.
28. Perovšek, Jurij. Pogledi slovenske politike na jugoslovansko državo v letih 1918-1941 = Pogledite na slovenečkoti politika sprema jugoslovenskata država vo godine 1918-1941. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljub-

- ljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999, str. 9-28.
29. Perovšek, Jurij. Slovinci in država SHS leta 1918. V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 1, str. 71-79.
 30. Prinčič, Jože. Gospodarska reforma iz julija 1965 : najresnejši in najbolje pripravljen poskus korenite preobrazbe jugoslovanskega gospodarstva. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 217-228.
 31. Studen, Andrej. Iz drobnih posameznosti spisane zgodbe. V: Kamniški sociološki zbornik : humanistične in družboslovne študije = studies in humanities and social sciences. Kamnik: Šolski center Rudolf Maister, 1999, str. 243-247.
 32. Studen, Andrej. Popis prebivalstva - neizmerno velik zaklad Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: Arhivi, 22, 1999, št. 1/2, str. 243-247.
 33. Studen, Andrej. "Temiamo che scorra il sangue" : i disordini in occasione della visita degli studenti universitari cechi a Celje nel 1899. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 249-262.
 34. Troha, Nevenka. Politični položaj v koprskem okraju cone B Svobodnega tržaškega ozemlja v prvem letu po objavi resolucije Informbiroja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 143-156.
 35. Vidovič-Miklavčič, Anka. Kočevski okraj v desetletju pred aprilskim zlomom. V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 273-286.
 36. Vidovič-Miklavčič, Anka. Okraj Slovenj Gradec v letih 1929-1941. V: Kronika, 47, 1999, št. 3, str. 41-54.
 37. Vidovič-Miklavčič, Anka. Slovenski jug - klub študentov JRZ. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 451-460.
 38. Vodopivec, Peter. O protekcionističnih nazorih ljubljanskega trgovca V. C. Supana. V: Gestrinov zbornik. Ljubljana: ZRC, 1999, str. 335-349.
 39. Vodopivec, Peter. Tra Oriente e Occidente : uno sguardo alla storia degli sloveni nell'900. V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 35-56.
 40. Vodopivec, Peter. Velika gospodarska kriza 1873 in Slovinci. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 25-38.

1.02 Pregledni znanstveni članek

41. Čepič, Zdenko. Kaj smo delali, kaj naredili? : (oris dejavnosti Inštituta za novejšo zgodovino ob 40-letnici ustanovitve). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 7-46.
42. Dolenc, Ervin. Dosedanje pisanje o Antonu Korošču in Ahčinovi spomini. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 21-38.
43. Dolenc, Ervin. Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji. V: Zgodovina v šoli, 8, 1999, št. 1, str. 17-23.
44. Godeša, Bojan. Medvojni politični dejavniki in slovenska kultura v letih vojne 1941 - 1945. V: Zgodovina v šoli, 8, 1999, št. 1, str. 4-16.

45. **Mlakar, Boris. Primorsko domobranstvo.** V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1999, str. 19-26.
46. **Mlakar, Boris. Slovensko domobranstvo v Ljubljanski pokrajini.** V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1999, str. 11-18.
47. **Mlakar, Boris. Vaške straže ter prostovoljna protikomunistična milica.** V: Mati, Domovina, Bog : Šzbornik]. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1999, str. 8-10.
48. **Pančur, Andrej. Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski.** V: *Anthropos*, 31, 1999, št. 4/6, str. 336-339.
49. **Troha, Nevenka. Odnosi med slovenskimi (jugoslovanskimi) in italijanskimi komunisti med vojno (1941-1945) : pregled objav in vprašanje arhivskih virov.** V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 187-200.
50. **Troha, Nevenka. La questione delle foibe nella storiografia slovena.** V: *Quaderni giuliani di storia* (Trst), 20, 1999, št. 2, str. Š329]-340.
51. **Vidovič-Miklavčič, Anka. Jugoslovanska narodna stranka v Dravski banovini.** V: *Zgodovina v šoli*, 8, 1999, št. 1, str. 24-31.
52. **Vodopivec, Peter. De Herder a Hegel = les Slovenes au l'indépendance imprevue.** *Historiens & géographes* (Paris), 1999, št. 366, str. 301-310.

1.04 Strokovni članek

53. **Čepič, Zdenko. Agrarna reforma.** V: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 365.
54. **Čepič, Zdenko. Koledarske novice : od našega do tretjega tisočletja.** V: *Primorske novice*, 53, 31. dec. 1999, št. 102, 12 str.
55. **Čepič, Zdenko. Kmetijsko združništvo.** V: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 369.
56. **Čepič, Zdenko. Oris življenske poti in dela prof. Metoda Mikuža.** V: Mikužev zbornik, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 371-379.
57. **Čepič, Zdenko. Osvobodilna fronta slovenskega naroda.** V: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 364.
58. **Čepič, Zdenko. Zavezanost resnici : Metod Mikuž (1909-1982).** V: *Svobodna misel*, 37, 26. nov. 1999, št. 22, str. 21-22.
59. **Dolenc, Ervin. Bivanjske razmere moje družine.** V: *Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik*, (Informacije ZPMS, 1999, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 53-57.
60. **Dolenc, Ervin. Kako so stanovali naši predniki : razpis raziskovalne naloge za šolsko leto 1999/2000.** V: *Kako so stanovali naši predniki : spremembe v*

bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 66-69.

61. Dolenc, Ervin. **Prosvetna zveza**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 342.
62. Fischer, Jasna. **Prebivalstvo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 135.
63. Fischer, Jasna. **Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 336.
64. Fischer, Jasna. **Slovenija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 338.
65. Gabrič, Aleš. **Komisija za delo zgodovinskih krožkov in izziv devetdesetih**. V: 30 let mladih zgodovinarjev : (Informacije ZPMS, 1). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 30-34.
66. Godeša, Bojan. **Kocbekov poskus obiska papeža Pija XII. poleti 1944**. V: Svobodna misel, 37, 26. mar. 1999, št. 6, str. 15-18.
67. Godeša, Bojan. **Različne ocene Kocbekovega rimskega bivanja**. V: Svobodna misel, 37, 9. apr. 1999, št. 7, str. 15-18.
68. Godeša, Bojan. **Razlogi za neuspeh Kocbekove misije**. V: Svobodna misel, 37, 23. apr. 1999, št. 8, str. 15-18.
69. Guštin, Damijan. **Judenburg**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 303.
70. Guštin, Damijan. **Slovenci v taboriščih NDH 1941-45**. V: Svobodna misel, 37, 12. feb. - 12. mar. 1999, št. 3-5, str. 15-18.
71. Guštin, Damijan. **Zgodovinpisno raziskovalno delo srednješolcev pri Gibanju znanost mladini**. V: Radosti odkrivanja - trideset srečanj mladih raziskovalcev zgodovine : 1969-1999 : razstava raziskovalnih nalog osnovnošolcev in srednješolcev s področja zgodovine : [Šlovenski šolski muzej], od 18. 5. do 15. 10. 1999, (Razstavni katalog, 65). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999, str. 13-15.
72. Kandus, Nataša. **Bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino za leto 1998**. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 19-39 = [Š277-288].
73. Kresal, France. **ŠIndustrija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 337.
74. Mlakar, Boris. **Kolaboracija**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 348.
75. Mlakar, Boris. **Milizia volontaria anticomunista**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 354.
76. Mlakar, Boris. **Slovenska zaveza**. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 354.
77. Režek, Mateja. **Josip Broz Tito (1892-1980)**. V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 18.

78. **Perovšek, Jurij. Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 303.
79. **Perovšek, Jurij. Narodni svet v Ljubljani.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 302.
80. **Perovšek, Jurij. Orjuna.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 317.
81. **Perovšek, Jurij. Politični cilji in načela Združenja slovenskih avtonomistov, oblikovana na seji njegovega načelstva 28. junija 1922.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 316.
82. **Perovšek, Jurij. Prevrat 1918.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 308.
83. **Perovšek, Jurij. ŠSlovenci in Jugoslavija v tridesetih letih : odlomek].** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 312.
84. **Perovšek, Jurij. Zahteve Kmečke zveze za Prekmurje, objavljene 11. januarja 1925.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 316.
85. **Prinčič, Jože. Nacionalizacija.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 368.
86. **Studen, Andrej. Električna.** V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 19.
87. **Studen, Andrej. Okno z razgledom, soba brez okna : socialna neenakost bivanja v urbanih aglomeracijah dobe meščanstva.** V: Emzin, dec. 1999, št. 3-4, str. 114-119.
88. **Studen, Andrej. Stanovanjske razmere revnejših stanovalcev Ljubljane pred prvo svetovno vojno.** V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 19-25.
89. **Šorn, Mojca, Tominšek Rihtar, Tadeja. Nacionalna zbirka "Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje" v Sloveniji.** V: Nova revija, 18, jan. 1999, št. 201, str. 21-23 [Š189-191].
90. **Troha, Nevenka. Komunistična partija Julijske krajine.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 401.
91. **Troha, Nevenka. Razlastitev.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 365.
92. **Troha, Nevenka. Svobodno tržaško ozemlje.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 363.
93. **Troha, Nevenka. Svobodno tržaško ozemlje.** V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 403.

94. Vidovič-Miklavčič, Anka. *Quadrogesimo anno*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 321.
95. Vodopivec, Peter. *Fiziokratizem*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 192.
96. Vodopivec, Peter. *Francoska revolucija*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 201.
97. Vodopivec, Peter. *Francosko-slovenski odnosi*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 203.
98. Vodopivec, Peter. *Industrijska revolucija*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 236.
99. Vodopivec, Peter. *Izobraženstvo*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 151.
100. Vodopivec, Peter. *Jugoslovanski klub*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 297.
101. Vodopivec, Peter. *Liberalizem*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 236.
102. Vodopivec, Peter. *ŠLiberalizem*]. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 289.
103. Vodopivec, Peter. *Narodni prerod*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 198.
104. Vodopivec, Peter. *Narodno napredna stranka*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 277.
105. Vodopivec, Peter. *Prostožidarstvo*. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 202.
106. Zemljič, Igor. *Bibliografija sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino : 1989-1999*. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 1, str. 47-263.
107. Zemljič, Igor. *Kratek pregled tega, kaj se je pisalo o Lenartu v zadnjih desetih letih*. V: Almanah : Lenart 1989-1999. Lenart: Krajevna skupnost, 1999, str. 25-29.
108. Zemljič, Igor. *Vloga in pomen radgonskega sejma za razvoj obmejnega sodelovanja*. V: Pannonisches Jahrbuch, 6, 1999, str. 172-180. (Soavtor: Janez Erjavec).

1.05 Poljudni članek

109. Šorn, Mojca. *Brez Maistra Maribor ne bi bil slovenski*. V: Tabor (Buenos Aires), 1999, št. 1/2, str. 3-6.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

110. Fischer, Jasna. **Prebivalstvo in gospodarske krize do prve svetovne vojne.** V: *Gospodarske krize in Slovenci*, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 47-58.
111. Kresal, France. **Gospodarska kriza 1929-1933.** V: *Gospodarske krize in Slovenci*, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 77-95.
112. Kresal, France. **Invalidi in vojne vdove kot trajne posledice prve svetovne vojne, njihov status, število in struktura.** V: *Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 307-313.
113. Lazarevič, Žarko. **Slovensko bančništvo do konca druge svetovne vojne.** V: *Ravnanje s tveganji : Šzbornik*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 9-21.
114. Lazarevič, Žarko. **Videnji ekonomske svobode posameznika med veliko gospodarsko krizo tridesetih let.** V: *Gospodarske krize in Slovenci*, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, str. 97-112.
115. Prinčič, Jože. **Konec mita o jugoslovanskem gospodarskem čudežu - zastoj v slovenskem gospodarstvu v letih 1960-1962.** V: *Gospodarske krize in Slovenci*, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 173-190.
116. Prinčič, Jože. **Slovensko bančništvo od Denarnega zavoda Slovenije in priprav na novo povojno ureditev do Narodne banke Slovenije ter dogovorne ekonomije : (1946-1976).** V: *Ravnanje s tveganji : Šzbornik*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 23-36.
117. Studen, Andrej. **Symbols of progress : the waterworks and sewage system in Ljubljana before World War I.** V: *Urban symbolism and rituals : proceedings of the international symposium, Ljubljana, June 23 - 25, 1997*, (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 2). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 1999, str. 25-30.
118. Šorn, Mojca, Tominšek Rihtar, Tadeja. **Predstavitev projekta nacionalne zbirke "Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje" v Sloveniji.** V: *Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 303-306.
119. Troha, Nevenka. **Genocid ali kaznovanje fašističnih zločinov : kdo so bili usmrčeni maja 1945 v Tržaški pokrajini.** V: *Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 285-302.
120. Troha, Nevenka. **Odnos KPS in "Babičeve" KPSTO do Slovenske demokratske zveze v času po sprejetju resolucije Informbiroja (1948-1954).** V: *Josip Agneletto, slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu : prispevki s strokovnega posveta Josip Agneletto - slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu*, Trst, 18. april 1998, (Knjižnica Annales, 19). Koper: Zgodovinsko

društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 1999, str. 129-146.

121. **Vodopivec, Peter. Slovenci od Kopitarja do Prešerna.** V: Pomlad narodov, (Unbegrenzte Geschichte ; zv. 6). Klagenfurt = Celovec; Ljubljana; Wien: Mohorjeva založba = Hermagoras, 1999, str. 13-30.

1.07 Objavljeno vabljeno predavanje na strokovni konferenci

122. **Gabrič, Aleš. Problematika kulturne zgodovine.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 17-19.
123. **Godeša, Bojan. Druga svetovna vojna in današnje slovenske travme.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 32-37.
124. **Lazarevič, Žarko. Slovenska gospodarska in socialna zgodovina 20. stoletja.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 13-16.
125. **Perovšek, Jurij. Slovenska politična zgodovina prve Jugoslavije.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 28-31.
126. **Studen, Andrej. Proučevanje slovenskega vsakdanjika.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 20-23.
127. **Vodopivec, Peter. Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju.** V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 8-12.

1.16 Poglavlje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

128. **Studen, Andrej. "Samoumevna" čistoča telesa nekoč in danes.** V: Vigarello, Georges. Čisto in umazano : telesna higiena od srednjega veka naprej, (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 1999, str. 291-313.
129. **Studen, Andrej. Svetovi socialne neenakosti spalnic in spanja : k zgodovini postelje na Slovenskem v 19. in 20. stoletju.** V: Dibie, Pascal. Etnologija spalnice, (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 1999, str. 291-340.
130. **Vodopivec, Peter. Slowenien.** V: Der Jugoslawien-Krieg : Handbuch zu Vorgeschichte, Verlauf und Konsequenzen. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1999, str. 28-39.

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

131. Čepič, Zdenko. Oris pojavnih oblik kmetijske politike v letih 1945-1960. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 175-188.
132. Dolenc, Ervin. Fašizem in Slovenci. V: Kosmač, Ciril. Gosenica, (Zbirka Zgodovinsko klasje). Ljubljana: DZS, 1999, str. 23-45.
133. Deželak-Barič, Vida. Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodno-osvobodilnem boju in revoluciji 1941-1945. V: Naše žene volijo. Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 21-40.
134. Deželak-Barič, Vida. Vloga in značaj Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 95-108.
135. Dolenc, Ervin. Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 85-94.
136. Dolenc, Ervin. Izobraževalna in kulturna dejavnost političnih strank. V: Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih, Obdobje med obema vojnama : poročilo o raziskavi, (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih, zv. 8). Kranj: Moderna organizacija, str. 408-414.
137. Dolenc, Ervin. Izobraževalno in kulturno delo slovenskih političnih strank od njihovega oblikovanja do leta 1929. V: Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih, Obdobje med obema vojnama : poročilo o raziskavi, (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih, zv. 8). Kranj: Moderna organizacija, 1999, str. 352-408.
138. Fischer, Jasna. The slovenian economy under austrian rule : 1750-1918. V: The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnik: Razum, 1999, str. 9-96.
139. Fischer, Jasna. Začetki industrializacije na Slovenskem. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 9-18.
140. Gabrič, Aleš. Brez znanja ni napredka : šolska reforma v Sloveniji temeljito spremeni vse stopnje izobraževanja. V: Kronika 20. stoletja : 1950-1959. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 170-171.
141. Gabrič, Aleš. Razmah slovenske kulture po letu 1945. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 155-164.
142. Gabrič, Aleš. Slovenija : razcvet kulturnega delovanja in življenja v letih. V: Kronika 20. stoletja : 1950-1959. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 106-107.

143. Godeša, Bojan. **Odnos političnih dejavnikov do kulture med drugo svetovno vojno.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 119-130.
144. Guštin, Damijan. **Slovenske vojske v prelomnih obdobjih 1918-1919 in 1941-1945.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 131-142.
145. Kresal, France. **Socialna misel in urejanje socialnega vprašanja.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 53-62.
146. Lazarevič, Žarko. **The slovenian economy between the wars : (1918-1945).** V: The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnika: Razum, 1999, str. 97-152.
147. Lazarevič, Žarko. **Značilnosti industrializacije v obdobju med svetovnima vojnama.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 43-52.
148. Mlakar, Boris. **Problematika nasprotnikov partizanstva med drugo svetovno vojno.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 109-118.
149. Pančur, Andrej. **Socialna misel v drugi polovici 19. stoletja.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 19-28,
150. Perovšek, Jurij. **Slovenci in jugoslovanska skupnost med svetovnima vojnama.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 63-74.
151. Prinčič, Jože. **Slovensko gospodarstvo od konca druge svetovne vojne do velike reforme : (1945-1970).** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 165-174.
152. Prinčič, Jože. **The slovenian economy in the second Yugoslav state : 1945-1991.** V: The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnika: Razum, 1999, str. 153-199.
153. Režek, Mateja. **Politične spremembe v Sloveniji v začetku petdesetih let.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 189-198.
154. Studen, Andrej. **Modernizacija načina življenja na prelomu stoletja.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 29-42.

155. Troha, Nevenka. **Boj za meje : Slovenci in Italijani na Primorskem - v Julijski krajini v letih 1945-1954.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 143-154.
156. Troha, Nevenka. **Vstop Primork v politiko.** V: Naše žene volijo. Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 43-59.
157. Vidovič-Miklavčič, Anka. **Nekatere politične in idejne značilnosti na Slovenskem 1929-1941.** V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, str. 75-84.

1.18 Sestavek v enciklopediji

158. Čepič, Zdenko. Šnuderl, Makso. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 75.
159. Čepič, Zdenko. **Tarifni pravilnik.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 187.
160. Deželak-Barič, Vida. Šentjunc, Lidija. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 27.
161. Deželak-Barič, Vida. Šobar, Milka - Nataša. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 75.
162. Deželak-Barič, Vida. Tomšič, Vida. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 286.
163. Godeša, Bojan. Škerl, France. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 43-44.
164. Guštin, Damijan. Šeme, Jože. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 17.
165. Guštin, Damijan. Štok, Drago. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 146.
166. Guštin, Damijan. Šuc, Pavel. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 163.
167. Guštin, Damijan. Švajncer, Janez J. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 171.
168. Guštin, Damijan. **Tedenske slike.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 194-195.
169. Guštin, Damijan. **Trampuž, Danilo.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T str. 307.
170. Guštin, Damijan. **Turner, Franc - Kostja.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, zv. 13: Š-T, str. 409.
171. Guštin, Damijan. **Taborišče.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 177-178.
172. Kresal, France. **Tekstilana.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 205.
173. Kresal, France. **Tekstilna industrija.** V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 206-209.

174. Kresal, France. **Tkalstvo**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 264.
175. Kresal, France. **Tekstil**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 505.
176. Mlakar, Boris. **Šebrelje**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 11.
177. Mlakar, Boris. **Šentvid pri Stični : zgodovina**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 29.
178. Mlakar, Boris. **Šentviška planota**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 30.
179. Mlakar, Boris. **Škerbec, Matija**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 41.
180. Mlakar, Boris. **Škulj, Karel**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 60.
181. Mlakar, Boris. **Šmajd, Albin**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 63.
182. Mlakar, Boris. **Štajerski bataljon**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 133.
183. Mlakar, Boris. **Tabor**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 176.
184. Mlakar, Boris. **Tolmin : zgodovina**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 271.
185. Mlakar, Boris. **Tolminsko**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 275.
186. Perovšek, Jurij. **Špindler, Vekoslav**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 110.
187. Perovšek, Jurij. **Telban, Borut**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 215.
188. Režek, Mateja. **Študentsko gibanje : po 1945**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 151-152.
189. Troha, Nevenka. **Trbovlje : zgodovina**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 318-319. (Soavtor: Branko Goropevšek).
190. Vidovič-Miklavčič, Anka. **Tomec, Ernest**. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, zv. 13: Š-T, str. 279

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

191. Čepič, Zdenko. **France Kresal : Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne**. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 201-204.
192. Čepič, Zdenko. **Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov**. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 204-208.

193. Deželak-Barič, Vida. Darko Friš, Bogdan Kolar, Andrej Vovko, Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 216-219.
194. Deželak-Barič, Vida. Zdravko Klanjšček (soavtor Stanko Petelin): Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 224-229.
195. Dolenc, Ervin. Jurij Perovšek : Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 208-211.
196. Fischer, Jasna. Večstranska osvetlitev velikega izumitelja : Janez Puh: Človek - izumitelj - tovarnar - vizionar ... V: Razgledi, 17. mar. 1999, št. 6, str. 18.
197. Fischer, Jasna. Zamujena priložnost : Katarina Kobilica, Andrej Studen: volja do dela je bogastvo. Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku ... V: Razgledi, 7. jul. 1999, št. 14, str. 20-21.
198. Gabrič, Aleš. Črno črna knjiga. V: Svobodna misel, 12. nov. 1999, št. 21, str. 22.
199. Gabrič, Aleš. Lorraine M. Lees: Keeping Tito afloat. The United states, Yugoslavia and the Cold War. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 241-244.
200. Gabrič, Aleš. Vostočnaja Evropa v dokumentah rossijskih arhivov 1944-1953 gg. ... V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 239-241.
201. Guštin, Damijan. France Filipič: Slovenci v Mauthausnu. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 222-224.
202. Guštin, Damijan. Vojnozgodovinski zbornik, št. 1, št. 2. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 246-248.
203. Lazarevič, Žarko. Milan Pahor, Jadranska banka v Trstu. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 215-216.
204. Šorn, Mojca. Bojan Godeša, Ervin Dolenc : Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 213-215.
205. Šorn, Mojca. Katarina Kobilica, Andrej Studen: Volja do dela je bogastvo. Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku (1885-1953) in njegovi družini. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 211-212.
206. Šorn, Mojca. Najdeni in dobrodošli spomini : Ivan Ahčin, glavni urednik Slovenca, o Antonu Korošču. V: Delo, 41, 22. apr. 1999, št. 92, str. 20,
207. Vidovič-Miklavčič, Anka. Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomini na Antona Korošca. V: Kronika, 47, 1999, Ššt.] 3, str. 109-112
208. Vidovič-Miklavčič, Anka. Janko Prunk: Kratka zgodovina Slovenije. ... V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 244-246.
209. Vodopivec, Peter. Neznosna lahkotnost zgodovine V: Delo 41, 28. okt. 1999, št. 251, str. 22.
210. Vodopivec, Peter. "Osamosvojitve" 1918: "via facti" ali rezultat slovenske politike? V: Delo, 41, 29. jul. 1999, št. 173 str. 58.

-
211. Vodopivec, Peter. Pri presoji tragičnih zapletov je pomembna kronologija : ameriška slovenska zgodovina o vojni v Bosni in o vrenju na Balkanu. V: Delo, 41, 8. apr. 1999, št. 80, str. 21.
212. Vodopivec, Peter. Un contributo al dibattito sulle "foibe". V: Qualestoria (Trst), 27, 1999, št. 1, str. 263-269.
213. Vodopivec, Peter. Zakaj je bila "iluzija" vse 20. stoletje tako globoka? : Furetove Minule iluzije. V: Delo, 41, 14. jan. 1999, št. 10, str. 18,
-

1.20 Predgovor, spremna beseda

214. Čepič, Zdenko. Predgovor. V: Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 6-7.
215. Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan. Predgovor. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 9-10.
216. Dolenc, Ervin. Uvodno pojasnilo. V: Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 5-7.
217. Lazarevič, Žarko. Gospodarske krize in Slovenci: predgovor. V: Gospodarske krize in Slovenci, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 5-7. (Soavtor: Neven Borak).
218. Mlakar, Boris. Spremnna beseda. V: Pavšič, Tomaž. Ob stari meji : pričevanja in spomini. Idrija: Bogataj, 1999, str. 7-11.
-

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

219. Fischer, Jasna. Sivi konji in svete krave. V: Delo, 41, 7. jul. 1999, št. 205, str. 43.
220. Štepec, Marko, Vodopivec, Peter, Dolenc, Ervin. Zgodovinski učbeniki : resnicoljubni ali tendenciozni? : polemikam ob rob. V: Svobodna misel, 37, 10. nov. 1999, št. 17, str. 7-8.
-

1.22 Objavljeni intervju

221. Čepič, Zdenko. Zgodovina je učiteljica življenja : dr. Zdenko Čepič o pisanju Koledarskih novic in zgodovinopisju. V: Primorske novice, 53, št. 101, str. 12.
222. Dolenc, Ervin. Senožče skozi zgodovino. V: Glasnik, 5, apr. 1999, št. 1, str. 14.
223. Bojan Godeša, Damijan Guštin, Jurij Perovšek, Zdenko Čepič, Granda, Stane. Dela za mlade zgodovinarje je še veliko! : slovensko zgodovinopisje

- pred koncem tisočletja. V: Svobodna misel, 37, 22. dec. 1999, št. 24, str. 28-35.
224. Mlakar, Boris. Kaj pričakovati od tistih, ki so jim v Glavnjači pulili nohte : zgodovinarji za okroglo mizo. V: Večer, 55, 30. okt. 1999, št. 253, str. 40-41. (Sointervjuvanci: Jože Dežman, Milko Mikola, Jože Pirjevec, Božo Repe, Jera Vodušek- Starič, Marjan Žnidarič).
225. Perovšek, Jurij. Dr. Jure Perovšek : intervju. V: Mag, 5, 1999, št. 2, str. 34-37.

1.25 Drugi članki ali sestavki

226. Dolenc, Ervin. Kronologija Koroščevega življenja. V: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, str. 227-229.
227. Dolenc, Ervin. Naloge, nagrajene s posebnimi priznanji : OŠ Pinka Tomažiča, Trebče pri Trstu: Vsak dan z mlekom v Trst - mlekarice iz tržaške okolice. V: Kako so stanovali naši predniki : spremembe v bivalni kulturi : zbornik, (Informacije ZPMS, 1999, 5). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 1999, str. 80-81.
228. Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš. Osnovna literatura. V: Koraki v času : 20. stoletje, Gradivo za učitelje. 1. izd. Ljubljana: DZS, str. 53.
229. Fischer, Jasna. O programu dela Inštituta za novejšo zgodovino. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 20-23 = [Š270-273].
230. Fischer, Jasna. Poročilo o delu Inštituta za novejšo zgodovino v letu 1998. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 1-19 = [Š251-269].
231. Fischer, Jasna. Predstavitev programa dela Inštituta za novejšo zgodovino (2000-2004). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 20 = [Š270].
232. Gabrič, Aleš. Pomembnejše kulturne ustanove in organizacije v Sloveniji in zamejstvu : Šzemljevid]. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 436. (Soavtorji: Vojko Stopar, Milan Pahor, Janez Stergar).
233. Kresal, France. Sporočilo avtorjev ob izidu knjige Slovenci skozi čas. V: Delo, 41, 8. apr. 1999, št. 80, str. 20. (Soavtorji: Tone Ferenc, Milica, Kacin-Wohinz, Janez Marolt, Darja Mihelič, Božo Repe, Franc Rozman, Maja Žvanut).
234. Lazarevič, Žarko. Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 25-26 = [Š275-276].
235. Mlakar, Boris. Vse zlo in vse dobro 20. stoletja. V: Primorske novice, 53, 1999, št. 102, str. 34. (soavtor: Branko Marušič).
236. Prinčič, Jože. Gospodarske naložbe v Sloveniji 1945-1955 : Šzemljevid]. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev, (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 369.
237. Vidovič-Miklavčič, Anka. Politični, idejni in kulturni razvoj na Slovenskem 1848-1991. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1999, št. 2, str. 23-25 = [Š273-275].

238. Vodopivec, Peter. Kopraska univerza da! Toda kakšna? V: Primorske novice. 53, 29. okt. 1999, št. 84, str. 23.

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.01 Znanstvena monografija

239. Prinčič, Jože. V začaranem krogu : slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme : 1955-1970, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999, 287 str.
240. Studen, Andrej. Volja do dela je bogastvo : mikrozagodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku in njegovi družini, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 148 str. (Soavtorica: Katarina Kobilica).
241. Troha, Nevenka. Komu Trst : Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana: Modrijan, 1999, 327 str.

2.02 Strokovna monografija

242. Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože. The economic history of Slovenia : (1750-1991). Vrhnika: Razum, 1999, 239 str.
243. Kresal, France. Slovenci skozi čas : kronika slovenske zgodovine. - Ljubljana : Mihelač, 1999, 519 str. (Soavtorji: Tone Ferenc, Milica, Kacin-Wohinz, Janez Marolt, Darja Mihelič, Božo Repe, Franc Rozman, Maja Žvanut).
244. Troha, Nevenka, Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999. 3 zv. (Soavtorji: Marjeta Adamič ... et. al.).

2.04 Drugi učbeniki z recenzijo (srednje- in nižješolski ...)

245. Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš. Koraki v času : 20. stoletje : zgodovina za 8. razred. 1. izd. Ljubljana: DZS, 1999, 204 str.
246. Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan, Gabrič, Aleš. Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji, (Zbirka Zgodovinski viri za srednje šole). 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 1999, 199 str.

2.08 Doktorska disertacija

247. Deželak-Barič, Vida. Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941-1945 : doktorska disertacija. Ljubljana: [V. Deželak-Barič], 1999, 468 f.
248. Mlakar, Boris. Slovensko domobranstvo od ustanovitve do umika iz domovine : doktorska disertacija. Ljubljana : [B. Mlakar], 1999, 645 f.
249. Režek, Mateja. Politične spremembe v Sloveniji v desetletju po sporu z Informbirojem : doktorska disertacija. Ljubljana: ŠM. Režek], 1999, 212 f.

2.09 Magistrsko delo

250. Pančur, Andrej. *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem : magistrska naloga*. Ljubljana: [A. Pančur], 1999, 279 f.

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.1 Urednik

251. *Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina*, (Zbirka Korenine). Ljubljana: Nova revija, 1999, 254 str. (Uredila Ervin Dolenc in Bojan Godeša).
252. *Gospodarske krize in Slovenci*, (Zbirka Ekonomska knjižnica). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, 280 str. (Uredila: Neven Borak, Žarko Lazarević).
253. *Mikužev zbornik*, (Historia, 4). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, 430 str. (Uredili: Zdenko Čepič, Dušan Nečak, Miroslav Stiplovšek).
254. *Preteklost sodobnosti : izbrana poglavja slovenske novejše zgodovine*. Pijava Gorica: Aristoteles Žlahtič; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, 198 str. (Uredil: Zdenko Čepič).
255. *Prispevki za novejšo zgodovino*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 39, 1999. 2 zv. (Glavni urednik Zdenko Čepič, odgovorna urednica Jasna Fischer, pomočnik glavnega urednika Damijan Guštin, Boris Mlakar, Jože Pirjevec, Janko Prunk, Franc Rozman).
256. *Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1999. (Uredili: Božo Repe, Dušan Nečak, Jože Prinčič).
257. *Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju*, Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, 44 str. (Uredil Ervin Dolenc).

4.03 Prevajalec

258. Schulz, Andreas. *Vzpon tiska kot "četrte sile" : mediji, politika in javnost v obdobju množičnih komunikacij*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 1999, št. 2, str. 157-168. (Prevedla: Mojca Šorn).

DOPOLNILO

1.01 Izvirni znanstveni članek

259. Pančur, Andrej. Oderuštvo na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 1, str. 33-55.
260. Režek, Mateja. "Vprašanje svobode vere je vprašanje osvoboditve cerkve od Vatikana" : odnosi med državo in katoliško cerkvijo v letih 1949-1953. V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 3, str. 367-390.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

261. Tominšek Rihtar, Tadeja. Bojan Godeša, Ervin Dolenc : Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina. V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 3, str. 443-446.

1.25 Drugi članki ali sestavki

262. Perovšek, Jurij. Simpozij "150 let slovenskih narodnih programov". V: Zgodovinski časopis, 53, 1999, št. 1, str. 119-121.

Uredniška navodila avtorjem¹

1. *Prispevki za novejšo zgodovino* so znanstvena revija, izdaja jo Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, Kongresni trg 1. Revija objavlja izključno članke s področja novejše zgodovine.
2. V reviji so objavljeni prispevki v slovenskem jeziku, povzetki (summary) pa v angleškem ali nemškem ali italijanskem ali francoskem, izvleček (abstract) pa v angleškem.
3. Prispevek oddan uredništvu lahko obsega do 24 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran (43.200 znakov). Prispevek mora biti oddan na disketi (z navedbo urejevalnika) in v odtisu. Avtor mora navesti sledeče podatke: ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte (e-mail).
4. Oddani prispevek mora imeti tudi **izvleček** in **povzetek** (praviloma do 3000 znakov - 45 vrstic). **Izvleček** (do 250 besed) mora biti razumljiv sam po sebi brez branja celotnega besedila članka; pri pisanju se uporabljajo celi stavki; izogibati se je treba slabše znanim kraticam in okrajšavam. **Izvleček** mora vsebovati avtorjev primarni namen oziroma doseg članka, razlog zakaj je bil napisan ter opis tehnike raziskovalnega pristopa (osnovna metodološka načela). K izvlečku mora avtor dodati **ključne besede**, ki odražajo vsebino prispevka in so primerne za indeksiranje. Oddani prispevek mora imeti navedbo ustrezne klasifikacije - kategorije uveljavljene v sistemu COBISS (izvirni znanstveni članek, pregledni znanstveni članek, poljudni članek, ...).
5. Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano, tako da je mogoče razbrati metodo dela, rezultate in sklepe. Na koncu mora biti navedena **uporabljena literatura in arhivski fond**.
6. **Opombe** morajo biti pisane enotno. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene - citirane literature). Bibliografska opomba mora ob prvi navedni vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja: naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani (primer: monografija: Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana: Modrijan, str. ...; revija/zbornik : Ervin Dolenc: Slovensko zgodovinske o času med obema vojnama in kulturna zgodovina. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 38, 1998, št. 1-2, str. 43-57.), nato pa se uporablja smiselna okrajšava (navajati: dalje ...). Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti najprej arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru da ga uporabljamo večkrat nevesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), število fascikla (škatle) in arhivske enote; mogoče ja navesti tudi naslov navajanega dokumenta.
7. Prispevki so recenzirani; **recenzije** so anonimne. Na osnovi pozitivnega mnenja recenzentov je prispevek uvrščen v objavo.
8. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor.
9. Uredništvo prejete prispevke lektorira, avtor **lekturo** pregleda in jo avtorizira. Uredništvo posreduje avtorju prvo **korekturo** prispevka, ki jo mora vrniti uredništvu v roku treh dni. Širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Pri korekturah treba uporabljati korekturna znamenja navedena v Slovenski pravopis (1962), Slovenski pravopis 1. Pravila (1990). Drugo korekturo opravi uredništvo.
10. Dodatna pojasnila lahko dobijo avtorji na uredništvu.

¹ Periodična publikacija mora redno (v vsakem zvezku) objavljati navodila avtorjem, v katerih uredništvo avtorjem definira svojo uredniško politiko ter jim predstavi svoja vsebinska in tehnična navodila, katerih se morajo pri pripravi prispevka držati. Navodila avtorjem v znanstveni reviji *Prispevki za novejšo zgodovino* temeljijo na *Navodilih za oblikovanje znanstvenih in strokovnih periodičnih publikacij, ki jih sofinancira Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije* (glej v spletni strani MZT na internetu: <http://www.mzt/mzt/dok/nav-oblik-publ.html>).

1.01
Prejeto 15. 12. 1998

UDK 330.342.15(497.1)"1948/1953"

Zdenko Čepič*

Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji v obdobju 1948-1953

IZVLEČEK

Avtor predstavlja sistem zagotovljene preskrbe, ki je veljal v Jugoslaviji od leta 1948 do 1953, ko je bil ukinjen in je začela preskrba prebivalstva temeljiti na 'trgu'. Za sistem zagotovljene preskrbe, uvedba tega je bila sicer potrebna zaradi hitrega večanja števila zaposlenih v neagrarni proizvodnji, a je imel tudi močan politično ideološki namen, je značilna popolna prevlada države v oskrbi. Da je bil porabnik uvrščen v zagotovljeno preskrbo je moral biti zaposlen in biti socialno zavarovan pri državnem zavodu. Količina živil, ki jih je posamezni porabnik dobival, je bila odvisna od težavnosti njegovega dela. Značilne so bile potrošniške nakaznice za osnovna živila in za industrijske izdelke, obutev, oblačila itd. Omogočeno pa je bilo tudi kupovanje na prostem trgu, vendar po znatno višjih cenah. Od leta 1951 se je sistem zagotovljene preskrbe nekoliko sprostil in večji poudarek je bil dan prosti prodaji, septembra 1951 pa so potrošniške nakaznice za živila nadomestili denarni boni. Od konca leta 1953 so se vsi denarni prijemki izplačevali le še v gotovini in sistem 'kart' je bil odpravljen.

Ključne besede: preskrba, trgovina, zakonodaja, gospodarska politika, Federativna ljudska republika Jugoslavija

ABSTRACT

AN OUTLINE OF THE GUARANTEED SUPPLY SCHEME IN YUGOSLAVIA BETWEEN 1948 AND 1953

The author outlines the guaranteed public supply scheme which was in force in Yugoslavia from 1948 until 1953 when it was replaced by the market based supply. The guaranteed supply scheme, which was introduced due to a rapid growth in the number of people employed in non-agrarian production, and also for obvious ideological and political purposes, was characterized by a total state monopoly of the supply. To qualify as a beneficiary of the guaranteed supply scheme, one had to be employed and socially insured by a state institution. The quantity of guaranteed goods a beneficiary was entitled to depended on the arduousness of one's work. Basic foodstuffs, industrial products, clothing and footwear were redeemed against consumer vouchers. Buying on the free market was also possible, however, at considerably higher prices. After 1951, the guaranteed supply scheme was gradually relaxed and a greater emphasis was given to free sale. In September 1951, the consumer vouchers were replaced by monetary vouchers, and by the end of 1953 all payments were made only in cash. The voucher scheme was thus finally abolished.

* dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

Key words: supply, commerce, legislation, economic politics, Federal Peoples Republic of Yugoslavia

Kot začasni način preskrbe prebivalstva, ki pa je trajala od konca vojne pa do začetka marca 1948 je bila v Jugoslaviji znana racionirana preskrba.¹ Zaradi uvedbe načrtnega gospodarstva in izvajanja 'prve petletke', ta je po prvem letu zašla v težave, kar se je kazalo zlasti na področju preskrbe prebivalstva, je bilo potrebno spremeniti način preskrbe. Zaradi poudarka na industrializaciji, kar je pomenilo hitro večanje števila zaposlenih v neagrarni proizvodnji, so se povečale potrebe po hrani. Nastal je namreč razkorak med številom zaposlenih v neagrarnem gospodarstvu in količino pridelane hrane; od leta 1946 do konca maja 1948 se je število zaposlenih izven kmetijske proizvodnje povečalo za slabih 50%, v istem času pa je količina žita, ki jo je odkupila država v obvezni in prosti prodaji narasla le za dobrih pol odstotka.² V začetku marca 1948 je bil zato uveden nov preskrbovalni sistem imenovan zagotovljena preskrba, ki je temeljila na načelu 'daj-dam'. Šlo je za menjavo med vasjo in mestom, agrarnim in neagrarnim gospodarstvom, za razmerje izraženo z geslom "vi za nas, mi za vas".

Razlogi za uvedbo sistema zagotovljene preskrbe, ki je ostal v veljavi do začetka leta 1953, so bili navedeni v preambuli k uredbi o preskrbi prebivalstva. V njej je bilo določeno, da se vsi za delo sposobni državljani morajo vključiti v proizvodnjo, za kar je bil (naj bi bil) vsak nagraben po svojem dejanskem prispevku "k ljudski skupnosti".³

Do sistemskih sprememb pri preskrbi prebivalstva je prišlo v začetku leta 1948. Racionirana preskrba kot oblika vojnega gospodarstva, za katero je bilo v zakonu o petletki predvideno, da bo z dviganjem proizvodnje v kmetijstvu in industriji postopoma opuščena,⁴ je bila "na podlagi doseženih uspehov delovnega ljudstva v prvem letu izvajaja petletnega načrta"⁵ zamenjana s sistemom zagotovljene preskrbe. Ta način preskrbe prebivalstva pa je bil del širše zasnovane socialistične gospodarske politike in je tako vseboval politično-ideološke dejavnike. Kot takšnega je treba v sistem preskrbe šteti tudi način menjave med vasjo in mestom oziroma pridelovalci hrane in porabniki po sistemu tako imenovane vezane trgovine po vezanih cenah. Značilno za sistem zagotovljene preskrbe je tudi popolna prevlada države v trgovini, saj so bila z nacionalizacijo uzakonjena konec aprila 1948, podržavljena zasebna trgovska skladišča z zmogljivostjo 100 ton,⁶ z zakonom o zasebnih trgovinah⁷ pa so zasebni trgovski lokali prešli pod državno nadzorstvo.⁸ Značilnost tega obdobja preskrbe prebivalstva je tudi način pridobivanja živil, potrebnih za zagotovljeno preskrbo z odkupi kmetijskih pridelkov oziroma obveznimi oddajami. Nasploh je bilo neposredno trgovanje s kmeti

¹ O racionirani preskrbi glej v Zdenko Čepič: Zakonske osnove racionirane preskrbe v Jugoslaviji 1945-1948. Prispevki za novejšo zgodovino, 1997, št. 2 (Ferenčev zbornik), str. 451-461.

² Boris Kidrič: Zbrano delo, knjiga III. Ljubljana 1978, str. 438.

³ Uradni list FLRJ, št. 12, štev. odloka 62, z dne 11. 2. 1948 (dalje UL FLRJ, 12-62/11. 2. 1948).

⁴ UL FLRJ, 36-280/30. 4. 1947; člen 20.

⁵ UL FLRJ, 12-62/11. 2. 1948.

⁶ UL FLRJ, 35-269/29. 4. 1948.

⁷ UL FLRJ, 89-288/12. 5. 1948.

⁸ Konec leta 1948 je v Sloveniji le še 1,4% trgovine potekalo preko zasebnih trgovcev. Arhiv Republike Slovenije, Ministrstvo za trgovino in preskrbo, fasc. 12; poročilo MTP LRS 24. 12. 1948. O ukinitvi zasebne trgovine glej v Jože Prinčič: *Načrtna likvidacija zasebne trgovine (1945-1948)*. Borec, april 1994, št. 529-531, str. 375-383.

omejevano in celo prepovedano, da so ti lahko več oddali za potrebe zagotovljene preskrbe. Z odredbo zveznega ministra trgovine in preskrbe je bilo določeno, kaj smejo kmetje prodajati na tržnici in kako lahko porabniki kupujejo neposredno pri kmetih. Določeno je bilo tudi, kje lahko kmetje prodajajo svoje pridelke; smeli so prodajati na tržnicah v okviru okraja, kjer so prebivali ali le v sosednjem okraju, ki je mejil na njihov 'domači' okraj; enako je veljalo tudi za potrošnike, če so kupovali neposredno pri kmetu.⁹

Zakonsko je organizacijo zagotovljene preskrbe urejala uredba o preskrbi prebivalstva¹⁰ iz februarja 1948, iz katere je izhajala skoraj vsa zakonodaja, ki je opredeljevala in urejala ta način preskrbe. Uvedeni so bili štirje načini preskrbe z živili in industrijskimi predmeti: zagotovljena preskrba, vezana trgovina z vezanimi cenami, to je s prodajo industrijskih izdelkov kmetom po nižjih enotnih cenah, vezano na prodajo kmetijskih pridelkov državi po določenih državnih cenah, s preskrbo kmetov v pasivnih in v vojni upostošenih krajih in z nakupom in prodajo na prostem trgu.

Zagotovljena preskrba je bila namenjena za preskrbovanje zaposlenih glede na težo in pogoje dela, važnost poklica, starost posameznega potrošnika in druge okoliščine. Pogoj je torej bil, da je bil potrošnik v najemnem delovnem razmerju in obvezno je moral biti zavarovan pri Državnem zavodu za socialno zavarovanje. Poleg teh so med uporabnike zagotovljene preskrbe spadali tudi njihovi družinski člani ter tudi otroci do 14. leta, čeprav njihovi starši niso bili na zagotovljeni preskrbi.¹¹ Iz zagotovljene preskrbe pa so bili izvzeti družinski člani 'preskrbovancev' (zakonec, otroci mlajši od 14 let, starši, bratje in sestre mlajši od 14 let), če so imeli posest, ki jim je omogočala 'samooskrbovanje' oziroma so lahko od prodaje izdelkov po vezanih cenah in prosti prodaji krili potrebe po osnovnih živilih in tudi industrijskih izdelkih.¹² V začetku leta 1950 je bilo natančneje določena velikost posestva, ki naj bi zagotavljala možnost 'samooskrbe' oziroma prodaje viškov. To so bila 2 ali več ha velika posestva.¹³

Uporabniki zagotovljene preskrbe so bili razvrščeni v potrošniške razrede, v katere jih je razvrščal minister za trgovino in preskrbo FLRJ. Potrošniških razredov je bilo za živila 12, za nakup tekstila in tekstilnih izdelkov ter obutve pa 5. Za zagotovljeno preskrbo so bile obvezne potrošniške nakaznice z nabavnimi točkami in odrezki z navedbo artiklov, ki jih je prodajalec ob nakupu odrezal. Potrošniške nakaznice so bile za živila in za oblačila ter obutev, pa tudi dodatne za nosečnice,¹⁴ bolnike, ki niso bili v bolnišnici, a so potrebovali dietno ali dodatno prehrano, za udarnike, novatorje in racionalizatorje ter nakaznice za izredne potrebe, kot na primer ob smrti v družini za nabavo žalne obleke, ob elementarnih nesrečah, požarih, povodnjih, ki so potrošnika prizadeli, pa tudi za ustanovitev

⁹ UL FLRJ, 34-268/28. 4. 1948; 95-807/30. 10. 1948.

¹⁰ UL FLRJ, 12-62/11. 2. 1948.

¹¹ UL FLRJ, 12-68/11. 2. 1948.

¹² UL FLRJ, 22-191/16. 3. 1949.

¹³ UL FLRJ, 4-34/21. 1. 1950.

¹⁴ Nosečnice so dobivale dodatne nakaznice, ko so dopolnile 5. mesec nosečnosti, po 7. mesecu pa so dobile nakaznico za izredne potrebe za nabavo opreme za novorojenčka do njegovega prvega leta. UL FLRJ, 60-502/16. 7. 1949. Do otrokovih dopolnjenih 6. mesecev je mati dobivala mesečno dodatno 3000 g moke, 500 g sladkorja, 400 g masti in 200 g mesa. Otrok je dobil redno potrošniško nakaznico za tekstil in obutev, ko je imel 6 mesecev. UL FLRJ, 7-65/1. 2. 1950.

novega gospodinjstva, torej ob poroki; v tem primeru je nakaznico dobil le eden od mladoporočencev.

Za delavce pri posebno težkih delih, za rudarje, gozdne delavce ipd., so bile živilske nakaznice TDa, TDb, SDa, GD, ostali zaposleni so bili razvrščeni v tri razrede (TD, SD, LD); svobodni poklici (odvetniki, zdravniki, zobozdravniki, lekarnarji itd.), rodbinski upokojeanci, obrtniki, kočijaži ipd. so spadali v razred Nav1, v Nav2 pa osebe, ki so vodile trgovske in gostinske lokale in njihovi družinski člani. Otroci so bili v treh potrošniških razredih: do 2 let Doj, od 2 do 7 let O in od 7 do 14 M. Potrošniške nakaznice so bile IR-1 za zaposlene, IR-2 za osebne upokojeance, dijake srednjih in strokovnih šol stare nad 14 let, tiste zaposlene, ki so dobivali od države uniformo ali delovno obleko (železničarji, poštarji), babice, perice ipd. Po potrošniški nakaznici IG so se preskrbovali rodbinski upokojeanci, obrtniki, svobodni poklici pa tudi duhovniki, za otroke do 2 let pa so bile nakaznice ID-1, od 2 do 14 pa ID-2.

Leto dni kasneje so bili potrošniški razredi razširjeni za živila in industrijske izdelke, s čimer je bilo še bolj natančno določeno, kdo spada v kateri razred in katera 'karta' mu pripada: delavci, ki so delali v rudarstvu, težki in vojaški industriji ter traktoristi so dobivali R-1a jamski (za rudarje v jamah), R-1a, R-1b 'karte', gozdni delavci R-gozdni, železničarji R-ž1, R-ž2, ostali zaposleni v državnem sektorju pa R-1, R-2, R-3. Za potrošniške karte za tekstil in obutev so ti spadali v razred IR-1a in IR-1. Otrokom glede na starost so bile namenjene 'karte' D-1, D-2, D-3, oziroma ID-1, ID-2 za industrijske proizvode. 'Karte' G pa so dobivali za živila svobodni poklici in tisti, ki niso bili zaposleni pri državi, za industrijske izdelke pa IG.¹⁵ Na novo so bili točkovani tudi industrijski izdelki zagotovljene preskrbe, vendar brez večjih sprememb, pač pa je bil spisek artiklov zagotovljene preskrbe razširjen.¹⁶ V pravilniku o potrošniških izkaznicah, izdanem konec marca 1949, pa so bili bolj natančno določeni tudi pogoji kdaj je zaposleni dobil 'karto' za tekstil in obutev. Pravico do nje je imel šele po treh mesecih zaposlitve za eno tromesečje, po pol leta dela za dve tromesečji. Če pa je zaposlitev samovoljno prekinil, mu je pravica do preskrbe 'ugasnila'.¹⁷ Delavec, ki je neopravičeno izostal z dela, tudi za čas izostanka ni imel pravice do živilske in potrošniške nakaznice, kar je veljalo tudi za njegove družinske člane.¹⁸

Namen teh določb je bil preprečevati pretirano fluktuacijo delovne sile in sezonsko zaposlovanje, kar so tedaj ocenjevali tudi kot politični problem.¹⁹ Ko pa so zaposleni in njihovi družinski člani bili na letnem dopustu zunaj kraja stalnega bivališča, so se preskrbovali na osnovi turističnih potrošniških nakaznic. Število je bilo odvisno od prijave bivanja v turističnem kraju oziroma je bilo bivanje treba javiti vnaprej, da je gostinski lokal lahko naročil potrebne količine živil, ki so jih gostje prejeli iz zagotovljene preskrbe.²⁰

¹⁵ UL FLRJ, 17-161/26. 2. 1949; še več potrošniških razredov so formirali aprila 1950, ko so iz G razreda napravili 6 novih, z bolj natančno opredelitvijo potrošnikov. UL FLRJ, 26-220/6. 4. 1950.

¹⁶ UL FLRJ, 17-162/26. 2. 1949.

¹⁷ UL FLRJ, 26-213/30. 3. 1949.

¹⁸ UL FLRJ, 40-337/11. 5. 1949.

¹⁹ Ustalenie delovne sile je bila v ozki povezavi z zagotovitvijo preskrbe, tako da je bilo na podlagi Uredbe o ustalitvi delovne sile in o uskladitvi planov delovne sile s planom plačilnega fonda in planom zagotovljene preskrbe (UL FLRJ, 4-34/21. 1. 1950) izdano navodilo, kako so potrošniki dokazovali svojo pravico do zagotovljene preskrbe. UL FLRJ, 11-107/15. 2. 1950.

²⁰ UL FLRJ, 34-289/20. 4. 1949.

Potrošniške nakaznice je izdajal v mestih mestni oziroma rajonski ljudski odbor, na vasi pa KLO na podlagi seznama, ki ga je potrdil okrajni izvršilni odbor. Živilske nakaznice so bile mesečne, razen za kruh, ki so veljale le 3 dni, medtem ko so potrošniške nakaznice za nabavo oblačil in obutve, ki so jih prejeli uporabniki zagotovljene preskrbe, veljale leto dni, oziroma jih je moral potrošnik dati potrditi na rajonski LO ali KLO potrditi vsake tri mesece. Če kdo ni v tromesečju porabil vseh točk in odrezkov, je lahko z njimi kupoval v naslednjem tromesečju, kar je omogočalo zbiranje točk za kakšen večji nakup. Kje je potrošnik kupoval, ni bilo tako strogo določeno kot v sistemu racionirane preskrbe, vendar so potrošniki v mestih lahko kupovali le v prodajalnah na območju ljudskega odbora, ki je nakaznico izdal, kupci iz vasi pa v vseh prodajalah na območju okraja. Za nakup kruha je v mestu LO lahko določil prodajalno, kjer so morali potrošniki nekega rajona, četrti, ulice kupovati.²¹ Predpisana je bila tudi stroga evidenca uporabnikov zagotovljene preskrbe; KLO in MLO so morali voditi register, ki je moral biti na koncu vsakega meseca overjen, in kartoteko potrošnikov. Mesečno so morali LO poročati okrajnemu, ta republiškem ministru trgovine in preskrbe, ki je tudi vodilo kartoteko uporabnikov po okrajih in mestih, ta pa zveznemu ministru trgovine in preskrbe s priloženimi poročili okrajev in mest.²²

Sredi leta 1949 je bil natančno predpisan način izdajanja potrošniških nakaznic in njihovo obračunavanje, kar je pomenilo kontrolo. Predpisan je bil postopek, kako je državljan postal uporabnik zagotovljene preskrbe in kdo mu je nato izdal živilsko in potrošniško nakaznico. Vsak potrošnik je moral biti registriran in je moral imeti potrjeno potrošniško potrdilo in prijavo. Da je to lahko dobil, je moral delodajalec ali kakšen drug organ z "zahtevnico" potrošnika prijaviti pri poverjeništvu za trgovino in preskrbo OLO, ta pa pri podružnici Narodne banke. Ta banka je nasploh imela pri preskrbi veliko vlogo, saj so njene podružnice potrošniške nakaznice izdajale, pa tudi vodile obračun in kontrolo prodanega blaga. Vsi odrezki in točke potrošniških nakaznic, ki so jih trgovci prejeli od kupcev in so jih morali nalepiti na točno določene pole, so namreč končali pri Narodni banki v Beogradu, ki je mesečno izvedla kontrolo in nato te nalepljene odrezke in nabavne točke uničila. Potrošnik je svojo 'karto' dobil v podjetju, kjer je bil zaposlen, ostali pa so jih dobili pri hišnih in uličnih zaupnikih ali KLO-jih. Za otroka je nakaznico dobil tisti roditelj, ki je prejemal 'otroške doklade'. Ob selitvi iz kraja je moral potrošnik izkaznico vrniti organu, ki mu jo je izdal. Vsako nakaznico je moral uporabnik plačati; osnovna živilska nakaznica je stala 2 dinarja, druge pa dinar.²³ Predpisano je bilo tudi, koliko manj živil in industrijskih izdelkov je dobil potrošnik, ki je neopravičeno izostal z dela; za tri dnevni neopravičen izostanek so mu bili odvzeti odrezki za kruh in kavo ter 1/5 odrezkov za meso in maščobe, pa tudi določeno število točk za tekstil in obutev. Odvzemanje odrezkov in točk je progresivno raslo z večanjem neopravičenih izostankov.²⁴

²¹ UL FLRJ, 12-71/11. 2. 1948.

²² UL FLRJ, 12-75/11. 2. 1948; UL FLRJ, 26-216/30. 3. 1949.

²³ UL FLRJ, 60-505/16. 7. 1949.

²⁴ UL FLRJ, 60-502/16. 7. 1949; s tem je bilo spremenjeno oz. dopolnjeno navodilo o tiskanju in izdajanju potrošniških nakaznic in ravnanju z njimi iz aprila 1949. UL FLRJ, 29-248/6. 4. 1949.

Količine živil so bile po potrošniških razredih različne. 'Težkemu' delavcu je dnevno pripadalo 800 g kruha, jamskemu rudarju pa 1000 g, mesečno pa 1500 g maščob, 7500 g mesa, 1500 g sladkorja, gozdnemu delavcu 1000 g kruha, vendar manj sladkorja in nič mesa, pač pa je temu bil zagotovljen nakup 2400 g suhe slanine. Zagotovljene količine so se manjšale glede na lažje delo, tako da so potrošniki Nav1 in Nav2 dobili po 250 g kruha dnevno, maščob pa 600 oz. 400 g, mesa pa od 1600 do 1000 g. Otrokom, starim od 2 do 7 let je pripadalo mesečno 1000 g mesa, 750 g sladkorja in 200 g kakava. Nosečnice so lahko kupile mesečno 1500 g mesa, 500 g maščob in 1600 g sladkorja.²⁵

Glede na razvrstitev v potrošniški razred je vsak potrošnik dobil določeno število nabavnih točk za tekstil in obutev. Zaposleni (razred IR-1) so dobili mesečno 160 točk, IR-2 140, IG 90, otroci 60 oz. 80, udarniki pa še dodatnih 70. Bilo pa je tudi točno določeno, katero obutev lahko potrošnik iz določenega razreda kupi; tako so lahko potrošniki IG, ID-1 in ID-2, torej otroci do 14. leta lahko na 'karte' zagotovljene preskrbe kupili le gumijaste škornje in galoše ter ribiške gumijaste škornje, ne pa tudi usnjenih čevljev.²⁶

Koliko je lahko na točke kupil, pa je bilo odvisno od vrednosti artikla. Za vsak artikel je bilo namreč točno določeno koliko točk in odrezkov je moral kupec dati. Za meter volnenega blaga iz česane volne za moško obleko je bilo treba dati 20 točk, za volneno konfekcijsko izdelano moško obleko 32 točk, za volneno krilo 12, enako za hlače, za moške nogavice 6, za ženske iz umetne svile 8, za delavske čevlje 40, prav toliko tudi za moške usnjene čevlje, za ženske nekoliko manj - 36, za gozperice 80 itd.²⁷ Jeseni 1949 je bilo določeno tudi število odrezkov - kuponov, ki so jih za kruh in moko prejeli potrošniki zagotovljene preskrbe, in koliko so morali dati za različne kruhe ali vrste moke. Tako je na primer rudar, ki je bil v najvišjem potrošniškem razredu, dobil 344 odrezkov za žitne izdelke, za 1 kg kruha iz 80% pšenične moke pa je moral dati 9 odrezkov; mesečno je na ta način lahko kupil 38 kg kruha te vrste.²⁸

Za nakup tekstilnih izdelkov in obutve so potrošniki zagotovljene preskrbe, ki so tri mesece izpolnjevali pogoje za to, od maja 1948 imeli na voljo tudi dodatne bone. Ti so se glasili na denarne zneske in ne na točke. Tako so potrošniki v delovnem razmerju dobili dodatne bone v vrednosti 450 dinarjev, drugi pa za 900 dinarjev, kar se je leto dni kasneje izenačilo za vse potrošnike na 600 dinarjev.²⁹ S temi boni je kupec plačal razliko med nižjo in višjo enotno ceno. Če je blago stalo po višji ceni 400 dinarjev, je potrošnik 100 dinarjev plačal v gotovini, razliko 300 dinarjev pa z dodatnimi boni. Po nižjih enotnih cenah so lahko na podlagi teh kupovali vse industrijske izdelke v prosti prodaji. To pa ni veljalo za izdelke črne metalurgije, ročno kmetijsko orodje, kmetijske priprave in stroje, delavske čevlje,

²⁵ Konec avgusta 1948 so potrošnikom, ki so prejeli dnevno manj kot 1000 g kruha povečali dnevno količino za 50 g (UL FLRJ, 72-611/25. 8. 1948), rudarjem, ki so delali v jamah, pa mesečne količine mesa iz 7500 g na 8500 g, sladkorja 1750 g namesto 1500 g in kot dodatek k količini zagotovljene preskrbe še 6000 g pšenične moke (UL FLRJ, 74-630/28. 8. 1948). Količine živil za vse potrošnike so bile povečane še februarja 1949, pa tudi število točk za nakup tekstila in obutve (UL FLRJ, 17-159/26. 2. 1949). Povečano količino sladkorja so potrošniki dobili v začetku aprila 1949 (UL FLRJ, 28-234/2. 4. 1949).

²⁶ UL FLRJ, 12-69/11. 2. 1948.

²⁷ UL FLRJ, 12-80/11. 2. 1948.

²⁸ UL FLRJ, 89-22/22. 10. 1949.

²⁹ UL FLRJ, 17-163/26. 2. 1949.

gojzerice, kar je bilo namenjeno za vezano trgovino s kmeti. Z dodatnimi boni je bilo možno kupovati v prodajalnah, kjer so prodajali blago v prosti prodaji. Koliko dodatnih bonov je bilo razdeljenih, pa je bilo v pristojnosti republiškega ministrstva trgovine in preskrbe glede na število zagotovljenih 'kart' za tekstil in obutev.³⁰

V letu 1950 se je število industrijskih izdelkov, ki so jih lahko kupovali potrošniki zagotovljene preskrbe, razširilo iz tekstilnih in obutve še na razne kovinske, steklene, elektrotehnične predmete, pohištvo, petrolej. Hkrati pa je bila uvedena nova razdelitev, ki je bila v zvezi s plačevanjem. Tekstilne izdelke, ti so spadali v skupino A, so potrošniki kupovali na nabavne točke, obutev in druge izdelke pa na denarne kupone. Kateri izdelki so se kupovali na nakazila, na točke in kateri samo na denarne bone je bilo določeno. Prav tako je bila določena vrednost teh za vsak potrošniški razred; letno so dobili delavci z najtežjimi deli za 1000 dinarjev denarnih kuponov, nato pa je ta znesek padal.³¹ Dva meseca kasneje je bilo število industrijskih izdelkov v zagotovljeni preskrbi še povečano; porabniki so lahko za denarne bone kupovali petrolej za razsvetljavo, šipe, sekire, škarje, keramično posodje, emajlirane posode, jedilni pribor, likalnice na oglje, budilke, mlinčke za kavo, meso, orehe, električne aparate (likalnice, namizne električne kuhalnike), otroške vozičke, dude, zobne ščetke, glavnike, šivanke, plašče in zračnice za kolesa, dele pohištva itd. Za nakup radijskega aparata ali pohištvene garniture pa je kupec potreboval posebno nakazilo, ki mu ga je izdalo poverjeništvo za trgovino in preskrbo okrajnega ali mestnega LO. Za te izdelke je bil namreč določen 'kontingent' za vsako republiko posebej.³²

Z uredbo o preskrbi prebivalstva so poleg zagotovljene preskrbe uvedli tudi sistem preskrbe kmetov po nižjih cenah, če so ti po določenih cenah posamezne kmetijske pridelke prodali državi. To je bila t.i. vezana trgovina, namen katere je bil zagotoviti preskrbo kmetov z industrijskimi izdelki po nižjih cenah in prebivalcev, zaposlenih in živečih v mestih, s kmetijskimi pridelki tudi po nižjih cenah.³³ Koliko je bila država pripravljena plačati kmetom za posamezni pridelek, je bilo natančno določeno z odredbo.³⁴ Za kmete, ki kot 'samooskrbovanci' sicer niso imeli pravice do zagotovljene preskrbe, je bila napravljena izjema v primeru, če so prebivali v pasivnih in v vojni upostošenih krajih; te je za vsako republiko določil republiški minister za trgovino in preskrbo sporazumno z zveznim in ministrom za delo, potrdil pa predsednik vlade FLRJ. Ti so tudi imeli pravico kupovanja živil in industrijskih izdelkov po nižjih enotnih cenah. Določena pa so bila pravila, kdo je upravičen do takšne preskrbe in kdaj ni; če je gospodarstvo pridelalo dovolj za svoje potrebe, ni bilo deležno ugodnosti nižjih cen, prav tako ne, če je imelo presežke za prodajo po vezanih cenah, ali če niso izpolnili obveznosti obvezne oddaje in če so bile v družini osebe stare nad 16 let, ki za delo na kmetiji niso bile potrebne, oziroma so se lahko zaposlile v drugih panogah in skrbele za preskrbo družinskih članov.³⁵ To je bil način 'novačenja' delavcev za industrijo. Določena so bila tudi živila, ki so jih lahko kupovali po nižjih cenah (kruh, moka ali žito,

³⁰ UL FLRJ, 38-237/8. 5. 1948.

³¹ UL FLRJ, 30-259/22. 4. 1950.

³² UL FLRJ, 40-360/14. 6. 1950.

³³ UL FLRJ, 12-64/11. 2. 1948.

³⁴ UL FLRJ, 12-67/11. 2. 1948.

³⁵ UL FLRJ, 12-63/11. 2. 1948.

sladkor) in industrijski izdelki, pa tudi količine; dnevno so lahko kupili po 250 g kruha in sladkorja. Za tekstil in obutev pa so jim bile glede na starost (odrasli, otroci) določene denarne vrednosti; oseba, stara nad 14 let, je imela pravico do nakupa industrijskega blaga v vrednosti 1000 dinarjev na leto.³⁶

Prebivalstvu pa je bilo v sistemu zagotovljene preskrbe omogočeno tudi kupovanje na prostem trgu po višjih cenah, ki pa so bile tudi določene. V prosti prodaji so bili tekstilni izdelki, obutev, kar je sicer spadalo tudi v zagotovljeno preskrbo, pa tudi izdelki kovinske (kmetijsko in drugo orodje ipd.), kemične industrije (modra galica, sredstva za varstvo rastlin, umetna gnojila ipd.), lesne industrije in gozdarstva, pa tudi petrolej.³⁷ V letu 1950 so bili mnogi od teh izdelkov uvrščeni v zagotovljeno preskrbo.³⁸ V prosti prodaji pa so bili na voljo vsi izdelki lokalnih industrijskih podjetij.³⁹

Kljub omogočeni prosti prodaji oziroma nakupom blaga široke porabe pa trg ni 'svobodno' deloval. Aprila 1950 je bila sicer zagotovljena prodaja blaga široke porabe po "cenah, ki ustrezajo trgu", čeprav je država nad njimi posredno še držala roko. Način formiranja cen je določal predsednik Gospodarskega sveta in z njim v soglasju predsednik Sveta za blagovni promet vlade FLRJ, torej minister za trgovino in preskrbo.⁴⁰ Cene na drobno pa so po njegovem ukazu, določali direktorji trgovskega podjetja, ki je blago prodajalo.⁴¹ Blago široke porabe v prosti prodaji so lahko prodajali le v posebnih prodajalnah in le izjemoma v tistih, kjer je bilo kupcem na voljo blago zagotovljene preskrbe ali po vezanih cenah. Cene na drobno so morale biti v prodajalnah vidno označene, trgovci pa so morali za to blago opravljati inventuro vsak mesec.⁴² Iz proste prodaje pa so bili izvzeti tobačni izdelki, vžigalice, sol, petrolej, svinčniki, papir in britvice.⁴³

V drugi polovici leta 1950 je bila preskrba prebivalstva zaradi suše, ki je prizadela Jugoslavijo, otežena. Zmanjšana je bila količina odkupljenih krušnih žit, tako da je bila zmanjšana tudi količina kruha iz zvezne zagotovljene preskrbe v povprečju za 10%. Zmanjšanje ni bilo enako za vse kategorije porabnikov; bolj se je zmanjšalo tistim, ki so dotedaj dobivali več.⁴⁴ Določeno je bilo tudi varčevanje s predmeti široke porabe. Dnevne in mesečne količine živil so bile zmanjšane, ukinjene so bile vse trgovine - magazini za posebno preskrbo določenih kategorij potrošnikov, ukinjeni so bili posebni počitniški domovi, gostinski obrati v uradih in podjetjih, razen delavskih preskrbovalnic, nasploh so bili zmanjšani in celo prepovedani privilegiji, ki so jih uživali določeni državljani-potrošniki.⁴⁵ Če razpoložljive zaloge živil zagotovljene preskrbe niso zadoščale za zagotavljanje potreb, je bil predpisan vrstni red, kateri kraji in kateri porabniki so imeli prednost. Najprej so morali zagotoviti preskrbo v najvažnejših industrijskih in rudarskih središčih ter večjih gradbiščih, nato večjim mestom, na koncu pa ostalim krajem.

³⁶ UL FLRJ, 26-198/31. 3. 1948.

³⁷ UL FLRJ, 12-66/11. 2. 1948.

³⁸ UL FLRJ, 30-259/ 22. 4. 1950; UL FLRJ, 40-360/14. 6. 1950.

³⁹ UL FLRJ, 16-150/23. 2. 1949.

⁴⁰ UL FLRJ, 29-247/19. 4. 1950.

⁴¹ UL FLRJ, 29-251/19. 4. 1950.

⁴² UL FLRJ, 29-252/19. 4. 1950.

⁴³ UL FLRJ, 29-253/19. 4. 1950. Papir in izdelki iz papirja so se začeli julija 1950 prodajati po "cenah, ki so ustrezale trgu". UL FLRJ, 42-385/ 28. 6. 1950.

⁴⁴ UL FLRJ, 57-513/4. 10. 1950.

⁴⁵ UL FLRJ, 59-532/18. 10. 1950.

Prednost so imele bolnišnice in drugi zdravstveni zavodi ter otroški vrtci. V vrstnem redu, po katerem so kupci lahko določeno živilo kupili, so bili na prvem mestu otroci.⁴⁶

V začetku leta 1951 so bile na področju preskrbe prebivalstva uvedene spremembe, ki so 'mehčale' načine zagotovljene preskrbe. Večji poudarek je bil na prosti prodaji po nižjih enotnih cenah, pri čemer so imeli potrošniki, prevzeti v zagotovljeno preskrbo, še popust na prodajne cene na drobno. Potrošniki, prevzeti v zagotovljeno preskrbo z živili, milom in kurjavo so kupovali blago proste prodaje na industrijske potrošniške nakaznice s popustom. Ta je znašal od prodajne cene na drobno 80%, tako da je ob nakupu blaga kupec plačal v trgovini 20% cene v gotovini, enak znesek pa v denarnih bonih iz potrošniške nakaznice. Za nakup industrijskih izdelkov so potrošniki, ki so bili razdeljeni v tri kategorije, namesto dotedaj devetih,⁴⁷ namreč dobili denarne kupone z določeno vsoto v dinarjih. Vsota je bila določena letno, nakaznico pa so dobili za tri mesece vnaprej in 1/4 predvidenega letnega zneska glede na kategorijo potrošnika; zaposleni so dobili letno za nakup industrijskega blaga na nakaznice za 3700 dinarjev denarnih kuponov, ki so jih morali dodati gotovini ob nakupu.⁴⁸ Sredi leta so bile industrijske potrošniške nakaznice in boni vezane trgovine zamenjani z industrijskimi in odkupnimi boni.⁴⁹ Popust so imeli tudi potrošniki, ki so dobivali bone za trgovino po vezanih cenah, torej kmetje, ki so viške po teh cenah prodali državi in dobili zato bone. Njim je bil priznan 65% popust; ob nakupu so 35% plačali v gotovini.⁵⁰ V primeru, ko kupec ni imel dovolj kuponov, je razliko do vrednosti, ki naj bi jo plačal v kuponih, plačal v gotovini, vendar je na ta način moral plačati več kot z denarnim bonom. Plačati je moral namreč štirikratno vrednost, kot bi jo sicer plačal v kuponih.⁵¹

Razliko, ki je nastala med prodajno ceno na drobno, in tistim, kar je potrošnik plačal v gotovini, je država trgovskim podjetjem povrnila prek Narodne banke. Za vrednost enega dinarja v denarnih kuponih je bila priznana vrednost štirih dinarjev v gotovini; v primeru vezane trgovine je 3,5 dinarjev iz bonov veljalo 6,5 dinarja.⁵² Kupec je tako v resnici plačal le 20% prodajne cene blaga.

Večina izdelkov za široko porabo je bila v prosti prodaji oziroma so jo potrošniki zagotovljene preskrbe kupovali s popustom po cenah, ki so se ustvarjale bolj ali manj svobodno. Po določenih cenah pa so bili v prodaji tobak in tobačni izdelki, vžigalice, sol, petrolej in oprema za novorojenčke. Sol in petrolej je bilo možno

⁴⁶ UL FLRJ, 61-552/25. 10. 1950.

⁴⁷ UL FLRJ, 3-31/15. 1. 1951.

⁴⁸ UL FLRJ, 3-29/ 15. 1. 1951. Aprila 1951 je bil ta letni znesek povečan na 4200 dinarjev. UL FLRJ, 19-191/11. 4 1951.

⁴⁹ UL FLRJ, 31-314/4. 7. 1951.

⁵⁰ UL FLRJ, 3-27/15. 1. 1951.

⁵¹ V primeru da je blago stalo 1400 dinarjev je moral plačati 280 dinarjev v gotovini in enako vrednost v kuponih; če je imel teh le za 100 dinarjev, je te izročil trgovcu, kar mu je ta obračunal štirikratno, torej kot 400 dinarjev. To je odštel od prodajne cene blaga, potrošnik pa je moral plačati 1000 dinarjev za blago, ki bi ga sicer plačal 280 dinarjev in 280 v denarnih bonih. Na ta način je namreč potrošnik, ki ni imel denarnih kuponov, iz potrošniške nakaznice plačal tudi povračilo (regres), ki ga je drugače trgovcem plačala prek Narodne banke država.

⁵² Za blago po prodajni ceni na drobno 1400 dinarjev je potrošnik plačal 280 dinarjev v gotovini in 280 dinarjev v kuponih, ki jih je Narodna banka obračunala 4 kratno, to je 1120 dinarjev, kar je s plačilom v gotovini zneslo 1400 dinarjev.

kupiti s popustom na denarne bone.⁵³ Od maja 1951 je država potrošnikom zagotovljene preskrbe zagotavljala od živil le še kruh, maščobe, sladkor, milo, kakav in riž za otroke ter kurjavo, popusti pa so veljali tudi za nakup živil. Potrošnik je tako dobil glede na kategorijo, v katero je spadal, mesečno denarne bone; 'težki' delavci so dobili za 240 dinarjev bonov,⁵⁴ drugi pa manj.⁵⁵ Potrošnik je za denarne bone lahko kupoval po vsem ozemlju države in ne le v 'svojem' okraju, kraju ali celo le pri od oblasti določenem trgovcu.

Septembra 1951 so potrošniške nakaznice za živila in milo nadomestili denarni boni. Zanje so potrošniki zagotovljene preskrbe kupovali kruh, sladkor, mast in kakav ter riž, ki sta bila namenjena le otrokom. Točno je bilo določeno, koliko bonov prejme posamezni potrošnik glede na kategorijo, v katero je bil uvrščen, za nakup določenega živila.⁵⁶ Mesec dni kasneje pa so bila glede na nanovo uvajan plačilni sistem namesto živilskih bonov uvedena denarna nadomestila, kar je pomenilo konec sistema preskrbe na 'karte' za živila, medtem pa so za nakup industrijskih izdelkov ostali v veljavi boni. Potrošniki so dobili glede na kategorijo določen znesek denarja izplačan ob plači oziroma so jo dvignili na ljudskem odboru; 'težki' delavci 2400, uslužbenci in upokojnenci 930, za otroke od 1060 do 1300, oficirji pa 2240 dinarjev.⁵⁷ Tistim, ki so živeli v takšnem gospodarstvu, kjer so sami pridobivali meso in mast, to so bili 'polproletarci', zaposleni v industriji, ki so živeli na vasi, pa so bili denarni zneski za nakup mesa in maščob odvzeti.⁵⁸ Ukinjene pa so bile dopolnilne nakaznice, ki so jih dobivale nosečnice. Do konca leta 1951 pa so potrošniki, ki so še imeli živilske bone, zanje lahko kupovali s popustom. Ob koncu leta pa je bil uveden za teden dni 10% popust tudi za industrijsko blago.⁵⁹

Industrijski boni, s katerimi so uporabniki kupovali industrijsko blago z 80% popustom, so bili v veljavi do 1. januarja 1953. Denarni prijemki, plače, otroški dodatki, pokojnine, invalidnine, so se od 15. decembra 1951 izplačevali le še v gotovini. Del, ki so ga prejemale potrošniki v industrijskih bonih, se je obračunaval v razmerju 1 bon za 4 dinarje.⁶⁰

Z letom 1953 je bil sistem zagotovljene preskrbe vključno z obveznimi odkupi kot delom sistema odpravljen. Porabniki za nakup niso več potrebovali 'kart', ki so bile v veljavi od konca vojne oziroma so jih spremljale že pred drugo svetovno vojno in med njo. Še vedno pa je bil vpliv države na oblikovanje cen, ki so bile sicer označene kot svobodno oblikovane, na trgu velik, prav tako pa je bila izbira oziroma možnost nakupa določenega blaga omejena.

⁵³ UL FLRJ, 3.45/15. 1. 1951.

⁵⁴ Za 1 kg kruha po 30 dinarjev je glede na 80% popust moral dati za 6 dinarjev bonov, torej je lahko kupil na bone 40 kg kruha.

⁵⁵ UL FLRJ, 23-242/9. 5. 1951.

⁵⁶ UL FLRJ, 42.43-402/26. 9. 1951.

⁵⁷ UL FLRJ, 48-445, 448/26. 10. 1951.

⁵⁸ UL FLRJ, 49-466/31. 10. 1951.

⁵⁹ UL FLRJ, 57-554/21. 12. 1951.

⁶⁰ UL FLRJ, 56-643/19. 11. 1952.

Zdenko Čepič

AN OUTLINE OF THE GUARANTEED SUPPLY SCHEME IN YUGOSLAVIA BETWEEN 1948 AND 1953

S u m m a r y

From the end of the Second World War until March 1948, the public in Yugoslavia was supplied on the rationed scheme basis. The introduction of a planned economy with accompanying industrialization caused a rapid increase in the number of employees in non-agrarian production. Consequently, a discrepancy developed between the number of people employed and the quantity of food produced. Due to the growing demands for food, the supply scheme had to be changed. These changes occurred in the beginning of 1948 when the rationed supply, as part of the war economy, was replaced by the guaranteed supply scheme. This scheme was part of a wider socialist economic policy and, as such, contained political and ideological elements.

The guaranteed supply scheme was characterized by a total state monopoly of trade. It was designed to provide food and other goods to the employees who were in a hired working relationship and were insured by the National Social Insurance Institute. The amount they were entitled to depended on their occupation, working conditions, age and other circumstances. Also entitled to the guaranteed supply were the beneficiary's family members and all children under the age of fourteen, regardless of whether their parents qualified as beneficiaries.

The beneficiaries were classified in several consumer categories: twelve for the purchase of foodstuffs and five for textile products and footwear. The beneficiaries of the guaranteed supply scheme redeemed goods against consumer vouchers on which individual items and purchase points were specified and were cut out by the salesmen. The vouchers were used for foodstuffs, clothing and footwear. There were additional vouchers for pregnant women, the sick who were not hospitalised but had special diets, shock workers, inventors and rationalisers, and vouchers for special needs, such as the purchase of wedding or mourning attire in the event of marriage or death in the family, as well as the needs arising from natural disasters. Food vouchers were valid for one month, except those for bread, which were only valid for three days. The vouchers for clothing and footwear could be used within one year but had to have their validity renewed every quarter. If all the vouchers and points were not used within one quarter, they could be transferred to the next which allowed for the collection of points for larger purchases. The quantity of guaranteed goods one was entitled to varied according to the consumer category and was in proportion with the arduousness of one's occupation. Every beneficiary received the number of points for the purchase of textile and footwear that was prescribed for his category. How much one was actually able to buy depended on the actual value of individual items, for each of which the number of points and vouchers required were specified.

Apart from the guaranteed supply scheme, the decree on public supply provided for an additional supply scheme for farmers who could buy goods at lower prices in exchange for selling their agricultural produce to the state at fixed prices. This was known as "exchange trade". Its purpose was to provide, at lower prices, industrial products for farmers and agricultural produce for the people living and working in urban areas.

The guaranteed supply scheme also allowed free market purchase. However, the free market prices, although fixed by the state, were much higher. At the beginning of 1951, changes were made in the public supply sector that gradually relaxed the guaranteed supply scheme. The state encouraged free sale at lower unified prices, whereby the beneficiaries of the guaranteed supply scheme enjoyed

further discounts on retail prices. In September 1951, the consumer vouchers for foodstuffs and soap were replaced by monetary vouchers. The industrial vouchers, which gave consumers an 80 percent discount on industrial goods, remained valid until January 1, 1953. After December 15, 1953, however, all kinds of income, such as salaries, child benefits, pensions and disability benefits were paid only in cash. In 1953, the guaranteed supply scheme with its compulsory redemption of goods was definitely abolished.